

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963:69

SOU
1963:69 F

Finansdepartementet

LOKALISERING AV STATLIG VERKSAMHET

BETÄNKANDE AVGIVET AV
LOKALISERINGSUTREDNINGEN RÖRANDE
STATLIG VERKSAMHET

Stockholm 1963

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Kronologisk förteckning

1. En teknisk institution inom Stockholms universitet. Svenska Reproduktions AB. 114 s. E.
2. Kommunalförbundens lånerätt. Idun. 44 s. I.
3. Utrikesförvaltningens organisation och personalbehov. Idun. 90 s. U.
4. Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. Idun. 95 s. U.
5. Försvarskostnaderna budgetåren 1963—67. Idun. 130 s. Fö.
6. Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- och Malmöområdena. Idun. 212 s. I.
7. Utlännings tillträde till offentlig tjänst. Svenska Reproduktions AB. 43 s. Ju.
8. Preliminär nationalbudget för år 1963. Marcus. IV + 97 s. Fi.
9. Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. Hæggström. 509 s. E.
10. Universitetsväsendets organisation. Hæggström. 190 s. E.
11. Uppbehållstillstånd m. m. för utländska studerande. Idun. 54 s. I.
12. Översättning av föredrag angående upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillhörande dokument. Marcus. 283 s. H.
13. Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. Idun. 269 s. E.
14. Undersökning av taxeringsutfallet. Idun. 155 s. Fi.
15. Vägen genom gymnasiet. Idun. 315 s. E.
16. Sveriges statskick. Del 1. Lagförslag. Idun 206 s. Ju.
17. Sveriges statskick. Del 2. Motiv. Idun. 522 s. Ju.
18. Sveriges statskick. Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. Idun. 220 s. Ju.
19. Sveriges statskick. Del 4. Bilagor. Idun. 311 s. Ju.
20. Bärgarlörens fördelning, sjöförklaring m. m. Idun. 111 s. Ju.
21. Sjukhus och öppen vård. Idun. 486 s. I.
22. Kraven på gymnasiet. Idun. 867 s. + 12 s. Ill. E.
23. Förslag till lag om vissa gemensambetsanläggningar m. m. Idun. 290 s. Ju.
24. Mentalsjukhusens personalorganisation. Del. I. Intervju- och frekvensundersökningar m. m. Idun. 259 s. I.
25. Papper och annan skrivmateriel. Kihlström. 74 s. H.
26. Religionens betydelse som samhällsfaktor. AB Wilhelmssons Boktryckeri. 211 s. E.
27. Trafikmål. Beckman. 237 s. Ju.
28. Utsökningsrätt II. Norstedt & Söner. 119 s. Ju.
29. Kommunala renhållningsavgifter. Beckman. 81 s. I.
30. Den statliga konsultverksamheten på socialvårdens område. Beckman. 119 s. S.
31. Försvar och fiskeriering. Norstedt & Söner. 235 s. Fö.
32. Listerlandets ålfisken. Kihlström. 67 s. Jo.
33. Skadestånd I. Norstedt & Söner. 81 s. Ju.
34. U-länder och utbildning. Idun. 201 s. U.
35. Lärare på grundskolans mellanstadium. Idun. 91 s. E.
36. Malmen i Norrbotten. Svenska Reproduktions AB. 150. s. H.
37. Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsbistånd. Idun. 151 s. U.
38. Arbetsföreläggande. Idun. 97 s. S.
39. Kyrkor och samfund i Sverige. Idun. 308 s. E.
40. Arbetslöshetsförsäkringen. Idun. 248 s. I.
41. Specialutredningar om gymnasiet. Beckman. 318 s. E.
42. Ett nytt gymnasium. Idun. 949 s. E.
43. Läroplan för gymnasiet. Hæggström. 776 s. E.
44. Akademikernas skuldsättning. Marcus. 107 s. E.
45. Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlands län. Idun. 456 s. + 1 utvskarta. I.
46. Yrkesmedicinska sjukhusenheter — behov och organisation. Kihlström. 91 s. I.
47. Åldringsvårdens läge. Idun. 295 s. + 20 s. Ill.
48. Bättre studiehjälp. Idun. 220 s. E.
49. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga I. Idun. 392 + 2 st. utvskarta. I.
50. Fackskolan. Hæggström. 782 s. E.
51. De offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt. Marcus. 115 s. C.
52. Om åtgärder mot skatteflykt. Idun. 288 s. Fi.
53. Studentrekrytering och studentekonomi. Kihlström. 131 s. E.
54. Några valfrågor. Kihlström. 75 s. Ju.
55. Reviderat förslag till jordabalk m. m. Norstedt & Söner. 459 s. Ju.
56. Domstolsväsendet. 1. Rådhusrätternas förstatligande. Idun. 261 s. Ju.
57. Översättning av föredrag angående upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen. Marcus. 157 s. H.
58. Aktiv lokaliseringspolitik. Betänkande. Idun. 458 s.
59. Tillfällig hastighetsbegränsning i motortrafiken under åren 1961 och 1962. Idun. 163 s. K.
60. Svenska handelsflottans krigsförluster under det andra världskriget. Marcus. 185 s. H.
61. Organisatoriska åtgärder för rymdverksamhet. Främjande. Kihlström. 119 s. E.
62. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga II. Idun. 455 + 5 st. kartor. I.
63. Utvecklingstendenser i modernt skogsbruk. Idun. 80 s. Jo.
64. Landstingens organisation och arbetsformer m. m. Kihlström. 195 s. I.
65. Totalförsvarets regionala ledning. Idun. 210 s. Fö.
66. Det svenska lantbrukets effektiviseringsvägar. Idun. 241 s. Jo.
67. Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. Idun. 102 s. E.
68. Fastighetsbildning. Idun. 827 s. Ju.
69. Lokalisering av statlig verksamhet. Kihlström. s. Fi.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963:69

Finansdepartementet

LOKALISERING AV STATLIG VERKSAMHET

BETÄNKANDE AVGIVET AV
LOKALISERINGSUTREDNINGEN RÖRANDE
STATLIG VERKSAMHET

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1963

Innehåll

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet	7

<i>Kapitel 1. Betänkandets innehåll</i>	13
1. Utredningens uppdrag	13
2. Tidigare utredningar m. m.	14
3. Utländska erfarenheter	14
4. Utvecklingen inom Stockholms-området	14
5. En stor utflyttningsgrupp	15
6. En liten utflyttningsgrupp	18
7. Separat utflyttning av vissa verksamhetsgrenar	19
8. Organisationsfrågor	20

Rättelse

Sid. 333 första meningen utgår och ersättes med följande:

De institutioner som enligt majoritetens förslag icke anses kunna ingå även i avdelning C bör alltså enligt min mening *icke* komma ifråga för utflyttning.

1. Danmark	54
2. Norge	54
3. Finland	54
4. Nederländerna	55
5. Frankrike	55
6. Storbritannien	56
7. USA	56
8. Brasilien	70
9. Japan	71
10. Sammanfattande synpunkter	73

Innehåll

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet	7
<i>Kapitel 1. Betänkandets innehåll . . . . .</i>	<i>13</i>
1. Utredningens uppdrag	13
2. Tidigare utredningar m. m.	14
3. Utländska erfarenheter	14
4. Utvecklingen inom Stockholms-området	14
5. En stor utflyttningsgrupp	15
6. En liten utflyttningsgrupp	18
7. Separat utflyttning av vissa verksamhetsgrenar	19
8. Organisationsfrågor	20
<i>Kapitel 2. Utredningens uppdrag . . . . .</i>	<i>21</i>
1. Direktiv m. m.	21
2. Vissa definitionsfrågor	24
3. Uppläggningsarbetet av utredningens arbete	29
<i>Kapitel 3. Tidigare utredningar m. m. . . . .</i>	<i>33</i>
1. 1941 års revisionsberättelse angående statsverket	33
2. Lokaliseringen av fiskeristyrelsen	37
3. Utredningen angående näringslivets lokalisering	38
4. Riksdagsmotioner rörande lokaliseringsfrågor	40
5. Lokaliseringen av vattenfallsstyrelsen	45
6. Lokaliseringen av sjöfartsstyrelsen	47
7. 1955 års långtidsutredning	48
8. Lokaliseringspolitisk debatt efter lokaliseringsutredningens tillkomst	50
<i>Kapitel 4. Lokaliseringspolitiska åtgärder i utlandet avseende statlig verksamhet . . . . .</i>	<i>53</i>
1. Danmark	54
2. Norge	54
3. Finland	54
4. Nederländerna	55
5. Frankrike	59
6. Storbritannien	60
7. USA	65
8. Brasilien	70
9. Japan	71
10. Sammanfattande synpunkter	73

<i>Kapitel 5. Utvecklingen i Stockholms-området</i>	74
1. Befolkningsutvecklingen	74
2. Planläggning för utbyggnad	75
3. Järnvägfältets exploatering	81
4. Statsförvaltningens lokalbehov	83
5. Sammanfattande synpunkter	86

AVDELNING A

<i>Kapitel 6. Avgränsning av utflyttningsgrupper</i>	91
1. Den totala utflyttningsgruppen	91
2. Den stora utflyttningsgruppen	96
<i>Kapitel 7. Planläggning och genomförande av en stor utflyttning</i>	99
1. Planläggningsskedet	100
2. Anläggnings- och byggnadsskedet	104
3. Övergångsskedet	108
4. Slutskedet	108
5. Arbetets ledning och samordning	109
<i>Kapitel 8. Allmänna kommunikationsproblem i samband med en stor utflyttning</i>	110
1. Synpunkter på persontransporternas utveckling	110
2. Telekommunikationer	116
<i>Kapitel 9. Beredskapsproblem från lokaliseringssynpunkt</i>	119
1. Olika former av beredskap	119
2. Lokalisering och beredskap	121
<i>Kapitel 10. Lokaliseringsorter och -områden samt bedömningsgrunder</i>	123
1. Lokaliseringsorter och -områden	123
2. Alternativa grupperingar	126
3. Persontransporter till och från aktuella orter och områden	128
4. Kostnader för kommunikationernas utbyggnad	133
5. Vissa bedömningsgrunder	135
<i>Kapitel 11. Utredningens överväganden rörande en stor utflyttningsgrupp</i>	139
1. Alternativen I—VIII	139
2. Utredningens slutsatser	151

AVDELNING B

<i>Kapitel 12. En liten utflyttningsgrupp</i>	156
1. Allmänna synpunkter	156
2. Gruppens sammansättning m. m.	157
<i>Kapitel 13. Verksamhetsgrenar inom försvaret (Block 1)</i>	161
1. Centrala värnpliktsbyrån	161
2. Militärpsykologiska institutet	162
3. Försvarets brevskola	166

<i>Kapitel 14. Organ för indelning, kartläggning m. m. samt lantbruk och skogsbruk (Block 5)</i>	168
1. Kammarkollegiet	168
2. Lantmäteristyrelsen	170
3. Rikets allmänna kartverk	172
4. Svenska Reproduktions AB	175
5. Lantbruksstyrelsen	177
6. Skogsstyrelsen	180

<i>Kapitel 15. Organ för socialvård, socialförsäkring och arbetarskydd m. m. (Block 6 och 10)</i>	182
1. Socialstyrelsen	182
2. Fångvårdsstyrelsen m. m.	184
3. Riksförsäkringsverket	186
4. Försäkringsdomstolen	189
5. Arbetarskyddsstyrelsen	190
6. Sprängämnesinspektionen	193
7. Statens elektriska inspektion	193
8. Statens biltrafiknämnd	194

<i>Kapitel 16. Centrala organ för folkhälsa, veterinärväsende m. m. (Block 7)</i>	195
1. Statens institut för folkhälsan	195
2. Veterinärhögskolan	197
3. Statens veterinärmedicinska anstalt	199
4. Veterinärstyrelsen	201
5. Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor	203
6. Statens distriktssköterskeskola	203

<i>Kapitel 17. Centrala organ för kontroll-, skatte- och uppboordsfrågor samt personalpensionering (Block 8)</i>	204
1. Generaltullstyrelsen	204
2. Kontrollstyrelsen	206
3. Mellankommunala prövningsnämnden	210
4. Riksskattenämnden	210
5. Kammarrätten	211
6. Statens personalpensionsverk	213

<i>Kapitel 18. Överväganden rörande en liten utflyttningsgrupp</i>	215
1. De berörda verksamhetsgrenarnas överväganden	215
2. Utredningens överväganden	221
3. Sammanfattande synpunkter och förslag	227

AVDELNING C

<i>Kapitel 19. Separat utflyttning av vissa verksamhetsgrenar</i>	231

<i>Kapitel 20. Myndigheter inom försvaret</i>	235
1. Kungl. krigsskolan	235
2. Gymnastik- och idrottsskolan	241
3. Kungl. sjökrigsskolan	242
4. Ledningen för 3. flygeskadern	246

<i>Kapitel 21. Högskolor och andra anstalter för utbildning och forskning . . . . .</i>	251
1. Gymnastiska centralinstitutet	251
2. Skogshögskolan	254
3. Farmaceutiska institutet	260
4. Statens farmaceutiska laboratorium	261
5. Statens institut för hantverk och industri	262
<i>Kapitel 22. Företagsledningar . . . . .</i>	266
1. Domänstyrelsen	266
2. AB Statens Skogsindustrier	272
3. Svenska Tobaks AB	274
4. Luossavaara-Kiirunavaara AB	277
5. AB Atomenergi	282
<i>Kapitel 23. Industriell eller servicebetonad verksamhet . . . . .</i>	285
1. Mynt- och justeringsverket	285
2. Riksbankens sedeltryckeri	289
3. Postverkets industrier, centralförråd m. m.	292
4. AB Vin- & Spritcentralen	297
5. Nya System AB	305
<i>Kapitel 24. Sjöfartsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen . . . . .</i>	311
1. Sjöfartsstyrelsen	311
2. Vattenfallsstyrelsen	314

AVDELNING D

<i>Kapitel 25. Organisationsfrågor . . . . .</i>	321
RESERVATION AV LEDAMOTEN BRODD	326
1. Principiella synpunkter på utflyttning	326
2. Exempel på omfattningen av direkta kontakter	329
3. Slutsatser beträffande avdelningarna A och B	332
4. Vissa företagsledningar under avdelning C	333

BILAGOR

Bilaga 1. Samtliga verksamhetsgrenar inom Stockholms-området	336
Bilaga 2. Den totala utflyttningsgruppen	339
Bilaga 3. Verksamhetsgrenarnas fördelning på block inom stor resp. liten utflyttningsgrupp	341
Bilaga 4. Skrivelse till Konungen den 7 mars 1960	344
Bilaga 5. Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet den 28 september 1962	350
Bilaga 6. Stadsbyggnadsmässiga konsekvenser av inflyttning av statlig verksamhet. SOU 1963:70	

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet

Genom beslut den 5 april 1957 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla högst elva utredningsmän med uppdrag att verkställa utredning rörande lokaliseringen till orter utanför Stockholmsområdet av statliga ämbetsverk och annan statlig verksamhet.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades såsom utredningsmän landshövdingen P. A. Eckerberg, tillika ordförande, ombudsmannen K. E. H. Ahldin, ledamoten av riksdagens första kammare, redaktören T. Andersson i Brämhult, numera byrådirektören K. A. Brodd, ledamoten av riksdagens andra kammare, pastorn J. A. T. Gustafsson, ledamoten av riksdagens första kammare, direktören E. R. Hagberg, sekreteraren E. Å. Hedlund, ledamoten av riksdagens första kammare, f. d. förmannen E. Hj. Nilsson i Kramfors, generaldirektören G. E. Vahlberg, generaldirektören G. W. Wejke (avliden den 9 november 1957), numera generallöjtnanten R. O. R. Åkerman samt såsom ersättare för Vahlberg respektive Wejke numera generaldirektören B. R. Sännås och dåvarande byggnadsrådet U. H. Snellman.

Den 14 september 1957 bemyndigades chefen för finansdepartementet att tillkalla ytterligare en utredningsman, generaldirektören S. O. B. Olsson, varvid Sännås skulle vara ersättare för Olsson. Den 31 januari 1958 tillkallades generaldirektören S. Larsson såsom utredningsman efter Wejke, varvid Snellman förordnades till ersättare för Larsson. Den 21 september 1961 entledigades Larsson och den 1 juli 1961 Snellman från sina uppdrag som utredningsman respektive ersättare. Den 1 mars 1963 kallades ersättaren Sännås till utredningsman.

Såsom experter tillkallades den 14 mars 1958 statsåklagaren E. Strandmark och den 3 oktober 1958 sedermera generaldirektören O. G. Ekdahl (avlidn den 1 september 1962).

Som sekreterare åt utredningen förordnades den 7 juni 1957 numera avdelningschefen S. N. S. Swanstein. Såsom biträdande sekreterare har tjänstgjort förutvarande förste byråsekreteraren A. L. Sunesson (19 september 1957—31 juni 1959 och från den 1 september 1960), numera majoren B. A. A. Åhslund (från den 15 oktober 1958), numera försäkringsrådet A. T. Linde (från den 1 januari 1960), länsassessorn A. V. T. Beskow (från den 14 oktober 1961) och byråchefen L. S. Petersson (från den 31 oktober 1962).

Med sekreteraruppdrag under vissa tider har biträtt numera kanslirådet O. H. E. Petersson (1 september 1957—1 september 1960), amanuensen K. O. R. Croneborg (17 juli 1958—28 februari 1959), kanslisekreteraren L. G. S. Appelgren (1 mars 1959—1 september 1960), byrådirektören C. R. G. Högberg (1 januari 1959—1 september 1960) och amanuensen E. T. Hellners (1 juli 1959—1 september 1960).

Utredningsmännen har antagit benämningen lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet.

Lokaliseringsutredningen har avgivit stencilerade betänkanden rörande lokaliseringen av statens centrala frökontrollanstalt, AB Tipstjänst och sparbanksinspektionen den 12 december 1958, Svenska Penninglotteriet AB den 19 januari 1959, försvarets fabriksstyrelse, fjärde militärbefälsstaben och arméns intendenturförråd i Stockholm den 24 februari 1959, staben, förvaltningarna och kameralkontoret vid Marinkommando Ost samt Stockholms tygstations signalverkstad i Sundbyberg och Österbygdens vattendomstol den 15 maj 1959 samt statens växtskyddsanstalt den 22 oktober 1959.

Genom beslut den 30 december 1957 uppdrog Kungl. Maj:t åt utredningen att i samråd med byggnadsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen och styrelsen för statens polisskola verkställa utredning rörande den framtida förläggningen av statens polisskolas huvudskola. Utredningen redovisade sitt uppdrag i skrivelse till inrikesdepartementet den 24 februari 1959.

I skrivelse till Konungen den 24 februari 1959 föreslog utredningen att en delegation för behandling av personalproblem i samband med omlokaliseringar måtte tillsättas.

Den 29 juni 1960 hemställde utredningen i skrivelse till Konungen, att särskilda sakkunniga snarast måtte tillkallas för att närmare undersöka förutsättningarna för en ökad regionvis spridning av högskoleresurserna i landet.

I skrivelse till riksdagens konstitutionsutskott den 19 mars 1958 behandlade utredningen vissa decentraliseringsfrågor i anslutning till riksdagens revisorers berättelse år 1957.

Den 20 november 1957 hemställde utredningen i skrivelse till chefen för socialdepartementet, att decentraliseringsfrågorna måtte beaktas vid den då förestående omprövningen av socialförsäkringens administration.

Den 28 september 1962 avgav utredningen en skrivelse till chefen för ecklesiastikdepartementet, vari framhölls angelägenheten av erforderliga expertundersökningar i syfte att klarlägga förutsättningarna för en snabb utbyggnad av högskoleresurser i Mellan-Sverige.

Utredningen har avgivit följande remissyttranden: den 14 oktober 1957 över 1953 års lärarinnekommittés betänkande angående lärarinneutbildningen på det husliga området (SOU 1957:28), slöjdläroverutredningens betänkande angående utbildning av lärare i manlig slöjd (SOU 1959:35), ut-

redningens angående vattendomstolarnas organisation m. m. betänkande rörande Söderbygdens vattendomstols förläggning (stencil) och byggnadsstyrelsens skrivelse till Konungen den 27 augusti 1957 angående lokalförhållandena för den civila förvaltningen i Stockholm;

den 4 november 1957 över byggnadsstyrelsens skrivelse till Konungen den 8 oktober 1957 angående nybyggnad för statens polisskolas huvudskola;

den 22 januari 1958 över byggnadslåneutredningens betänkande om för-
enklad bostadslångivning (SOU 1957:44);

den 20 mars 1958 över vattenvårdskommitténs betänkande med förslag angående vattenvårdens centrala och lokala organisation (stencil);

den 30 juni 1958 över 1956 års civilförsvarsskoleutrednings promemoria med förslag om fast civilförsvarsskola m. m. (stencil);

den 1 september 1958 över försvarets fastighetsnämnds betänkande med förslag rörande övnings- och skjutfält för IV militärområdet samt för infanteriskjutskolan (stencil);

den 4 november 1958 över en framställning från länsstyrelsens i Blekinge län samarbetskommitté rörande vissa sysselsättningsproblem i Karlskrona m. m.;

den 12 december 1958 över chefens för flygvapnet förslag till ändringar i flygvapnets organisation i anslutning till 1958 års försvarsbeslut;

den 24 februari 1959 över chefens för marinen förslag till indragning av flottans kaserner på Skeppsholmen och Göteborgsskolorna i anslutning till beslut av 1958 års riksdag samt över framställning från Svenska Insjöfiskarens Centralförbund rörande fiskeristyrelsens placering;

den 2 september 1959 över 1956 års försvarsförvaltningssakkunnigas förslag till lösning av lokalfrågan för vissa till Stockholm förlagda centrala staber och förvaltningar, över 1955 års sakkunnigas för yrkesutbildningens centrala ledning m. m. betänkande rörande utbildning av lärare i yrkesämnen för industri, hantverk och handel samt över 1958 års militärhistoriska utredningens betänkande angående den militärhistoriska verksamhetens uppgifter och organisation;

den 29 januari 1960 över betänkande angående omreglering av hovrätternas domkretsar (SOU 1959:27);

den 7 mars 1960 över jordbrukshögskoleutredningens betänkande om högre utbildning, forskning och försök på lantbrukets område (SOU 1960:2) samt över 1955 års universitetsutredningens betänkande VI om universitet och högskolor i 1960-talets samhälle (SOU 1959:45);

den 29 juni 1960 över 1955 års myntverksutredningens betänkande angående vissa frågor rörande mynt- och justeringsverket samt riksdagens sedeltryckeri;

den 23 september 1960 över 1956 års skogshögskole- och skogsforskningskommittés betänkande om forskning och utbildning på skogsbrukets område (SOU 1960:17), över 1959 års skjutfältsutredningens betänkande rörande

- skjutfält för Svea artilleriregemente (stencil), över byggnadsstyrelsens hemställen rörande brandlaboratorium vid statens provningsanstalt samt över provningsanstaltsutredningens betänkande rörande offentlig provningsverksamhet (stencil);
- den 21 oktober 1960 över en framställning från länsstyrelsen i Gotlands län beträffande vissa planerade åtgärder för att förbättra länets sjöförbindelser med fastlandet;
- den 8 december 1960 över socialförsäkringens administrationsnämnds betänkande II om socialförsäkringens organisation (SOU 1960:35);
- den 23 februari 1961 över läkarutbildningsberedningens program för ökad läkarutbildning (stencil) samt över organisationskommitténs för den medicinska högskolan i Umeå betänkande angående ombildning av tandläkarinstitutet i Umeå till tandläkarhögskola (stencil);
- den 9 mars 1961 över uppborrsorganisationskommitténs principbetänkande rörande automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppborrsväsendet (SOU 1961:4);
- den 16 augusti 1961 över det av särskild utredningsman avgivna betänkandet rörande organisationen av de fiskesakkunniga organen i vattenmål m. m.;
- den 12 september 1961 över socionomutbildningskommitténs förslag angående socialinstitut i Umeå;
- den 22 november 1961 över generalpoststyrelsens förslag om tillbyggnad av postverkets anläggningar i Ulvsunda;
- den 12 januari 1962 över 1960 års intendenturförvaltningsutrednings betänkande med förslag till organisation av ett gemensamt intendenturförvaltningsverk;
- den 15 februari 1962 över trädgårdsnäringsutredningens betänkande om yrkesutbildning på trädgårdsområdet (stencil) samt över försvarets fabriksstyrelsens förslag rörande åtgärder med anledning av riksdagens beslut om utflyttning till Eskilstuna av styrelsen m. m.;
- den 7 juni 1962 över av byggnadsstyrelsen den 3 maj 1961 överlämnat utbyggnadsprogram för statens institut för folkhälsan samt över uppborrsorganisationskommitténs betänkande om automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppborrsväsendet II (SOU 1962:18);
- den 28 september 1962 över kommitténs för maskinell databehandling betänkande (SOU 1962:32) samt över veterinärhögskoleutredningens betänkande om veterinärmedicinsk forskning och undervisning (SOU 1962:33);
- den 22 oktober 1962 över socionomutbildningskommitténs betänkande om socionomutbildningen (SOU 1962:43);
- den 14 januari 1963 över betänkande avgivet av försvarets arbetsgrupp för teleunderhåll rörande bl. a. lokaliseringen av verkstäder för teleunderhåll;
- den 25 februari 1963 över betänkanden rörande dels ökad utbildning av sjukgymnaster (stencil), dels utbildning av arbetsterapeuter (SOU 1962:50)

samt över en inom ecklesiastikdepartementet upprättad promemoria rörande det högre utbildningsväsendets fortsatta utbyggnad (stencil) jämte bilaga (SOU 1962:55); samt

den 23 oktober 1963 över uppborärsorganisationskommitténs förslag till organisation m. m. för centrala folkbokförings- och uppborärsnämnden.

I samarbete med statens institut för byggnadsforskning har vissa undersökningar verkställt rörande möjligheterna att företaga omlokaliseringar av större grupper statliga myndigheter m. fl. Dessa undersökningar redovisas i en särskild bilaga.

Utredningen får härmed vördsamt överlämna betänkande angående lokalisering av statlig verksamhet. Reservation har avgivits av herr Brodd.

Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm den 23 oktober 1963.

Per Eckerberg

Henry Ahldin

Torsten Andersson

Arne Brodd

Axel Gustafsson

Erik Hagberg

Åke Hedlund

E. Hj. Nilsson

Bertil Olsson

Bertil Sännås

Gust. Vahlberg

Richard Åkerman

/Stig Swanstein

KAPITEL 1

Betänkandets innehåll

1. Utredningens uppdrag

Lokaliseringsutredningens huvudbetänkande har disponerats på följande sätt. Efter några inledande kapitel (punkterna 1—4 i denna översikt) behandlar utredningen frågan om en omfattande utflyttning av statlig verksamhet från Stockholms-området i avdelning A (punkt 5). Därefter överväger utredningen möjligheterna att i ett sammanhang omlokalisera en mindre grupp statliga verksamhetsgrenar i avdelning B (punkt 6). Mera fristående verksamhetsgrenar, vars lokalisering enligt utredningens mening bör avgöras i särskild ordning, behandlas i avdelning C (punkt 7 i denna översikt). Slutligen framför utredningen i avdelning D sina synpunkter på behovet av en organisation för fortlöpande bevakning av lokaliseringsfrågor m. m.

Enligt direktiven har det ålegat lokaliseringsutredningen att kartlägga förutsättningarna för en utflyttning av statliga verksamhetsgrenar från Stockholms-området. Utgångspunkten har varit det i direktiven och 1957 års statsverksproposition uttalade önskemålet att från Stockholm avlasta sådan statlig verksamhet¹, som utan betydande olägenhet kan bedrivas på annat håll. Utredningen har därför utgått ifrån att en utflyttning av statlig verksamhet från Stockholms-området² i och för sig innebär en lokaliseringspolitisk fördel, vilken måste beaktas vid den avvägning mellan för- och nackdelar av en utflyttning som utredningen enligt direktiven skall göra.

Det har icke ingått i utredningens uppdrag att undersöka hur statliga verksamhetsgrenar skall lokaliseras inom Stockholms-området.

Det har icke heller ankommit på utredningen att undersöka målsättningen för den allmänna lokaliseringspolitiken. Att bl. a. utreda detta problemkomplex uppdrogs år 1959 åt kommittén för näringslivets lokalisering, som i september år 1963 avlämnade sitt betänkande Aktiv lokaliseringspolitik (SOU 1963:58).

¹ Med begreppet *statlig verksamhet* avser utredningen inte endast statliga ämbetsverk, undervisningsanstalter m. m. utan även aktiebolag, stiftelser etc. varöver staten direkt eller indirekt har ett i lokaliseringspolitiskt hänseende avgörande inflytande.

² Med *Stockholms-området* avser utredningen utöver Stockholms stads administrativa område hela Södertörn med städerna Nacka, Nynäshamn och Södertälje; Värmdö och Vaxholm samt ett område som faller inom Ekerös, Upplands-Bros, Sigtunas, Märstas, Vallentunas, Össebys, Österåkers och Ljusterös väst- respektive nordgränser.

2. Tidigare utredningar m. m.

Lokaliseringsutredningen ger i tredje kapitlet en resumé över utredningar m. m. beträffande lokalisering av statlig verksamhet. Bl. a. beröres diskussionerna kring lokaliseringen av fiskeristyrelsen, vattenfallsstyrelsen och sjöfartsstyrelsen, de betänkanden som framlagts av utredningen angående näringslivets lokalisering (SOU 1951:6) och 1955 års långtidsutredning (SOU 1956:53), det av LO utgivna betänkandet »Samordnad näringspolitik» samt en rad riksdagsmotioner.

3. Utländska erfarenheter

I fjärde kapitlet redogör lokaliseringsutredningen för lokaliseringspolitiska åtgärder avseende statlig verksamhet i utlandet. Därvid har uppmärksamats åtgärder i Norge, Finland, Frankrike, Nederländerna, Storbritannien, USA, Brasilien och Japan.

Utflyttning av central statlig verksamhet från huvudstäderna är aktuell inom ett mycket stort antal länder och bakgrunden till diskussionen är densamma som i Sverige, nämligen dels en strävan att bromsa storstädernas tillväxt för att komma tillrätta med trafikproblem, bostadsförhållanden etc., dels ett önskemål att stimulera utvecklingen inom vissa geografiska områden. Man har utomlands ansett det självklart att lokaliseringspolitiken icke kan begränsas till att avse enbart det enskilda näringslivet. Den måste också omfatta statlig verksamhet. En genomgående tendens är, att man söker omlokalisera mera självständiga verksamhetsgrenar, vilka har ett mindre påtagligt behov av samarbete med den statliga förvaltningens kärna. Som exempel kan nämnas utflyttningen av den brittiska socialförsäkringsadministrationen från London till Newcastle upon Tyne och Blackpool. Enbart inom denna gren av den centrala förvaltningen sysselsättes nu drygt 10 000 tjänstemän på orter, som tidigare drabbats hårt av arbetslöshet och allmän tillbakagång.

Utredningen har funnit, att man i ett antal länder ansett det erforderligt att permanenta de organ, som arbetar med lokaliserings- och decentraliseringsfrågor rörande statlig verksamhet.

4. Utvecklingen inom Stockholms-området

Liksom beträffande några andra storstadsregioner i Sverige är tillväxten hos Stockholms-området mycket stark. Stockholms innerstad vidareutvecklas såsom ett kommersiellt, administrativt och kulturellt centrum. Ett mycket stort antal människor har sina arbetsplatser i city-området, medan de har sina bostäder allt längre ut i storstadsområdets periferi. Behovet av persontransporter till och från arbetsplatserna och bostadsområdena blir

allt större. Möjligheterna att öka exempelvis biltrafiken i innerstaden är mycket begränsade och parkeringsmöjligheterna är otillräckliga. En allt större del av personbefordran inom stadens centrala områden måste överföras till kollektiva trafikmedel.

Den statliga verksamheten är mycket trångbodd. Tillgänglig tomtmark inom mera centrala lägen i Stockholms-området är otillräcklig, för att man på någon plats skall kunna åstadkomma en mera rationellt samlad bebyggelse för statsförvaltningen. Vissa delar av Järva-fältet har enligt preliminära skisser avsetts för statliga institutioner, men ifrågavarande områden är mycket eftertraktade, bl. a. för bostadsbebyggelse. Smärre grupper av ämbetsverk m. fl. kan beredas plats på Nedre Norrmalm, på Östermalm och vid Västerbroplan.

Nu föreliggande planer beträffande Stockholms-området ger icke anvisning på någon rationell lösning av den statliga verksamhetens utbyggnadsproblem, vare sig i innerstaden eller i förorterna. En utflyttning av enstaka eller ett fåtal ämbetsverk till olika förorter torde på längre sikt medföra en irrationell splittring av statsförvaltningen — just de nackdelar som man med en koncentration av förvaltningen till huvudstaden tänkt sig undvika. Alternativet till en sådan handlingslinje synes vara att söka hålla huvuddelen av statsförvaltningen samman i ett litet antal stora grupper (block) av ämbetsverk m. fl. vilka lokaliseras med hänsyn till inbördes och utåtriktade kommunikationsbehov, rekryteringsbehov m. m.

5. En stor utflyttningsgrupp

Lokaliseringsutredningens undersökningar har från början omfattat cirka 185 statliga myndigheter inom Stockholms-området, vilka redovisas i *bilaga 1*. Av olika skäl har från denna ursprungliga grupp avgränsats ett 60-tal verksamhetsgrenar för vilka ytterligare utredningsarbete inte längre synes vara aktuellt. Bland dem ingår ett tiotal myndigheter, vilka lokaliseringsutredningen behandlat i separata betänkanden år 1959, samt fyra, som efter organisationsförändringar utflyttats från Stockholms-området under utredningstiden. Vidare har ett antal mindre verksamhetsgrenar hänförts till vissa större myndigheter. Därefter återstår cirka 110 verksamhetsgrenar, vilka utgör den s. k. totala utflyttningsgruppen, redovisad i *bilaga 2*. Det är utredningens mening, att samtliga verksamhetsgrenar i denna grupp under vissa i betänkandet närmare preciserade villkor bör kunna utflyttas från Stockholms-området. Ett 20-tal av dessa verksamhetsgrenar är relativt fristående och lokaliseringsorten bör därför kunna bedömas efter vad som synes lämpligt i varje särskilt fall. Dessa enheter behandlas i avdelning C (kapitlen 19—23). Ett 90-tal myndigheter m. fl. med cirka 24 000 anställda har hänförts till den s. k. stora utflyttningsgruppen. Denna grupp har konstituerats på grund av respektive verksamhetsgrenars inbördes sam-

arbetsbehov. Vid en utflyttning måste gruppen sammanhållas inom ett område med goda kommunikationer såväl internt som med rikets olika delar.

De 90 verksamhetsgrenarna i gruppen har med hänsyn till de inbördes samarbetsbehoven fördelats på 10 block (*bilaga 3*). I princip skall varje block kunna förläggas till en särskild ort utanför Stockholms-området. Men stort samarbetsbehov föreligger dock även mellan de olika blocken. I några fall är detta behov så stort, att blocken bör lokaliseras antingen till samma ort eller till orter med relativt nära avstånd till varandra. Grupperingsproblemens lösning sammanhänger intimt med valet av orter och områden.

För att biträda lokaliseringsutredningen med undersökningar av planmässiga förutsättningar för utbyggnad i den omfattning, som erfordras för omlokalisering av den stora utflyttningsgruppen, har statens institut för byggnadsforskning tillkallat en arbetsgrupp, vilken studerat ett flertal orter av olika storlek och struktur. Det tillgängliga grundmaterialet har visat sig ofullständigt. Det har dock varit möjligt för gruppen att ställa vissa *modellstudier* till utredningens förfogande beträffande vissa områden i Örebro, Skaraborgs, Östergötlands och Västernorrlands län. Mera ingående har gruppen endast behandlat ett lokaliseringsexempel, som applicerats på Örebro-området. Gruppens arbete, som redovisas i SOU 1963:70, har tagits till utgångspunkt för ett principutkast rörande den stora utflyttningsgruppens lokalisering. I åtta olika alternativ ger utredningen exempel på hur den stora utflyttningsgruppen skulle kunna koncentreras eller spridas inom de tre undersökta mellansvenska områdena med hänsyn till samarbetsbehov, kommunikationer, utbyggnadsmöjligheter på respektive orter, miljöfaktorer etc. Utredningen understryker, att ifrågavarande områden och orter är att betrakta som exempel.

Om den stora utflyttningsgruppen, som omfattar cirka 24 000 anställda, omlokaliseras måste man på en eller flera orter bygga ut samhällsapparatens för minst 100 000 människor. Detta skulle medföra investeringar av mycket stor omfattning.

Under ett *planläggningsskede* måste företagas bl. a. markundersökningar, juridiska undersökningar och planarbeten av olika slag, programmeringsarbete av statliga och kommunala myndigheter samt projekteringsarbeten.

Under ett *anläggnings- och byggnadsskede* skall bostäder, arbetslokaler, skolor, butiker och kommunikationer utbyggas. Enligt en schematisk beräkning skulle investeringsbehovet bli närmare 4,1 miljarder kronor, varav drygt hälften skulle gälla bostadsbebyggelse.

Utbyggnadstiden blir beroende framförallt av tillgången på arbetskraft. För en utbyggnad på 5 år erfordras uppskattningsvis en årlig arbetsstyrka på 14 500 man, medan en utbyggnad på 15 år enligt samma beräkningsgrunder skulle kräva 4 750 man.

Genomförandet av en stor utflyttning skulle nödvändiggöra ett omfattande och intensivt undersöknings-, programmerings- och projekteringsarbete

inom olika fackområden, inom statliga organ, kommuner och företag. Under anläggnings- och byggnadsskedet torde huvuddelen av arbetet komma att utföras av ett stort antal entreprenörer. Det synes nödvändigt att någon instans utses för att leda denna verksamhet.

Lokaliseringsutredningen behandlar även de återverkningar på kommunikationsapparaten, som en stor utflyttning kan beräknas medföra. Vid en stark koncentration till en ort eller ett område i landet torde vissa utbyggnader av motorvägar, järnvägar och flygplatser behöva genomföras. I viss utsträckning blir det emellertid endast fråga om att tidigarelägga planerade arbeten. Även vid en eventuell fördelning av den stora utflyttningsgruppen på flera områden synes utbyggnad eller förstärkning av vissa landsvägs- och järnvägssträckningar vara nödvändiga. Det närmaste decenniet kommer landsvägs- och järnvägsförbindelserna att bli snabbare och inrikesflyget kommer att utvecklas.

Utvecklingen ifråga om telekommunikationerna leder till mera fullständig automatisering av telefonnätet. Telegrafförbindelserna blir snabbare och kan i allt större utsträckning kombineras med telexapparater och fjärrskrifförbindelser, telefoto- och telefaximilänläggningar m. m.

Om lokaliseringssåtgärderna omfattar alla eller den övervägande delen av myndigheter med väsentliga totalförsvarsuppgifter torde vinsterna från beredskapssynpunkt vara odiskutabla. Det blir i övrigt en avvägningsfråga att bedöma beredskapskravets inverkan på lokaliseringssåtgärderna. Lokaliseringsutredningen har bl. a. tagit hänsyn till beredskapssynpunkterna vid den blockindelning, som redovisas i sjätte kapitlet. Därvid har beredskapssynpunkterna spelat en väsentlig roll ifråga om vissa verksamhetsgrenar, medan de i andra fall icke tillmätts avgörande betydelse.

Man bör också beakta de problem, som uppstår medan en omlokalisering pågår. Myndigheter med totalförsvarsuppgifter löper samma risk som andra statliga organ att få verksamheten splittrad och ineffektiv under en övergångstid. Med hänsyn härtill bör beredskapssynpunkterna tillmätas stor betydelse vid den organisatoriska uppläggnings av omlokaliseringen.

För en stark koncentration av utflyttningsgruppen talar främst kommunikations- och samarbetskäl. Önskvärdheten av högskoleresurser inom lokaliseringsområdet eller till ort i dess närhet får större tyngd. Arbetsmarknaden inom området blir mera differentierad.

Till de betydande nackdelarna med ett koncentrationsalternativ hör riskerna för överansträngning av resurserna. Effekten kan bli en övervältring av storstadsproblemen till ett nytt snabbväxande samhälle.

De flesta alternativ, som innebär fördelning av den stora utflyttningsgruppen över 1—3 områden i Mellan-Sverige, har vissa nackdelar från kommunikationssynpunkt. Ifråga om ett par alternativ synes dock dessa olägenheter vara av mycket liten omfattning.

Det är lokaliseringsutredningens uppfattning, att en fördelning, som inte alltför hårt anstränger de respektive områdenas resurser men som dock innebär en planmässig samgruppering av vissa block, medför de mest fördelaktiga lokaliseringspolitiska verkningarna. Genom en sådan planmässig fördelning av utflyttningsgruppen skulle man bl. a. kunna förstärka underlaget för högskolor och/eller andra utbildningsresurser inom respektive områden.

Frågan om att genomföra en stor utflyttning är inte bara en fråga om tekniska möjligheter. Den utbyggnad som erfordras för att flyttningen skall komma till stånd innebär en stor anspänning av tillgängliga resurser. Den akuta lokalbristen för statlig verksamhet i Stockholm är dock stor och på något längre sikt blir avsevärda investeringar nödvändiga även om den centrala statliga verksamheten i samma utsträckning som f. n. skall vara förlagd i huvudstaden.

Lokaliseringsutredningen anser, att en stor utflyttning från Stockholmsområdet är möjlig att genomföra. En sådan åtgärd måste dock föregås av ytterligare arbets- och tidskrävande planläggnings- och undersökningsarbete.

6. En liten utflyttningsgrupp

En stor utflyttning från Stockholmsområdet måste ses som ett långsiktigt och komplicerat projekt, vars genomförande torde komma att sträcka sig över en tidsrymd av minst 10—15 år. Med hänsyn härtill har lokaliseringsutredningen ansett sig böra undersöka möjligheterna att på kortare sikt genomföra mera begränsade utflyttningar av statlig verksamhet från huvudstaden.

Självfallet föreligger betydande olikheter mellan de olika verksamhetsgrenar, som ingår i den stora utflyttningsgruppen. Även om huvuddelen av den centrala statsförvaltningen är förlagd i Stockholm torde en utflyttning vara möjlig för vissa verksamhetsgrenar. Därvid måste emellertid även dessa myndigheter i regel sammanhållas gruppvis med hänsyn till inbördes samarbetsbehov. Utredningen har ansett sig kunna sammanföra ett 30-tal verksamhetsgrenar ur den stora utflyttningsgruppen till en liten utflyttningsgrupp. Antalet anställda, som skulle beröras av en sådan mindre utflyttning, är nära 3 800. Utredningen ansluter i sin diskussion beträffande lokaliseringen av den lilla utflyttningsgruppen till samma blockindelning och samma exempel på orter och områden som ifråga om den stora utflyttningsgruppen.

I den lilla utflyttningsgruppen ingår centrala värnpliktsbyrån, militärpsykologiska institutet och försvarets brevskola;

kammarkollegiet, lantmäteristyrelsen, rikets allmänna kartverk, Svenska Reproduktions AB, lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen;

socialstyrelsen, fångvårdsstyrelsen, riksförsäkringsverket, försäkringsdomstolen, arbetarskyddsstyrelsen, sprängämnesinspektionen, statens elektriska inspektion och statens biltrafiknämnd;

statens institut för folkhälsan, veterinärhögskolan, statens veterinärmedicinska anstalt, veterinärstyrelsen, statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor och statens distriktssköterskeskola;

generaltullstyrelsen, kontrollstyrelsen, mellankommunala prövningsnämnden, riksskattenämnden, kammarrätten och statens personalpensionsverk.

Lokaliseringsutredningen föreslår, att dessa myndigheter m. fl. utflyttas från Stockholms-området. För upprättande av definitivt utflyttnings- och fördelningsprogram torde undersökningar böra genomföras i särskild ordning.

7. Separat utflyttning av vissa verksamhetsgrenar

Redan i de inledande avsnitten har lokaliseringsutredningen konstaterat, att vissa statliga verksamhetsgrenar har relativt specialbetonade uppgifter och ett mindre omfattande behov av samarbete med andra centrala myndigheter. Ifråga om dessa verksamhetsgrenar bör enligt utredningens mening en omlokalisering kunna ske utan samband med en större eller mindre samlad utflyttning. Vid separata utflyttningar av enstaka verksamhetsgrenar, vilka icke behöver samförläggas med andra statliga myndigheter m. fl., kan man välja förläggningsorter, som icke kan ifrågakomma för förläggning av statlig verksamhet i större eller mindre grupper.

Utredningen föreslog i särskilda betänkanden år 1959 separat utflyttning av ett 10-tal verksamhetsgrenar. Därest den i avdelning B (punkt 6 härovan) behandlade samlade utflyttningen icke skulle komma till stånd, anser utredningen, att tolv av de verksamhetsgrenar, som ingår i utflyttningsgruppen kan utflyttas separat. I avdelning C av detta betänkande behandlar utredningen frågan om separat utflyttning av ytterligare nitton, nämligen

krigsskolan, gymnastik- och idrottsskolan, sjökrigsskolan samt ledningen för tredje flygeskadern;

gymnastiska centralinstitutet, skogshögskolan, farmaceutiska institutet, statens farmaceutiska laboratorium samt hantverksinstitutet;

domänstyrelsen, AB Statens Skogsindustrier, Svenska Tobaks AB, LKAB och AB Atomenergi;

mynt- och justeringsverket, riksbankens sedeltryckeri, postverkets industrier, AB Vin & Spritcentralen samt Nya System AB.

Utredningen förordar i princip en utflyttning av de uppräknade verk-

samhetsgrenarna. I vissa fall har dock utredningen hänvisat till speciella omständigheter, som kan påverka frågans bedömning.

Ifråga om skogshögskolan anser utredningen, att ett genomförande bör anstå, bl. a. med hänsyn till de förändringar i utbildningen på skogsbrukets område, som synes vara att emotse.

Vad gäller domänstyrelsen och Statens Skogsindustrier uttalar sig utredningen i princip för en förläggning av de centrala ledningsorganen till de områden, där företagen gör den största arbetskraftsinsatsen och har den största omsättningen. Med hänsyn till att ifrågavarande verksamhet är under utredning, vilken synes kunna leda till en viss samordning av företagens arbete, finner lokaliseringsutredningen det icke möjligt att nu framlägga något förslag om ny lokaliseringsort för ledningsorganen eller om tidpunkt för utflyttning. Utredningen föreslår dock, att Statens Skogsindustriers forskningslaboratorium i Djursholm flyttas till Laxå.

Med hänsyn till att frågan om förläggning av LKAB:s huvudkontor under vissa förutsättningar skall tagas upp till förnyad prövning av riksdagen har utredningen ej ansett sig böra framlägga förslag i ämnet.

Lokaliseringsutredningen har haft i särskilt uppdrag att undersöka frågan om sjöfartstyrelsens lokalisering. I och för sig torde det vara möjligt att genomföra en separat utflyttning av styrelsen. Utredningen delar sålunda i princip den uppfattning, som framfördes av riksdagsman T. Andersson i utredningen om sjöfartsstyrelsens förläggning år 1956. Lokaliseringsutredningen har emellertid av olika skäl medtagit styrelsen i de överväganden om en stor utflyttningsgrupp, som redovisas i avdelning A (punkt 5 härovan). Det har därvid ansetts lämpligt att förlägga styrelsen utanför Stockholms-området tillsammans med de övriga verksamhetsgrenar, som ingår i den stora utflyttningsgruppen.

I fråga om huvudkontoret för vattenfallsstyrelsens Älvkarleby-förvaltning förordar utredningen att det flyttas till område där förvaltningen bedriver mera omfattande verksamhet.

8. Organisationsfrågor

Lokaliseringsutredningen förordar, att frågor om den framtida bevakningen och samordningen av lokaliseringsfrågor bör handläggas på departementsnivå. Enligt utredningens mening bör frågorna rörande enskild och statlig lokaliserings- och decentraliseringsverksamhet handläggas inom inrikesdepartementet, som numera intar en central ställning i planeringshänseende. Särskild expertis bör därvid knytas till departementet såsom en rådgivande nämnd.

KAPITEL 2

Utredningens uppdrag

I. Direktiv m. m.

I direktiven för lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet den 5 april 1957 anförde chefen för finansdepartementet, statsrådet Sträng, bland annat följande.

Frågan om en utflyttning av statliga ämbetsverk från Stockholm har vid åtskilliga tillfällen tagits upp till övervägande. Särskilt tidigare synes man i en lokalisering utanför huvudstaden ha sett en möjlighet att nedbringa de statliga förvaltningskostnaderna. Under senare år har det framför allt varit de allmänt befolkningspolitiska och samhällsekonomiska aspekterna som dominerat. Det har synts önskvärt att med en aktiv statlig lokaliseringspolitik å ena sidan förhindra en alltför snabb tillväxt av Stor-Stockholm, å andra sidan bidra till en differentiering av näringsstrukturen i olika delar av vårt land.

Utredningen angående näringslivets lokalisering påpekade i sitt år 1951 avlämnade betänkande (SOU 1951:6), att staten genom sina olika organ avgör lokaliseringen av en rad anläggningar och att nära nog samtliga statliga organ bedriver en verksamhet vars förläggning har lokaliseringspolitisk betydelse. I de flesta fall rör det sig om verksamheter vilkas förläggning är relativt bunden, men ofta föreligger dock valfrihet, i varje fall mellan olika orter inom ett visst område. Det är uppenbart, hävdade lokaliseringsutredningen, att denna valfrihet utgör en betydelsefull tillgång för lokaliseringspolitiken.

Av naturliga skäl har lokaliseringsfrågorna blivit särskilt brännande i samband med tillkomsten av nya ämbetsverk liksom vid omorganisation av eller nybyggnad för befintliga ämbetsverk. Under de senaste åren har förläggningsfrågan för ett par statliga organ, nämligen vattenfallsstyrelsen och sjöfartsstyrelsen, varit föremål för särskilda utredningar. Beträffande vattenfallsstyrelsen har 1956 års riksdag på utredningens och Kungl. Maj:ts förslag beslutat om fortsatt lokalisering till Stockholm.

Vad gäller frågan om sjöfartsstyrelsens förläggning har ännu ej definitivt beslut fattats. I årets statsverksproposition (tionde huvudtiteln, s. 101) har chefen för handelsdepartementet framhållit, att han finner det ur allmänna synpunkter önskvärt att från Stockholm avlastas sådan förvaltningsverksamhet som utan betydande olägenheter kan bedrivas på annat håll. Departementschefen har emellertid inte funnit de skäl som anförts beträffande spörsmålet om sjöfartsstyrelsens förläggning tillräckliga för ett slutligt ställningstagande i den ena eller andra riktningen. Då de med förläggningsfrågan sammanhängande problemen i viss utsträckning är av generell natur, har han ansett att frågan bör anstå tills vidare för att upptagas i samband med en allmän utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk.

Lokaliseringsfrågorna har även aktualiserats av den stora rumsbristen för stat-

liga verk och inrättningar i Stockholm, vilken nödvändiggör ett ställningstagande till frågan om uppförandet av ytterligare ämbetsbyggnader inom Stockholmsområdet. På grundval av en undersökning avseende perioden fram till år 1965 räknar byggnadsstyrelsen med en kraftig ökning av lokalbehoven för både den civila och den militära förvaltningen under de närmaste åren. Vissa åtgärder för att reducera den aktuella rumsbristen har föreslagits i årets statsverksproposition (bil 27, s. 134). Det är emellertid angeläget att de grundläggande frågorna om ifrågavarande verksamhetsgrenars lokalisering klarlägges, innan ställning måste tagas till hur lokalbristen i fortsättningen skall bemästras. Även om uppförandet av en ämbetsbyggnad för ett visst verk inte med nödvändighet binder detsamma i fråga om dess framtida förläggning, skulle det givetvis vara mindre rationellt att först senare upptaga lokaliseringsfrågorna till behandling. Lokalfrågorna kan vidare — i ett läge med allmän rumsbrist — inte behandlas endast för enstaka verk utan de måste infogas i mera allmänna överväganden om hur den totala bristen skall avvecklas.

I det av 1955 års långtidsutredning år 1956 avgivna betänkandet (SOU 1956:53) framhålles det såsom uppenbart, att stora svårigheter att tillräckligt snabbt anpassa en storstad som Stockholm med alla dess anläggningar till en snabbt växande befolkning och trafik kommer att bestå för en lång tid framåt. Utredningen ställer frågan om det inte vore önskvärt att dämpa takten i de största städernas och speciellt Stor-Stockholms tillväxt. Bland de problem som enligt utredningens uppfattning i detta sammanhang bör klarläggas genom ingående utredningar återfinnes en decentralisering av vissa delar av den centrala civila och militära verksamheten till orter utanför Stockholm. Erfarenheter från andra länder och från de svenska storföretagen tyder på att man har överskattat de organisatoriska olägenheterna av en viss lokal decentralisering av de förvaltande, utredande och affärsdrivande organen. Enligt utredningen bör utvecklingen av kommunikationerna och särskilt telekommunikationerna underlätta en utveckling i denna riktning.

Såsom centralt statligt lokaliseringsorgan följer givetvis arbetsmarknadsstyrelsen lokaliseringsfrågorna för statsförvaltningen. Styrelsen deltar t. ex. genom yttrandet eller på annat sätt i behandlingen av frågor rörande nyanläggningar av högre undervisningsanstalter, sjukhus, centrala tvättanläggningar m. m. Däremot kommer på denna väg frågor rörande utflyttning av statliga verksamhetsgrenar från Stockholms-regionen inte upp till behandling, såvida inte ny ämbetsbyggnad behöver uppföras för viss verksamhet.

Med utgångspunkt från vad sålunda anförts ansåg statsrådet, att en utredning rörande möjligheterna att flytta ut statliga verksamhetsgrenar från Stockholmsområdet borde komma till stånd. Utredningen borde omfatta såväl civila som militära verk och inrättningar. I direktiven anfördes slutligen följande.

Förutom de allmänt lokaliseringspolitiska aspekterna på förläggningen bör även redovisas för- och nackdelarna för de statliga verken själva, liksom för andra organ och för allmänheten, av olika lokaliseringsalternativ. Det synes självklart att en lokalisering till orter utanför huvudstaden inte bör väljas om nackdelarna för staten och allmänheten överväger fördelarna. Man torde kunna skilja på olika typer av statlig verksamhet för vilka dessa faktorer ter sig olika. En översiktlig genomgång av den statliga förvaltningens olika grenar synes därför lämplig. Även om givetvis det slutliga avgörandet beträffande lokaliseringen av statliga verk kan

ske först efter noggrant beaktande av alla speciella omständigheter i det enskilda fallet, synes en sådan översiktlig genomgång nödvändig som vägledning för fortsatta överväganden.

I den mån dessa utredningsresultat därtill ger anledning kan därefter lokaliseringsfrågorna för vissa verk bli föremål för detaljstudium, syftande till konkreta förslag. Mot bakgrunden av de mera allmänna undersökningarna och övervägandena bör i anslutning till vad chefen för handelsdepartementet i årets statsverksproposition anfört beträffande sjöfartsstyrelsens förläggning utredningen ta upp denna fråga till behandling. Även frågan om en viss koncentration av flera ämbetsverk till en viss ort utanför Stor-Stockholm — med andra ord frågan om tillskapandet av ett andra förvaltningscentrum — bör uppmärksammas.

I enlighet med direktiven åligger det lokaliseringsutredningen att kartlägga förutsättningarna för en utflyttning från Stockholms-området av statliga myndigheter m. m. och att framlägga de förslag i detta hänseende, som undersökningarna kan föranleda. Det i direktiven och 1957 års statsverksproposition uttalade önskemålet att från Stockholm avlasta sådan statlig verksamhet, som utan betydande olägenhet kan bedrivas på annat håll, har härvidlag varit utgångspunkten. Utredningen har därför utgått från att en utflyttning av statlig verksamhet från Stockholms-området i och för sig innebär en lokaliseringsspolitisk fördel. Denna fördel måste beaktas vid den avvägning mellan för- och nackdelar av en utflyttning, som utredningen enligt direktiven skall göra.

Det bör i detta sammanhang understrykas, att det icke ingår i utredningens uppdrag, att undersöka hur de inom Stockholms-området kvarvarande statliga verksamhetsgrenarna skall fördelas inom detta område.

Sedan lång tid tillbaka bedrives i olika former statlig och kommunal verksamhet av lokaliseringsspolitisk betydelse. Indirekt kan således åtgärder inom kommunikations-, planerings- och utbildningsväsendet m. fl. områden medföra betydande lokaliseringsspolitiska effekter. Under senare år synes emellertid framför allt förutsättningarna att fördela sysselsättningsmöjligheterna inom olika delar av landet ha tilldragit sig ett stort intresse, varvid frågorna om det enskilda näringslivets lokalisering intagit en central plats i debatten. Genom rådgivning samt genom regionala lokaliseringssutredningar har främst arbetsmarknadsstyrelsen haft att verka i nämnda frågor.

I anledning av motioner beslöt 1959 års riksdag anhålla om skyndsamt utredning och förslag rörande statsmakternas möjligheter att påverka näringslivets lokalisering. Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 11 december 1959 tillkallades ifrågasvarande utredning och departementschefen anförde i direktiven bl. a. följande:

De dominerande problemen är självfallet utflyttningen från landsbygden och storstädernas tillväxt. Med dessa problem sammanhänger en rad andra spörsmål, som kräver uppmärksamhet. I många regioner finns ett utpräglat behov av ett mera differentierat näringsliv för att området skall bli mindre konjunkturkänsligt, för att såväl kvinnor som män skall få arbete och för att ungdomarna skall

få vidgade möjligheter i sitt yrkesval. Nedläggning av industriföretag kan ofta skapa svåra lokala problem som kräver lokaliseringpolitiska insatser. Från försvarsynpunkt har lokaliseringsfrågorna även betydelse.

Utredningen bör lägga fram material, som är ägnat att från samhällsekonomiska och företagsekonomiska synpunkter belysa förutsättningarna för näringslivets lokalisering till olika delar av landet. På grundval härav bör såvitt möjligt preciserade riktlinjer för lokaliseringsverksamheten utarbetas. Rådgivnings- och upplysningsverksamheten och dess utformning för framtiden bör övervägas. Möjligheterna och lämpligheten att genom olika positiva åtgärder stimulera företaget att etablera sig på orter, där detta från samhällets synpunkt anses angeläget, bör prövas. Frågan om att genom lagstiftning påverka näringslivets lokalisering bör undersökas. Vid övervägandena av vilka medel, som skall användas i lokaliseringsverksamheten, kan erfarenheter inhämtas från andra länder som bedriver en aktiv lokaliseringspolitik.

Det lokaliseringsarbete som hittills bedrivits har haft karaktären av en försöksverksamhet. Till frågan om organisationen av verksamheten har slutlig ställning inte tagits. Utredningen bör även utreda och framlägga förslag rörande lokaliseringsverksamhetens organisation.

Det ankommer — mot bakgrunden av det anförda — icke på lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet att undersöka frågan om målsättningen för den allmänna lokaliseringpolitiken.

Utredningens uppdrag är begränsat till att omfatta undersökningar rörande de tekniska möjligheterna att förflytta statlig verksamhet från Stockholms-området till andra delar av landet. Självfallet bör emellertid all lokaliseringpolitisk verksamhet ha en gemensam målsättning. Lokaliseringen av statlig verksamhet har från sysselsättningssynpunkt stor direkt och indirekt betydelse. Det skulle enligt utredningens mening bl. a. av detta skäl icke vara rimligt att ställa den statliga sektorn utanför de lokaliseringpolitiska strävandena.

2. Vissa definitionsfrågor

I direktiven för lokaliseringsutredningen användes termerna statlig verksamhet och Stockholms-området, utan att dessa närmare definierats. För att erhålla en utgångspunkt för arbetet har utredningen funnit det nödvändigt att närmare precisera innebörden av nämnda begrepp.

Begreppet *statlig verksamhet* bör enligt utredningens uppfattning ges en sådan innebörd, att man därmed avser all den verksamhet i olika organisationsformer, varöver staten direkt, såsom ifråga om ämbetsverk, eller indirekt, såsom ifråga om vissa bolag och stiftelser, har ett i lokaliseringshänseende avgörande inflytande. Man torde icke böra utesluta verksamhetsgrenar, där förutom staten även finns andra delägare. Sålunda bör även aktiebolag där staten är medintressent, i detta sammanhang betraktas som statlig verksamhet.

Det torde inte föreligga någon sådan skillnad mellan de verksamhetsom-

råden, där arbetet bedrivs av affärsdrivande verk, och de områden, där verksamheten bedrivs i bolagsform, att det kan vara motiverat att verk och bolag av detta skäl behandlas olika vid lokaliseringsfrågornas bedömande. Ofta kan varierande organisationsformer förekomma inom närbesläktade verksamhetsgrenar.

Vad begreppet *Stockholms-området* angår är det uteslutet att med detta avse enbart Stockholms stads administrativa område. Med Stor-Stockholm eller Stockholms-området torde avses ett från sociala, funktionella och ekonomiska synpunkter sammanhängande område, som vuxit över de administrativa gränserna mellan ett flertal kommuner.

I olika sammanhang har försök gjorts att finna lämpliga avgränsningar av Stockholms-området.

Stockholms stads statistiska kontor har till ett inre förortsområde sammanfört kommunerna Danderyd, Djursholm, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Saltsjöbaden, Sollentuna, Solna, Stocksund, Sundbyberg och Täby.

I betänkandet om Stockholms- och Göteborgs-områdenas ortsgruppering (stencilerat), som avgavs i oktober 1956, framhöll utredningsmannen, att samhörigheten mellan en huvudort och dess omgivande bygd torde komma mest till uttryck i omfattningen av de dagliga resorna till och från arbetsplatsen i huvudorten och av resorna för detaljhandelsköp. En sådan faktor som ungdomens skolgång i huvudorten måste också tillmätas stor betydelse. Utredningsmannen visade på grundval av 1950 års folkräkning, att i var och en av kommunerna i det tidigare nämnda inre förortsområdet samt i kommunerna Boo, Tyresö och Österhaninge minst en tredjedel av de förvärvsarbetande invånarna hade sin arbetsplats i huvudorten Stockholm, varmed avsågs städerna Stockholm, Solna, Sundbyberg, Lidingö, Nacka och Djursholm. Om man i stället drog gränsen kring de kommuner där minst en tiondel av de förvärvsarbetande var sysselsatta i huvudorten så kom det nyssnämnda området att tillföras ytterligare elva kommuner, nämligen Botkyrka, Ekerö, Grödinge, Märsta, Salem, Upplands-Bro, Upplands-Väsby, Valentuna, Värmdö, Västerhaninge och Österåker.

I geografiska institutionens vid handelshögskolan i Stockholm tätortsregister redovisas undersökningar angående olika inköpsorters handelsområden. Uppgifterna är emellertid ganska gamla och visar därför med stor sannolikhet ett svagare inflytande för Stockholm än som gäller f. n. Enligt tätortsregistret har likväl Stockholm dominans inom ett område, som nära sammanfaller med det förutnämnda, där, enligt 1950 års folkräkning, minst en tiondel av de yrkesverksamma arbetade i huvudorten Stockholm.

1959 års länsindelningsutredning kom i stort sett till en likartad avgränsning av Stockholms-området med hänsyn till förortskommunernas allmänna inriktning. Utredningen fann även Nynäshamn samt kommunerna Ösmo och Sorunda klart Stockholms-inriktade.

Karta 1.

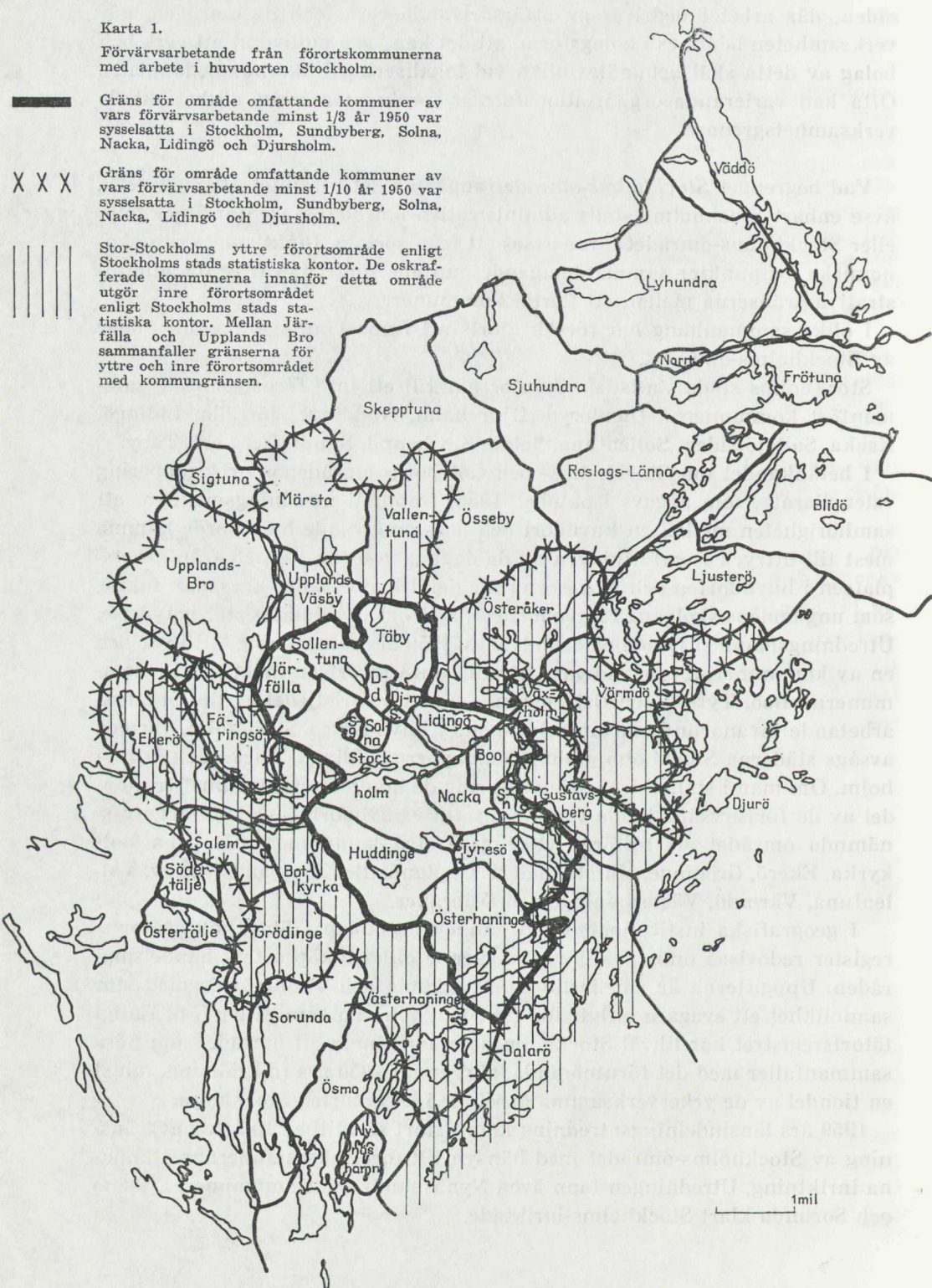
Förvärvsarbetande från förortskommunerna med arbete i huvudorten Stockholm.

Gräns för område omfattande kommuner av vars förvärvsarbetande minst 1/3 år 1950 var sysselsatta i Stockholm, Sundbyberg, Solna, Nacka, Lidingö och Djursholm.

Gräns för område omfattande kommuner av vars förvärvsarbetande minst 1/10 år 1950 var sysselsatta i Stockholm, Sundbyberg, Solna, Nacka, Lidingö och Djursholm.

Stor-Stockholms yttre förortsområde enligt Stockholms stads statistiska kontor. De oskraftrade kommunerna innanför detta område utgör inre förortsområdet enligt Stockholms stads statistiska kontor. Mellan Järfälla och Upplands Bro sammanfaller gränserna för yttre och inre förortsområdet med kommungränsen.

X X X

Karta 2.

Stockholms detaljhandelsområde.
Källa: Handelshögskolans tätortregister.

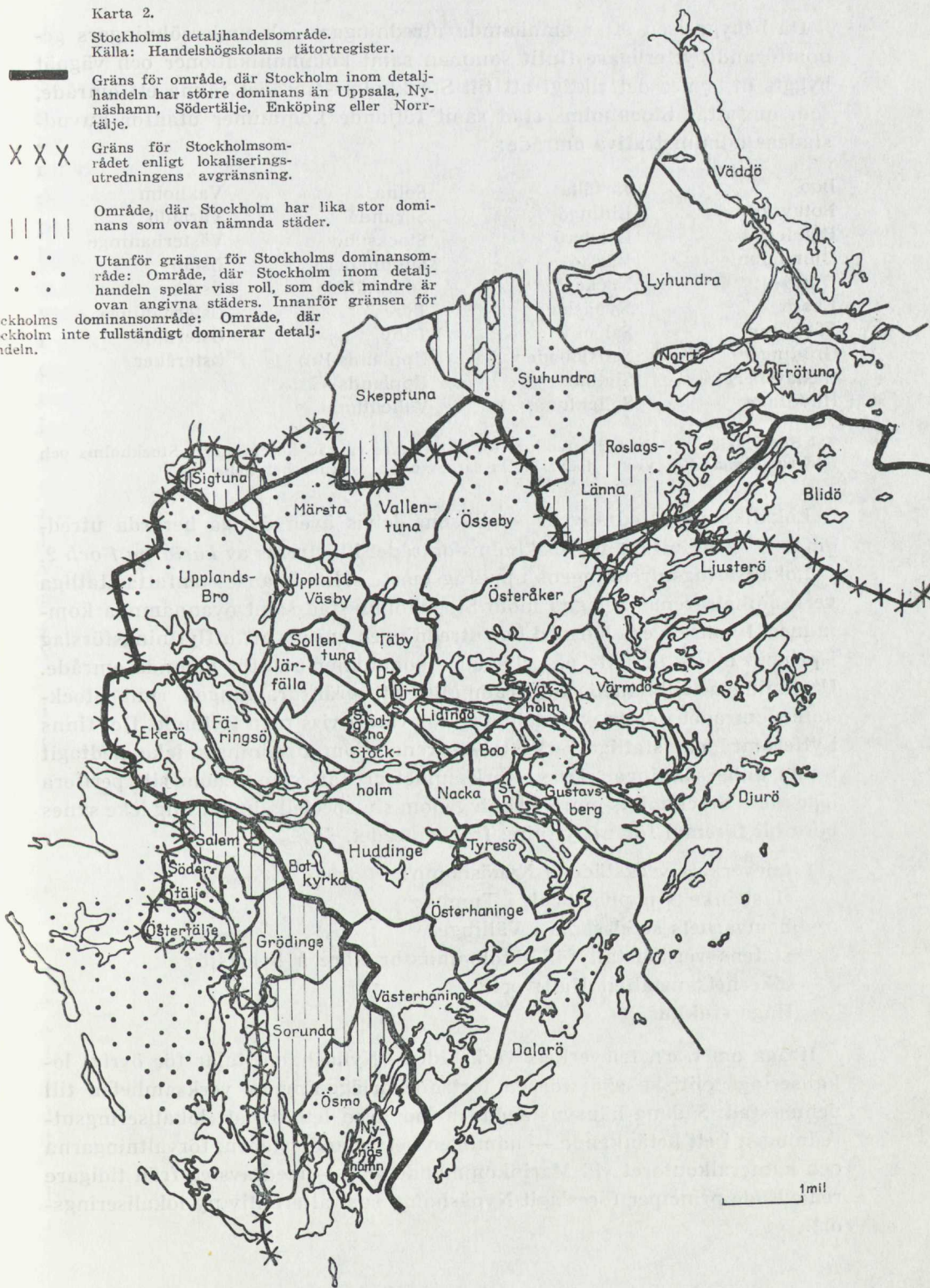
Gräns för område, där Stockholm inom detaljhandeln har större dominans än Uppsala, Nynäshamn, Södertälje, Enköping eller Norrtälje.

Gräns för Stockholmsområdet enligt lokaliseringstredningens avgränsning.

Område, där Stockholm har lika stor dominans som ovan nämnda städer.

Utanför gränsen för Stockholms dominansområde: Område, där Stockholm inom detaljhandeln spelar viss roll, som dock mindre är ovan angivna städer. Innanför gränsen för

Stockholms dominansområde: Område, där Stockholm inte fullständigt dominerar detaljhandeln.

1 mil

Då bebyggelsen efter omnämnda utredningars och undersökningars genomförande ytterligare flutit samman samt kommunikationer och vägnät byggts ut, synes det riktigt att till Stockholms-området räkna ett område, som omfattar Stockholms stad samt följande kommuner utanför huvudstadens administrativa område:

Boo	Järfälla	Solna	Vaxholm
Botkyrka	Lidingö	Sorunda	Värmdö
Danderyd	Ljusterö	Stocksund	Västerhaninge
Djursholm	Märsta	Sundbyberg	Ösmo
Djurö	Nacka	Södertälje ¹	Össeby
Ekerö	Nynäshamn	Tyresö	Österhaninge
Färingsö	Salem	Täby	Östertälje
Grödinge	Saltsjöbaden	Upplands-Bro	Österåker
Gustavsberg	Sigtuna	Upplands-Väsby	
Huddinge	Sollentuna	Vallentuna	

¹ Södertälje är i sin tur huvudort för ytterligare en rad kommuner i Stockholms och Södermanlands län, vilket dock i detta sammanhang saknar betydelse.

Lokaliseringsutredningens — liksom delvis även övriga berörda utredningars — definition av Stockholms-området illustreras av *kartorna 1 och 2*.

Lokaliseringsutredningens uppdrag måste sålunda anses omfatta statliga verksamhetsgrenar belägna inom Stockholms stad samt ovannämnda kommuner. I konsekvens härmed har utredningen ansett, att utflyttningsförslag i princip måste ta sikte på orter eller kommuner utanför nämnda område. Utredningen vill emellertid framhålla, att gränsdragningen runt Stockholms-området i detta sammanhang bör vara i viss mån flytande. Det finns i ytterområdena statliga verksamhetsgrenar, som utredningen icke medtagit i sina undersökningar. Dessa verksamhetsgrenar, som genom sitt perifera läge inom Stockholms-området och genom sin speciella inriktning icke synes böra bli föremål för utflyttning från området, är

televerkets verkstäder i Nynäshamn;
 riksbankens pappersbruk i Tumba;
 hemvärnets stridsskola i Vällinge;
 statens vårdanstalt för alkoholmissbrukare å Svartsjö;
 säkerhetsanstalten Hall; och
 Håga sjukhus.

Ifråga om t. ex. televerkets verkstäder i Nynäshamn talar för övrigt lokaliseringspolitiska skäl för en fortsatt förläggning av verksamheten till denna stad. Sådana hänsynstaganden har även lett till att lokaliseringsutredningen i ett betänkande — nämligen beträffande staben, förvaltningarna och kameralkontoret vid Marinkommando Ost — med avsteg från tidigare redovisade principer föreslagit Nynäshamn som alternativ ny lokaliseringsort.

3. *Uppläggnngen av utredningens arbete*

Såsom tidigare redovisats framhölls i direktiven för lokaliseringsutredningen, att en första arbetsuppgift för utredningen borde vara en undersökning av mera översiktlig natur syftande till att klarlägga allmänna förutsättningar och principer för en utflyttning. Redan under hösten 1957 upprättade utredningen, med tillämpning av tidigare angivna definitioner av begreppen statlig verksamhet och Stockholms-området, en förteckning över statliga verksamhetsgrenar inom nämnda område.

I förteckningen upptogs icke Kungl. Maj:ts kansli och riksdagen med dess verk m. m. samt icke heller de statliga verksamhetsgrenar, som är belägna i de yttre delarna av Stockholms-området och som redovisats i det föregående. Av principiella skäl fann utredningen vidare att högsta domstolen, regeringsrätten och justitiekanslersämbetet ej kunde ifrågakomma för omlokalisering. Till Stockholms-området förlagda statliga sjukhus, muséer och arkiv liksom några andra statliga verksamhetsgrenar av särpräglad art ansåg utredningen icke heller lämpligen kunna utflyttas från området. Utredningen bedömde det vidare ligga i sakens natur, att statlig verksamhet med lokala förvaltningsuppgifter bör ligga inom sitt eget verksamhetsområde, varför en utflyttning av sådan verksamhet ansågs icke rimligen kunna ifrågasättas. Dessa synpunkter borde enligt utredningens mening också vara avgörande vid prövningen av lokaliseringsfrågorna för sådan regional statlig verksamhet, där Stockholms-området utgör den naturliga tyngdpunkten.

Med nu angivna begränsningar av utredningens arbetsområde redovisas i *bilaga 1* de myndigheter m. fl., som ansetts böra bli föremål för närmare överväganden från lokaliseringssynpunkt.

Till flertalet av de i *bilaga 1* upptagna verksamhetsgrenarna, totalt cirka 185 myndigheter m. fl., utsändes i november 1957 en skrivelse, där utredningen ställde ett antal frågor rörande möjligheterna att utflytta verksamheten från Stockholms-området. En av frågorna gällde möjligheterna att genom decentralisering av arbetsuppgifter till regionala eller lokala organ minska personalstyrkan i huvudstaden.

De under början av år 1958 inkomna svaren på skrivelsen kompletterades på olika sätt, bland annat med instruktioner och arbetsordningar. Härjämte inhämtades uppgifter om personalens storlek och sammansättning samt om ämbetslokaler. I relativt stor utsträckning införskaffade utredningen ytterligare informationer rörande berörda verksamhetsgrenar. Vissa myndigheters arbetsuppgifter och organisation hade tidigare undersökts av särskilda utredningar eller av statens organisationsnämnd. Detta material ställdes till lokaliseringsutredningens förfogande.

Det insamlade materialet sammanställdes i en arbetspromemoria och lades till grund för en översiktlig bedömning från utredningens sida rörande möjligheterna att flytta statlig verksamhet från Stockholms-området. Här-

vid visade sig avsevärda skillnader föreligga mellan olika verksamhetsgrenar. Med hänsyn till dessa olikheter kunde i stort sett en uppdelning ske i två grupper. En grupp omfattade sådana verksamhetsgrenar, som hade nära samarbete med annan statlig verksamhet och därför borde lokaliseras till samma ort eller region som andra organ, för att det interna samarbetet skulle kunna fortgå så ostört som möjligt. Den andra gruppen bestod av verksamhetsgrenar med relativt specialbetonade uppgifter, där behovet av samarbete med andra centrala myndigheter icke var så omfattande.

I fråga om den förstnämnda gruppen påbörjade utredningen ett långsiktigt undersökningsarbete, som från början främst kom att gälla försvarets myndigheter men som efterhand utvidgades att omfatta flertalet centrala ämbetsverk. Med hänsyn till att berörda verksamhetsgrenar bland annat hade ett starkt inbördes samarbete inriktades undersökningarna på spörsmålet om eventuellt utflyttade verksamhetsgrenar borde koncentreras till en eller flera regioner och orter. Den i direktiven omnämnda frågan om tillskapandet av ett andra förvaltningscentrum fick alltså från början en framskjuten plats i detta arbete.

Beträffande de verksamhetsgrenar, som vid den översiktliga undersökningen visat sig kunna bedömas relativt fristående, ansåg sig utredningen kunna genomföra speciella lokaliseringsutredningar utan att föregripa resultatet av ovannämnda långsiktiga arbete. Då det nämligen enligt utredningens mening icke kunde påvisas några egentliga fördelar med lokalisering av dessa verksamhetsgrenar tillsammans med andra statliga organ, ansåg utredningen det mindre lämpligt att avvakta resultatet av den långsiktiga undersökningen, i synnerhet som det var angeläget, bl. a. med hänsyn till lokalsvårigheterna i Stockholm, att nå påtagliga resultat även på kortare sikt. I enlighet härmed genomfördes under åren 1958 och 1959 ett relativt stort antal undersökningar beträffande speciella verksamhetsgrenar. Under år 1959 avlämnades på grundval av dessa undersökningar ett tiotal betänkanden, vari utredningen föreslog utflyttning av elva olika verksamhetsgrenar från Stockholms-området, medan den ifråga om en verksamhetsgren förordade fortsatt förläggning till Stor-Stockholm. Beträffande ett flertal andra verksamhetsgrenar kom utredningen efter undersökningarna till den uppfattningen, att lokaliseringsfrågan för vederbörande myndigheter och företag borde upptagas till ny prövning i samband med övervägandena om större samlade utflyttningar. Allteftersom arbetet i sistnämnda hänseende fortskridit har utredningen funnit lämpligt att redovisa sina överväganden beträffande sådana verksamhetsgrenar, som enligt utredningens mening kan omlokaliseras i särskild ordning, i sammanhang med de mera principiella undersökningarna, då detta således kunnat ske utan mera avsevärd försening.

I detta sammanhang må framhållas, att utredningen under arbetets gång haft att avgiva ett flertal remissutlåtanden. Vid många tillfällen har utred-

ningen då funnit anledning att ge tillkänna en konkret mening i lokaliseringsfrågor. Så har t. ex. skett beträffande universitetsplaneringen och vissa statliga myndigheters utrustning med datamaskiner.

I enlighet med det anförda har utredningens föreliggande betänkande disponerats på i stort sett följande sätt.

Inledningsvis redogör utredningen bl. a. för vissa tidigare undersökningar samt för vissa utländska förhållanden.

Utredningens undersökningar beträffande förutsättningarna för att genomföra en stor utflyttning från Stockholms-området och den principdiskussion som förts i anslutning därtill redovisas därefter i *avdelning A*.

I *avdelning B* överväger utredningen möjligheterna att i ett sammanhang utflytta ett avsevärt mindre antal verksamhetsgrenar från Stockholms-området, eventuellt såsom ett första led i en större utflyttning.

Som tidigare nämnts har utredningen, allteftersom arbetet fortskridit beträffande avdelningarna A och B, funnit det ändamålsenligt att redovisa undersökningarna beträffande de verksamhetsgrenar, som ansetts kunna bedömas fristående, samtidigt med de mera principiella övervägandena. Dessa undersökningar redovisas i *avdelning C*. Det bör emellertid i detta sammanhang nämnas, att bland de i avdelning B upptagna verksamhetsgrenarna finns tolv, vilka i och för sig bör kunna bedömas fristående. Samarbetet med andra statliga organ är föga omfattande men dock sådant, att en samlad utflyttning är motiverad. Därest statsmakterna finner, att en sådan åtgärd av ekonomiska eller andra skäl icke bör ifrågakomma, kan de nu berörda myndigheterna m. fl. behandlas i likhet med övriga i avdelning C redovisade.

Utredningens arbete skall enligt direktiven endast avse möjligheterna att flytta statlig verksamhet från Stockholms-området. Detta behöver icke nödvändigtvis innebära, att en utflyttning alltid måste omfatta hela verksamhetsgrenar. I vissa fall kan det vara motiverat att undersöka möjligheterna till partiell utflyttning, om det visar sig att en verksamhetsgren av olika anledningar icke kan flyttas i sin helhet. Utredningens uppdrag har också en naturlig beröringspunkt med frågan om decentralisering av statlig verksamhet. De nu nämnda frågorna förutsätter emellertid bl. a. omfattande organisationsundersökningar och det torde icke ankomma på lokaliseringsutredningen att utföra sådana. I viss utsträckning har likväl utredningen fäst statsmakternas uppmärksamhet på angelägenheten av decentraliseringsåtgärder. Sålunda underströk utredningen redan hösten 1957 i en skrivelse till chefen för socialdepartementet önskvärdheten, att decentraliseringssynpunkterna beaktades i det då aktuella arbetet med uppbyggande av socialförsäkringens nya administration. I ett flertal remissyttranden, bl. a. beträffande uppborgsorganisationen, universitetsplaneringen samt läkar- och tandläkarutbildningen m. m., har utredningen vidare uttalat sig för decentraliserande åtgärder. Sådana kan ha en icke oväsentlig lokaliseringspolitisk betydelse. Enligt utredningens mening är det nödvändigt att decen-

traliserings- och lokaliseringsfrågorna fortlöpande uppmärksammas. Förändringar i arbetsrutin och praxis m. m. kan i väsentlig mån påverka förutsättningarna beträffande omlokaliseringar eller decentraliseringar. Det ingår visserligen icke i utredningens uppdrag att framlägga förslag beträffande lokaliseringsverksamhetens organisation. Med hänsyn till det anförda har utredningen emellertid funnit det angeläget att avslutningsvis i *avdelning D* redovisa vissa synpunkter och rekommendationer i organisationsfrågorna.

Utredningens undersökning har följande innehåll: I avdelning A behandlas de frågor som rör den allmänna förhållningssättet till lokaliseringsfrågorna. I avdelning B övervägs möjligheterna till omlokaliseringar och decentraliseringar. I avdelning C behandlas frågor om arbetsrutiner och praxis. I avdelning D behandlas frågor om organisationsfrågorna. I avdelning E behandlas frågor om utbildningsfrågorna. I avdelning F behandlas frågor om ekonomiska frågor. I avdelning G behandlas frågor om tekniska frågor. I avdelning H behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning I behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning J behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning K behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning L behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning M behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning N behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning O behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning P behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning Q behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning R behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning S behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning T behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning U behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning V behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning W behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning X behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning Y behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna. I avdelning Z behandlas frågor om andra frågor som rör lokaliseringsfrågorna.

KAPITEL 3

Tidigare utredningar m. m.

Lokaliseringsutredningen redovisar i detta kapitel huvuddragen av vad som i utredningar eller på annat sätt uttalats beträffande den samhälleliga lokaliseringspolitik, särskilt med hänsyn till den statliga verksamheten och dess förläggning.

1. 1941 års revisionsberättelse angående statsverket

Med utgångspunkt från vissa tidigare av riksdagen gjorda uttalanden om de höga tomt- och byggnadskostnaderna i Stockholm behandlades frågan om förläggande av ämbetsverk utanför Stockholm i 1941 års revisionsberättelse angående statsverket. Revisorerna anförde härvid bl. a. följande.

I åtskilliga fall, då för statsinstitutioner under innevarande sekel uppförts byggnader i landsortsstäder, har staden upplåtit tomtmark utan kostnad för staten samt därutöver i vissa fall även bidragit till byggnadskostnaderna med avsevärda belopp. Med hänsyn till det intresse en landsortsstad oftast har av att få ett ämbetsverk förlagt inom sitt område, kan det förutsättas, att förmånen av fri tomtmark även för framtiden kan komma att medgivas staten. Då flertalet städer tillhör lägre dyrortsgrupp än Stockholm, uppstår genom ett ämbetsverks förläggande utom Stockholm en årlig besparing i fråga om avlöningskostnaderna. Om ett ämbetsverk förlägges till ort hänförd till dyrortsgrupp F, vartill hör exempelvis Gävle, Hudiksvall, Härnösand, Norrköping, Södertälje, Uppsala, Västerås och Örebro kan denna besparing för ett ämbetsverk med ordinär sammansättning av tjänstemannakåren med nu gällande avlöningsbestämmelser beräknas uppgå till 8,5 procent av avlöningskostnaderna i Stockholm. Då det gäller orter, hänförda till dyrortsgrupp E — hit hör exempelvis Eskilstuna, Jönköping, Linköping och Nyköping — kan den årliga besparingen beräknas till 11,5 procent. Även i fråga om omkostnadsanslag torde i regel besparingar kunna nås genom att ett ämbetsverk förlägges till landsorten. Vid bestämmandet av plats för viss statlig institution bör enligt revisorernas uppfattning alla förhandenvarande omständigheter tagas i betraktande. Sålunda bör exempelvis beaktas arten av institutionens verksamhet, lokaliseringen av dess underordnade, överordnade eller samhöriga förvaltningsgrenar ävensom allmänhetens berättigade krav. Slutligen bör mot de skäl, som av nu angivna synpunkter med större eller mindre styrka i regel torde tala för en institutions förläggande till huvudstaden, vägas de ekonomiska fördelar, som nästan undantagslöst torde stå att vinna genom institutionens förläggande till lämplig landsortsstad. Skälen för ett förläggande utom Stockholm av ämbetsverk och institutioner, vilkas lokalfråga icke vunnit sin definitiva lösning, ökar uppenbarligen i styrka i samma mån som den statsfinansiella situationen nöd-

vändiggör särskilda begränsningar av statens utgifter. På grund härav anser revisorerna, att såsom ett led i nu pågående besparingsarbete en utredning ofördörligen bör verkställas angående möjligheterna att förlägga olika ämbetsverk och institutioner till lämpliga landsortsstäder. Därvid bör ej förbises, att man genom att förlägga visst ämbetsverk, vilket förläggning till Stockholm icke befines nödvändig, till lämplig ort utom Stockholm, torde kunna få lokaler disponibla för annan institution, vars placering i huvudstaden befines ofrånkomlig. Undersökningen synes även böra omfatta frågan, om icke vissa institutioner med hänsyn till sina arbetsuppgifter naturligast borde ligga utom Stockholm. Revisorerna tänker därvid närmast på vissa praktiskt vetenskapliga institutioner för skoglig och skogsindustriell forskning. I fråga om dem synes det i varje fall kunna ifrågasättas, om icke deras rätta plats vore i Norrland. Utan att vilja föregripa resultatet av den föreslagna utredningen anser sig revisorerna böra uttala, att det vill förefalla, som om olägenheterna av ett förläggande utom Stockholm för exempelvis de båda stora statliga försäkringsverken, riks försäkringsanstalten och pensionsstyrelsen, icke kan anses väga tyngre än de ekonomiska och andra skäl som talar för ett sådant förläggande. Båda dessa ämbetsverk har för närvarande otillräckliga lokalutrymmen. Till nybyggnad för vart och ett av dem har 1941 års riksdag anvisat medel. Då emellertid nybyggnaderna enligt vad revisorerna inhämtat ännu icke påbörjats och desamma skulle förläggas å staten tillhörig, särskilt värdefull tomtmark, å Ladugårdsgärdet, synes den föreslagna utredningen i första hand böra avse möjligheterna att förlägga dessa ämbetsverk utom Stockholm.

I anledning av revisorernas uttalanden inhämtades yttranden från ett stort antal ämbetsverk. Dessa avstyrkte i allmänhet åtgärder i den av revisorerna förordade riktningen. I det följande redovisas i kort sammandrag vissa av yttrandena.

Socialstyrelsen, som ansåg en förläggning av styrelsen till landsorten från alla synpunkter olämplig, ville icke motsätta sig en utredning men höll för otroligt, att det kunde finnas verk eller institutioner, som i sin verksamhet i så ringa grad var beroende av samarbete med över- och sidoordnad myndighet med placering i huvudstaden, att en förflyttning till landsorten kunde ske utan allvarliga olägenheter för verksamheten. Styrelsen framhöll vidare följande.

Statsrevisorerna anför, att löne- och i viss mån även expenskostnaderna komme att nedbringas i avsevärd omfattning genom en förflyttning till ort med lägre levnadskostnader än Stockholm. Det torde icke kunna bestridas, att tomt- och byggnadskostnaderna för nya lokaler i landsorten skulle kunna hållas på en låg nivå i förhållande till motsvarande kostnader i huvudstaden. Vid den ifrågasatta utredningen måste dock mot dessa ekonomiska fördelar vägas de nackdelar av olika slag, som är förknippade med en förflyttning. Främst torde härvid, såsom revisorerna framhållit, böra beaktas arten av institutionernas verksamhet, lokaliseringsringen av dess underordnade, överordnade eller samhöriga förvaltningsgrenar samt allmänhetens berättigade krav. Ur nämnda synpunkter torde näppeligen en förflyttning av något centralt ämbetsverk från Stockholm vara möjlig. Den omedelbara kontakten med departementen, övriga statsinstitutioner och till huvudstaden förlagda rikscentrala organisationer av olika slag är en av de väsentligaste betingelserna för ämbetsverkens verksamhet. En förläggning till landsorten skulle

vidare föranleda en för ärendenas handläggning och expedition hindringsomgång. Härjämte må erinras om att en förflyttning till landsorten sannolikt skulle medföra, att verksamheterna och de högre tjänstemännen i viss omfattning bleve nödsakade att företaga tjänsteresor till Stockholm för att därstädes personligen samråda och samarbeta med cheferna och tjänstemännen i respektive departement ävensom med representanter för i huvudstaden förlagda verk och myndigheter. De förflyttade verkens och institutionernas resekostnader skulle därigenom komma att öka och de ekonomiska fördelarna av förflyttningen att i motsvarande mån förringas. Slutligen må anföras en omständighet, som visserligen saknar betydelse ur statsfinansiell synpunkt, men som ändock bör vinna beaktande i detta sammanhang. Här avses de olägenheter, som en förflyttning skulle medföra för tjänstemännen. Dessa har i regel inrättat sig för ett arbete, som stadigvarande är förlagt till Stockholm. De har sålunda i viss utsträckning på lång sikt ordnat sina bostadsförhållanden genom inköp av villor och lägenheter. Många av tjänstemännens kontrahenter i äktenskapet är anställda i statlig eller enskild verksamhet i Stockholm och dess omedelbara närhet. En förflyttning skulle alltså för tjänstemännen i många fall medföra såväl ekonomiska som andra personliga olägenheter.

Riksförsäkringsanstalten uttalade — efter att ha redovisat olika omständigheter, som talade för anstaltens placering i Stockholm, framför allt behovet av ett nära samarbete med andra till Stockholm förlagda ämbetsverk och institutioner — att allvarliga olägenheter av bestående art för anstaltens verksamhet skulle uppstå av den ifrågasatta förflyttningen. De till sin storlek osäkra besparingar i nuvarande kostnader, som därigenom skulle kunna ernås, torde icke kunna uppväga dessa olägenheter.

Pensionsstyrelsen framhöll — under hänvisning till i stort sett samma argument som riksförsäkringsanstalten — att avsevärda olägenheter skulle bli följden av styrelsens förläggning till plats utom Stockholm. Styrelsen anförde bl. a. följande allmänna synpunkter på frågan.

Det torde få betraktas som en fullt naturlig utveckling att statens centrala ämbetsverk sammanförts till en och samma stad. De mångahanda ämbetsuppgifter, som i regel åligger dessa ämbetsverk, gör det erforderligt att kommunikation med departement samt ämbetsverk och andra myndigheter kan ske så snabbt och enkelt som möjligt. Man behöver bara tänka på det betydande antal fall, där ett telefonsamtal mellan myndigheter i samma stad är tillräckligt för att på ett lika snabbt som enkelt men dock fullständigt sätt reda upp ett ärende. Vid skriftväxling skulle utredningen av ärendet ta avsevärt längre tid och bli onödigt omständlig men ändock kanske ofullständig. Väl skulle, även om ett ämbetsverk förlägges utanför Stockholm, många ärenden kunna utredas genom telefonsamtal, men kostnaden skulle bli avsevärt större. Ökat arbete med skriftväxling skulle även medföra större behov av personal. Den särskilt i dessa tider eftersträfvade rationaliseringen skulle motverkas och hela förvaltningsapparaten bli mera tungrodd. I detta sammanhang spelar givetvis allmänhetens intresse en stor roll. Man kan icke förbise, att det för allmänheten måste anses som ett berättigt intresse att ämbetsverken är förlagda till en i landet centralt belägen plats. Synnerligen ofta nödvändiggör ett ärende besök hos mer än en myndighet. Fördelen att dessa är samlade på ett ställe framstår härvid i öppen dager. Särskilt må understrykas, att Stockholm torde vara en av de ur kommunikationssynpunkt lättast tillgängliga städerna i riket och att staden rymmer ungefär en tiondel av hela landets befolkning. Slutligen vill sty-

relsen framhålla, att vid bedömning av frågan om ämbetsverks förflyttning hänsyn även måste tagas till verkens befattningshavare, en hänsyn som dessa befattningshavare utan tvivel kan med rätt påfordra. Då de tillhör verk, som sedan lång tid haft sin verksamhet förlagd till huvudstaden, och dessutom saknat varje anledning antaga att verket skulle förflyttas därifrån, har de helt naturligt inrättat sitt liv därefter. Såsom utvecklingen på senare år gestaltat sig, synes åtminstone beträffande lägre befattningshavare familjebildning ofta ha skett med tanke på att båda makarna genom arbetsinkomst skulle bidra till familjens uppehälle. Vid en förflyttning skulle många befattningshavare bliva ställda inför valet att antingen — för att kvarstanna i Stockholm — begära avsked i förtid med åtföljande försämrade ekonomiska förhållanden eller att medfölja vid förflyttningen och eventuellt lämna familjen. En del befattningshavare har också skaffat sig egna bostäder. En förflyttning av ett ämbetsverk skulle säkerligen medföra stora svårigheter och bekymmer för många befattningshavare.

Byggnadsstyrelsen, som endast berörde frågan med hänsyn till tomt- och byggnadskostnader, anförde i denna del följande.

Direkt kapitalutlägg för anskaffande av tomt för statliga nybyggnader i Stockholm förekommer endast i undantagsfall. Givetvis skulle emellertid vinst för statsverket kunna uppstå genom förläggning av vissa ämbetsverk till landsorten i sådana fall, då stadsplane- och andra förhållanden medgiver, att i Stockholm förefintliga tomtreservat kan exploateras i stället för att tagas i anspråk för statens räkning. Beträffande själva byggnadskostnaderna torde det icke vara möjligt att ange den relativa prisnivån mellan Stockholm och andra orter, då denna nivå icke är konstant. Därest ett större statligt byggnadsföretag igångsättes på en mindre ort, kan det visa sig att kostnaderna ökas över det för orten normala såväl på grund av ökade kostnader för materialtransport som till följd av att arbetarstammen på orten är otillräcklig både för den normala byggnadsverksamheten och den extra belastning, som ett betydande offentligt byggnadsarbete innebär, varför arbetare måste anskaffas från annat håll och utöver lönen givas dagraktamente. Rent generellt ger erfarenheterna vid handen, att byggnadskostnaderna i landsorten är lägre än i Stockholm. Skillnaden är i regel större beträffande orter belägna i södra Sverige än beträffande orter i Norrland, ehuru variationer uppträder för olika platser. Skillnaden synes vid större byggnadsföretag sällan överstiga 10 % av prisnivån i Stockholm. För att i någon mån belysa denna fluktuering har inom styrelsen verkställts en överslagsberäkning beträffande kostnaderna för uppförande av den ifrågasatta nybyggnaden för riksförsäkringsanstalten enligt förefintliga ritningar i Göteborg, Malmö, Norrköping och Sundsvall. Det har därvid visat sig, att därest byggnaden uppföres i Malmö eller Norrköping skulle detta medföra en besparing av kostnaderna med omkring 300 000 kronor eller 7 %, och att vid byggnadens uppförande i Göteborg eller Sundsvall en besparing av omkring 200 000 kronor eller 5 % skulle uppkomma, allt i förhållande till de beräknade kostnaderna, omkring 4 000 000 kronor, för ämbetsbyggnadens uppförande i Stockholm. Byggnadsstyrelsen vill emellertid erinra om att förläggandet av ett större ämbetsverk till en landsortsstad — i synnerhet till en mindre sådan — kan tänkas medföra svårigheter vid anskaffande av bostäder åt ämbetsverkets personal, och torde därvid kunna inträffa, att staten måste ikläda sig kostnader för anskaffande av tillräckligt antal bostäder i den mån sådana icke eljest finns att tillgå.

De synpunkter, som i övrigt framkom i de avgivna yttrandena, överensstämde i stort med de ovan återgivna.

Riksdagen gjorde icke något uttalande i frågan.

2. Lokaliseringen av fiskeristyrelsen

Vid 1948 års riksdag aktualiserades frågan om fiskeristyrelsens förläggning. Sedan särskilda sakkunniga, 1946 års utredning angående central fiskeristyrelse, framlagt betänkande i ämnet samt detta i vederbörlig ordning remissbehandlats, föreslog Kungl. Maj:t i proposition till nämnda riksdag, att fiskeriärendena skulle utbrytas ur lantbruksstyrelsen och handläggas inom ett särskilt centralt ämbetsverk. I vissa yttranden över betänkandet, främst från länsstyrelsen i Göteborg, ifrågasattes om icke det nya ämbetsverket borde förläggas till Göteborg. Länsstyrelsen framhöll, att utredningen icke syntes ha ägnat någon uppmärksamhet åt en sådan fråga som fiskeristyrelsens förläggningsort. Om fiskeristyrelsen skulle lösrytas från lantbruksstyrelsen, kom den grund som hittills motiverat den centrala fiskeriadministrationens bundenhet vid Stockholm att upphävas. Den dominerande ställning som västkustfisket intog i förhållande till andra fisken inom riket och den centralpunkt för fiske, fiskhandel och fiskindustri som Göteborg utgjorde, syntes länsstyrelsen vara fullgiltig anledning att förlägga fiskeristyrelsen dit. Länsstyrelsen erinrade om att i Norge motsvarande ämbetsverk var förlagt till Bergen, som där i fiskerihänseende intog en ställning likartad med Göteborgs. I propositionen förordades emellertid att det nya ämbetsverket skulle förläggas till Stockholm. Departementschefen anförde i denna fråga följande.

Jag torde slutligen i detta sammanhang få ingå på frågan om platsen för den föreslagna fiskeristyrelsens förläggning. I vissa yttranden har Göteborg förordats såsom lämplig förläggningsort. Enligt min uppfattning kan man emellertid icke bortse från att Göteborgs läge med hänsyn till Östersjöfisket och större delen av insjöfisket är mindre lämpligt än Stockholm. Enligt föreliggande förslag kommer vidare en icke oväsentlig grupp av ärenden rörande fisket, nämligen prisreglerings- och därmed sammanhängande frågor, att handläggas av ett annat organ, som kommer att ha sitt säte i Stockholm. Vidare avses att statistiken rörande fisket även i fortsättningen skall omhändervhas av statistiska centralbyrån. En nära kontakt mellan fiskeristyrelsen och dessa två institutioner torde vara önskvärd för att icke säga nödvändig för att fiskeristyrelsen skall kunna på ett tillfredsställande sätt fullgöra sina uppgifter. Man kan ej heller bortse från fördelarna av nära kontakt med övriga myndigheter och institutioner i Stockholm. Jag finner sålunda övervägande skäl tala för att fiskeristyrelsen förläggas till sistnämnda stad.

I riksdagen väcktes motioner, vari hemställdes att fiskeristyrelsen skulle förläggas till Göteborg. Jordbruksutskottet, som visserligen fann åtskilliga skäl tala för en sådan förläggning — främst västkustfiskets dominerande betydelse inom fiskerinäringen och möjligheten att genom en sådan åtgärd vinna erfarenhet av en placering av centrala ämbetsverk utanför Stockholm — anslöt sig emellertid till Kungl. Maj:ts förslag, att styrelsen skulle vara förlagd till Stockholm. I reservationer yrkades bifall till motionerna. Reservanterna ansåg starka skäl tala för fiskeristyrelsens förläggning till Gö-

teborg, framför allt västkustfiskets dominerande betydelse inom fiskerinäringen och Göteborgs närhet till det stora Vänerområdet. Genom en sådan lokalisering skulle man också enligt reservanternas mening kunna vinna erfarenheter av en placering av centrala ämbetsverk utanför Stockholm.

I kamrarna uppstod en livlig debatt i frågan om fiskeristyrelsens förläggning. Efter gemensam votering beslöt riksdagen med 161 röster mot 159, att fiskeristyrelsen skulle förläggas till Göteborg.

3. Utredningen angående näringslivets lokalisering

I sitt betänkande (SOU 1951:6) framhöll utredningen angående näringslivets lokalisering, att ett flertal faktorer bidragit till att under 1940-talet aktualisera frågan om en aktiv samhällelig lokaliseringspolitik. Bristen på arbetskraft under krigsåren ansåg utredningen ha varit en anledning till det ökade intresset för lokaliseringsproblemen. Lokaliseringsfrågans betydelse från försvarssynpunkt angavs som en annan orsak. Den fortgående folkminskningen på landsbygden hade emellertid enligt utredningens mening kanske i främsta rummet aktualiserat lokaliseringsproblemen. Utredningen diskuterade därför behovet av en samhällelig lokaliseringspolitik från ekonomiska, sociala och försvarspolitiska synpunkter och redovisade sammanfattningsvis följande slutsatser.

En betydande del av landets befolkning kommer under överskådlig framtid att vara bosatt på landsbygden i glesbebyggda områden eller i mycket små tätorter. De befolkningsomflyttningar, som under de närmaste årtionena kan väntas, kan komma att innebära dels en fortsatt folkminskning på landsbygden, dels en utflyttning från de landsdelar, som nu har en relativt stor befolkning inom jord- och skogsbruk. Starka skäl talar dessutom för att det expanderande näringslivet i ökad utsträckning kan komma att koncentreras till de största städerna. En sådan interlokal omflyttning skulle öka svårigheterna att ge landsbygden och de små tätorternas befolkning en kollektiv service, som vore likvärdig med befolkningens i de större tätorterna. Lokaliseringspolitiska åtgärder, som motverkade eller löste denna utveckling och som medförde en ökad decentralisering av stadsnäringarna i mer eller mindre direkt anknytning till olika jordbruks- och skogsbruksområden, skulle däremot öka möjligheterna att åstadkomma en standardutjämning. Förutsättningarna att i ökad utsträckning decentralisera produktionsenheterna inom industri och hantverk till jordbruksbygder är emellertid begränsade. Lokaliseringsfrågan kommer därför väsentligen att gälla vilka tätorter, som i framtiden skall öka eller eventuellt minska sin folkmängd. Lösningarna av detta problem måste varieras efter förutsättningarna inom varje region och inom varje bygd. För lokaliseringspolitiken blir uppgiften närmast att söka jämka lokaliseringen av de rörliga enheterna inom näringslivet så att det blir möjligt att samordna bebyggelsegrupper inom större områden — den glesa jordbruksbebyggelsen med smärre handels- och industriorter samt dessa med medelstora och större städer — till »harmoniska» regioner. De ekonomiska och sociala skälen för lokaliseringspolitiska åtgärder kan i många fall komma i konflikt med varandra. De redovisade önskemålen om utbyggnad av harmoniska regioner kan tillgodoses endast om samtidigt avgörande ekonomiska skäl icke talar mot en decentralisering. Lokalise-

ringspolitiken får ej heller innebära, att man förhindrar de befolkningsrörelser mellan landsdelar, län eller större områden, som betyder en anpassning av näringslivets lokalisering efter ändrade betingelser i syfte att nå större ekonomisk effektivitet och som skapar förutsättningar för en högre levnadsstandard för hela befolkningen.

Utredningen angående näringslivets lokalisering berörde i betänkandet även den statliga verksamheten och anförde i detta hänseende i huvudsak följande.

Staten avgör själv, genom sina olika organ, lokaliseringen av en rad anläggningar. Nära nog samtliga statliga organ bedriva en verksamhet, vars förläggning har lokaliseringpolitisk betydelse. Det rör sig i de flesta fall om verksamheter, vilkas lokalisering är relativt bunden. Ofta föreligger dock en icke oväsentlig rörlighet, såtillvida som lokaliseringen visserligen är bunden till ett visst område, men valfrihet föreligger mellan olika orter inom detta område. Detta gäller sådana anläggningar som vissa högre utbildningsanstalter, militära förband, sjukhus o. s. v.

Stor rörlighet finnes å andra sidan inom vissa grupper av statliga företag. Som exempel kunna nämnas tobaksmonopolets fabriker och även de industrier, som arbeta för telegrafverket.

Uppenbart är, att den valfrihet, som alltså föreligger i många fall, när det gäller lokaliseringen av statliga verksamheter till olika alternativa orter, utgör en betydelsefull tillgång för lokaliseringpolitiken.

I nästan samtliga fall avgöres lokaliseringen av statliga verksamheter i sista hand av Kungl. Maj:t och/eller riksdagen. Att lokaliseringen prövas av riksdagen synes i och för sig kunna vara en garanti för att samhällseliga synpunkter bli tillräckligt beaktade. Det är emellertid uppenbart, att för de myndigheter, som primärt utreda och föreslå förläggningen av de olika anläggningarna, måste i första hand begränsade »fackliga» synpunkter vara avgörande. I många fall torde verken sakna de insikter och den överblick, som erfordras för att bedöma lokaliseringen ur de allmänna synpunkter, som böra vara vägledande för denna. För närvarande torde det således endast i undantagsfall vid riksdagens behandling av dessa frågor föreligga ett material, som gör det möjligt att bedöma hur ett företags eller en anläggnings lokalisering till en viss plats påverkar befolkningen och näringslivets lokalisering i övrigt. Det saknas framförallt den kontakt mellan olika myndigheter, som erfordras för att en enhetlig lokaliseringspolitik skall kunna bedrivas. Även mellan departementen torde för närvarande saknas tillräcklig kontakt för att möjliggöra en enhetlig bedömning av dessa frågor. De synpunkter som det här vid sidan av de »fackliga» gäller att bevaka — önskemålen om ändamålsenliga samhällsbildningar — äro till sin natur subjektiva eller om man så vill politiska avvägningsfrågor: de beslut det gäller att fatta eller den rekommendation, som skall göras, kan endast till en del grundas på objektiv analys. Skall det överhuvudtaget bli möjligt att påverka lokaliseringen av de samhällseliga verksamheterna efter enhetliga riktlinjer, måste därför viktigare lokaliseringssärenden passera en instans, som bedömer förläggningen speciellt ur lokaliseringssynpunkt, d. v. s. samtidigt tar hänsyn till alla synpunkter och gör den erforderliga avvägningen. Denna instans får då en kringsyn och de erfarenheter, som äro en nödvändig förutsättning för att utvecklingen skall påverkas i önskad riktning.

Det här diskuterade »lokaliseringsorganet» skulle alltså i vad det gäller statens verksamhet i första hand bedöma lokaliseringen ur allmänna synpunkter, medan den myndighet, varunder verksamheten administrativt lyder, skulle bedöma frågan ur de speciellt »fackliga» synpunkter den hade att bevaka, det må vara so-

ciala synpunkter, utbildningssynpunkter, försvarssynpunkter eller företagsekonomiska synpunkter.

Det synes lämpligast att det ifrågasatta lokaliseringsorganet skall höras i samtliga fall, då alternativ förläggning till olika orter är tänkbar och det är fråga om lokalisering av en mer betydelsefull statlig anläggning. När det slutliga avgörandet av statliga lokaliseringsfrågor — såsom regel torde vara fallet — ligger hos regering eller riksdag, finns garanti för att skäligen hänsyn tas till lokaliseringsorganets uppfattning. Där vederbörande myndighet nu beslutar självständigt, synes det önskvärt att införa vissa regler i syfte att motverka att en ur samhällsynpunkt icke önskad lokalisering genomföres trots lokaliseringsorganets avstyrkande.

4. Riksdagsmotioner rörande lokaliseringsfrågor

I *motioner till 1953 års riksdag* hemställdes, att riksdagen måtte begära skyndsamt utredning rörande förläggning av centrala ämbetsverk till annan ort än Stockholm. Som motivering anfördes bl. a. följande.

Ett utmärkande drag i samhällsutvecklingen är vår huvudstads väldiga tillväxt. Av den årliga befolkningsökningen drager huvudstaden till sig en betydande del. Tillståndet i Stockholm kännetecknas av stor bostadsbrist och otillräckliga kommunikationer. För att dessa brister skall kunna avhjälpas, måste investeringar i ökad takt företagas. Huvudstaden är säkerligen i behov av betydligt mera kapital än vad som svarar mot dess invånares sparande. Följden härav blir, att landsortens sparmedel måste tagas i utnyttjande för Stockholms behov. I föreliggande situation blir frågeställningen, om icke en onormal tillväxt av huvudstaden måste anses skadlig ur hela samhällets synpunkt. Man bör i detta sammanhang betona, att huvudstaden i händelse av krig, har ett mycket utsatt läge. Under ett krig kan stora svårigheter uppstå för vidmakthållande av arbete och företagsamhet i en så koncentrerad tätortsbebyggelse, som vår huvudstad utgör. De till Stockholm förlagda ämbetsverk, vilkas huvudsakliga uppgift är att betjäna landets näringsliv, kan vid en sådan situation lamsläs i sin verksamhet, vilket då får ödesdigra konsekvenser för hela vårt land. Det kan heller icke vara nödvändigt att alla ämbetsverk skall vara förlagda till huvudstaden. Det torde, därest lämpliga lokalteter kan ordnas, med lika gott resultat gå att förlägga dylika verk till våra landsortsstäder. Ett föredömligt handhavande från statsmakternas sida av denna angelägenhet, så att de centrala ämbetsverken i så stor utsträckning som möjligt flyttades bort från Stockholm, skulle sannolikt också tjäna till vägledning för de organisationer och privata företag, som nu har sina topporgan i Stockholm men utan svårighet och olägenhet skulle kunna förläggas desamma till landsorten.

I yttrande över motionerna framhöll arbetsmarknadsstyrelsen bl. a., att Stockholms tillväxt medförde allvarigare sociala konsekvenser för de områden, varifrån flyttningarna ägde rum, än om det enbart var fråga om en befolkningsförskjutning till en tätort från dess omgivande bygd. Efter att ha erinrat om verksamheten rörande lokaliseringen av industriföretag påpekade styrelsen, att allmän förvaltningstjänst icke varit utan betydelse för Stockholms expansion under 1940-talet. Såväl den centrala statsförvaltningen som kommunalförvaltningen hade vuxit betydligt. De flesta centrala

ämbetsverken torde i hög grad vara beroende av möjligheterna att uppehålla en intim kontakt med andra ämbetsverk samt med departementen och näringslivets organisationer. Kontaktbehovet var emellertid icke lika utpräglat för alla centrala förvaltningsorgan. Frågan om utflyttning av statliga verksamheter från Stockholm borde enligt styrelsens uppfattning fortlöpande ägnas uppmärksamhet och lokaliseringsfrågorna övervägas t. ex. då nya organ inrättades och i samband med att befintliga organs lokalfrågor blev föremål för prövning.

Bankoutskottet framhöll, att de frågor som upptagits i motionerna var värda den största uppmärksamhet och att myndigheterna i skilda sammanhang och från olika synpunkter borde noga följa den fortgående urbaniseringen och i synnerhet koncentrationen av befolkningen liksom av förvaltningen och företagsamheten till Stockholm. Frågan om förläggningen av de centrala ämbetsverken borde enligt utskottets mening prövas från fall till fall och utskottet förutsatte, att spörsmålet om utflyttning av statliga organ från Stockholm ägnades fortlöpande uppmärksamhet. En allmän utredning av ämbetsverkens förläggningsfrågor syntes därför icke motiverad. I enlighet med utskottets hemställan beslöt riksdagen avslå motionerna.

I *motioner till 1954 års riksdag* hemställdes, att riksdagen måtte begära utredning rörande den framtida utformningen av närings- och bebyggelsestrukturen i landet. I motionerna lämnades en utförlig redogörelse för den befolkningsomflyttning från glesbygd till tätorter, som under senare år ägt rum i vårt land. Den därav följande disproportionen i befolkningsfördelningen hade enligt motionärernas mening lett till allvarliga olägenheter såväl för de koncentrerade tätorterna som för glesbygderna. För storstädernas vidkommande pekade motionärerna på den stora bostadsbristen och ifrågasatte om det var möjligt att inom överskådlig framtid lösa detta problem, om utvecklingen fortsatte på samma sätt som hittills. Motionärerna uppehöll sig vidare vid de stora trafikproblem som uppstått i storstäderna. Spårvägar och tunnelbanor, gator och ledningar av olika slag blev långa och dyrbara att finansiera och en stor del av befolkningen måste tillbringa avsevärd tid med att förflytta sig till och från arbetsplatsen. Det syntes enligt motionärernas uppfattning uppenbart, att en sådan befolkningskoncentration som Stockholm närings- och transportekonomiskt överskridit sitt optimum. Storstadsmiljön kunde — framhöll motionärerna vidare — knappast sägas ge individen de bästa möjligheterna till en lyckosam personlig utveckling. Motionärerna lade även försvarspolitiska synpunkter på problemet och anförde i denna del bl. a. följande.

Ur försvarssynpunkt är det också väsentligt, att den hittillsvarande befolkningsrörelsen och näringslivsförskjutningen i riktning mot de stora tätorterna bringas att upphöra och att strömmen så vitt möjligt vänds i riktning mot landsbygden. Stor-Stockholm utgör härvidlag givetvis det vanskligaste problemet, men

även en rad andra tätorter med starkt koncentrerade industrier utgör faromoment för hela vårt land. Det måste understrykas, att åtgärder mot befolkningsökning och för befolkningsminskning i de stora tätorterna inte minst är motiverade av beredskapshänsyn. Härmed förenas samtidigt humanitära synpunkter. En omfattande evakuering av Stor-Stockholm, som måste äga rum i en krigssituation, kan säkert endast i exceptionellt gynnsamma fall ske utan mycket svåra lidanden för de evakuerade. Det synes ock därför vara nödvändigt att redan i fredstid en förskjutning sker till landsbygden av industrier och befolkning. Det bör betonas att de krigsviktiga och för folkförsörjningen oumbärliga industrierna bör lokaliseras till de områden, där de är minst sårbara. En sådan strukturförändring minskar krigsriskerna och om kriget skulle komma ger den oss större möjligheter att reducera förlusterna i såväl människoliv som egendom.

Motionärerna antydde olika vägar, på vilka det enligt deras mening borde vara möjligt att angripa de i motionen behandlade problemen. Frågan om lokalisering av statliga ämbetsverk utanför Stockholm omnämndes därvid mera i förbigående såsom ett viktigt led i strävandena att begränsa huvudstadens tillväxt. Liksom flertalet av de remissinstanser som hörts i ärendet ansåg bankoutskottet det icke ändamålsenligt att igångsätta en utredning av problemet i hela dess vidd men fann det dock nödvändigt att få till stånd en inventering och sammanställning av det material som genom offentlig och samhällsvetenskaplig forskning etc. blivit tillgängligt liksom av de uppgifter som genom pågående utredningar kunde bli belysta. En sådan översikt skulle enligt utskottet vara av värde då det gällde att ta ställning till dels vilka utredningar som kunde krävas för att få fram mera preciserade direktiv till ämbetsverken, dels vilka ytterligare praktiska åtgärder som erfordrades för att nå de syften motionärerna avsåg. I enlighet med utskottets förslag beslöt riksdagen att för Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet anfört. I anslutning härtill uppdrog Kungl. Maj:t den 6 maj 1955 åt arbetsmarknadsstyrelsen att göra den av utskottet föreslagna inventeringen och sammanställningen av utredningsmaterial och forskningsresultat i lokaliseringsfrågan. Arbetsmarknadsstyrelsen har sedermera av trycket utgivit dessa undersökningar, nämligen »Samhällsservice och lokaliseringsverksamhet» samt »Befolkning och näringsliv».

I *motion till 1955 års riksdag* hemställdes, att riksdagen skulle begära en utredning av frågan om decentralisering av företagsamhet och förvaltning i storstäderna i samband med den förestående prövningen av ett av överbefälhavaren i oktober 1954 avgivet förslag till riktlinjer för vårt försvarsorganisation under de närmaste tio åren.

I motionen betonades att man ifråga om försvarets framtida utformning borde eftersträva en decentralisation.

En träff av en tung flygbomb och ännu mer av en atombomb har så vidsträckt verkan, att mycket stora förluster kan tillfogas mera samlade styrkor. Men till Stockholm är förlagda försvarsstab, arméstab, marinstab, flygstab, arméförvaltning, marinförvaltning och flygförvaltning med kanske ett tusental officerare och

tjänstemän i ett par stora kvarter, som skulle kunna förintas av var sin bomb. Om något dylikt inträffade, innan utflyttning vid mobilisering hunnit verkställas, skulle ett ödesdigert slag kunna tillfogas försvarsmakten. Det torde också vara ofrånkomligt att frågan om evakuering redan i fredstid från storstäderna av industriella anläggningar av vikt för försvaret och folkförsörjningen sker. Likaså torde det vara nödvändigt att icke koncentrera statliga verk och inrättningar till huvudstaden och att en decentralisering av förvaltningsapparaten äger rum. Om den nuvarande utvecklingen på förvaltningsområdet tillåtes fortgå ostörd, kan ett krigsutbrott, varvid de moderna atomstridsmedlen och robotvapnen kommer till användning, bli mycket ödesdigert och i ett enda ögonblick sätta hela vår förvaltningsapparat ur funktion. Härvidlag planerade evakueringar vid krigsfara kan bli värdelösa. En utflyttning av statliga verk och inrättningar måste därför äga rum i fredstid.

Enligt motionärens uppfattning var det lika viktigt att vidtaga verkligt effektiva fredstida förberedelser på detta område som att planlägga försvarsmaktens organisation, styrka och utrustning, enär ett försvar utan tryggad försörjning och med förvaltningsapparaten äventyrad skulle vara dömt att misslyckas.

Över motionen infortrade bankoutskottet yttranden från överbefälhavaren och riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap.

Överbefälhavaren biträdde i allt väsentligt motionärens synpunkter men erinrade om att civilförsvarsstyrelsen och försvarsstaben i samarbete närmare behandlat vilka försvarsförberedelser inom civilförsvarsstyrelsens verksamhetsområde som kunde vara erforderliga för att minska sårbarheten. Resultatet härav hade redovisats i en till 1953 års civilförsvarsutredning överlämnad promemoria.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap erinrade om svårigheten att fastslå vad som på längre sikt vore försvarspolitiskt önskvärt ifråga om utvecklingen av samhällsstrukturen i stort. Nämnden ville emellertid icke underkänna motionärens uttalande om tätortsbebyggelsen såsom ett utomordentligt faromoment vid en oinskränkt luftkrigföring. Denna synpunkt hade tagits till utgångspunkt för 1953 års civilförsvarsutrednings undersökningar beträffande utrymning av vissa tätorter. Avslutningsvis framhöll riksnämnden, att »det förefaller mera ändamålsenligt att beredskapsmässigt arbeta för en effektiv utrymningsplanläggning för krigsfall och anpassning av planläggningen för krigsproduktion och krigsadministration till möjligheten av atom- och robotanfall från luften än att med hänsyn till risken av ett krig permanent decentralisera vår förvaltnings- och produktionsapparat».

Bankoutskottet framhöll i sitt utlåtande att frågan om den framtida utformningen av närings- och bebyggelsestrukturen i landet hade behandlats ingående av utskottet i utlåtande till 1954 års riksdag. Utskottet delade motionärens uppfattning om betydelsen av decentralisering av företagsamhet och förvaltning och fann att motionärens synpunkter borde ägnas uppmärksamhet. Då frågan var föremål för Kungl. Maj:ts och berörda bered-

skapsmyndigheters uppmärksamhet fann utskottet att någon riksdagens åtgärd icke kunde främja motionens syfte. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag avslå motionen.

Vid 1956 års riksdag förelåg elva motioner om näringslivets lokalisering m. m. Även frågan om den statliga verksamhetens förläggning aktualiserades ånyo i detta sammanhang.

I två likalydande motioner hemställdes sålunda att lokaliseringpolitiken, utöver möjligheten att vidtaga åtgärder för att stimulera företag att slå sig ner på platser, som från samhällets synpunkter tedde sig lämpliga, skulle utrustas med medel som gav samhället veto gentemot de större städernas ohämmade tillväxt. Motionärerna ansåg därför att möjligheterna att tillämpa byggnadsregleringen i lokaliseringssyfte måste betydligt skärpas samt betonade att »staten borde föregå med ett gott exempel och bryta koncentrationen av all statlig förvaltning till huvudstaden, som enbart tycks vara betingad av traditionella och icke längre sakliga motiv. De goda kommunikationerna gör det möjligt att placera ämbetsverk snart sagt var som helst i landet».

I en annan motion föreslogs, att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle begära en utredning om principer och förutsättningar för en lokalisering av statliga ämbetsverk till annan plats än Stockholm. I motionen erinrades om att riksdagen vid flera tillfällen uttalat, att frågan om lokalisering borde prövas från fall till fall.

Kungl. Maj:ts beslut att tillkalla utredningsmän för omprövning av frågan om lokalisering av sjöfartsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen ger också vid handen att Kungl. Maj:t delar riksdagens uppfattning i detta spörsmål. Praktisk erfarenhet visar att olika statliga ämbetsverk och institutioner är mer eller mindre beroende av direkta och upprepade kontakter med departementen och med andra ämbetsverk liksom med civila myndigheter, enskilda organisationer, personalorganisationer m. fl. För de ämbetsverk, som i högre grad är beroende av dessa kontakter, innebär en utflyttning större problem. Vid en prövning från fall till fall av lokalisering förefinnes risk att dessa problem överdimensioneras, då man under omprövningen inte har möjlighet att ställa olika ämbetsverks speciella kontaktfrågor i jämförelse med varandra. Då statsmakterna, som vid flera tillfällen uttalats och i handling praktiskt visats, är enstämmiga i sin uppfattning att en utflyttning av statliga ämbetsverk är att rekommendera, borde icke detta förhållande få inverka menligt på lösandet av huvuduppgiften: att åstadkomma en rationell lokalisering av förvaltningen. En mera allmän prövning av hela frågekomplexet skulle i avgörande grad underlätta nödvändiga bedömningar av konsekvenserna av en utflyttning.

I yttrande över nämnda motioner framhöll arbetsmarknadsstyrelsen bl. a., att erfarenheterna av fortlöpande kontakter, som styrelsen haft med utredningarna om sjöfarts- och vattenfallsverkens förläggning, gett vid handen att frågan om ämbetsverkens lokalisering borde tas upp i ett större sammanhang, samt anförde vidare:

Lämpligt vore att göra en genomgång av samtliga centrala ämbetsverk för att utröna och ta ställning till de skäl, som kan anföras för och emot en förläggning till annan plats än Stockholm. Prövningen borde göras såväl ur allmän lokaliseringsynpunkt som med hänsyn till önskvärdheten av en rationell administration och förvaltning.

Bankoutskottet ställde sig tveksamt till lämpligheten av att tillkalla en särskild allmän utredning med uppdrag att utreda frågan om ämbetsverkens och övriga statliga institutioners förläggning, bl. a. därför att en sådan utredning skulle bli mycket omfattande och snart kunna förlora i aktualitet. Utskottet väntade i stället, att Kungl. Maj:t fortsättningsvis i förekommande fall skulle ägna frågan om ämbetsverkens och de statliga institutionernas förläggning sin uppmärksamhet och vidta erforderliga åtgärder. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan att avslå motionen.

5. Lokaliseringen av vattenfallsstyrelsen

Frågan om vattenfallsstyrelsens förläggning aktualiserades i slutet av år 1955. I skrivelse den 8 november nämnda år föreslog nämligen vattenfallsstyrelsen, att en ny förvaltningsbyggnad för styrelsen skulle uppföras i Räcksta inom Stockholms stad. I ärendet inhämtades yttranden från bl. a. arbetsmarknadsstyrelsen, som ansåg möjligheten att förlägga förvaltningsbyggnaden till ort utanför Stor-Stockholm böra närmare undersökas, innan ärendet slutligt avgjordes. Enligt styrelsen skulle en fortsatt kraftig expansion av näringslivet inom Stockholms-området kunna medföra så allvarliga samhällsproblem, att det kunde bli nödvändigt vidtaga ytterligare åtgärder för att begränsa företagsetableringen där.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för kommunikationsdepartementet den 21 december 1955 en särskild sakkunnig med uppdrag att i samråd med vattenfallsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen skyndsamt utreda frågan, huruvida vattenfallsstyrelsen lämpligen borde förläggas till annan ort än Stockholm. Med skrivelse den 3 mars 1956 avlämnade utredningsmannen ett stencilerat betänkande i ämnet.

I betänkandet redovisades, att vattenfallsstyrelsen bestämt avstyrkt en förläggning till annan ort än Stockholm, medan arbetsmarknadsstyrelsen — främst från lokaliseringspolitiska synpunkter — funnit starka skäl tala för en utflyttning och därför tillstyrkt en omlokalisering. Utredningsmannen uttalade som sin mening, att även om det från allmänna lokaliseringspolitiska synpunkter kunde framstå som angeläget att styrelsen förlades till annan ort än Stockholm, en dylik förläggning måste anses medföra sådana nackdelar med avseende å styrelsens verksamhet, att den icke borde ske, allra helst som en förflyttning måste förutsättas taga flera år i anspråk. Utredningsmannen sade sig ha fäst betydande avseende vid arbetsmarknads-

frågorna och då främst rekryteringsmöjligheterna i fråga om personal med högre teknisk utbildning samt vid vattenfallsstyrelsens behov av mera personliga kontakter med utomstående organ i huvudstaden.

I proposition nr 130 till 1956 års riksdag uttalade föredragande departementschefen bl. a.

Frågan om näringslivets lokalisering har under senare år tilldragit sig allt större uppmärksamhet och de samhällseliga åtgärderna på detta område har aktiviserats. Objekten för lokaliseringpolitiken måste givetvis i lika mån gälla de statliga företagen och den statliga förvaltningen som det enskilda näringslivets företag. Rent principiellt måste den meningen hävdas att valet av förläggningssort för såväl administrationen som för näringslivet måste ske utifrån ekonomiska och samhällseliga bedömningar. När det gäller frågan om lämplig plats för ny förvaltningsbyggnad för vattenfallsstyrelsen, måste enligt min mening bedömningen ske mot bakgrunden av den föreliggande situationen för landets vattenkraftförsörjning samt betydelsen härvidlag av vattenfallsstyrelsens verksamhet.

Enligt departementschefen tedde sig kraftförsörjningsläget såväl totalt som för vattenfallsverkets del ogynnsamt för en rad av år framåt. En förläggning av vattenfallsstyrelsen till annan ort än Stockholm skulle i icke oväsentlig grad nedsätta verkets prestationsförmåga under själva flyttnings-tiden, och även på längre sikt kunde risk för sådan nedsättning tänkas föreligga. Oavsett de lokaliseringpolitiska skäl, som kunde anföras för en utflyttning av vattenfallsstyrelsen, kunde departementschefen därför icke tillstyrka en förläggning av vattenfallsstyrelsen till ort utanför Stor-Stockholm utan biträdde styrelsens förslag om en förläggning till Räcksta, som departementschefen fann vara från lokaliseringpolitiska synpunkter lämpligt.

I särskilda motioner anfördes, att det förebragta utredningsmaterialet icke var av beskaffenhet att kunna läggas till grund för ett beslut i förläggningsfrågan. Motionärerna, som bl. a. ansåg att utredningsmannen fäst alltför liten vikt vid de sociala och befolkningspolitiska synpunkter som från samhällets sida borde anläggas, yrkade på en förnyad prövning av förläggningsfrågan.

Statsutskottet uttalade, att en under angivna betingelser verkställd utflyttning av vattenfallsstyrelsen till landsorten skulle innebära mycket allvarliga risker för landets kraftförsörjning. Enligt utskottet torde härvidlag personalfrågan utgöra en avgörande faktor. Utskottet berörde i sammanhanget väntad personalavgång efter ett utflyttningsbeslut, minskade rekryteringsmöjligheter på annan ort än Stockholm särskilt beträffande personal med högre teknisk utbildning och kvalificerad biträdespersonal samt svårigheter att på en ny förläggningssort anskaffa bostäder åt personalen. Enligt utskottet talade vidare vattenfallsstyrelsens behov av kontakter för bibehållande av nuvarande förläggningssort. Utskottet avstyrkte därför motionerna och tillstyrkte bifall till propositionen. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

6. Lokaliseringen av sjöfartsstyrelsen

Enligt beslut av 1955 års riksdag sammanfördes fr. o. m. den 1 januari 1956 huvuddelen av de statliga förvaltningsuppgifterna på sjöfartens område till ett nytt ämbetsverk, sjöfartsstyrelsen. Frågan om styrelsens förläggning aktualiserades i samband härmed.

De särskilda sakkunniga, som föreslog inrättandet av ett sjöfartsverk, förutsatte att sjöfartsstyrelsen skulle förläggas till Stockholm. Vid remissbehandlingen av betänkandet uttalade emellertid arbetsmarknadsstyrelsen, att lokaliseringsfrågan borde förutsättningslöst undersökas och andra lokaliseringsmöjligheter än Stockholm övervägas.

Sedermera tillkallades särskilda utredningsmän med uppdrag att verkställa utredning angående sjöfartsstyrelsens förläggning. I ett den 14 februari 1956 avgivet stencilerat betänkande redovisade utredningsmännen olika meningar i förlägningsfrågan. Sålunda förordade den ene utredningsmannen, med hänsyn till lokaliseringsspolitiska synpunkter, att sjöfartsstyrelsen skulle förläggas till annan stad än Stockholm. Den andre avstyrkte däremot, att styrelsen flyttades från Stockholm. Som skäl därför anfördes bl. a., att en sådan förflyttning skulle medföra betydande olägenheter från både statens och sjöfartsnäringsens synpunkter utan att några däremot svarande fördelar skulle vinnas.

Övervägande antalet remissinstanser uttalade sig för att sjöfartsstyrelsen fortfarande skulle vara förlagd till Stockholm. Som huvudsaklig motivering anfördes att en utflyttning av ämbetsverket kunde väntas medföra betydande olägenheter från administrativa synpunkter. Vidare betonades de svårigheter som kom att uppstå i fråga om personalen. Arbetsmarknadsstyrelsen ansåg emellertid, att en förläggning av sjöfartsstyrelsen till annan stad än Stockholm var så betydelsefull från allmänna lokaliseringssynpunkter, att betänkligheterna mot en dylik förläggning fick anses vara av mindre vikt.

I statsverkspropositionen till 1957 års riksdag framhöll föredragande departementschefen i fråga om sjöfartsstyrelsens förläggning, att han fann det från allmänna synpunkter önskvärt att från Stockholm avlasta sådan förvaltningsverksamhet, som utan betydande olägenhet kunde bedrivas på annat håll, samt anförde vidare:

En alltför stark koncentration av de centrala organen till huvudstaden är bl. a. av befolkningspolitiska och samhällsekonomiska skäl olämplig och bör inte främjas. Det bör därför eftersträvas att förlägga såväl statliga som enskilda institutioner och företag till andra orter än Stockholm. Det är emellertid icke möjligt att bortse från att en förläggning av en central verksstyrelse till plats utanför huvudstaden medför vissa olägenheter. Sålunda torde tidsutdräkt i arbetet samt ökade rese- och telefonkostnader icke kunna undvikas för styrelsen eller för de talrika centrala organ av olika slag som finnes i Stockholm och som behöver uppehålla en mera intim kontakt med styrelsen. Vad särskilt angår sjöfartsstyrelsen må framhållas, att detta ämbetsverk uppkommit genom sammanslagning av för-

valtningseenheter, vilka sedan gammalt varit förlagda i Stockholm. Det kan vidare erinras om att sjöfartsverket redan är starkt decentraliserat. Sålunda finns i Stockholm endast de delar av verket — omfattande knappt en tiondel av verkets hela personal — vilka med hänsyn till behovet av snabb och fortlöpande kontakt med andra myndigheter m. fl. icke lämpligen bör vara förlagda till annan ort. Ett ytterligare skäl för att bibehålla styrelsen i Stockholm är att lokaler för densamma här står till förfogande, medan på andra platser som kan komma i fråga, ganska omfattande ny- eller ombyggnadsföretag skulle erfordras.

De skäl som sålunda kan anföras beträffande spørsmålet om sjöfartsstyrelsens förläggning, är enligt min mening icke tillräckliga för ett slutligt ställningstagande i den ena eller andra riktningen. De med förläggningsfrågan sammanhängande problemen är i viss utsträckning av generell natur. Jag anser därför att frågan bör anstå tills vidare för att upptagas i samband med en allmän utredning om lokalisering av statliga ämbetsverk.

Riksdagen gjorde ingen erinran mot departementschefens uttalanden.

7. 1955 års långtidsutredning

I sitt betänkande »Balanserad expansion» (SOU 1956:53) framhöll 1955 års långtidsutredning, att den snabba tillväxten av tätorternas inklusive städernas befolkning var ett av de dominerande dragen i de senaste årtiondenas utveckling, och diskuterade de problem, som aktualiserades härigenom. Utredningen anförde bl. a. följande.

Denna utveckling har motsvarats av ett stadsbyggande, som omfattat bostäder, vatten och avlopp, gator och vägar, distributionsanläggningar, skolor, sjukhus samt andra sociala och kommunala anläggningar. Till större delen är dessa investeringar en följd av den allmänna befolkningstillväxten i landet och den allmänna standardstegringen. Men till en betydande del förklaras de av en omlokalisering av befolkningen samt av de speciella behov av byggnader och anläggningar, som uppstår i en tätort. Enligt långtidsutredningens beräkningar angående den yrkesverksamma befolkningens tillväxt och fördelning på olika näringar kommer denna urbaniseringsprocess att fortsätta med ungefär samma styrka under det närmaste årtiondet. Utredningen räknar med att antalet yrkesutövare inom stadsnäringarna kommer att stiga med omkring 350 000 personer under det närmaste årtiondet eller med närmare 15 procent. Hur denna tillväxt av befolkningen kommer att fördela sig på orter av olika storlek blir beroende av en rad lokaliseringsfaktorer. Att döma av hittills gjorda erfarenheter kommer dock de största städerna, Stockholm, Göteborg och Malmö att dra till sig åtminstone en oförändrad andel av tätorternas befolkning. Enbart för Stor-Stockholm kan detta komma att innebära en tillväxt med 150 000 personer inom loppet av tio år.

Kostnaden för anpassningen till bilismen blir särskilt hög i de största städerna, där bebyggelsen breder ut sig i allt vidare cirklar kring en gammal stadskärna. Gatuområdet i denna kärna blir för trångt för att uppta den snabbt växande biltrafiken. Den kollektiva trafiken med bussar och spårvagnar fångas upp i bilköerna med kostnadsökningar som följd eller tvingas ned i mycket dyrbara anläggningar under jord, såsom fallet är i Stockholm. Ett särskilt problem skapar parkeringen av bilar i innerstaden. Gatorna blir överfulla med bilar och man tvingas anlägga parkeringsutrymmen utanför gatumark.

De största städerna tenderar att växa i snabb takt och detta får till följd en stark ansvällning av de där lokaliserade investeringsbehoven. Det är också uppenbart att bilismens genombrott starkt ökat investeringskostnaderna just i storstäderna. Stockholm intar därvid en särställning. Man har visserligen inte någon säker grund för påståendet, att på lång sikt driftkostnaden för en storstad som Stockholm, särskilt med hänsyn till kostnaderna för trafiken, blir större än för mindre städer eller en ännu mera spridd bebyggelse; fördelarna av storstadskoncentration kan i varje fall överväga extrakostnaderna. Avgörande för hur man ser på storstaden som miljö blir kanske i stället främst andra, sociala, organisatoriska och kulturella synpunkter.

Långtidsutredningen fann det uppenbart, att stora svårigheter skulle komma att bestå under lång tid framåt att tillräckligt snabbt anpassa en storstad som Stockholm med alla dess anläggningar till en snabbt växande befolkning och trafik. Bristen på balans mellan kapitalutrustning och storstadens växande behov ledde enligt utredningen fram till frågan, om det inte var önskvärt att söka dämpa takten i de största städernas och speciellt Stor-Stockholms tillväxt. Utredningen diskuterade tre olika möjligheter för att åstadkomma en sådan dämpning.

1. Man kan låta kostnaderna för expansionen i samma grad som i andra kommuner komma till uttryck i skatter och därmed i levnadskostnader.

2. Man kan understödja utvecklingen av andra städer och regioner, så att de blir mera attraktiva i förhållande till storstadsmiljön; man kan för övrigt redan iakttaga en tendens hos den större industrien att dra sig bort från Stor-Stockholm, i varje fall dess centrala delar.

3. Från statens sida kan man medverka till en decentralisering genom att flytta ut vissa delar av den centrala, civila och militära verksamheten till orter utanför Stockholm. Själva flyttningen kan givetvis skapa svårigheter för personalen. Erfarenheter från andra länder och från de svenska storföretagen tyder emellertid på att man överskattat de organisatoriska olägenheterna av en viss lokal decentralisering av de förvaltande, utredande och affärsdrivande organen. Utvecklingen av kommunikationerna och särskilt telekommunikationerna bör underlätta en utveckling i denna riktning.

Enligt långtidsutredningens mening borde sålunda tillväxten av Stor-Stockholms befolkning kunna påverkas av en ändamålsenlig lokaliseringspolitik för administration och enskilda företag. Innebörden och konsekvensen av de antydda problemställningarna borde klarläggas genom ingående utredningar, som skulle kunna leda fram till konkreta förslag.

Långtidsutredningens betänkande remitterades till ett betydande antal myndigheter m. m. I vissa yttranden diskuterades frågan om den statliga verksamhetens lokalisering.

Synpunkterna att staten borde medverka till en decentralisering biträdades av överbefälhavaren, som i sammanhanget erinrade om att de militära förbanden i mycket stor utsträckning dragits bort från Stockholm.

Arbetsmarknadsstyrelsen anknöt till långtidsutredningens tanke att decentralisera statsförvaltningen genom utflyttning av den centrala, civila och militära verksamheten till orter utanför Stor-Stockholm. Styrelsen fann

det angeläget att utredningsarbetet om storstädernas begränsning omedelbart upptogs.

Kanslern för rikets universitet betonade angelägenheten av att icke i alltför hög grad koncentrera den akademiska undervisningen till storstäderna. En spridning av densamma borde enligt kanslerns mening eftersträvas.

Sveriges Akademikers Centralorganisation anförde i avgivet remissyttrande:

En dämpning av takten i storstädernas och särskilt Stor-Stockholms expansion kan ur många synpunkter te sig önskvärd och nödvändig. Däremot ter det sig tveksamt om det är möjligt att genomföra en decentralisering genom att flytta ut vissa delar av den civila och militära administrationen. Det torde i och för sig vara mera ändamålsenligt att främja en utflyttning av större sammanhängande förvaltningsområden, eventuellt — som skett i andra länder — förlägga hela den centrala civila och militära administrationen till en annan ort än rikets största stad.

8. Lokaliseringspolitisk debatt efter lokaliseringsutredningens tillkomst

I motion till 1957 års riksdag föreslogs att riksdagen i samband med behandlingen av frågan om sjöfartsstyrelsens förläggning måtte uttala som sin mening, att en allmän utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk borde komma till stånd utan dröjsmål samt att densamma på ett allsidigt sätt jämväl borde klarlägga de fördelar och olägenheter som skulle vara förbundna med ett centrum utanför Stockholms-området för en väsentlig del av statsförvaltningen.

Enligt motionen bildade koncentrationen av bebyggelse och folkmängd till Stor-Stockholm på flera olika sätt ett ogynnsamt inslag i samhällsutvecklingen. Då folkökningen i Stockholm till icke oväsentlig del både direkt och indirekt berodde på den växande statliga förvaltningen, låg det enligt motionen nära till hands att staten i sin egen verksamhet beaktade lokaliseringssynpunkterna. Rörande lokaliseringspolitikens utformning på det statliga området ställde sig motionären avvisande mot tanken på en spridning av förvaltningsorganen ut till ett flertal mindre städer och samhällen. Kommunikationer och samverkan inom förvaltningen skulle i hög grad försvåras och möjligheterna för utomstående att hålla kontakt med de olika ämbetsverken stöta på nästan oöverkomliga svårigheter. Enligt motionären skulle dock de största svårigheterna möta för personalens del. Befarade brister i de anställdas trivsel skulle ogynnsamt återverka på både arbetsresultat och rekryteringsmöjligheter. Som alternativ till en spridning anvisade motionen möjligheten att såsom ett komplement till huvudstaden bygga upp ytterligare ett förvaltningscentrum.

I utlåtande över motionen tillstyrkte arbetsmarknadsstyrelsen en utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk.

Statens organisationsnämnd uttalade, att man vid en allmän utredning om lokalisering av statliga ämbetsverk — utöver ett alternativ innefattande ett centrum utanför Stockholms-området för väsentliga delar av statsförvaltningen — möjligen även borde utreda alternativ, innefattande ett fåtal dylika centra. Om utredningen skulle visa, att lokalisering av ämbetsverk enligt något av dessa alternativ skulle vara gynnsam, återstod det säkerligen svårbemästrade problemet, hur denna lösning skulle förverkligas. I utredningsdirektiven borde därför enligt organisationsnämndens mening ingå att i ett sådant fall dels undersöka realiserbarheten i förhållande till andra alternativ, dels ange ett tämligen detaljerat förslag till skapande av ett nytt förvaltningscentrum, innefattande bl. a. tidsprogram, finansieringsplan (inkluderande även bostadsbyggande m. m.) samt plan för utnyttjande av friställda lokaler i Stockholm.

Den 5 april 1957 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla utredningsmän med uppdrag att verkställa utredning rörande lokaliseringen till orter utanför Stockholms-området av statliga ämbetsverk och annan statlig verksamhet. Med anledning härav fann bankoutskottet att syftet med den nyssnämnda motionen kunde bliva tillgodosett genom den beslutade utredningen och hemställde, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Under den tid lokaliseringsutredningen arbetat med problemen avseende den statliga verksamhetens förläggning har debatten i ämnet från tid till annan varit förhållandevis livlig. De förslag till omlokaliseringar, som utredningen framlagt, har remitterats och i remissyttrandena har berörda myndigheter så gott som genomgående anfört skäl mot utflyttning av ungefär samma innebörd som de i det föregående redovisade uttalandena. Ofta har också framhållits, att lokaliseringsutredningen ej tillräckligt eller ej alls uppmärksammat frågan om den statliga lokaliseringens politikens målsättning, och det har ifrågasatts, huruvida icke en koncentration till storstadsregioner från samhällslig synpunkt vore att föredraga framför en ökad spridning inom landet av sysselsättningsmöjligheterna.

I en studie rörande näringslivets strukturproblem »*Samordnad näringspolitik*», som under år 1961 publicerats av en inom landsorganisationens utredningsavdelning tillsatt arbetsgrupp, har även arbetsmarknads- och lokaliseringens politik uppmärksamats.

Arbetsgruppen anger några huvuddrag i vad som benämnes en från struktursynpunkt rationell lokaliseringens politik.

Huvuduppgiften för en sådan lokaliseringens politik bör främst vara att uppmuntra till en koncentration av näringslivet till de expansiva områdena inom landet. Inom dessa torde i sin tur de relativt stora tätortsgrupperingarna vara de som erbjuder de största fördelarna från lokaliseringssynpunkt. För närvarande bedrivs från myndigheternas sida en lokaliseringens politik, som syftar till att motarbeta en

nyetablering och expansion av industriföretag inom våra största befolkningsområden, Stockholms-, Göteborgs- och Malmöregionerna. Företag, som redan är etablerade där, stimuleras att omlokalisera sig till andra delar av landet. Denna lokaliseringsverksamhet torde icke vara grundad på rationella samhällsekonomiska överväganden. Sådana områden med stora köpstarka marknader och goda förbindelser med landet och världen i övrigt torde vara synnerligen lämpliga som lokaliseringsort för många slag av industriell och annan verksamhet. Härmed är dock inte sagt att företagen bör koncentreras till de centrala delarna av dessa områden. Inom dessa områden bör tvärtom en jämnare spridning mellan innerkärnan och ytterområdena eftersträvas, men detta är närmast en uppgift för regionplaneorganen att åstadkomma.

Vad gäller lokaliseringen av samhällets egna organ och företag understryker arbetsgruppen betydelsen av att samhället vid utläggandet av egna anläggningar följer principer, som befordrar en så rationell struktur som möjligt inom näringslivet som helhet, därvid i det föregående återgivna riktlinjer för den allmänna lokaliseringspolitiska verksamheten anses i stort sett kunna följas.

Beträffande de områden av landet, som inte i sig själva är tillräckligt lockande för att dra till sig ny företagsamhet och där det ej heller från samhällets sida skulle vidtas några speciella lokaliseringspolitiska åtgärder för att få till stånd ny företagsamhet, anför arbetsgruppen:

Detta innebär inte, att dessa områden skulle bli helt öde. Tvärtom kommer många människor att bo kvar och även finna sin utkomst där. Genomsnittligt torde de dock bli betydligt glesare bebyggda än övriga delar av landet. Det kan förväntas att stora problem kan uppstå för dessa områden att bygga upp och finansiera en kollektiv service som är jämförbar med vad som är normalt för landet som helhet. Här måste då staten ingripa och bära en betydande del av kostnaden för den sociala servicen såsom kommunikationer, skolor och sjukhus.

KAPITEL 4

Lokaliseringspolitiska åtgärder i utlandet avseende statlig verksamhet

De problem, som sammanhänger med en stark tillväxt hos vissa storstäder och en samtidig avfolkning eller utglesning av andra områden, synes vara aktuella inom de allra flesta industriländer i världen. I Västeuropa, Amerika och Asien pågår sedan decennier en diskussion om dessa företeelser och om de lokaliseringspolitiska åtgärder som bör vidtagas, bl. a. för att lätta trycket på storstädernas trafikapparat, sociala anläggningar och bostadsmarknad samt för att stimulera och utveckla vissa områden.

De mest omfattande samhälleliga lokaliseringsåtgärderna utomlands sammanhänger med det enskilda näringslivets, i synnerhet de stora industriföretagens, dispositioner. Åtgärderna har således främst syftat till att intressera större och mindre företag för utflyttning till eller nyetablering i sådana områden, som av olika anledningar ansetts behöva stimulans genom nya arbetstillfällen och befolkningstillskott. Genom näringsgeografiska och demografiska utredningar, översiktlig planering, investeringar i kommunikationsmedel, såsom vägar, järnvägar, hamnar osv., har man sökt underlätta en lokalisering av olika företag till nämnda områden. Lokaliseringsutredningen har emellertid med hänsyn till sitt uppdrag icke anledning att närmare utveckla dessa problem.

I detta sammanhang vill lokaliseringsutredningen därför endast ge en allmän bild av de samhälleliga lokaliseringsåtgärder utomlands, som mera direkt tagit sikte på den statliga verksamheten. Det torde nämligen vara onödigt att ge en fullständig redovisning från olika länder beträffande sådan central statlig verksamhet, som antingen flyttats ut från huvudstäderna eller från början lokaliserats till andra orter. En sådan fullständig inventering skulle knappast bli särskilt givande, då omfattningen av central statlig verksamhet, som är förlagd utanför huvudstäderna, oftast är obetydlig och då den statliga förvaltningens organisation i de flesta länder är så olik den svenska, att några jämförelser knappast är möjliga. Lokaliseringsutredningen har därför valt att endast ge en exemplifiering av olika länders åtgärder rörande den statliga verksamhetens förläggning. Huvudvikten har därvid lagts vid sådana företeelser, som synes erbjuda vissa möjligheter till jämförelse med svenska förhållanden. Exemplifieringen grundar sig bl. a. på material, som utredningen kunnat inhämta genom de svenska beskickningarna.

1. Danmark

I Danmark har ganska nyligen tillsatts en statlig utredning med i stort sett samma uppgifter som lokaliseringsutredningen. Några åtgärder för omlokalisering av statlig verksamhet synes icke ha vidtagits.

2. Norge

Ett par centrala statliga institutioner har förlagts utanför Oslo. Sålunda är fiskeridirektoratet placerat i Bergen. Vidare har det norska sjökartverket lokaliserats till Stavanger och »Norges geologiske undersøkelse» till Trondheim. Beslutet om sistnämnda utflyttning fattades av stortinget år 1957 efter långvariga undersökningar och diskussioner. I Trondheim fanns tidigare institutionerna »Geofysisk malmletning» samt »Statens råstofflaboratorium» och stortingsbeslutet förutsatte en sammansmältning av »Norges geologiske undersøkelse» med dessa organ. Antalet anställda torde efter utflyttningen och omorganisationen uppgå till ett hundratal personer, varav omkring hälften har vetenskaplig utbildning.

En särskild kommitté under finansdepartementet, det s. k. utflyttningsutvalget, har till uppgift att undersöka möjligheterna till ytterligare utflyttning från Oslo av statlig verksamhet. Några förslag härom har kommittén emellertid icke framlagt.

3. Finland

Möjligheterna att omlokalisera statlig verksamhet i Finland har undersökts av den s. k. riksplaneringskommissionen, som i slutet av år 1962 framlade förslag om utflyttning från Helsingfors av sex centrala statliga verksamhetsgrenar. Redan i mars 1963 avgav regeringen proposition i ärendet. I denna proposition anfördes bl. a. följande.

Såsom rikets huvudstad är Helsingfors förläggningsort för landets lagstiftningsorgan, den högsta verkställande makten och centralförvaltningen samt de högsta domstolarna. Huvudstaden har även blivit ett centrum för landets industri, handel, samfärdsel och kulturliv. Isynnerhet under de senaste decennierna har Helsingfors stad och kommunerna i dess omgivning vuxit och utvecklats kraftigare än landets övriga delar. En alltför stor koncentration av landets andliga och materiella kraftresurser till en ort kan likväl icke med hänsyn till hela landets intresse anses riktig och även för Helsingfors stad har den snabba ökningen av dess invånarantal redan medfört många svårigheter. För främjande av samhällets sunda utveckling finner Regeringen det därför nödigt att skyndsamma åtgärder vidtagas för en utjämning av olikheterna i fråga om utveckling och för främjande av en jämnare fördelning av kraftresurserna mellan landets olika delar. För att detta syfte skall uppnås erfordras en målmedveten decentralisering på många olika områden. Då administrativ verksamhet har en upplivande verkan på det ekonomiska och kulturella livet på vederbörande ort, är decentralisering av för-

valtningen ett medel, genom vilket utvecklingen av landets olika delar kan främjas.

Decentraliseringen av förvaltningen och i anslutning därtill placeringen av de inom förvaltningen verksamma tjänstemännen i landets olika delar kan genomföras på olika sätt. Genom decentralisering av avgöranderätten kan förvaltningsuppgifter och självständig beslutanderätt i större utsträckning än tidigare överföras på distrikts- och lokalförvaltningen, varigenom en utvidgning av centralförvaltningen undviks. Då ett nytt ämbetsverk på grund av de ökade administrativa uppgifterna grundas, bör en utredning verkställas om var det lämpligast borde placeras. Dessa åtgärder kan likväl icke anses vara tillräckliga, utan bör man även eftersträva en förflyttning av de nuvarande administrativa ämbetsverken från Helsingfors till andra orter. Då sådana förflyttningar överväges, bör principen vara, att åtgärden icke för det förflyttade ämbetsverkets verksamhet medför sådana bestående olägenheter, som är större än de allmänna fördelarna av flyttningen. Den alltmer utvecklade järnvägs-, landsvägs- och flygtrafiken samt automatiseringen av telefonväsendet minskar de svårigheter en flyttning förorsakar för ämbetsverkets arbete. Likaså är det till fördel för de förflyttade ämbetsverkens verksamhet, om flera ämbetsverk med ett omfattande inbördes samarbete förflyttas till samma ort samt om förflyttningen sker till en ort, där ämbetsverk på samma eller närstående områden redan tidigare är förlagda.

Regeringen anser att förflyttningen av administrativa ämbetsverk från Helsingfors borde genomföras i etapper, varvid man genom de första förflyttningarna kunde erhålla erfarenheter för senare flyttningar. Därför har Regeringen denna gång utarbetat ett lagförslag, enligt vilket folkpensionsanstalten, kolonisationsstyrelsen, försäkringsdomstolen och statens olycksfallsbyrå skulle förflyttas till Kuopio stad samt statens frökontrollanstalt och statens lantbrukskemiska laboratorium till Jokioinen kommun. Det under statens olycksfallsbyrå lydande krigsolycksfallsarkivet borde förflyttas tillsammans med ämbetsverket.

Av de ämbetsverk, som enligt förslaget skulle flyttas till Kuopio, berör kolonisationsstyrelsens nuvarande verksamhet i huvudsak norra Finland. Folkpensionsanstalten, försäkringsdomstolen och statens olycksfallsbyrå har åter på grund av sina till socialförvaltningen hörande likartade verksamhetsområden mycket samarbete med varandra. Allmänhetens kontakt med dessa ämbetsverk sker till stor del genom postens eller de lokala myndigheternas förmedling. Vid de ämbetsverk, som skulle överflyttas till Kuopio, arbetar f. n. över 1 200 personer.

I propositionen ingick också förslag till lag om förflyttning av ovan nämnda ämbetsverk och inrättningar från Helsingfors. I lagförslaget anges att anslag för uppförande av ämbetslokaler och bostäder skall upptagas i statförslaget samt att personal vid de verksamhetsgrenar, som skall flyttas, skall erhålla ersättning för flyttnings- och resekostnader. Riksdagen eller något av dess utskott har i oktober 1963 icke tagit ställning till propositionen.

4. Nederländerna

I Nederländerna är 47 procent av befolkningen bosatt inom den västra delen av landet, dvs. ett jämförelsevis litet område söder och väster om Ijssel

Meer och norr om Maas. Ännu starkare är befolkningskoncentrationen inom ett delområde av västra Nederländerna, som kallas Randstad Holland och som omfattar de i cirkel liggande städerna Rotterdam, Haag, Haarlem, Amsterdam och Utrecht med mellanliggande samhällen. Inom detta område, som upptar ungefär samma areal som Stor-Stockholm, bodde den 1 januari 1960 omkring 36 procent av Nederländernas befolkning, dvs. omkring fyra miljoner invånare.

År 1951 tillsatte chefen för återuppbyggnads- och bostadsministeriet »Arbetskommittén för Västra Nederländerna». Kommittén bestod av representanter för de statliga myndigheterna samt ombud för de tre provinserna i västra Nederländerna och de tre största städerna. Enligt direktiven ålåg det kommittén att utarbeta en sammanfattande rapport över de problem, som sammanhänger med den nuvarande och framtida utvecklingen inom de västra provinserna samt att framlägga förslag till åtgärder. I ett betänkande, som offentliggjordes 1957, framlade kommittén följande huvudprinciper för det fortsatta planeringsarbetet:

Historiskt utbildade centra skall bibehållas såsom geografiskt åtskilda tyngdpunkter;

jordbruksområdena mellan dessa tyngdpunkter skall bibehållas såsom utrymmesreserv; samt

överbefolkningsproblemen inom Randstad Holland och landets västra delar i övrigt skall lösas genom »expansion utåt», dvs. lokaliseringar till orter i övriga delar av landet.

Efter särskilt utredningsarbete inom statliga planeringsorgan fick arbetskommittén i uppdrag att i samråd med berörda kommunala myndigheter utarbeta ett översiktligt förslag till planering inom vissa områden belägna utanför landets västra delar. År 1961 framlade kommittén ett första förslag, som berörde provinserna Groningen, Friesland och Drenthe i norra delen av Nederländerna.

I september år 1960 framlade regeringen ett memorandum angående tillvaratagandet av utrymmena i Nederländerna, vilket var avfattat på grundval av en inom den statliga planeringsnämnden gjord undersökning. Regeringens riktlinjer med avseende på den regionala planeringen i Nederländerna är sammanfattningsvis:

Vidare utbyggande av Randstad för främjande av viss verksamhet inom detta område;

stimulerande åtgärder för de områden, vilka erbjuder problem; samt

främjande av utveckling och folkökning i de övriga områdena utanför Randstad Holland.

För att förverkliga dessa syften uppställdes följande handlingsprogram:

Sysselsättningsområden.

Fortlöpande planering av en med moderna hjälpmedel utrustad landsbygd för möjliggörande av en effektiv produktion inom jordbruket;

fortlöpande förbättring av expansionsmöjligheterna för företag, i synnerhet industri- och serviceverksamhet inom Randstad Holland för att ge arbetstillfällen; samt

lokalisering av industri- och serviceföretag inom undersysselsatta områden i hela landet, varvid vederbörlig hänsyn skall tagas till behovet av effektiv regional koncentration.

Bostadsområden.

Främjande av goda stadsplaner, som tar hänsyn till kommande utveckling och utrymmesbehov;

planering av lämpliga och välbelägna områden för bostadsändamål på landsbygden utanför de större städerna;

bevarande av en väl avvägd bebyggelse inom Randstad Holland med framhållande av historiskt utbildade centra såsom geografiskt åtskilda tyngdpunkter samtidigt som man främjar en expansion utåt; samt

främjande av en rationell organisation av olika stadscentra, varvid hänsyn skall tagas även till den omgivande landsbygdens behov från ekonomisk, social och kulturell synpunkt.

Åtgärder inom trafikväsendet.

Vattenleder och vägar anpassas genom statliga och regionala åtgärder, så att kommunikationerna kommer i överensstämmelse med planeringen i stort. Åtgärderna skall främst syfta till att stimulera och utveckla olika områden och nybildade centra.

Rekreatiomsområden.

Bevarande och utvidgning av lämpliga och väl utrustade rekreatiomsområden. Särskild omtanke skall ägnas åt det fåtal ännu sammanhållna geografiska arealer, som är disponibla som fritidsområden;

anordnande av nya stora rekreatiomsanläggningar för stadsbefolkningen inom eller i nära anslutning till bostadsbebyggelsen i de s. k. buffertområdena i Randstad Holland; samt

skapande av möjligheter till aktiv rekreation (sport o. dyl.).

Den centrala statsförvaltningen i Nederländerna är i hög grad koncentrerad till Haag. Några viktiga förvaltningsorgan är emellertid förlagda till andra orter. Sålunda finns centralbanken, postsparbanken, riksförsäkringsbanken samt ett veterinärinstitut i Amsterdam, myntverket, de centrala organen för järnvägarna, jordbruket och skogsförvaltningen i Utrecht, ett veterinärinstitut i Rotterdam, vissa avdelningar av uppborädsverket i Apeldoorn samt det ena av landets två postgirokontor i Arnhem (i östra delen av landet). Av denna exemplifiering framgår att vissa statliga förvaltningsorgan inte endast är förlagda utanför Haag utan även utanför Randstad Holland.

Till de åtgärder, som skall övervägas för att främja utvecklingen i landet utanför de västra områdena, hör också lokalisering eller förflyttning av statliga myndigheter. År 1960 tillsatte bostadsministern »Kommittén för lokalisering av statliga myndigheter». Med utgångspunkt från att regeringen allt

framgent skulle komma att ha sitt säte i Haag, gavs kommittén direktiv att

igångsätta en undersökning om hur en utflyttning av en del av den statliga förvaltningen skulle inverka på utrymmesproblemen i de västra delarna av Nederländerna (särskilt vad gäller Haagområdet) samt på utvecklingen i de övriga landsdelarna, därvid kommittén även skulle undersöka vilka funktionella olägenheter, som en utflyttning skulle kunna medföra för den statliga förvaltningen liksom eventuella olägenheter för de anställda;

inrikta ifrågasvarande undersökningar på vissa kategorier av statliga förvaltningsgrenar, varvid avseende skulle fästas vid verksamhetsgrenarnas behov av kontakt med ministerierna; samt

på grundval av gjorda undersökningar avge ett principförslag beträffande de riktlinjer, som bör följas vid utflyttning av statliga myndigheter från landets västra delar (särskilt från Haagområdet), därvid förslag om möjligt också skulle avges beträffande sådana myndigheter, som enligt riktlinjerna bör komma ifråga för omlokalisering.

Lokaliseringskommitténs betänkande har överlämnats till bostadsministern men har icke offentliggjorts. Följande har dock tillkännagivits i ett pressmeddelande:

Kommittén anser, att en förflyttning av vissa statliga myndigheter är möjlig och finner att en dylik förflyttning avgjort skulle medverka till en avlastning för Haagområdet.

I betänkandet har enligt vad som kunnat inhämtas ett antal frågeställningar av allmän innebörd blivit belysta, vilka måste beaktas i samband med genomförande av omlokaliseringar. Kommittén har framfört vissa förslag, vilka regeringen hänskjutit till en mindre arbetsgrupp för fortsatt beredning. Det åligger denna arbetsgrupp att förelägga regeringen konkret utarbetade planer.

Det fortsatta arbetet synes komma att inriktas på utflyttning av vissa förvaltningsorgan till ett begränsat antal orter utanför landets västra delar. Av praktiska skäl är det knappast troligt att någon särskild ort utbygges till speciell »skrivbordsstad», vilket tidigare diskuterats.

Ifråga om det högre undervisningsväsendet kan noteras att två av tre statliga universitet finns inom Randstad, liksom flertalet av övriga större universitet och högskolor. Antalet studerande vid högskolor och universitet inom Randstad uppgick den 1 april 1962 till omkring 33 000 medan högre undervisningsanstalter utanför Randstad hade sammanlagt 10 686 studerande fördelade på följande universitet och högskolor:

Det statliga universitetet i Groningen (norr om Ijsselmeer)	3 732	studerande
Det katolska universitetet i Nijmegen (öster om Randstad)	3 371	»
Den nyinrättade tekniska högskolan i Eindhoven (i söder, nära gränsen till Belgien)	1 342	»
Handelshögskolan i Tilburg (i söder, nära gränsen till Belgien)	1 023	»
Lantbrukshögskolan i Wageningen (öster om Randstad)	1 218	»

Forskningsinstitut och försöksanläggningar finns huvudsakligen i universitetsstäderna.

Frågan om en jämnare fördelning över landet av universitet och högre teknisk utbildning har utretts av två kommittéer. I enlighet med förslag från dessa utredningar beslöts år 1961, att en tredje teknisk högskola skulle inrättas i Twente i den östra delen av landet nära Enschede. Högskolan beräknas kunna börja sin verksamhet under loppet av år 1964.

5. Frankrike

Tillväxten av Paris-området, som nu omfattar cirka sju miljoner invånare, har under senare år varit föremål för diskussioner och utredningar. I juni månad år 1955 tillsattes sålunda den s. k. Surleau-kommittén för »decentralisering av ämbetsverk och institutioner av vetenskaplig och teknisk natur». Någon decentralisering i förvaltningsrättsligt avseende torde emellertid inte avses med direktiven. Kommittén har i varje fall endast sysslat med rent geografiska decentraliseringsspörsmål. Förutom detta sitt utredningsuppdrag fick kommittén i uppgift att fungera som tillståndsgivande instans i vad avser byggnadstillstånd inom Paris.

Statsförvaltningen i Frankrike är väsentligt mycket starkare koncentrerad än i exempelvis Sverige på grund av den svaga provinsiella självstyrelsen. Detta förhållande understrykes ytterligare genom kommunikationsnätets utformning. Trafiklederna utgår i allmänhet radiellt från Paris, medan den interregionala samfärdseln i periferin är svagt utvecklad. Landet är indelat i departement, som bildades år 1789 efter måttstocken att ett departement skulle kunna passeras på en dagsresa med häst och vagn. I dagens läge är departementen för små för att bära upp en mera självständig regional organisation och de styrs därför i det mesta från ministerierna i Paris. Ifråga om vissa förvaltningsgrenar har man emellertid på senare tid sökt åstadkomma en partiell utflyttning från huvudstaden genom att upprätta regionala kontor, som i regel omfattar fem eller sex departement. Detta gäller exempelvis beträffande post- och telegrafverket, som på detta sätt indelat Frankrike i 20 regioner med säte för den regionala direktionen i den mest betydelsefulla orten inom respektive område. Arrangemanget gäller utom telegramtrafik och vanlig postverksamhet också postgironörelsen, vilken därför är mer decentraliserad i Frankrike än i många andra länder. Även dessa nyare regionorgan är visserligen underställda centrala direktionsen inom ministerierna i Paris, men storregionerna har möjliggjort en betydande decentralisering.

Surleau-kommitténs arbete har fram till slutet av år 1958 huvudsakligen bestått i att upprätta ett inventarium över sådana statsägda eller av staten kontrollerade institutioner av industriell, vetenskaplig, kulturell, social och kommersiell natur, vilka skulle kunna förläggas till landsorten. Man har

funnit det mest realistiskt att i första hand koncentrera arbetet på sådana institutioner av självständig karaktär. Dessa förutsätter dock i allmänhet samarbete med universitet på förläggningsorten. De franska universitetsresurserna är starkt koncentrerade till Paris. Inte mindre än 45 procent av landets studenter är knutna till Paris-universitetets olika avdelningar. Det finns dock 15 landsortsuniversitet och man har i vissa fall också lyckats genomdriva utflyttningar av ovannämnd art till något av dem. Såväl universiteten som respektive orter har därigenom fått en välbehövlig stimulans. Man har också försökt att flytta vissa statliga industrier, t. ex. det franska tobaksmonopolet, från Paris-området. Därvid har man dock kommit i kollision med personalens anställningsvillkor, vilka icke innefattar flyttningstvång men väl garanti beträffande anställning vid företaget. I övrigt anser man det också möjligt att flytta vissa militära depåer och anläggningar. I den s. k. Surleau-rapporten, som underställdes regeringen år 1957, upptogs i inventarieförteckningen i huvudsak ett 50-tal fabriker och laboratorier, varibland en del tillhörande försvaret. Förteckningen är hemligstämplad. I rapporten förutses, att förflyttningen av nämnda institutioner till landsorten skall ske under en övergångsperiod på 10 år.

Genom en förordning år 1959 permanentades Surleau-kommittén inom ramen för »Commissariat General du Plan», som är direkt underställt premiärministern. Kommitténs uppdrag utsträcktes genom denna förordning till att omfatta administrativa organ. Vidare fick den i uppgift att granska alla ansökningar om byggnadstillstånd avseende vissa institutioner. Enligt vad lokaliseringsutredningen kunnat inhämta har kommittén i huvudsak ägnat sig åt sistnämnda uppgift. Dock har den sedan år 1958 underställt premiärministern vissa nya listor och förslag rörande lokalisering av statlig verksamhet. Dessa rapporter har icke lett till några beslut.

De av kommittén tidigare framlagda förslagen avses bli behandlade vid en »interministeriell konselj». I den sammanfattande rapport, som skall underställas ministrarna, kommer enligt uppgift i huvudsak två förslag till »decentraliseringsåtgärder» att framläggas. Det första berör delegation av beslutanderätten i vissa administrativa ärenden från centralförvaltningen i Paris till prefekturerna. Som exempel härpå har nämnts godkännande av stadsplaner. Det andra förslaget syftar till en förflyttning av vissa rent förvaltande administrativa organ till landsorten. Som exempel har angivits de statsägda försäkringsbolagen och pensionsstyrelsen.

6. Storbritannien

Redan sommaren 1937 tillsattes en kommitté för att utreda orsakerna till industriens geografiska förläggning samt undersöka vilka nackdelar från sociala, ekonomiska och strategiska utgångspunkter, som följde med en stark befolkningskoncentration till större städer eller särskilda områden.

Kommitténs betänkande framlades i januari månad år 1940 och utmynnade i en rad förslag och rekommendationer, som sedan varit riktgivande för den brittiska lokaliseringpolitiken. På lagstiftningsområdet ledde betänkandet via ytterligare utredningar fram till en lag om industrilokalisering (*Distribution of Industry Act 1945*), en lag om stads- och landsbygdsplanering (*Town and Country Planning Act 1943* med senare kompletteringar) samt en lag om utveckling av nya samhällen (*The New Town Act 1946*). En stor del av den lokaliseringpolitiska lagstiftningen sammanfördes år 1960 i »*Local Employment Act*».

Lokaliseringpolitiken i Storbritannien har inriktats på två huvudlinjer. Den ena innebär, att man söker flytta ut företag från storstädernas centrala områden till nybyggda satellitstäder på lämpligt avstånd. Kring London har sålunda byggts ut ett antal s. k. *New Towns* på 30—50 km:s avstånd från centrum. Den andra huvudlinjen går ut på att genom lokaliseringståtgärder söka gjuta nytt liv i områden, där arbetslöshet och arbetslöshetsrisker utgjort besvärliga problem. Bland områden som från dessa synpunkter särskilt uppmärksammas kan nämnas vissa delar av Skottland, Wales och Northumberland.

Nyssnämnda betänkande blev inledningen till ett inordnande av den statliga verksamheten i den allmänna lokaliseringpolitiken. I betänkandet betonades att man inte kunde vänta sig en mera helhjärtad anslutning till de lokaliseringpolitiska strävandena, förrän statsmakterna börjat tillämpa samma politik beträffande sina egna verksamhetsgrenar som den man ville anbefalla för exempelvis industrin. Kommittén anförde i detta hänseende: »Vanligt folk och framför allt vanliga företagare måste säga sig själva att det är tids nog att lyda regeringens råd, när man märker att de statliga myndigheterna gör det.» Kommittén konstaterade också, att många regeringsdepartement eller delar av departement skulle kunna arbeta lika effektivt på ett visst avstånd från »*Metropolis*». Bland andra myndigheter nämndes arbetslöshetsförsäkringens administrativa organ. Samtidigt framhöll dock kommittén erkännansamt, att staten förlagt flera nya ammunitionsfabriker till bl. a. Lancashire och Skottland.

Redan under kriget tillämpade man inom brittisk statsförvaltning den huvudregeln, att så mycket som möjligt av den centrala administrationen borde utflyttas från London. Detta hade i stor utsträckning försvarspolitiska motiveringar. Bland de tidigast utflyttade förvaltningsgrenarna märktes en avdelning av hälsovårdsministeriet, som då administrerade vissa socialförsäkringsärenden, samt en avdelning av dåvarande pensionsministeriet. Båda dessa enheter förlades till Blackpool.

Den mest omfattande utflyttningen av statlig verksamhet från London kom emellertid till stånd strax efter krigsslutet. I samband med den grundliga omorganisationen inom den brittiska socialförsäkringen förlades ett nytt centralkontor till Newcastle on Tyne. Det brittiska socialförsäkrings-

väsendet är sedan dess uppdelat på tre centralkontor, nämligen huvudkontoret i London samt avdelningarna i Newcastle och Blackpool. Huvudavdelningen i London har uppgifter närmast jämförliga med dem som vilar på ett svenskt statsdepartement samt vissa utrednings- och informationsuppgifter. Centralkontoret i Newcastle har framför allt hand om de olika socialförsäkringsgrenarnas centralregister samt uppbornds- och bidragsverksamhet. Administrationen av krigspensionerna ombesörjes av centralkontoret i Blackpool.

Den stora utflyttningen från London till Newcastle år 1946 motiverades av den nästan katastrofala bristen på bostäder och arbetslokaler i huvudstaden vid krigsslutet samt av en strävan att ge stimulans åt sådana delar av landet, som drabbats av stor arbetslöshet. I sistnämnda avseende var Newcastle-området ett av de mest utsatta. Uppbyggnaden av den moderna brittiska socialförsäkringsadministrationen gick snabbt och det var därför mycket besvärligt att bereda arbetsmöjligheter för den i det svårt sönderbombade Newcastle on Tyne. Hösten 1946 var emellertid de första nybyggnaderna för verksamheten i Benton utanför Newcastle någorlunda iordningställda och hela familjebidragsavdelningen flyttade den 40 svenska mil långa vägen från London. Avdelningen hade 2 500 tjänstemän och man medförde register och ansökningar, som omfattade 2 ½ miljoner bidragssökande, möbler, maskiner etc. Hela flyttningen tog fyra dagar. Den personal som medföljde var en kärntrupp av erfarna tjänstemän, som inbjudits från hela den övriga civila statsförvaltningen till frivillig tjänstgöring i Newcastle. Man gick målmedvetet in för att rekrytera det stora flertalet tjänstemän i Newcastle och för den starka utbyggnad som ägde rum rekryterade man huvudsakligen inom förläggningssorten och dess omgivning. År 1950 var personalstyrkan uppe i 7 000 och efter ytterligare några år nåddes kulmen med omkring 9 000 anställda. Därefter har man genom utbildning, rationalisering och mekanisering lyckats pressa personalsiffrorna nedåt, trots att nya arbetskrävande uppgifter lagts på kontoret.

I samband med en omorganisation inom socialförsäkringen överflyttades år 1950 ytterligare 700 tjänstemän till Newcastle. Denna gång kom emellertid tillskottet från Blackpool och flyttningen av dessa tjänstemän var i motsats till den ovannämnda obligatorisk.

Särskilda åtgärder vidtogs för att skaffa de från London, Blackpool och andra orter inflyttade tjänstemännen bostäder och service. Det blev under en relativt lång tid nödvändigt att anlita provisorier. De inflyttade tjänstemännen fick i stor utsträckning ha sina familjer kvar i de gamla hemorterna i årtal. Dessa besvärligheter måste ses mot bakgrunden av den oerhörda bostadsbristen i hela landet efter kriget.

Benton-området utanför Newcastle, där det nya centralkontoret byggdes, var tidigare glest befolkat och saknade så gott som helt moderna kommunikationer. Man fick uppföra ett nytt postkontor, anlägga en järnvägsstation,

Tabell 1. Årlig avgång bland personalen.

Avdelning	Årlig avgång	I procent av antalet anställda
Huvudavdelningen i London	150	11,0
Centralkontoret i Newcastle	600	6,9
» i Blackpool	170	8,0

organisera en speciell busstjänst osv. Trots alla dessa ansträngningar kom den väldiga arbetsstyrkan att snedbelasta Newcastle-distriktets kommunikationer och man tvingades införa arbetstider, som avvek från de eljest tilllämpade, för att åstadkomma en utjämning.

Vid överflyttningen av de 700 tjänstemännen från Blackpool till Newcastle år 1950 åtog sig statsmakterna att söka finna anställningar i London för dem som önskade tillbaka dit. Detta gällde personal i såväl den flyttande avdelningen som den del av pensionsministeriet som fick sin permanenta förläggning i Blackpool. Därvid togs i första hand hänsyn till familjeförhållanden. Det tog några år att genomföra, men de önskade omplaceringarna kom till stånd och återflyttningen till London skedde på ministeriets bekostnad.

Ett proportionsvis stort antal unga kvinnor ingår i personalstyrkan. Under de första tio åren har man rekryterat 13 000 kontorsbiträden m. fl. inom Newcastle-distriktet.

Någon särskild undersökning om hur personalen anpassat sig till förhållandena i Newcastle har inte gjorts. En attitydundersökning i en relativt nyligen utkommen bok »Morale in the Civil Service» riktar sig icke speciellt mot de med utflyttningen sammanhängande frågorna. Allt tyder emellertid på att de anställda har funnit sig väl tillrätta i den nya omgivningen och arbetsmoralen vid centralkontoret är god. Det bör dock tilläggas att inte mindre än 80 procent av personalen har rekryterats i Newcastle. Ungefär detsamma säges om förhållandena i Blackpool.

Rekryteringen vållar stora bekymmer i London, där det råder stor efterfrågan på kontorsbiträden och därmed jämförlig personal. I Newcastle och Blackpool vållar nyrekryteringen små svårigheter och när det gäller regional- och lokalförvaltningarna är det mycket lätt att få folk överallt utom i London. Den årliga avgången bland personalen är — som framgår av tabell 1 — proportionsvis mindre i Newcastle och Blackpool än i London.

Fördelningen av ministeriets personal på de tre centrala förvaltningsenheterna samt regional- och lokalförvaltningar framgår av tabell 2.

Tjänstemännen är i stort sett fördelade på tre karriärer och utbildningskategorier. Den högre karriären (the Administrative Class) rekryteras bland universitetsutbildade. Praktiskt taget alla tjänstemän i denna karriär tjänstgör vid huvudavdelningen i London.

Tabell 2. Ministeriets anställda, fördelade på män och kvinnor.

	Män	Kvinnor	Summa
Huvudavdelningen i London	803	563	1 366
Centralkontoret i Newcastle	4 060	4 564	8 624
» i Blackpool	1 211	889	2 100
Regional- och lokalkontor	13 191	12 926	26 117
Sammanlagt	19 265	18 942	38 207

Mellankarriären (the Executive Class) rekryteras huvudsakligen bland ungdomar som lämnar läroverken i 18-årsåldern med vissa kvalificerade betyg. Deras avgångsexamen torde i Sverige närmast motsvaras av studentexamen. Till mellankarriären befordras också folk från biträdeskarriären (the Clerical Class). En ganska stor del av mellankarriärens folk har i själva verket rekryterats som biträden (clerks) och har befordrats efter flera års arbete i de lägsta graderna. Mellankarriärens folk har i regel befattningar som inspektörer och ledare för avdelningar, detaljer och arbetsgrupper (supervisory or managerial positions).

Biträdeskarriären rekryteras huvudsakligen bland ungdom, som lämnar skolan i 15—16-årsåldern med goda betyg, t. ex. i modersmålet. Under efterkrigsåren har emellertid till denna karriär också rekryterats en hel del äldre, som saknat den skolgrund som nu erfordras. I fortsättningen skall dock rekryteringen ske endast bland skolungdom.

Fördelningen av ministeriets personal på de tre huvudkategorierna samt vissa expertgrupper och övriga anställda framgår av tabell 3.

Den landsomfattande verksamheten vid centralkontoret i Newcastle berör omkring 40 miljoner människor. Det största av kontorets centralregister omfattar 39 miljoner kort. Centralkontoret handlägger årligen omkring 500 miljoner ärenden och antalet frågor från lokalkontoren som skall besvaras uppskattas till 15 miljoner per år. I centralkontorets utrustning ingår bl. a. en egen telegrafstation med teleprinteranläggningar, som står i direkt förbindelse med 500 stationer i olika delar av Storbritannien. Som tidigare framhållits har man från början inriktat sig på att rationalisera och mekanisera arbetet så långt som möjligt. Man anser sig numera också ha funnit metoder, maskiner och elektronisk utrustning som väl svarar mot behoven, men man bedriver kontinuerligt studier och experiment i rationaliseringssyfte. På ansvarigt håll anser man, att allmänheten får en fullt ut lika snabb service som det skulle vara möjligt att ge från London.

Beslutet om utflyttning till Newcastle år 1946, som främst motiverades av arbetsmarknadsskäl, fattades utan någon opposition i parlamentet och det var inte heller någon nämnvärd allmän debatt i frågan. I underhuset ställdes dock några interpellationer med anledning av att enstaka befattningshavare protesterat. Då man år 1950 av praktiskt-ekonomiska skäl flytt-

Tabell 3. Tjänstemännens fördelning på huvudkategorier.

Avdelning	Högre tjänstemän		Mellan- karriären	Biträdes- karriären	Andra (maskin- skriver- skor, bud m. fl.)	Summa
	Högre karriären	Jurister och läkare				
Huvudavdelningen i Lon- don	57	64	488	466	291	1 366
Centralkontoret i New- castle	3	13	756	6 661	1 191	8 624
Centralkontoret i Black- pool	—	30	331	1 276	463	2 100
Regional- och lokalkontor	—	109	5 527	18 325	2 156	26 117
Sammanlagt	60	216	7 102	26 728	4 101	38 207

tade de 700 tjänstemännen från Blackpool till Newcastle blev protesterna från de anställda mycket skarpare och ägnades också betydlig uppmärksamhet i både pressen och underhuset.

En parallell till utflyttningarna av statlig civil verksamhet till Newcastle och Blackpool är på den militära sidan en utflyttning av vissa delar av marinledningen från London till Bath. Flyttningen genomfördes under kriget, men lokaliseringen har sedan permanentats. Erfarenheterna ifråga om denna omlokalisering synes i stort sett överensstämma med dem som gjorts ifråga om flyttningarna till Newcastle och Blackpool.

De övriga utflyttningar av statlig verksamhet från London som förekommit har framför allt skett till de nya satellitstäderna i Stor-Londons periferi.

7. USA¹

Aktioner i syfte att genomföra utflyttning av federal verksamhet från Washington till andra delar av Förenta Staterna har företagits, dels under krigsåren 1941—1942, dels i slutet av 1940-talet sedan det kalla kriget nått en viss intensitet och atombombshotet bedömts vara allvarligt, dels slutligen också under slutet av 1950-talet då man framförallt strävade efter att åstadkomma utflyttningar av federal verksamhet från det mera centrala till det yttre området i Washington-regionen.

År 1941 tog kongressen initiativ till en sådan utflyttning. Orsaken var i första hand att som en följd av det omfattande försvarsprogrammet nya myndigheter och verk upprättats, vilka krävde kontorslokaler och arbetsplatser i Washington. En uppbyggnad av såväl de militära som de med dem samverkande civila myndigheterna medförde en mycket kraftig ökning av personalen i den centrala administrationen. Under krigets första år hade utbyggnaden av administrationen i Washington lett till en ökning från

¹ Detta avsnitt har utarbetats av ledamoten herr Brodd.

114 000 befattningshavare år 1939 till 183 000 år 1941. Under första halvåret 1942 förutsågs en ytterligare ökning med cirka 40 000 tjänstemän. Denna utveckling medförde en allvarlig brist på kontorslokaler, hotellutrymmen, familjebostäder, restauranger m. m. Då provisoriska arrangemang och nödlösningar av olika slag icke befanns tillräckliga för att möta den uppkomna situationen, ansågs det nödvändigt att genom utflyttning minska trycket på tillgängliga resurser i Washington. Samtidigt konstaterades, att lämpliga byggnader och bostadsmöjligheter då fanns tillgängliga främst i Chicago men även i andra städer, som var gynnsamt belägna från transportsynpunkt.

De motioner som avgivits angående utflyttning utmynnade i ett yrkande att kongressen skulle avge en skrivelse till presidenten, vari denne »anbefalldes och auktoriserades att föranstalta om flyttning från Washington DC till Chicago eller till annan lämplig plats av sådana myndigheter eller delar därav vars verksamhet beräknades kunna utföras åtminstone lika effektivt och lika ekonomiskt på den nya plats som kunde fastställas».

Mot bakgrund av kongressens utskottsbehandling beslöt presidenten i december år 1941 att tolv federala myndigheter eller delar av myndigheter skulle flyttas från Washington till andra delar av landet. Totala antalet anställda som berördes av detta beslut var omkring 10 000. De ifrågavarande myndigheterna framgår av tabell 4, där också de verk som året därefter kom ifråga för utflyttning har angivits. Planeringen och utförandet av omlokaliseringen skulle ske i samarbete mellan berörda organ och de två statliga myndigheter, vilka närmast bar ansvaret för administrationsbyggnader och personalfrågor, Public Buildings Administration och Civil Service Commission.

Särskilda anordningar skulle vidtas av Civil Service Commission för de tjänstemän, som icke önskade följa med vid utflyttningen av vederbörande myndighet. Villkoret för att en tjänsteman sålunda skulle få byta arbetsplats var att ett sådant byte icke skulle strida mot kravet på »god administration». Så mycket som möjligt skulle de vakanser som kunde uppstå hos en myndighet vid utflyttningen fyllas med personal från den nya orten.

Public Buildings Administration skulle ombesörja själva flyttningen samt förhyrning av lämpliga lokaler. Detta organ skulle även svara för flyttningen av personalens familjer och deras bohag samt bistå vid anskaffning av bostäder på de nya platserna.

Utflyttningen hade planerats till fem olika städer i syfte att undvika för stark koncentration i en eller två orter.

Flyttningen av de i tabell 4 angivna myndigheterna genomfördes under år 1942. Det är svårt att få en klar uppfattning om hur många av de i de utflyttade ämbetsverken anställda, som följde med vid flyttningen. För dem som föredrog att kvarstanna i Washington, var det mycket lätt att få annan anställning i de hastigt expanderande militära och civila krigsförvalt-

ningarna. Sådana byten av anställning beräknas ha haft en betydande omfattning och försvårade de utflyttade organens verksamhet. Antalet tjänster, som berördes av flyttningarna under andra världskriget, uppgick till cirka 30 000. Cirka 16 000 tjänstemän uppges ha medföljt till de nya orterna medan det övriga personalbehovet täcktes genom nyrekrytering.

Efter krigsslutet avvecklades efter hand de flesta speciella krisorganen, varigenom en mängd lokaler blev friställda i Washington. De myndigheter som flyttat ut reste då starka krav att få återkomma till huvudstaden. En av orsakerna härtill var att erfarenheterna i administrativt hänseende av denna utspridning var mycket negativa. Under åren 1946—49 återflyttades därför 16 av de 25 enheter som flyttats ut.

Cirka 8 000 tjänstemän återvände till Washington, medan de verk som kvarstannade på de nya orterna också sysselsatta cirka 8 000 tjänstemän.

Det andra tillfället, då utflyttningsfrågan togs upp i USA var i slutet av 40-talet. Huvudmotivet denna gång var att minska den starka koncentrationen av förvaltningar i själva Washington, främst med tanke på atombombsfaran.

Vid hearings inför det utskott år 1951 som behandlade frågan, sade en av de ansvariga cheferna bl. a., att den plan som utarbetats för att sprida åtta nya byggnader för federala myndigheter i Washington-området yttre delar var en del av »totalplanen» för skyddet av huvudstaden. Planen hade ursprungligen utarbetats år 1948 och blivit speciellt aktuell genom utbrottet av Korea-kriget. Utflyttningen av vissa verk, i första hand från själva centrum av staden till mera perifera delar, ansågs nödvändig för att den centrala förvaltningen skulle kunna fungera i händelse av krig. Förslaget innebar, att myndigheter, sammanlagt omfattande cirka 40 000 anställda, skulle flytta ut.

Som motiv för utflyttningsplanen anfördes emellertid också att Washington började lida alltför mycket av trafik kaos och en allmän brist på bostäder, kontorslokaler etc. Därtill medförde utbrottet av korea-kriget en ökning av antalet federalt anställda i Washington. Samtidigt ansågs det inte möjligt att snabbt anskaffa lokaler.

Ytterligare ett skäl för utflyttning ansågs vara, att cirka 45 000 tjänstemän arbetade i provisoriska byggnader från första världskriget och baracker från det senaste kriget. Dessa hade utdömts på grund av att de var både brandfarliga och hälsovådliga.

Två olika huvudlinjer diskuterades i vederbörande utskott vid detta tillfälle. Den ena linjen innebar en utflyttning omfattande cirka 8 000 anställda till platser långt från Washington (Chicago eller Denver), den andra en utflyttning till områden i Washingtons närhet. Den sistnämnda linjen valdes av utskottet men något beslut fattades inte. Utflyttning i mindre skala ansågs presidenten själv kunna besluta om och för större projekt skulle kongressens godkännande inhämtas i varje särskilt fall.

Tabell 4. Förteckning över de myndigheter som berördes av flyttningarna år 1942.

Ny lokaliseringsort/utflyttade organ	Antal anställda	Återflyttning till Washington år
<i>New York:</i>		
Employees' Compensation Commission (Kontoret för ersättningar till tjänstemän)	500	1948
Bureau of International Revenue (regionalt kontor) ¹	Uppg. saknas	
Labor Department's Wage-Hour Division and part of the Solicitor's Office (Löneavdelning och del av juridiska avdelningen)	545	1947
Veterans Administration	Uppg. saknas	1947
<i>Philadelphia:</i>		
Immigration and Naturalization Service (Immigrationsadministrationens avdelning för registrering av utlänningar)	950	1947
Securities and Exchange Commission (Värdepapperskommissionen)	1 400	1948
Bureau of Old-Age and Survivor's Insurance of the Social Security Board (Socialförsäkringsverket) ¹	1 750	
<i>Richmond:</i>		
Patent Office (Patentverket)	1 400	1946
Bureau of International Revenue (regionalt kontor) ¹	Uppg. saknas	
<i>St. Louis:</i>		
Rural Electrification Administration (Administrationen av elektrifieringen på landsbygden)	1 100	1946
<i>Winston-Salem, NC:</i>		
Civil Service Commission (regionalt kontor) ¹	Uppg. saknas	
<i>Baltimore:</i>		
Bureau of International Revenue (regionalt kontor) ¹ ...	— » —	
<i>Chicago:</i>		
Alien Property Custodian (Kommission för utländsk egendom)	— » —	1944
Federal Deposit Insurance Corporation ¹	— » —	
Fish and Wildlife Service (Fiskeristyrelsen)	250	1947
National Park Service (Nationalparksadministrationen) ...	175	1947
Office of Indian Affairs (Indianadministrationen)	300	1947
Railroad Retirement Board (Pensionsavdelningen för järnvägstjänstemän) ¹	1 600	
Treasure Department's Division of War Savings Bonds and Stamps (Nämnden för krigsobligationer) ¹	Uppg. saknas	
<i>Cincinnati:</i>		
Farm Security Administration (Administrationen för jordbruksförsäkring)	900	1946
<i>Columbus, Ohio:</i>		
Agricultural Adjustment Administration. Records and Account section (Administrationen för utjämning av jordbrukspriser)	Uppg. saknas	1946
<i>Denver:</i>		
Bureau of Reclamation ¹	— » —	
<i>Greensboro, NC:</i>		
Bureau of International Revenue (regionalt kontor) ¹	— » —	
<i>Kansas City:</i>		
Farm Credit Administration (Administrationen för jordbrukskrediter)	— » —	1946
<i>Dessutom utflyttades:</i>		
Office of the Secretary of Interior (del av personalavd.)	— » —	1947
Summa myndigheter	25	16

¹ Har kvarstannat på den nya lokaliseringsorten.

På grund av administrationens ansvällning under Korea-kriget genomfördes ett mindre antal utflyttningar. Dessa föregicks av planering i den anda som den nyssnämnda »totalplanen» angav. För samtliga statliga organ i Washington gjordes en bedömning huruvida de var väsentliga för landets administration under krig. Från denna synpunkt »non-essential» organ skulle sålunda kvarstanna, medan »essential» i möjligaste mån skulle evakueras till mindre utsatta platser. I första hand lät man myndigheterna själva yttra sig, varvid i mycket hög grad deras motvilja mot utflyttning dokumenterades: de flesta centrala organen ansåg sig själva för »non-essential». Dessa yttranden visade sålunda den motvilja mot att lämna huvudstaden som i allmänhet är rådande bland de centrala ämbetsverkens anställda inom olika kategorier.

Bland de myndigheter som flyttades ut enligt nämnda planering märkes:

- finansieringsadministrationen för egnahem till Philadelphia;
- det regionala kontoret för östra distriktet av byrån för offentliga vägar inom handelsdepartementet till Hagerstown, Maryland;
- delar av jordbruksdepartementet till Atlanta, Georgia;
- delar av flygdepartementet till Denver, Colorado;
- forsknings- och utvecklingsbyrån inom försvarsdepartementet till Dayton, Ohio; samt
- delar av National Aeronautics and Space Agency (flyg- och rymdstyrelsen) till Beltsville, Maryland (24 km från Washingtons centrum).

Summan utflyttade tjänstemän uppgick till cirka 1 800.

De utflyttningar som ägt rum efter Korea-kriget — dvs. den tredje omgången — har uteslutande varit dikterade av svårigheterna att finna utrymme för nybyggnader i Washingtons centrala delar. Dessa utflyttningar har i allmänhet skett till Washingtons förstäder inom eller utanför District of Columbias gränser och avståndet till den nya lokaliseringsorten har i de flesta fall icke varit längre än att de anställda utan större svårigheter kunnat bibehålla sina tidigare bostäder.

Den utflyttning som under senare år ägt rum till Washingtons omedelbara omgivning omfattar huvudsakligen följande myndigheter:

- Central Intelligence Agency år 1955 till Langley, Virginia, 32 km från Washingtons centrum; samt
- Atomic Energy Commission år 1955 till Germantown, Maryland, 40 km från Washingtons centrum;
- National Bureau of Standards år 1956 till Gaithersburg (utflyttningen verkställd i etapper fram till 1963), 16 km från Washingtons centrum.

Under senare år har man speciellt sökt genomföra en utflyttning av olika underavdelningar till de centrala ämbetsverken. Ett exempel på dylik decentralisering är att Internal Revenue Service's (Centrala skatteverket) nya maskinavdelning har förlagts till Hagerstown i Maryland, omkring 120 km

från Washington. Avgörande för valet av Hagerstown var, att där sedan många år rått arbetslöshet och ekonomisk stagnation.

Den utflyttning från Washington med omnejd som ytterligare överväges under överskådlig tid uppges komma att avse en dylik utflyttning av delar av ämbetsverk och icke ämbetsverkens centrala ledning.

Nya initiativ till utflyttning från Washington har tagits i kongressen så sent som 1961. Som motiv för utflyttning har angivits, att man befarar att Washington skall växa ohejdat och okontrollerat, så att trafiksvårigheterna blir övermäktiga, vattentillgången otillräcklig, avloppsmöjligheterna för dåliga, luftföroreningen störande och hälsovådlig samt förorterna alltför lösligt och osammanhängande utspridda. Det påpekas också i den motion som tagit upp frågan, att de moderna kommunikationstekniska hjälpmedlen gör att kontaktproblemen icke behöver bli så stora.

Mot detta anför representanter för administrationen att de federala myndigheterna i Washington endast omfattar cirka 10 procent av det totala antalet federalt anställda i USA. En naturlig decentralisering har således ägt rum. Vidare framhålles att Washington numera är en självväxande stad alldeles oavsett om federala myndigheter ligger placerade där eller inte. År 1900 utgjorde de federalt anställda 21 procent av de totalt arbetande i Washington; år 1940 35 procent; år 1950 40 procent; år 1952 45 procent — då nåddes maximum — och år 1960 34 procent. År 1980 beräknas samma procenttal bli 26 och år 2000 24. Under perioden 1952—60, då antalet federalt anställda i Washington minskade med 9 procent, eller ca 30 000, ökade den övriga sysselsättningen i staden sålunda med 45 procent, eller 180 000 anställda. Detta sades klagöra att en utflyttning av federal verksamhet — om än i väsentlig omfattning — icke nämnvärt skulle kunna minska de nyssnämnda svårigheterna för Washingtons del.

Motionen år 1961 har fram till 1963 ej lett till några nya beslut om utflyttning. Frågan synes dock komma att tagas upp i samband med förestående planering av Washingtons utveckling under de kommande decennierna.

8. Brasilien

De senaste åren har ett försök till genomförande av den i och för sig gamla tanken att förlägga Brasiliens huvudstad till de så gott som obebyggda inre delarna av landet väckt mycket stor uppmärksamhet. Våldiga belopp har investerats för att bygga upp den nya huvudstaden — Brasilia — som ligger på en höjdplatå 70—100 svenska mil från de stora kuststäderna Rio de Janeiro, Sao Paulo och Belo Horizonte. Den 21 april 1960 överflyttades officiellt federaldistriktet från Rio de Janeiro till Brasilia.

Tanken bakom överflyttningen har i första hand varit att »öppna» inlandet för exploatering och tillvaratagande av outnyttjade naturtillgångar.

Brasiliens till cirka 70 miljoner uppgående befolkning är i huvudsak lokaliserad till ett smalt kustbälte och den övervägande delen bor i kusttrakterna från tjugonde breddgraden och söderut. Vägnätet i Brasilien är hittills av relativt ringa omfattning men tack vare huvudstadens förflyttning har vägbyggena även i det inre av landet kommit igång. En, hittills mycket svårframkomlig, vägförbindelse om nära 2 300 km finnes mellan Belém i nordost och Brasilia. Från Brasilia och västerut till gränstrakterna mot Peru är en väg under byggnad, som kommer att bli nära 3 000 km lång. Förbindelserna mellan Brasilia å ena sidan samt Rio de Janeiro, Belo Horizonte och Sao Paulo är färdiga och nästan hundraprocentigt asfalterade.

Avsikten är icke att till den nya huvudstaden förlägga vare sig tung eller lätt industri — Brasilia skall bli en administrationens huvudstad med en beräknad folkmängd om en halv miljon människor när staden är fullt utbyggd.

Den brasilianska federala administrationen har endast i begränsad omfattning kommit till Brasilia. Förvaltningsbyggnader är till stor del färdiga men problemen består främst i att färdigställa bostäder i tillräcklig omfattning. Det beräknas att för närvarande cirka 220 000 människor är bosatta i Brasilia med omnejd.

På grund av bl. a. budgetära svårigheter har takten i uppbyggandet av den nya huvudstaden minskat de senaste åren — å andra sidan har det privata initiativet givits större möjligheter att delta. Beträffande kostnaderna för huvudstadsförflyttningen hittills kan inga bestämda uppgifter lämnas vare sig beträffande den allmänna eller den privata sektorn. Uppskattningsvis kan det i Brasilia nedlagda kapitalet dock beräknas till 300 å 400 miljoner dollar.

9. Japan

För att undvika överbefolkning i Tokio stiftades år 1959 en lag rörande begränsning av industrier i huvudstaden. Trots detta och trots att nya drabantstäder anlagts och utvecklats mycket snabbt, har den hastiga tillväxten av stadens befolkning icke kunnat hejdas och överbefolkningen har fått en alltmer förlamande verkan på stadens funktioner. De sociala problemen är mycket svårbemästrade och störningarna i samhällsfunktionerna påtagliga.

I syfte att finna en lösning på föreliggande problem tillsattes en utredning, som sommaren 1961 framlade ett förslag om särskilda åtgärder. Detta godkändes i princip av statsmakterna och skulle utgöra grundvalen för utarbetandet av en definitiv plan.

Förslaget innebar i huvudsak följande.

För att huvudstaden skall kunna fungera anses det nödvändigt att genom olika åtgärder skapa balans mellan antalet människor och tillgången på samhällseliga an-

läggningar av olika slag. En utflyttning av olika verksamhetsgrenar från Tokio bedömes som den enda möjligheten att nå detta resultat.

De statliga verksamhetsgrenar, som ifrågasättes bli utflyttade, anses ha jämförelsevis litet behov av samarbete med övriga centrala organ i huvudstaden. Man utgår från att lokala och regionala avdelningar av statlig administration samt statliga försöksstationer, laboratorier och utredningsinstitut av viss omfattning skall flyttas ut till en plats på 50—70 km avstånd från huvudstaden. Den nya stad som därvid måste byggas bör dimensioneras för en folkmängd på 180 000.

Folkmängdens beräknade sammansättning framgår av tabell 5.

Tabell 5. Folkmängdens sammansättning i den nya förvaltningsstaden

	Antal anställda	Med familjer
Statsanställda	35 000	90 000
Anställda i industrier etc.	12 000	30 000
» » affärer etc.	23 000	60 000
Sammanlagt	70 000	180 000

Platsen för den nya staden skall utses inom ett område med låga markpriser men med goda betingelser i fråga om lämplig mark, transportförhållanden och omgivningar.

Den nya staden skall planläggas och byggas systematiskt för att på ett rationellt sätt fylla ett modernt samhälles funktioner.

Kring kontorsbyggnaderna skall lämnas plats för anordnande av parkeringsplatser. Bostadshus skall byggas för den statsanställda personalen.

Bostadsområden, industriområden, affärskvarter, kulturinstitutioner och ämbetsbyggnader skall ges goda utvecklingsmöjligheter och i synnerhet bostadsområdena skall förläggas till mark med goda omgivningar.

30 procent av stadens areal skall avsättas till gatemark. Parkområden skall utformas spatiöst. Man räknar därvid med att på varje person i staden skall komma i genomsnitt sju kvadratmeter park. Ett kulturellt centrum skall omfatta ca 33 000 m². Idrottsplatser, golfbana och andra områden för rekreation och nöjesanläggningar skall tillsammans täcka ungefär 165 hektar. För allmänna sjukhus med fullständig medicinsk utrustning skall avsättas områden som omfattar ca 33 000 m².

Vattenförsörjning, avlopp och dränering skall ordnas omsorgsfullt. Utrymmen för saluhallar etc. skall reserveras, liksom man skall ge erforderlig plats och utvecklingsmöjligheter för järnväg, gas- och elverk m. m.

Om den nya staden kommer till stånd skall olika kommunala styrelser tillsättas för att omhänderha fördelningen av markresurserna samt för att övervaka byggnadsverksamheten och bostadsförsörjningen ävensom upprättandet av affärs- och kulturcentra etc.

Finansieringen av privatbyggda hus och affärer bör underlättas genom lån från särskilda fonder.

En plan på grundval av det återgivna förslaget har sedermera fastställts genom beslut av parlamentet. I avvaktan på anslagsberäkningar och nödvändiga organisatoriska arrangemang för planens genomförande har några konkreta åtgärder ej kunnat vidtagas.

10. Sammanfattande synpunkter

Som tidigare framhållits torde det vara ytterst vanskligt att göra direkta jämförelser mellan förhållanden inom statlig förvaltning i Sverige och i andra länder. Den förnämsta skillnaden synes vara att den statliga administrationen utomlands mestadels är fastare knuten till departement och ministerier än vad som är fallet i vårt land. Det svenska systemet med ämbetsverk, som i väsentliga avseenden intar en självständig ställning gentemot respektive departement, saknar i allmänhet motsvarighet i andra länder. Detta kan givetvis göra möjligheterna att genomföra decentraliseringar och omlokaliseringar annorlunda i Sverige än utomlands. Intrycken av möjligheter och förutsättningar i andra länder är emellertid långt ifrån enhetliga. I vissa länder synes en utpräglad ministerstyrelse närmast ha underlättat möjligheterna till utflyttning av betydande enheter inom central statlig förvaltning, medan ministerstyrelsen i andra länder tycks ha medverkat till en stark fastlåsning av förvaltningen i huvudstaden.

Lokaliseringsutredningen anser sig emellertid kunna konstatera, att frågan om den centrala statliga verksamhetens utflyttning från huvudstäderna är aktuell inom ett mycket stort antal länder i världen och att bakgrunden till diskussionerna i ämnet synes vara densamma som i Sverige, nämligen önskemålet att bromsa storstädernas tillväxt för att komma tillrätta med trafikproblem, sociala förhållanden etc. samt att stimulera utvecklingen inom vissa områden. Det bör också observeras, att man utomlands ansett det självklart, att lokaliseringspolitikerna icke rimligen kan begränsas till att avse enbart det enskilda näringslivet utan även måste omfatta statlig verksamhet. En genomgående tendens synes vidare vara, att man funnit det mest ändamålsenligt att från huvudstaden utflytta mera självständiga verksamhetsgrenar, där samarbetsbehovet gentemot den statliga förvaltningens »kärna» är mindre påtagligt. Tveksamhet synes däremot ha gjort sig gällande, då det ifrågasatts omlokalisering av sådan administrativ verksamhet, där anknytning till arbetet inom ministerierna är framträdande.

Det torde slutligen vara av intresse att konstatera huruom man i ett antal länder funnit erforderligt att permanenta de organ, som arbetar med lokaliserings- och decentraliseringsfrågor rörande den statliga verksamheten. I detta hänseende får frågeställningen anses vara likartad i vårt land.

Utvecklingen i Stockholms-området

1. Befolkningsutvecklingen

Under de senaste årtiondena har inflyttningen till tätorter, framför allt storstadsregioner, varit mycket omfattande. Utvecklingen belyses av tabell 6.

Utvecklingen inom Stockholms-området sedan år 1940 belyses i tabell 7. De siffror, som ingår i tabellen, är i huvudsak hämtade ur Statistisk årsbok för Stockholms stad. De mera utförliga uppgifterna gäller som synes Stor-Stockholms planeringsområde. Detta område ingår i sin helhet i det av lokaliseringsutredningen avgränsade Stockholms-området, till vilket utredningen, såsom framgått av det tidigare anförda, därutöver räknat städerna Ny-näshamn, Sigtuna och Södertälje samt kommunerna Djurö, Ljusterö, Sorunda, Upplands-Bro, Ösmo, Össeby och Östertälje. Siffrorna i tabell 7 torde emellertid vara representativa för hela det område, som lokaliseringsutredningen avser med begreppet Stockholms-området.

Av tabellerna 6 och 7 torde framgå att befolkningstillväxten i planeringsområdet relativt gått något långsammare än genomsnittligt i landets tätorter. Av områdets befolkningstillväxt beräknas cirka 60 % utgöra inflyttningsöverskott.

För befolkningsökningen i Stor-Stockholms planeringsområde fram till år 1970 finnes en av docenten Gösta Ahlberg utarbetad prognos (Förslag till regionplan för Stockholms-trakten 1958), som bygger på antagandet att flyttningsströmmen från jordbruket till stadsnäringarna fördelas på nämnda område och övriga städer i oförändrad proportion. Folkminskningen i

Tabell 6. Befolkningsutvecklingen i tätorter och glesbygd 1930—1960.¹

År	Tätorter				Glesbygd		
	Antal inv.	Andel av rikets folkm.	Ökning		Antal inv.	Andel av rikets folkm.	Minskning Antal
			Antal	%			
1930	2 977 700	49%	—	—	3 164 500	51%	—
1940	3 581 300	56%	603 600	20	2 790 100	44%	374 400
1950	4 658 500	66%	1 072 200	30	2 383 200	34%	406 800
1960	5 453 300	73%	795 200	17	2 041 500	27%	341 800

¹ Siffrorna i tabellen är icke helt jämförbara, emedan begreppet tätort definierats på något olika sätt vid folkräkningarna.

Tabell 7. Antal invånare i Stor-Stockholms planeringsområde och i Stockholms-området.

År	Planeringsområdet :					Stockholms-området :		
	Antal inv.	Ökning		Ökning i rikets tätorter		Antal inv. i Stockholms-omr. utöver planeringsomr.	Hela Stockholms-omr. enl. lok.-utr. avgränsn.	Andel av rikets folkm. %
		Antal	%	Antal	%			
1940	743 200							
1950	955 300	212 100	28,5	1 072 200	30			
1960	1 109 900	154 700	16,0	795 200	17	61 600	1 171 500	15,6

jordbruket i de arbetsföra åldrarna antages alternativt motsvara förhållandena åren 1941—1945, d. v. s. två procent årligen, eller åren 1946—1950, d. v. s. tre procent årligen. Enligt det förra alternativet, som ansetts vara det mest sannolika, skulle planeringsområdets folkmängd år 1970 bli 1,25 miljoner, medan det senare alternativet ger talet 1,29 miljoner. För tiden efter år 1970 har Stockholms-traktens regionplanekontor gjort det antagandet, att folkmängden ökar till 1,45 miljoner år 1990. Detta antagande innebär, att folkökningen sker i avtagande takt. Under 1940-talet var folkökningen mer än 20 000 personer per år, medan den under 1950-talet legat vid 15 à 17 000 årligen. För tiden till år 1970 får man enligt prognosen en genomsnittlig årlig tillväxt av 12 000 personer och antagandet för perioden 1970—1990 ger ett årligt befolkningstillskott av 10 000 personer.

2. Planläggning för utbyggnad

Riktlinjerna för den kommunala stadsbyggnadspolitiken inom Stockholms-området framgår av ett år 1958 framlagt regionplaneförslag, som antagits såväl av Stockholms stad som av övriga i Stockholms-traktens regionplaneförbund ingående kommuner.¹ För Stockholms del ansluter sig regionplaneförslaget nära till en generalplan av år 1952, som, ehuru den icke varit bindande, i stort tjänat som grund för den genomförda utbyggnaden av stadsområdet. I det följande redovisas i korta drag huvudpunkterna i den stadsutveckling, som dessa båda planer anger.

Ett grundläggande drag i stadsstrukturen är enligt planerna att det centrala arbetsområdet i Stockholms innerstad även i framtiden skall spela

¹ Stockholms-traktens regionplaneförbund omfattar 11 städer, 5 köpingar och 31 landskommuner. Den centrala regiondelen består av Stockholms stad samt Danderyd, Djurs-holm, Huddinge, Järfälla, Lidingö, Nacka, Saltsjöbaden, Sollentuna, Solna, Stocksund, Sundbyberg och Täby (inre förortsområdet), ävensom Boo, Botkyrka, Dalarö, Ekerö, Färingsö, Grödinge, Gustavsberg, Salem, Tyresö, Upplands-Väsby, Vallentuna, Vaxholm, Värmdö, Västerhaninge, Österhaninge och Österåker.

ungefär samma dominerande roll som det nu gör. Man eftersträvar ej att i områdena utanför innerstaden uppnå full balans mellan arbetsplatser och bostäder vare sig totalt eller för särskilda områden, även om man söker åstadkomma en viss decentralisering av industrier och annan verksamhet, som ej är beroende av ett centralt läge i regionen. Man vill fördela sådana arbetsplatser så jämnt som möjligt över regionens yttre delar för att undvika renodlade sovstadsmiljöer och man vill bibehålla en samlad stadsbygd inom rimliga influensavstånd från det stora arbetsområdet i centrum.

Praktiskt har dessa planeringsprinciper tillämpats genom anläggandet av tunnelbanorna och regleringen av Nedre Norrmalm som får ses som ett uttryck för strävandena att bevara och vidareutveckla ett funktionsdugligt centralt arbetsområde. Decentraliseringen av vissa slags arbetsplatser har kommit till uttryck bland annat i sådana stadsdelsbildningar som Vällingby och Farsta.

Regionplanen anger också för de centrumbildande funktionerna det centrala arbetsområde, som i huvudsak redan är präglad av sådan verksamhet, d. v. s. Nedre Norrmalm, östra delen av Kungsholmen, delar av Övre Norrmalm, vissa kvarter på sydvästra Östermalm, »Gamla stan» och ett mindre parti av Södermalm kring Slussen. För huvudsakligen bostadsbebyggelse reserveras återstående delar av Kungsholmen, Vasastaden samt malmarna. Ökningen av antalet arbetsplatser i det centrala arbetsområdet säges i planen icke komma att leda till någon väsentlig utbredning av detta område utan i stället till en ökad koncentration inom detta.

Beträffande citybildningen uttalar regionplanutredningen att denna i stort sett är ändamålsenlig för näringsliv, administration och kulturinstitutioner.

Det göres understundom gällande att koncentrationen till centrum av så många arbetsplatser, genom att tvinga en stor del av arbetskraften till långa dagliga resor och genom de trafikstockningar, som den för med sig i citys underdimensionerade gatunät, är ett samhällsekonomiskt slöseri. Resultaten av Företagsekonomiska forskningsinstitutets studier låter snarare förmoda att storstaden, som ju i detta avseende är nära identisk med storstadens city, är en ekonomisk samhällsform. En ibland hörd mening är också att i och med bilismens segertåg kommer det trånga city att sprängas och företagen att spridas på ett sätt som gör det möjligt att överallt smidigt komma fram till dem med bil och finna erforderlig parkeringsplats. Erfarenheterna från amerikanska städer ger inga belägg för en sådan tro, och vad som skett det senaste årtiondet i Stockholm, med fortsatt citybildning och koncentration av arbetsplatserna parallellt med den starka ökningen av bilismen och trafiksvårigheterna, ger heller ingen antydning om en sådan vändning av utvecklingen. Någon sådan ändring i sammansättningen av Stor-Stockholms näringsliv att tendensen till citybildning av den anledningen skulle försvagas är heller icke att vänta. I den mån en förskjutning skulle vara att förutse skulle det vara en ytterligare försvagning av industrisektorn och därmed snarare en förstärkning av koncentrationstendensen. Cityområdet och än mer övriga delar av innerstaden rymmer en hel del industri, och det är troligt att en icke obetydlig del av denna kommer att flytta ut till ytterområdena. Rationaliseringen inom industrien leder

i allt större omfattning till en utbredning av fabriksanläggningarna i ett plan, och markbehovet blir då så stort att det icke kan tillgodoses i centrala lägen. Benägenheten att decentralisera får dock ej överskattas. Huvudstaden torde verka särskilt attraherande på den »intelligensindustri» som nu är i stark utveckling och som behöver en mycket stor arbetsmarknad att välja ur. Av detta senare skäl kan den väntas bli i viss mån citybunden. Sammanfattningsvis kan sägas att Stor-Stockholm allt framgent kommer att ha en sådan roll i landets näringsliv, att citybildningen får särskild styrka, och att regionplanen för Stockholmstrakten måste präglas av den vikt som sålunda tillkommer det centrala arbetsområdet.

Bebyggelsen i Stockholm utanför innerstaden har planerats med sikte på en viss självförsörjning med arbetsplatser och service samt goda kommunikationer med innerstaden men även mellan olika ytterområden. Så långt som möjligt vill man samla bebyggelsen i sektorer kring tunnelbanor och järnvägar. Mellan dessa mer eller mindre sammanhängande bebyggelsegrupper finnes fria gröna områden.

Utanför det inre stadsområdet ligger ett bälte av cirka 15 km bredd för huvudsakligen bostadsbebyggelse. Inslaget av större arbetsplatser är där mindre framträdande. Utanför detta bälte och upp till ett avstånd av 30—40 km från centrum i förlängningen av ytterområdenas bebyggelsestråk ligger samhällsbyggnader med något högre grad av självförsörjning. Genomsnittligt räknar regionplanen med att områdena utanför innerstaden skall innehålla arbetsplatser för ungefär hälften av den yrkesverksamma befolkningen inom dessa områden, medan den andra hälften har sina arbetsplatser i innerstaden.

Folkmängden i Stor-Stockholms planeringsområde har — som tidigare angivits — beräknats öka till cirka 1,25 miljoner år 1970 och till ungefär 1,45 miljoner år 1990. Folkmängden i det administrativa Stockholm synes emellertid ha nått sin kulmen omkring år 1960, då staden räknade i runt tal 800 000 invånare. Med hänsyn till bristande förutsättningar för nyproduktion av bostäder i staden och till följd av sjunkande boendetäthet väntas folkmängden inom Stockholm fram till år 1990 minska med omkring 50 000 personer.

Regionplanens antaganden om den yrkesverksamma befolkningen och arbetsplatsernas fördelning kan sammanfattas på följande sätt. Av en total folkmängd på omkring 1 500 000 personer beräknas 45 procent vara yrkesverksamma (nu 50 procent) d. v. s. 675 000 personer. Av befolkningen beräknas 300 000 bo i innerstaden och 1 200 000 i regionens övriga delar. Av den yrkesverksamma befolkningen skulle alltså 135 000 bo i innerstaden och 540 000 i ytterområdena. Dessa yttre delar av regionen beräknas innehålla arbetsplatser för hälften av den där boende yrkesverksamma befolkningen. Regionens sammanlagt 675 000 arbetsplatser skulle enligt dessa antaganden komma att fördela sig med 405 000 på innerstaden och 270 000 på regionens övriga delar.

Expansionen av det centrala arbetsområdet antages främst komma att

bero på tillkomsten av nya kontor, banker, butiker med stor kundkrets och andra citybildande institutioner. Industriverksamheten i innerstaden har däremot förutsatts minska.

Vad gäller industriens lokalisering räknas med att större industriföretag i ökad utsträckning önskar söka sig ut från innerstaden till mera perifera lägen, särskilt där förutsättningar finnes att bygga i ett plan och där parkeringsplatser för de anställdas bilar kan ordnas. De inom industrien sysselsatta beräknas enligt regionplaneförslaget till 200 000, d. v. s. omkring 30 procent av 1990 års yrkesverksamma befolkning. Antalet industriarbetsplatser i innerstaden beräknas minska med omkring 35 000 eller från cirka 80 000 till 45 000. Av folkökningen fram till år 1990 förutsätts 50 000 bli sysselsatta i industri. För sålunda sammanlagt erforderliga 85 000 nya industriarbetsplatser anvisar regionplanen industrimark i perifera lägen i Stockholm och i angränsande kommuner, huvudsakligen i Järfälla, Huddinge, Sollentuna och Botkyrka.

Regionplaneförslaget räknar med att omsättningen av varor i parti- och detaljhandeln skulle komma att fördubblas fram till år 1990. För partihandeln med färskvaror föreslås två nya partihandelscentra, varav ett i norra delen av planeringsområdet och ett på Årstafältet — det sistnämnda öppnades under hösten 1962. Vad detaljhandeln beträffar framhålls att i ytterområdena redan pågår en koncentration till bostadsområdenas centrumanläggningar. Vissa av dessa anläggningar — t. ex. Vällingby och Farsta — täcker relativt stora områden. En utvecklad biltrafik kan väntas medföra att en allt större andel av ytterområdenas butiker och varudistribution kommer att koncentreras till större centrumanläggningar. Som exempel kan nämnas att staden har planerat för ett storcentrum, huvudsakligen för bilburna kunder, invid Älvsjö station. Trots den förutsedda utvecklingen i ytterområdena räknar regionplanen med en betydande effektivisering och även en viss kvantitativ tillväxt av den kvalificerade detaljhandeln i city.

Regionplanen redovisar speciella områden för offentliga institutioner (sjukhus, läroanstalter etc.). Sådana institutioner återfinnes i stor omfattning inom områden med annan huvudsaklig användning och i planen förutsättes att så allt framgent kommer att vara fallet. Regionplanenämnden framhåller att endast stora samlade arealer för ändamålet är särskilt redovisade och att man icke gör anspråk på att hela det framtida behovet av sådana större institutionsområden skulle vara tillgodosett med de i planen gjorda reservationerna. Någon närmare beräkning av det framtida marknbehovet har icke kunnat göras, och i den mån det kommer att krävas ytterligare mark för sådant ändamål utanför bostads- och centrumområden förutsättes att lämpliga partier av grönområden eller landsbygd får tagas i anspråk. Utöver mark, som redan nu disponeras av offentliga institutioner, kan enligt regionplanen ytterligare sådan mark anvisas för sjukhus i enlighet med ett särskilt utbyggnadsprogram och för högskolor i anslutning till

härför redan disponerade områden omedelbart norr om Stockholms innerstadsbebyggelse.

Som ett utmärkande drag i riktlinjerna för planeringsområdets utveckling kan sålunda noteras den relativt starka koncentrationen i centrum. Huvuddelen av arbetsplatserna i innerstaden kommer att vara samlade i city och ökningen av antalet arbetsplatser i centrum antas snarare ta sig uttryck i en koncentration inom det nuvarande centrala arbetsområdet än i en utbredning över större områden än som redan nu har övervägande citykaraktär. Innerstadens city antas också behålla en viktig roll som centrum för den mest kvalificerade detaljhandeln samt för kulturlivet inom regionen och även för nöjeslivet. En betydande del av de industrier, som ännu arbetar i innerstaden, beräknas däremot flytta ut till mera perifera industriområden. De delar av innerstaden som nu är bostadsområden skall väsentligen bibehålla sin karaktär. Men relativt sett kommer en allt mindre del av de i innerstaden yrkesverksamma att ha sina bostäder där.

Såsom ett led i generalplanrevisionen för Stor-Stockholm framlades år 1960 en trafikledsplan för Stockholm.

Trafikledsplanen innebär att kollektivtrafiken måste svara för huvuddelen av persontransporterna mellan bostad och arbetsplats. Biltrafiknätet kan endast dimensioneras för en mindre del av de totala persontransporterna under topptrafiktid. Det grundläggande antagandet om relationen mellan kollektiv och individuell trafik har uttryckts så att hälften av alla resor över tullarna antages ske med bil. Antagandet gäller hela trafikdagen (kl. 7—20) vilket beräknats innebära att av persontransporterna vid topptrafiktid måste ungefär tre fjärdedelar (vintertid) fullgöras av de kollektiva transportmedlen. Med utgångspunkt från en trafikräkning år 1953 och under antagande av att biltätheten år 1970 motsvarar en bil på fem invånare och år 1990 en bil på tre invånare beräknas biltrafiken vid tullarna år 1970 bli ungefär fyra gånger och i innerstaden tre gånger så stor som 1953 års trafikmängd. I city beräknas dock gatunätet efter reglering inte medge mer än en fördubbling av 1953 års trafik. I absoluta tal uttryckt antages kapacitetsefterfrågan över innerstadsgränserna år 1970 utgöra 480 000 bilar per dag och år 1990 750 000 bilar per dag.

Den kollektiva trafikens radiella stamlinjer, kring vilka bebyggelsen i ytterområdena grupperas, består av järnvägar och tunnelbanor. Regionplanen räknar med de befintliga huvudjärnvägarna, Uppsala-, Enköping- och Södertäljesträckningarna, samt Nynäsbanan, Roslagsbanan och Saltsjöbanan. Vidare räknar regionplanen med flera tunnelbanor, den befintliga banan från södra ytterområdet till Bromma—Spånga, den bana som nu är under byggnad från sydväst mot Östermalm, vilken antages bli förlängd vid Östra station till Experimentalfältet, samt två banor från Järvafältet via Solna respektive Sundbyberg till Stockholms centrum och eventuellt Lidingö. Härigenom får ytterområdena kollektiva förbindelser till innerstaden med

hög kapacitet. Endast Roslags-sektorn och den sydöstra sektorn beräknas behöva mer omfattande förstärkningar genom busstrafik.

För den individuella trafiken räknar man med radiella huvudleder av hög standard, som i allt väsentligt utnyttjar de befintliga huvudvägarnas sträckningar. Runt om innerstaden läggs en ringförbindelse med stor kapacitet, i vilken Öster-leden och Essinge-leden är de viktigaste länkarna. Innanför ringen finnes endast två trafikleder av samma klass som denna; en syd-nordlig led, Söder-leden—Klara strand-leden, och en väst-östlig, Råd-
mans-leden, bildar tillsammans ett kors över innerstaden.

För att balansera transportsystemet och skydda biltrafiknätet mot överbelastning gäller det — framhåller man — främst att ge de kollektiva transportmedlen största möjliga attraktivitet. Vad biltrafiken beträffar är det främst via parkeringen som utvecklingen kan påverkas. Parkeringskapaciteten måste avvägas mot utrymmet för rörlig trafik. För Stockholms parkeringspolitik har stadsfullmäktige år 1957 godkänt riktlinjer, som innebär att staden inte har någon ovillkorlig skyldighet och ej heller praktiska möjligheter att svara för en ökning av parkeringsmöjligheterna i samma takt som behovet växer. Staden bevakar att gatorna hålles fria för den rörliga trafiken i erforderlig omfattning samt reglerar och avgiftsbelägger vid behov parkeringen på gator och allmänna platser. Staden har så strikt som möjligt sökt tillämpa de normer för parkeringsplatser i nybyggda fastigheter som meddelats av byggnadsstyrelsen.

Antalet erforderliga bilplatser i innerstaden år 1970 har preliminärt uppskattats till 125 000. Härav beräknas stå till förfogande — å uppställningsplatser på gatumark, i garage, på gårdar eller annan tomtmark etc. — omkring 65 000 platser. Beträffande härutöver erforderliga platser synes tanken vara att inrymma 45 000 i parkeringshus eller liknande anordningar inom respektive stadsdelar. Härefter återstår ett behov av 15 000 platser, helt hänförligt till Nedre Norrmalm, som icke kan tillgodoses inom denna stadsdel. Parkeringsunderskottet kan, heter det i trafikledsplanen, väntas leda till en minskning av efterfrågan på platser för heldagsparkering. Därigenom ökar behovet av infartsparkeringsplatser liksom efterfrågan på platser i parkeringshus i omedelbar närhet av Nedre Norrmalm inom gångavstånd från rese målen. Behovet av parkeringshus för att täcka efterfrågan på bilplatser anses mycket stort i hela innerstaden. Även med optimistiska antaganden om möjligheterna till sanering av befintlig bebyggelse förefaller det inte sannolikt att något nämnvärt överskott på bilplatser, för att täcka bristen i cityområdet, kan åstadkommas i angränsande stadsdelar under planeringsperioden. I någon utsträckning antages dock bilplatser inom utpräglade bostadsområden kunna disponeras för dagparkering för arbetande inom Nedre Norrmalm. Infartsparkeringsplatser i omedelbar anknytning till tunnelbane- och järnvägsstationer utanför tullarna torde böra anordnas i den utsträckning, hänsyn till existerande och planerad bebyggelse medger.

3. Järva-fältets exploatering

En naturlig utveckling av utbyggnaden mot nordväst har länge förhindrats genom Järva-fältets användning som militärt övningsområde. Relativt stora markområden med centralt läge inom Stockholms-området har därigenom inte kunnat utnyttjas för önskvärd utbyggnad av bostads- och industriområden, bangårdar m. m. Samtidigt har flygverksamheten på Barkarby flygfält, vilket ingår i Järva-fältet, genom allvarliga bullerstörningar lagt hinder i vägen för en ändamålsenlig utbyggnad av redan existerande samhällsbyggningar utanför fältet. Sedan nu flygverksamheten på Barkarby förändrats till art och omfattning torde något hinder för utbyggnad på grund av flygbuller icke föreligga. Vidare har Svea artilleriregemente flyttats från Sundbyberg till Linköping, varigenom ett område inom fältets södra del kommer att bli tillgängligt för annan bebyggelse. Slutligen har under hösten 1962 klargjorts, att även Svea infanteriregemente och Svea ingenjörregemente kommer att flyttas till platser i Stockholms-områdets periferi. Därigenom kommer hela Järva-fältet med undantag för Barkarby flygfält och vissa forskningsinstitutioner att öppnas för civil samhällsplanering och bebyggelse.

Järva-fältet omfattar 5 500 hektar. När nu hela detta område öppnas för civila ändamål måste en noggrann dispositionsplan utarbetas. Professor C.-F. Ahlberg har utarbetat en preliminär skiss med beaktande av följande behov:

1. bostadsområden med alla grader av bostadskomplement,
2. tunnelbanor med driftsanläggningar,
3. industriområden,
4. anläggningar för varulagring och varudistribution,
5. järnvägsanläggningar,
6. regionalt butikscentrum,
7. länkar i Stor-Stockholms motorvägssystem,
8. sjukhusområde,
9. civila stalliga institutioner,
10. militära institutioner,
11. parkstråk.

Ahlberg räknar med att inemot 1 200 hektar av Järva-fältet skall användas för bostadsbebyggelse, 370 hektar för allmänna ändamål och 440 hektar för industri. Resten, cirka 3 500 hektar, förutsättes bli parkstråk och grönområden.

Bostadsbebyggelsens tyngdpunkter tänkes förlagda i fältets södra del på båda sidor om en nybyggd motorväg mot Västerås. Här skulle bebyggelsen till övervägande delen utgöras av flerfamiljshus. Längre norrut i omedelbar anslutning till förutvarande bebyggelse i Järfälla och Sollentuna upptar skissen ett par stora områden för enfamiljshus.

För att tillgodose de nya bostadsområdenas kommunikationsbehov bör man enligt skissen bygga på de två järnvägar som berör områdena, ett väl utbyggt vägnät samt två nya grenar av Stockholms tunnelbanesystem. Den ena tunnelbanegrenen tänkes dragen genom Sundbyberg in i de stora bostadsområden, som planeras i fältets sydvästra del. Den andra tunnelbanegrenen skulle gå genom Solna och norrut till det västliga av de båda förut-satta större bostadsområdena. Mellan dessa två folkrika områden tänker sig Ahlberg ett storcentrum, som skulle komma att betjäna bilkunder från hela det norra förortsområdet inom Stor-Stockholms planeringsområde. Till detta storcentrum gränsar försvarets forskningsanstalts (FOA:s) institutionsområde och ett förutsatt sjukhusområde.

I övrigt räknar Ahlberg med en rad mindre affärscentra i fältets sydligare delar, medan den nya bostadsbebyggelsen i Järfälla och Sollentuna skulle ansluta till affärscentra, som redan är planlagda för Jakobsberg respektive Tureberg. Nära Turebergs nya centrum kommer också enligt skissen ett relativt stort industriområde på båda sidor om Uppsala-vägen vid Knista gård.

För statliga institutioner räknar Ahlberg med utrymmen framförallt på Svea infanteriregementes nuvarande område i fältets sydöstra del inom Sollentuna och Solna mellan Edsviken i öster och järnvägen mot Uppsala i väster. I norr skulle institutionsområdet begränsas av en ny motorväg som över Edsviken beräknas knyta samman trafiken från roslagsvägen med den blivande Essingeleden. Utöver detta område och det tidigare berörda FOA-området invid den nya storcentrumbildningen, räknar Ahlberg också med att vissa delar av Svea ingenjörregementes nuvarande kasernområde samt ytterligare ett par smärre områden väster om Uppsala-vägen skall kunna disponeras för statliga ändamål. I anslutning till frågan om markreservationer för institutioner etc. framhåller Ahlberg bl. a. följande:

Det har också syntts riktigt att den sedan länge påbörjade grupperingen av högskolor och vetenskapliga institutioner kring Brunnsviken fullföljs, och att områdena vid Edsviken avsätts för att möta det sannolikt mycket stora expansionsbehov som just universitet och högskolor och till dem knutna forskningsinstitutioner kommer att få under kommande årtionden. Tillsammans med Haga och Ulriksdals slottsparker skulle då den högre undervisningens och forskningens markområden bilda ett stort sammanhängande distrikt från Valhallavägen över Norra Djurgården, kring Brunnsviken och utmed Edsviken upp till den nya motorringvägen. För en disposition av just de två kasernområdena för detta ändamål synes ytterligare tala att det där befintliga byggnadsbeståndet sannolikt lättare kan nyttiggöras för sådana institutioner än för andra ifrågakommande verksamheter. Det är huvudsakligen av sådana skäl som även Ing. I:s område väster om Uppsalavägen angivits som institutionsområde.

4. Statsförvaltningens lokalbehov

Lokaliseringsutredningen har funnit det angeläget att söka få en samlad bild av det lokalbehov, som föreligger för central statlig verksamhet inom Stockholms-området. Utredningen har därför i samarbete med byggnadsstyrelsen, fortifikationsförvaltningen och en rad affärsdrivande verk och statliga företag, vilka själva handlägger sina lokalfrågor, gjort en summarisk inventering av tillgångar och behov ifråga om arbetslokaler. Inventeringen avser de verksamhetsgrenar som omfattades av den i direktiven anbefallda översiktliga undersökningen — se bilaga 1.

Det har visat sig omöjligt att i dagens läge åstadkomma en utförlig och enhetligt genomförd redovisning beträffande de statliga lokalresurserna i Stockholmsområdet. För centrala ämbetsverk, militära förvaltningar m. fl. »kontorsmyndigheter» synes det mest belysande att redovisa antalet arbetsrum. Ifråga om de militära verksamhetsgrenarna föreligger också uppgift om rummens sammanlagda ytor. Beträffande institutioner och statliga företag m. fl. ges den mest fullständiga redovisningen av lokalresurserna i kvadratmeter lägenhets- eller rumsytor.

Tabell 8. Lokalsituationen vid civila ämbetsverk m. fl.
uttryckt i antal rum.

	Tillgång	I behov av ers.	Brist	Nyansk- behov	Total- behov
Antal rum	6 700	460	470	930	7 170

Lokalsituationen vid civila ämbetsverk m. fl. belyses i tabellerna 8 och 9. I tabell 8 redovisas tillgång, brist, ersättnings- och nyanskaffningsbehov i enlighet med byggnadsstyrelsens uppgifter. Enligt en nyligen gjord undersökning inom en väsentlig del av den statliga verksamheten utgör den genomsnittliga lägenhetsytan per rum vid nybyggnad 20—22 kvm. I tabell 9 har de i tabell 8 redovisade rumssiffrorna omräknats i lägenhetsytor under antagande att rummen i genomsnitt upptar 20 kvm lägenhetsyta.

Tabell 9. Lokalsituationen vid civila ämbetsverk m. fl.
uttryckt i kvm lägenhetsyta.

	Tillgång	I behov av ers.	Brist	Nyansk- behov	Total- behov
Lägenhetsyta i kvm	134 000	9 200	9 400	18 600	143 400

De uppgifter, som varit tillgängliga för institutioner m. fl., är fullständiga endast vad beträffar den nuvarande tillgången uttryckt i kvm lägen-

hetsyta. Endast för knappt hälften föreligger vissa uppskattningar av bristen och nyanskaffningsbehovet. I tabell 10 är sålunda endast den första kolumnen grundad på fullständiga uppgifter, medan den andra kolumnen endast delvis belyser situationen.

Tabell 10. Lokaltillgång m. m. vid institutioner.

	Tillgång	Ofullst. uppg. om brist
	Lägenhetsyta i kvm ...	180 000

Uppgifterna för institutioner avser i regel endast lokaler ovan jord. I många fall förfogar man emellertid över lager-, arkiv- och verkstadsutrymmen i källarplan. Ett stort behov av nyproduktion torde föreligga även ifråga om sådana lokaler.

Ifråga om statliga industri- och affärsföretag, affärsdrivande verk etc. pågår ett omfattande utredningsarbete och i ett fall, järnvägsstyrelsen,

Tabell 11. Lokalsituationen vid statliga företag och affärsdrivande verk m. fl. uttryckt i rumsytor (kvm).

Rumsytor i kvm					
Tillgång	I behov av ers.	Akut brist	Tillkommande behov	Nyansk.-behov	Totalbehov
370 000	60 500	12 500	77 500	150 500	460 000

är utvecklingen ifråga om lokalbehov och lokaldispositioner beroende av planerad omorganisation. För vattenfallsstyrelsen har den senaste tidens utveckling medfört ett mindre lokalbehov än som förutsattes vid planläggningen av förvaltningsbyggnaden i Råcksta.

Tabell 12. Försvarets lokaltillgångar.

Arbetsrum		Andra lokaler	
Antal	Yta i kvm	Antal	Yta i kvm
6 800	117 100	1 025	42 400

Försvarets lokaltillgångar inom Stockholms-området framgår av tabell 12. Några uppgifter om lokalbrist eller nyanskaffningsbehov inom den militära sektorn föreligger icke. Att bristen inom denna del av förvaltningen

dock torde vara av betydande omfattning kan exemplifieras med att fortifikationsförvaltningen, som måste flytta från huvuddelen av sina nuvarande lokaler, behöver omkring 600 arbetsrum. Armétygförvaltningen behöver av samma anledning cirka 450 arbetsrum. Det synes inte vara överdrivet att anta, att försvarets lokalbrist och nyanskaffningsbehov har samma relativa omfattning, som gäller för centrala ämbetsverk m. fl., d. v. s. omkring 14 procent. Försvarets aktuella nyanskaffningsbehov skulle på det sättet kunna uppskattas till cirka 950 rum.

I grova drag och med starka reservationer ifråga om uppgifternas jämförbarhet kan lokaltillgångar och nyanskaffningsbehov för de verksamhetsgrenar, som varit föremål för lokaliseringsutredningens överväganden, summeras på sätt som framgår av tabell 13.

Tabell 13.

Approximativ beräkning av sammanlagda lokaltillgångar och nyanskaffningsbehov vid berörda statliga verksamhetsgrenar.

	Lägenhetsytor i kvm	
	Tillgång	Aktuellt nyanskaffningsbehov
Ämbetsverk m. fl.	134 000	18 600
Institutioner m. fl.	180 000	54 000
Affärsdrivande verk	370 000	150 500
Försvarets lokaler	159 500	22 400
Sammanlagt	843 500	245 500

Det sammanlagda antalet »skrivbordsrum» för civila och militära verk och förvaltningar framgår av tabell 14. I tabellen angivet nyanskaffningsbehov för militära myndigheter grundas på uppskattningar.

Tabell 14.

Lokalsituationen vid civila och militära ämbetsverk m. fl.

	Antal rum	
	Tillgång	Aktuellt nyansk.-behov
Civila ämbetsverk m. fl.	6 700	930
Militära myndigheter	6 800	950
	13 500	1 880

Med reservation för siffrornas exakthet torde uppgifterna visa, att omfånget av den statliga verksamhetens nuvarande lokalbehov är så betydande,

att redan det aktuella nyanskaffningsbehovet kommer att ta betydande resurser i anspråk. Därtill kommer den statliga förvaltningens oundvikliga expansion och kontinuerliga förnyelsebehov. Under våren 1963 synes ha inträffat en viss förbättring i möjligheterna att förhyra lokaler för statliga ändamål inom Stockholms-området. Utredningen kan dock icke undgå frågeställningen om det i Stockholms-området finns lämpligt utrymme för den utveckling av lokalresurserna som synes ofrånkomlig.

5. Sammanfattande synpunkter

De utredningar m. m. rörande Stockholms-området, som redovisats i det föregående, ger vid handen, att innerstaden och framförallt city-området skall bibehållas och vidareutvecklas som kommersiellt, administrativt och kulturellt centrum. Arbetsplatserna kommer i betydande omfattning att vara belägna där, medan de förvärvsarbetande i ökad utsträckning kommer att vara bosatta i ytterområdena med kortare eller längre reseavstånd till och från arbetet. Innerstadens möjligheter att klara en under sådana omständigheter alltmer stegrad biltrafik synes vara otillräckliga. Det torde vara nödvändigt att begränsa möjligheterna att använda privatbilar för resor till och från city-området. Regionplanen förutsätter också, att en sådan begränsning skall komma till stånd, bland annat genom en underdimensionering av parkeringsplatserna. De kollektiva transportmedlen i innerområdet skall i stället få ökad användning.

Den statliga verksamheten i Stockholm är såsom tidigare visats mycket trångbodd. Under den närmaste framtiden föreligger ett betydande behov av nybyggnader för skilda ändamål. Vissa mindre delar av Järva-fältet har enligt preliminära skisser avsetts för statliga institutioner, men ifrågavarande områden är mycket eftertraktade även för andra ändamål, bland annat för bostäder. För statliga ämbetsverk o. dyl. finns endast mera begränsade utrymmen reserverade inom Stockholms-området. Smärre grupper av ämbetsverk m. fl. kan beredas plats på Nedre Norrmalm, på Östermalm och vid Västerbroplan.

Det synes med hänsyn till vissa statliga verksamhetsgrenars funktionsmässiga samhörighet vara angeläget att sammanhålla stora delar av den centrala statsförvaltningen inom från kommunikationssynpunkt relativt slutna områden. Inom Stockholms innerområden torde endast statsdepartementen och ett mindre antal ämbetsverk, som har mycket stora kontaktbehov med Kungl. Maj:ts kansli, kunna beredas utrymme. Under senare år har man i övrigt varit hänvisad till att inom Stockholms-området söka separata lösningar för verksamhetsgren efter verksamhetsgren. Sålunda har vattenfallsstyrelsens lokalfråga lösts genom nybyggnad i Råcksta och för televerket pågår ett omfattande nybyggnadsarbete i Farsta. Andra

verksamhetsgrenar torde få hänvisas till mera avlägsna platser inom Stockholms-området såsom Märsta. Den statliga verksamheten kan på detta sätt bli spridd över hela Stockholms-området. I följande avdelning (Avd. A.) kommer lokaliseringsutredningen att behandla möjligheterna att förlägga administrativa myndigheter och andra statliga verksamhetsgrenar med sammanlagt omkring 24 000 anställda till en eller flera rationellt planerade förvaltningsstäder. Utredningen har ställt frågan om en jämförlig lösning skulle kunna erhållas centralt inom Stockholms-området. Någon förutsättning för sådan koncentration av förvaltningsbebyggelse i innerstaden föreligger icke. På 5—10 km avstånd från Stockholms centrum finns ännu obebyggda områden, som i och för sig skulle kunna ge utrymme för en statlig förvaltningsbebyggelse av antydd omfattning, bl. a. en sektor av Järvafältet. En sådan exploatering av fältet för statlig förvaltningsbebyggelse skulle emellertid sannolikt begränsa utrymmet för exempelvis bostäder, såvida man icke i ökad omfattning skulle ta i anspråk mark, som tidigare reserverats för parkstråk och grönområden. En samlad förvaltningsbebyggelse inom Stockholms-området av den omfattning, som skisseras i avdelning A, synes således komma att föranleda en hårdare exploatering av de knappa markresurserna i centralt läge och kräva en annan disposition av dessa markområden än som förutsatts i tidigare planläggningsarbete.

Som tidigare framhållits finns emellertid möjligheter att förlägga smärre grupper av myndigheter inom innerstaden och motsvarande möjligheter finns givetvis även inom Stockholms-området i övrigt, exempelvis på Järvafältet och i Märsta. Möjligheterna att finna en ändamålsenlig lösning på den centrala statsförvaltningens lokalproblem inom Stockholms-området torde dock bli allt mindre i samma mån som man vid planläggningen av övrig bebyggelse tar i anspråk de bäst belägna markområdena.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 28 februari 1963 framhåller byggnadsstyrelsen bl. a. följande:

Ur lokalsynpunkt finner styrelsen en spridd belägenhet av statliga organ icke rationell utan strävar efter stora byggnadsenheter för att därigenom bland annat lättare kunna möta förändringar i organens lokalbehov och rationellt tillgodose olika gemensamma behov.

Byggnadsstyrelsen meddelar vidare, att den genom sin utredningsbyrå igångsatt en allsidig utredning om localsituationen för den civila statliga förvaltningen i Stockholms-regionen. I denna utredning, som beräknas bli färdig redan under år 1963, kommer också de statliga markinnehaven i Stockholm med närmaste omgivningar att redovisas.

Lokaliseringsutredningen delar byggnadsstyrelsens uppfattning ifråga om olämpligheten av att sprida olika statliga organ inom Stockholms-området. Den av styrelsen igångsatta utredningen är nödvändig för att få de komplicerade problemen rörande förvaltningsbebyggelsens lokalisering inom Stockholms-området allsidigt belysta. Den punktvisa utflyttning av ämbets-

verk till olika förorter, som hittills tillämpats, skulle på längre sikt leda till en uppsplittring av statsförvaltningen, som minskar effektiviteten.

Enligt lokaliseringsutredningens uppfattning föreligger också andra olägenheter med ett punktvis inpassande av förvaltningsbyggnader i förortsområdena. Det kan i detta sammanhang erinras om att vattenfallsstyrelsen i skrivelse våren 1961 framförde synpunkter på problemen i samband med styrelsens utflyttning till Råcksta. Styrelsen framhöll i skrivelsen, att endast omkring en tredjedel av befattningshavarna kunnat beredas bostad i de västra förorterna och att det övervägande flertalet således var bosatt inom andra delar av Stockholmsområdet. Detta torde enligt vattenfallsstyrelsens mening innebära, förutom stegrade resekostnader, att personalens fritid i ökad utsträckning måste tagas i anspråk för resor mellan hemmet och arbetsplatsen. Läget påverkades ytterligare av den omständigheten, att resorna med hänsyn till arbetstidens förläggning sammanföll med topparna i stadstrafiken, då trängseln på gator samt i spårvagnar och bussar var särskilt stor. Vattenfallsstyrelsen förordade därför, att femdagarsvecka infördes hela året med arbetsfria lördagar och motsvarande förlängning av arbetstiden övriga veckodagar.

Vattenfallsstyrelsens skrivelse belyser nödvändigheten av en noggrann planläggning av förvaltningsbebyggelsen med hänsyn till bostadsområden, trafikleder och kommunikationsmedel. En från dessa synpunkter ändamålsenlig förläggning torde kunna erhållas endast om större grupper av ämbetsverk m. fl. sammanhålles inom lämpliga områden.

Sammanfattningsvis anser sig lokaliseringsutredningen kunna konstatera, att nu föreliggande planer beträffande Stockholmsområdet icke ger anvisning på någon rationell lösning av den statliga verksamhetens utbyggnadsproblem, vare sig i innerstaden eller i förorterna. En utflyttning av enstaka eller ett fåtal ämbetsverk till olika förorter, torde på längre sikt medföra en irrationell uppsplittring av statsförvaltningen, med andra ord just de nackdelar, som man med en koncentration av förvaltningen till huvudstaden tänkt sig undvika. Alternativet till en sådan handlingslinje synes vara att söka hålla huvuddelen av statsförvaltningen samman i ett litet antal stora grupper (block) av ämbetsverk m. fl., vilka lokaliseras med hänsyn till inbördes och utåtriktade kommunikationsbehov, rekryteringsbehov m. m.

AVDELNING A

Avgränsning av utflyttningsgrupper

1. Den totala utflyttningsgruppen

I kapitel 2 har lokaliseringsutredningen framhållit, att en del statliga verksamhetsgrenar har relativt specialbetonade arbetsuppgifter och mindre framträdande behov av samarbete med andra centrala myndigheter m. m. I och för sig är det visserligen tänkbart att vid en utflyttning från Stockholms-området sammanföra sådana verksamhetsgrenar till en enda ort i riket. Denna ort skulle därefter möjligen kunna kallas ett förvaltningscentrum. Men då det icke kan påvisas några egentliga fördelar därmed är det enligt utredningens mening felaktigt att sammanföra dem till ett administrativt centrum av detta slag. Det synes vara riktigare att välja den lokaliseringsort utanför Stockholms-området, som i varje särskilt fall framstår såsom mest lämplig. Denna linje har utredningen följt i tidigare avlämnade delbetänkanden och den har också varit vägledande för de överväganden avseende vissa verksamhetsgrenar som redovisas i avdelning C av detta betänkande.

I fråga om ett mycket stort antal statliga myndigheter m. fl. har emellertid utredningen kommit till den uppfattningen, att separata utflyttningar icke kan anses lämpliga med hänsyn till myndigheternas starka beroende av inbördes samarbete. I dessa fall har det varit nödvändigt att överväga möjligheterna att genomföra större samlade utflyttningar. I samband därmed har det varit naturligt att utföra de i direktiven anbefallda undersökningarna beträffande ett andra förvaltningscentrum. I den mån frågan om ett nytt statligt förvaltningscentrum tidigare officiellt diskuterats, synes man också ha utgått ifrån att det skall råda ett funktionellt samband mellan de till en ny ort utflyttade förvaltningsgrenarna. Som framgår av kap. 3 föreslogs i motion till 1957 års riksdag (II:88), att en allmän utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk borde komma till stånd samt att densamma på ett allsidigt sätt jämväl borde klarlägga de fördelar och olägenheter, som skulle vara förbundna med ett centrum utanför Stockholms-räjongen för en väsentlig del av statsförvaltningen. För att inte kommunikationer och samverkan inom förvaltningen skulle försvåras och för att möjligheterna för utomstående att hålla kontakt med de olika ämbetsverken efter en utflyttning skulle främjas, förordades i motionen att ytterligare ett förvaltningscentrum borde byggas upp såsom ett komplement till hu-

vudstaden. Såsom lämplig ort nämndes Hallsberg, där man på lång sikt kunde gå in för att lägga en stor del av förvaltningen med en sådan uppdelning, att ämbetsverk, som hade nära samarbete med varandra, bleve förlagda antingen i Stockholm eller i Hallsberg.

Lokaliseringsutredningens överväganden har visat, att det bortsett från de i avdelning C behandlade verksamhetsgrenarna inte är möjligt att genomföra utflyttning av statlig verksamhet från Stockholms-området i någon mera betydande utsträckning, såvida man inte sammanhåller större eller mindre grupper av statliga organ med inbördes funktionell samhörighet. Utredningen inledde sina mera långsiktiga undersökningar med att söka utröna förutsättningarna för en samlad utflyttning av de myndigheter, vars väsentligaste arbetsuppgifter har totalförsvarskaraktär. Skälet härför var bl. a. att en utflyttning av denna del av förvaltningen skulle vara till fördel från beredskapssynpunkt. Utredningen gjorde därför en tämligen omfattande undersökning av olika till Stockholm förlagda försvarsmyndigheter. På grundval därav sammanfördes de militära ledningsorganen (staber, förvaltningar, tjänstegrensinspektioner m. fl.), vissa för försvaret gemensamma förvaltningsmyndigheter och skolor samt civilförsvarsstyrelsen, medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd, överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och beredskapsnämnden för psykologiskt försvar till en försvarets utflyttningsgrupp. Försvarsmyndigheterna befanns dock i sin tur vara starkt beroende av ett nära samarbete med en rad civila verksamhetsgrenar med viktiga uppgifter på totalförsvarets område. Exempel på sådana myndigheter är arbetsmarknadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, telestyrelsen, luftfartsstyrelsen, sjöfartsstyrelsen, järnvägsstyrelsen, generalpoststyrelsen och medicinalstyrelsen. Fortsatta undersökningar visade att dessa civila myndigheter i sin tur var starkt beroende av samarbete med ytterligare ett antal civila verksamhetsgrenar.

I denna situation sökte lokaliseringsutredningen trots allt pröva möjligheterna att flytta endast den ovan avgränsade försvarets utflyttningsgrupp tillsammans med sådana civila myndigheter, som inte är beroende av närmare samarbete med den övriga till Stockholm lokaliserade centrala förvaltningen. Denna linje diskuterades ingående bl. a. vid ett möte mellan utredningen och chefen för försvarsstaben i januari 1961. Det visade sig därvid inte möjligt att i någon väsentlig utsträckning frångå kraven på förläggning av nyss nämnda civila myndigheter till samma ort eller region som de egentliga försvarsmyndigheterna. Det kan i och för sig framstå som en vinst från beredskapssynpunkt, att dessa myndigheter — främst de högre militära staberna och förvaltningarna — icke är koncentrerade till en storstad som Stockholm. I det fredstida planläggningsarbetet är man emellertid beroende av ett intimt samarbete med olika i det föregående nämnda civila myndigheter, som var för sig bär ansvaret för betydelsefulla funktioner inom totalförsvaret. En nära samordning av dessa funktioner är nödvändig

i fred, om totalförsvaret i ett allvarligt läge skall kunna fylla sin uppgift. Samordningsproblemen är ofta av den art, att de måste lösas vid personliga kontakter. En utflyttning enbart av de egentliga försvarsmyndigheterna kan därför vara till nackdel i så måtto att förutsättningarna för ett kontinuerligt och samordnat fredstida förberedelsearbete blir sämre. Lokaliseringsutredningen har därför ej velat förorda en sådan åtgärd.

Vid fortsatta undersökningar och överväganden fann lokaliseringsutredningen att en samlad utflyttning borde omfatta ett mycket stort antal verksamhetsgrenar. Orsaken härtill är framförallt föreliggande behov av samarbete och kontakter mellan myndigheter eller grupper av myndigheter. Utredningen har i det föregående exemplifierat dessa problem med utgångspunkt från de egentliga försvarsmyndigheternas verksamhet. Med detta betraktelsesätt har utredningen funnit lämpligt att sammanhålla en utflyttningsgrupp omfattande sammanlagt omkring 24 000 anställda. I det följande skall de frågeställningar, som sammanhänger med utflyttning av en sådan grupp konkretiseras och belysas.

De statliga verksamhetsgrenar, som från början ansågs böra bli föremål för lokaliseringsutredningens närmare överväganden, uppgick till omkring 185 och har redovisats i bilaga 1. Under det fortsatta arbetet har utredningen sammanfört tio mindre verksamhetsgrenar med vissa huvudmyndigheter — jfr tabell 17. Vidare har utredningen av olika skäl kunnat avgränsa ett sextiotal verksamhetsgrenar från sitt fortsatta arbete. Se tabell 15. I första hand bör därvid erinras om att statsmakterna har tagit ställning till lokaliseringsfrågan beträffande ett femtontal myndigheter. I fråga om ett par statliga bolag har lokaliseringsutredningen föreslagit utflyttning. Beträffande ett av dem, AB Tipstjänst, har beslut fattats om förläggning till Märsta. I övrigt har utredningen avgränsat verksamhetsgrenar med följande motiveringar.

Ett par skolor med omfattande regionala upptagningsområden skulle av rent funktionella skäl kunna förläggas utanför Stockholms-området. En sådan förläggning kan dock medföra risk för försämring av kontaktmöjligheterna mellan eleverna och deras föräldrar.

Då det gäller ett par högre utbildningsanstalter på det konstnärliga området torde en förläggning till Stockholm vara till fördel för elevernas studie- och arbetsmöjligheter.

Några statliga organ bedriver servicebetonad verksamhet, vilken i viss utsträckning finansieras genom avgifter från enskilda företag, mestadels förlagda till Stockholm.

Beträffande några andra myndigheter synes det oklart hur den framtida verksamheten kommer att organiseras, men utredningen förutsätter, att lokaliseringsfrågan i dessa fall kommer att avgöras i samband med organisationsfrågans lösning.

Slutligen har de fortsatta undersökningarna visat, att ett tjugotal myn-

Tabell 15. Verksamhetsgrenar som icke omfattas av lokaliseringsutredningens fortsatta arbete.

- A. Utflyttning från Stockholms-området genomförd eller beslutad
- Försvarets fabriksstyrelse
  - Fjärde militärbefälsstaben
  - Staben m. m. vid marinkommando Ost
  - Signalverkstaden i Sundbyberg
  - Arméns intendenturförråd i Stockholm
  - Infanteriets kadettskola
  - Infanteriskjutskolan (Infanteriets stridsskola)
  - Svea artilleriregemente
  - Statens centrala frökotrollanstalt
  - Statens växtskyddsanstalt
  - SJ:s huvudverkstad i Tomtebodå
  - Svea livgarde (Förlägges i Stockholms-områdets periferi)
  - Svea ingenjörregementet (Förlägges i Stockholms-områdets periferi)
  - AB Tipstjänst (Förlägges i Stockholms-områdets periferi)
- B. Utflyttning från Stockholms-området föreslagen
- Svenska Penninglotteriet AB
- C. Utflyttas icke enligt statsmakternas beslut
- Österbygdens vattendomstol
  - Sparbanksinspektionen
- D. Utflyttas icke på grund av försvarsskäl
- Berga örlogsskolor
  - Svea flygflottilj
  - Södertörns flygflottilj
  - Roslagens flygkår
- E. Utflyttas icke på grund av olika funktionella skäl
- Stockholms tygstation
  - Statens institut för byggnadsforskning
  - Bankinspektionen
  - Konjunkturinstitutet
  - Universitetskanslersämbetet
  - Överstyrelsen för de tekniska högskolorna
  - Studielånenämnden
  - Garantilånenämnden
  - Statens biografbyrå
  - Konstfackskolan
  - Musikaliska akademien med musikhögskolan
  - Näringsfrihetsrådet
  - Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor
  - Statens pris- och kartellnämnd
  - Statens institut för konsumentfrågor
  - Patent- och registreringsverket
  - Försäkringsinspektionen
  - Statens konsumentråd
  - Statens polisskolas huvudskola
    - » lönenämnd
    - » avtalsnämnd
  - AB Industrikredit
  - AB Sveriges Kreditbank
  - Sveriges Centrala Restaurang AB
  - Svenska Lastbil AB
  - AB Trafikrestauranger
- F. Utflyttas icke av hänsyn till vårdmöjligheter och kontaktbehov med anhöriga
- Läroanstalten för blinda, Tomtebodå
  - Dövstumskolan Manilla
- G. Organisationen f n oviss
- Statspolisintendenten
  - Polisväsendets organisationsnämnd
  - Fiskeristyrelsens sötvattenslaboratorium
  - Statens vatteninspektion
  - Handelsflottans pensionsanstalt

digheter, som har nära samarbete med statsdepartementen eller andra till Stockholm förlagda organ utanför den statliga sektorn, knappast kan utflyttas från Stockholms-området utan vissa nu mycket svårbedömbara funktionella störningar.

De här åsyftade verksamhetsgrenarna har förtecknats i tabell 15.

Genom organisationsförändringar har vidare tio av de i bilaga 1 upptagna myndigheterna upphört med sin verksamhet. I stället har tillkommit fyra nya, nämligen militärhögskolan, riksförsäkringsverket, försäkringsdomstolen och riksrevisionsverket, vilka omfattas av lokaliseringsutredningens fortsatta arbete. Organisationsförändringarna framgår av tabell 16.

Tabell 16. Organisationsförändringar

Nedlagda organ	Verksamheten överförd till	
	företvarande	nyttillkomna
Krigshögskolan	—	Militärhögskolan
Sjökrigshögskolan	—	— » —
Flygkrigshögskolan	—	— » —
Riksförsäkringsanstalten	—	Riksförsäkringsverket
Pensionsstyrelsen	—	— » —
Försäkringsrådet (Beräknas upphöra 1966)	—	Försäkringsdomstolen
Riksräkenskapsverket	—	Riksrevisionsverket
Statens sakrevision	—	— » —
Statens organisationsnämnd	Statskontoret	—
Statens skogsforskningsinstitut	Skogshögskolan	—
Försvarets socialbyrå	Försvarets civilförvaltn.	—

Redan vid det översiktliga undersökningsarbete, som föregick utarbetandet av bilaga 1, utslöt utredningen ett antal nämnder m. fl. organ, vilka är så nära avhängiga vissa andra myndigheter, att deras lokaliseringsfråga avgöres i samband med lokaliseringen av »huvudmyndigheten». Några av de i bilaga 1 medtagna organen tillhör samma kategori. Verksamhetsgrenar av denna typ är exempelvis vissa militära organ med nära anknytning till försvarsgrensstaberna och vissa nämnder med nära anknytning till fångvårdsstyrelsen, medicinalstyrelsen m. fl. De redovisas i tabell 17.

Efter här angivna avgränsningar och förändringar återstår cirka 110 verksamhetsgrenar, vilka kommer att omfattas av lokaliseringsutredningens principförslag eller direkta utflyttningsförslag. Dessa enheter, den s. k. *totala utflyttningsgruppen*, har förtecknats i *bilaga 2*. Ett tjugotal ur denna grupp har hänförs till den kategori som är relativt fristående och där lokaliseringssorten därför bör kunna bedömas efter vad som synes lämpligt i varje särskilt fall. I fråga om de återstående cirka 90 verksamhetsgrenarna,

Tabell 17. Verksamhetsgrenar som i fortsättningen hänföres till vissa större myndigheter

Verksamhetsgren	Hänföres till
Interneringsnämnden	Fångvårdsstyrelsen m. fl.
Ungdomsfängelnsnämnden	»
Artilleriskjutskolan	Arméstaben m. fl.
Luftvärnsskjutskolan	»
Flygvapnets bomb- och skjutskola	Flygstaben
Kustartilleriets skjutskola	Marinstaben m. fl.
Medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd	Medicinalstyrelsen m. fl.
Sinnessjuknämnden	»
AB Kurortsverksamhet	Riksförsäkringsverket m. fl.
Signalsskyddsnämnden	Försvarets radioanstalt
Arméns fältarbetsskola	Svea ingenjörregemente

den stora utflyttningsgruppen, föreligger däremot så stort behov av inbördes samarbete att man bör eftersträva större samlade utflyttningar.

2. Den stora utflyttningsgruppen

Den stora utflyttningsgruppen har konstituerats på grund av respektive verksamhetsgrenars inbördes samarbetsbehov. Vid en omlokalisering måste därför gruppen sammanhållas inom ett område med goda interna kommunikationer. Med hänsyn till de enskilda myndigheternas m. fl. funktioner såsom centralorgan för riket måste de var för sig ha goda kommunikationer med Stockholm och landets olika delar.

En utflyttning från Stockholms-området skall inte bara innebära en avlastning från huvudstadens hårt ansträngda resurser utan även bidra till en ekonomiskt och socialt gynnsam utveckling i den nya förläggningorten eller de nya förläggningssorterna. Det krävs en rad speciella undersökningar, bl. a. om verksamhetsgrenarnas arbetsuppgifter och organisation, de berörda orternas befolkning, näringsliv, kommunikationer etc., innan det med någon större säkerhet kan sägas hur utflyttningsgruppen skall koncentreras eller fördelas för att målsättningen skall främjas på bästa möjliga sätt. Man kan emellertid anta att det från skilda synpunkter skulle vara enklast att genomföra en koncentration till en ort eller inom ett mindre geografiskt område. Samtidigt skulle dock förmodligen denna linje medföra de största riskerna för en övervältring av de nuvarande Stockholmsproblemen till den nya lokaliseringorten. Den lokaliseringspolitiska effekten skulle givetvis också bli mindre eller i varje fall mera lokalt begränsad. Den ifrågasatta orten skulle få en folkökning med i varje fall 100 000 invånare. Inom den del av landet som skulle kunna komma ifråga för en lokalisering av detta slag finns ingen stad, vars folkmängd överstiger 75 000. Vilken enskild ort man än väljer, skulle det alltså bli fråga om en så omfattande utbyggnad att hela den gamla och kontinuerligt uppbyggda förvaltningsapparaten och all tidigare planläggning skulle bli helt otillräckliga.

Tabell 18. Stora utflyttningsgruppens fördelning på block

Block	Omfattar huvudsakligen	Antal anställda		
		Män	Kvinnor	Summa
1	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
2	» högskolor m. m.	609	19	628
3	Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
4	Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet	1 201	329	1 530
5	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
6	Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård, socialförsäkring m. m.	826	1 735	2 561
7	Centrala organ för medicinal- och veterinärväsendet, viss forskning	715	859	1 574
8	Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd, finansiell och revision	809	1 217	2 026
9	Kommunikationsverken (utom postbanken)	3 745	1 883	5 628
10	Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning	3 061	1 201	4 262
	Sammanlagt	14 736	9 160	23 896

Lokaliseringsutredningen vill inte avföra denna tanke på en omlokalisering av den stora utflyttningsgruppen till en enda ort från den fortsatta diskussionen. Men en sådan lokalisering inrymmer onekligen så många och betydande problem, att utredningen finner det uppenbart att andra alternativ måste undersökas och diskuteras vid sidan om »enstadsalternativet».

Alternativ som skulle innebära spridning av utflyttningsgruppen på flera orter eller områden måste grundas på speciella undersökningar och bedömningar. Bl. a. måste man ta ställning till hur stor den rent geografiska spridningen av verksamhetsgrenarna kan vara utan att samarbetsmöjligheter och effektivitet utsättes för någon mera allvarlig försämring. Det är uppenbart att vissa verksamhetsgrenar inom gruppen har ett mera utpräglat behov av samarbete med varandra och att vissa verksamhetsgrenar har större behov än andra av en central placering och goda kommunikationer. Allt detta nödvändiggör en planmässig indelning av gruppen för att en fortsatt konkret diskussion skall vara möjlig.

I första hand har utredningen sökt bedöma och ta hänsyn till arbetsuppgifter och inbördes samarbetsbehov samt arbetsmarknads- och utbildningsproblem. Den stora utflyttningsgruppen har fördelats på tio olika block, vilkas sammansättning framgår av tabell 18. De enskilda verksamhetsgrenarnas fördelning på block redovisas i detalj i *bilaga 3*.

I princip skall varje block kunna förläggas till en särskild ort utanför Stockholms-området, vilken uppfyller de allmänna fordringar på geografisk belägenhet och utrustning i olika avseenden som måste uppställas.

KAPITEL 7

Planläggning och genomförande av en stor utflyttning

För en utflyttning av sådan omfattning, som här angivits, måste vidtagas omfattande förberedelser. Det gäller att skapa en samhällsapparat för omkring 100 000 människor. Utöver en rad andra problem innebär detta bl. a. att bostäder, arbetsplatser och samhällseliga anläggningar måste byggas upp på helt nya områden med eller utan anknytning till äldre samhällsbildningar. Oavsett om man väljer ett koncentrations- eller spridningsalternativ kommer utbyggnaden att medföra investeringar av mycket stor omfattning. En mera exakt uppfattning om storleken av dessa investeringar kan man knappast få förrän man gjort omfattande undersökningar och beräkningar. Därvid måste man utgå från konkreta förhållanden i respektive orter samt från respektive verksamhetsgrenars behov.

Arbetet på utbyggnaden torde komma att genomgå en serie olika faser och skeden, vilka vid ett företag med denna omfattning delvis kommer att löpa parallellt med varandra allteftersom förberedande arbete och tillgängliga resurser medger igångsättning av arbete med olika uppgifter. I stort sett torde man kunna räkna med följande fyra huvudskeden.

Planläggningsskedet, omfattande bl. a. översiktligt undersökningsarbete samt utrednings-, programmerings- och projekteringsarbete. Skedet avslutas i och med de egentliga anläggnings- och byggnadsarbetenas påbörjande (då »spaden sättes i jorden»).

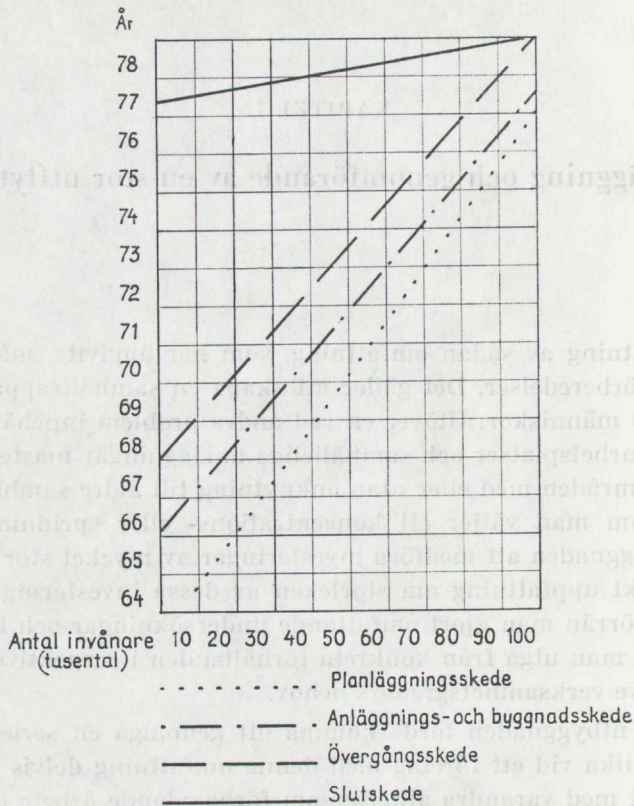
Anläggnings- och byggnadsskedet, omfattande den tid då huvuddelen av den egentliga stadsbyggnaden med gator, ledningar, bostäder, serviceanläggningar och förvaltningsbyggnader produceras.

Övergångsskedet, omfattande tiden från de första statliga förvaltningsgrenarnas överflyttande till den nya orten fram till slutskedet.

Slutskedet börjar då huvuddelen av utflyttningsgruppen är överförd till den nya orten och slutar då hela utflyttningsprogrammet är genomfört, de olika verksamhetsgrenarna har »justerats in» i de nya rutinerna och verksamheten har stadgats i en fast och planerlig organisation.

Det torde vara viktigt att beakta den delvisa samtidigtheten mellan de olika skedena. Man torde kunna tänka sig de respektive skedenas huvudförlopp under ett antaget antal år på sätt som illustreras i fig. 1.

Figur 1. Produktion av arbetslokaler, bostäder och övrig stadsbyggnad under förutsättning av ett 15-årigt utbyggnadsskede

1. Planläggningsskedet

Statlig, regional och kommunal planering. Förvaltningsbyggnader måste uppföras eller anskaffas och iordningsställas för verksamhet som sysselsätter omkring 24 000 personer. Lokalbehoven skiftar med verksamhetens art men i stort sett kan man tala om följande huvudtyper:

- »skrivbordsrum» för tjänstemän i administrativ verksamhet;
- provningsanstalter, forskningsinstitut, laboratorier etc., som i regel måste specialbyggas och specialutrustas;
- skolor av olika slag; och
- förråds- och lagerlokaler samt skyddsrum.

Planläggning och finansiering av dessa förvaltningsbyggnader torde i och för sig vara en rent statlig angelägenhet, som dock bör handläggas i nära samarbete med de regioner eller kommuner, där utbyggnaden skall ske. Samtidigt är givetvis denna utbyggnad av genomgripande betydelse för vederbörande regioner och kommuner.

Den kommunala sektorn. Det område, som faller under kommunernas planläggningsverksamhet, torde bli betydligt mera omfattande än motsvarande statliga verksamhet. I första hand gäller det att planlägga bebyggelse för omkring 100 000 människor på en eller flera orter. Det gäller bostäder, skolor, affärslokaler, utrymme för serviceverksamhet och förvaltning av olika slag, arbetsplatser etc. samt bebyggelsens försörjning med kommunikationer, vatten och avlopp, elektricitet etc.

Vad här anförts om anläggnings- och byggnadsverksamhetens omfattning torde visa att en *översiktlig planering* är nödvändig.

Markfrågan

Tillgången på lämplig tomtmark har avgörande betydelse för frågan om nya eller starkt utbyggda samhällens planering. Det synes därför nödvändigt att omedelbart efter ett principbeslut om utflyttning göra en översiktlig inventering av markresurserna inom de geografiska områden som är aktuella. Det är givetvis nödvändigt, att de statliga undersökningarna mötes av och samordnas med utredningsarbete inom berörda regionplaneförbund och kommuner.

Markförvärv kan inledas sedan man fått en översiktlig uppfattning om marktillgångarna och möjligheterna att exploatera dem för avsedda ändamål. Ägandeförhållandena i fråga om den avsedda marken kommer i detta skede att vara av utomordentlig betydelse. I allra gynnsammaste fall kan man tänka sig att staten och kommunerna redan äger lämplig tomtmark i form av välbelägna kronoparker, egendomar el. dyl. Möjligen kan man också komma till goda resultat genom markbyten med enskilda. Det torde i första hand vara de kommunala organen, som behöver rörelsefrihet och möjligheter att relativt snabbt utarbeta och fastställa nya stads- och byggnadsplaner. De stora svårigheter, som man kan befara i samband med såväl statliga som kommunala markförvärv av större omfattning, sammanhänger främst med risken för spekulation i markvärdesstegringar. Dessa markvärdesstegringar torde direkt stå i samband med den investerings- och nyetableringsverksamhet, som blir en följd av ett samhälles expansion.

På grund av risken att såväl mark som övriga resurser under övergångsskedet skall bli orimligt hårt ianspråktagna med åtföljande konkurrens, prisstegringar och flaskhalsar på olika områden måste förutsättningarna studeras mycket noggrant. Det torde vara nödvändigt att de juridiska problem, som sammanhänger med genomförandet av stora markförvärv, handlägges av särskild expertis. I detta sammanhang bör erinras om att en särskild utredning för närvarande är verksam med en översyn av expropriationslagstiftningen. Enligt sina direktiv bör denna utredning också undersöka frågor som sammanhänger med oförtjänt markvärdesstegring.

Schematiskt torde markfrågans beredning kunna framställas på sätt som framgår av tabell 19.

Tabell 19. Åtgärder beträffande markfrågan.

Skede	Statliga åtgärder	Kommunala åtgärder Regionala »
Undersökningsskede	Inventering av markresurser inom angivna områden	Planläggning
	Samarbete mellan statliga och kommunala organ	
Förvärvsskede	Förhandlingar och ev. avslut i fråga om förvärv av tomtmark för förvaltningsbyggnader etc. genom köp eller byten	Förhandlingar och ev. avslut rörande förvärv av mark för bostadsbebyggelse, skolor och annan samhällelig utrustning, affärer och annan serviceverksamhet, industriområden m. m. genom köp eller byten
	Eventuella exproprieringar	Eventuella exproprieringar
	Samarbete mellan statliga och kommunala organ	

Lokalprogram

Som utgångspunkt för de översiktliga undersökningarna av markresurserna i respektive områden måste föreligga inventeringar och framräkningar av utflyttningsgruppens lokalbehov. Parallellt med undersökningarna i markfrågan måste också utarbetas ett mera detaljerat rumsprogram, som bör uppta alla de aktuella eller säkert förutsedda utrymmesbehoven, således även lager, arkiv, verkstadsutrymmen, skyddsrum m. m. för de verksamhetsgrenar, som ingår i utflyttningsgruppen. Det är av stor betydelse att detta rumsprogram är färdigt i god tid, så att exploateringen av de förvärvade markområdena inte fördröjes eller snedvrides. Det har naturligtvis också den största betydelse för det framtida arbetet att de olika verksamhetsgrenarnas infogning i nya orter och regioner sker efter ett omsorgsfullt utarbetat mönster, där hänsyn tagits till alla funktionella faktorer.

På samma sätt som beträffande den statliga sektorn måste kommunerna utarbeta noggranna program för bostadsbyggnad, vatten- och avloppsarbeten, gator, vägar, skolor, affärer, arbetsplatser osv.

Även lokalprogramarbetet torde förutsätta nära samarbete mellan de statliga planläggningsorganen och kommunerna.

Övrig planläggning

Utöver den planläggning och programmering, som måste utföras av eller för statliga och kommunala organ, då det gäller den egentliga byggnadsverksamheten inom avsedda områden (hus, gator, vägar, allmänna anläggningar), kommer, som tidigare påpekats, all planläggning och programmering av nödvändiga åtgärder och utbyggnader beträffande exempelvis trafikapparaten. För detta ändamål måste ett tidigt samarbete ske med de verk och institutioner, som har det närmaste ansvaret för dessa speciella områden, t. ex. statens järnvägar, generalpoststyrelsen, telestyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, luftfartsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. För kommunikationsverken kan det bl. a. bli nödvändigt att förstärka kommunikationsnätets huvudlinjer samt vissa regionala och lokala anläggningar.

Arbetsmarknadsstyrelsens medverkan torde från första stund vara nödvändig, då det här gäller att rekrytera ett stort antal tekniker, arkitekter m. fl. samt att göra förberedelser för rekrytering och överföring av byggnadsarbetare under det följande skedet. Planläggningen måste vidare omfatta arbetskraftens försörjning med bostäder, affärer, matställen, bekvämligheter, kommunikationer etc.

Slutligen måste hänsyn tas till de olika entreprenadföretagens behov av tid för planläggning och organisation.

Projektering

Lokalprogram och fördelningsmönster inom respektive orter och områden bör i sina huvuddrag föreligga färdigt, innan projekteringen sätter igång på allvar. Projekteringsarbetet kommer givetvis att hänga mycket nära samman med anläggnings- och byggnadsskedet, vilket normalt bör ta vid så snart mera väsentliga delar av programmet finnes färdigprojekterade.

Slutsatser beträffande planläggningsskedet

Planläggningsskedet måste kännetecknas av tre slags huvuduppgifter

a) undersöknings- och utredningsarbete (markundersökningar, andra tekniska undersökningar, juridiska undersökningar, region-, general- och stadsplanearbete),

b) programmerings- och samordningsarbete (statliga myndigheters rumsprogram, kommunernas bostadsbyggnadsprogram m. m. och program för stadsplanearbeten, gator, vägar, vatten, avlopp, kommunikationsverkens arbetsprogram),

c) projekteringsarbete (t. ex. upprättande av ritningar och arbetsprogram översiktligt och i detalj).

Planläggningskedets arbetsuppgifter blir omfattande och komplicerade. Arbetet kommer att mycket nära beröra ett stort antal instanser, bortsett från de verksamhetsgrenar, som ingår i utflyttningsgruppen. Viktiga arbetsinsatser måste förutsättas från olika statliga, regionala och kommunala organ och en omfattande expertis måste mobiliseras av olika intressenter.

2. Anläggnings- och byggnadsskedet

Investeringarnas omfattning

Redan relativt tidigt under planläggningsarbetet torde det vara nödvändigt att utforma planerna på den första bostadsbebyggelsen, främst med tanke på den arbetskraft, som skall vara verksam på platsen under anläggnings- och byggnadsskedet. Beräkningarna av arbetskraftsbehovet kommer givetvis att bygga på de i det föregående nämnda lokal- och anläggningsprogrammen samt de förhållanden i fråga om effektivitet och rationaliseringsgrad, som råder vid den aktuella tidpunkten. För att i dagens situation få ett ungefärligt begrepp om arbetets omfattning kan man utgå från vissa schablonmässiga överslagsberäkningar beträffande de nödvändiga bruttoinvesteringarnas storlek. De siffror som nämnes är således icke resultatet av några noggranna utredningar och beräkningar utan användes endast för att markera den ungefärliga storlek som kan komma ifråga.

Med utgångspunkt från att den nya bebyggelsen avser arbetslokaler för 24 000 tjänstemän samt bostäder, samhällliga anläggningar och service för 100 000 människor torde de schablonmässigt framräknade bruttoinvesteringarna få den omfattning, som anges i tabell 20.

Till detta kommer kostnaden för råmark, ev. reningsverk m. m. Kostnaderna för planläggning och projektering brukar ligga mellan 5 och 10 procent av totalinvesteringen.

Bruttoinvesteringarna i anläggnings- och byggnadsarbeten av angiven storlek skulle sålunda överslagsvis kunna anges till mellan fyra och fem miljarder kronor. Som jämförelse kan nämnas att bruttoinvesteringarna för hela riket beräknades till 13 miljarder kronor under år 1961. Av dessa investeringar torde drygt 50 procent komma på den enskilda, 20 procent på den statliga och knappt 30 procent på den kommunala sektorn. Vid utbyggnaden av ett nytt förvaltningscentrum torde emellertid de statliga och kommunala investeringarna utgöra en väsentligt större andel av totalinvesteringarna.

Det är givetvis mycket viktigt att utröna hur investeringsverksamheten tar olika resurser i anspråk. Inte minst gäller detta i fråga om arbetskraftstillgångarna.

Enligt utredningen »Byggnadsindustrins arbetskraft» (SOU 1961:19) sva-

Tabell 20. Uppskattning av bruttoinvesteringar med utgångspunkt från 1961 års priser och löner.

Investeringsobjekt	Investering i milj. kronor	Relativ andel i totala bruttoinvesteringarna
Bostäder		
28 000 lägenheter à 50 000 kr		
12 000 enfamiljshus à 70 000 kr	2 240	55%
Skolor	135	20%
Butiker, restauranger, övrig service	365	
Allmänna byggnader, parkeringsplatser m. m.	170	
Gator och ledningar	160	
Förvaltningsbyggnader	375	9%
Kommunikationer	630	16%
Sammanlagt	4 075	

rar varje byggnadsarbetare (plåtslagare, målare, elektriker, rörläggare m. fl. oräknade) mot en investering av 75 000—80 000 kronor per år, medan varje anläggningsarbetare svarar mot en investering av 100 000 kronor per år. Om man utgår från att man vid utbyggnaden kommer att anställa tre anläggningsarbetare på varje tiotal byggnadsarbetare (utom målare m. fl.), skulle den totala arbetskraftsåtgången bli ungefär i enlighet med tabell 21.

Tabell 21. Uppskattning av arbetskraftsåtgången.

Byggnadsarbetare (utom målare m. fl.)	41 500 årsarbetare
Anläggningsarbetare	12 500 »
Målare, plåtslagare m. fl. specialarbetare	12 500 »
Arbetsledare, administrativ personal	12 500 »
Sammanlagt	79 000 årsarbetare

Med hänsyn till den fortgående rationaliseringen vågar man kanske reducera denna siffra med inemot 10 procent till 72 000. Om anläggnings- och byggnadsskedet begränsas till fem år skulle således en arbetsstyrka på cirka 14 500 personer sysselsättas enbart med själva utbyggnadsarbetet. Detta skulle i själva verket innebära, att bostäder och affärer, skolor och serviceanläggningar redan i en första omgång måste uppföras för en befolkning på omkring 45 000 människor. Det är emellertid tveksamt om det är möjligt att mobilisera en så stor del av byggnadsarbetarkåren till ett enda utbyggnadsprojekt. Det är antagligen mera realistiskt att räkna med ett anläggnings- och byggnadsskede, som sträcker sig över tio—femton år. Tabell 22 ger ytterst approximativt några mått på de samhällseliga konsekvenserna vid olika längd på anläggnings- och byggnadsskedet. Multiplikatoreffekten har, bl. a. med hänsyn till att relativt många arbetare vistas tämligen kort tid på orten utan att bilda eller flytta dit familj, beräknats till tre.

Tabell 22. Uppskattning av utbyggnadstidens återverkan på behovet av arbetskraft, bostäder, skolor etc.

Utbyggnadstid	Antal byggnadsarbetare m. fl.	Antal invånare	Bostadsbehovet uttryckt i antal lägenheter	Skolungdom i	
				Grundskola	Gymnasium
5 år	14 500	43 500	17 400	4 350	390
10 år	7 200	21 750	8 700	2 175	195
15 år	4 750	14 500	5 800	1 450	130

Byggnadsarbetarkårens rekrytering

Byggnadsarbetarkåren måste rekryteras från stora delar av landet även om anläggnings- och byggnadsskedet dras ut över 10—15 år. Ingen av de ifrågasatta regionerna torde ensam ha tillräckliga resurser i fråga om arbetskraft. Även om man tänker sig ett långt gående spridningsalternativ synes en omfattande riksrekrytering bli nödvändig till alla de tänkta orterna. Arbetskraftsfrågan torde dock bli enklare att lösa vid en spridning på olika regioner, då man därvid kan anlita de lokala resurserna i flera områden mera intensivt än som eljest torde vara möjligt. Det är troligen också enklare att lösa serviceproblemen och genomföra bostadsanskningsprogrammet för byggnadsarbetarkåren, om man kan ta i anspråk »marginalresurserna» i flera orter och regioner.

Bostäder och övriga anläggningar för byggnadsarbetare m.fl.

En av de allra första arbetsuppgifterna under anläggnings- och byggnadsskedet är anskaffande av bostäder, affärer m. m. för byggnadsarbetarkåren samt den service- och förvaltningspersonal av olika slag, som knytes till den tidiga verksamheten på platsen. Detta bör kunna ske successivt under planläggningsarbetet och parallellt med olika lednings-, gatu- och andra anläggningsarbeten.

Åtskilliga bostäder under den första tiden blir säkerligen barack- och husvagnsförläggningar, men det torde vara nödvändigt att i så stor utsträckning och så snart som möjligt söka tillgodose bostadsbehovet med permanent bebyggelse. Normalt bör en stor del av de bostäder, som från början disponeras av byggnadsarbetare m. fl., vid en senare tidpunkt kunna övergå till tjänstemän i de utflyttade verksamhetsgrenarna.

Temporär stegring och minskning av arbetskraftsinsatsen

Det är troligt att åtminstone det första året av anläggnings- och byggnadsskedet präglas av förberedande arbeten och en mindre arbetskraftsinsats än

den som i det föregående angetts som genomsnittlig vid olika tidsalternativ. Allteftersom bostäder iordningställes i tillräcklig utsträckning och vissa service- och allmänna anläggningar byggs ut kan arbetskraftsinsatsen öka och torde under den mest intensiva delen av skedet vara större än det uppskattade medeltalet vid olika alternativ. Detta förutsätter att man redan från början går in för en »överproduktion» av bostäder. I själva verket torde produktionen av en bostadsreserv vara en av de mest angelägna uppgifterna. Arbetet på denna bostadsreserv måste bedrivas parallellt med uppförandet av förvaltningsbyggnader och övrig stadsbyggnad. Under skedets sista år torde arbetskraftsbehovet successivt avtaga och en viss utflyttning av byggnadsarbetare m. fl. bör förutsättas. Det är emellertid inte otroligt att investeringsviljan och investeringsbehoven hos enskilda företag och kommuner fortfarande är så stora, att någon större minskning av byggnadsarbetarbehovet inte inträder förrän senare. Utvecklingen i detta avseende återverkar givetvis på det fortsatta behovet av bostäder, serviceanläggningar och expansionen överhuvud. En avveckling av anläggnings- och byggnadsskedet beträffande den statliga verksamheten och dess direkta behov torde i varje fall på längre sikt komma att medföra ett omflyttnings- och omställningsbehov av viss arbetskraft. Problemen med dessa omflyttningar blir givetvis mindre ju mera utdraget skedet blir i tiden. Man torde kanske också kunna förutsätta, att en avveckling eller nedtoning av nybyggnadsverksamheten kan få ett mjukare förlopp om utflyttningsgruppen fördelas på flera områden än om man genomför ett koncentrationsalternativ.

Rationaliseringsproblem under anläggnings- och byggnadsskedet

Med den samlade arbetsinsats varom här är fråga kan man förutsätta att rationaliseringsmöjligheterna blir mycket stora. Det är till och med troligt att rationaliseringsvinsterna på arbetskraftssidan blir större än som ovan har beräknats. Detta kan antingen medföra en förkortning av anläggnings- och byggnadsskedet eller en minskning i arbetskraftsinsatsen, vilket i sin tur ger större resurser för övrig investeringsverksamhet.

Ett problem är hur man på bästa sätt skall kunna utnyttja den svårrekruterade tekniska och administrativa personalen. Det är möjligt att ett koncentrationsalternativ i detta hänseende ger fördelar framför spridningsalternativen. Liknande problem kan finnas i fråga om samordning med den parallellt med utbyggnaden arbetande planläggningen, programmeringen och projekteringen samt i fråga om transporter och utbyggnad av kommunikationsnätet.

3. Övergångsskedet

Övergångsskedet inträder då förvaltningsbyggnaderna för en första del av utflyttningsgruppen är färdig att tagas i anspråk för sitt ändamål.

Det torde av ekonomiska och praktiska skäl vara orimligt att förutsätta, att alla utflyttningar skall anstå tills hela den förutsatta utbyggnaden av bostäder och arbetsplatser m. m. är genomförd. En flyttning i »omgångar» torde bli ofrånkomlig och man måste sträva efter, att i varje »omgång» söka färdigställa lokaler och bostäder för en planmässigt sammansatt del av utflyttningsgruppen.

Övergångsskedet bör kunna bli ett par år kortare än byggnads- och anläggningsskedet. Med de olika tidsalternativen för utbyggnaden borde man sålunda kunna räkna med att övergångsskedet omfattar 3, 8 eller 13 år.

Det är med hänsyn till det anförda uppenbart att övergångsskedet kräver en speciell och väl genomtänkt organisation. På grund av nödvändiga förändringar beträffande olika verksamhetsgrenars förläggning måste man åtminstone tidvis göra organisationen plastisk. Det är möjligt, att man i vissa fall måste räkna med en dubbelorganisation på vissa vitala områden, tills verksamheten på den nya orten får utbyggd kapacitet och fungerar med tillräcklig säkerhet. Samarbetsförhållandena och kommunikationsproblemen mellan olika verksamhetsgrenar bör givetvis också ägnas stor uppmärksamhet. Det torde vara riktigt att så snart beslut om utflyttning har fattats ålägga de i utflyttningsgruppen ingående verksamhetsgrenarna att göra en noggrann planläggning inför övergångstiden.

4. Slutskedet

Då slutskedet inträder är den anläggnings- och byggnadsverksamhet, som direkt är avhängig utflyttningen av statlig verksamhet, i stort sett avslutad. Överflyttningen av utflyttningsgruppen har genomförts. I denna situation återstår den slutliga anpassningen av hela den utflyttade apparaten till den nya orten.

Det torde vara realistiskt att räkna med att slutskedet präglas av arbete med eftersläpande uppgifter. Skolväsendet skall anpassas till de nya behoven, serviceapparaten skall kompletteras, gator, parker, idrottsplatser, fritidsanläggningar etc. skall fullbordas. Under denna tid skall också föreningslivet och den kommunala apparaten, som givetvis måste ha svällt ut avsevärt under övergångsskedet, stabiliseras och ges tillräckliga och ändamålsenliga utrymmen.

För utflyttningsgruppen internt torde detta skede präglas av finslipning av arbetsrutiner och samarbetsformer såväl inbördes som i fråga om förbindelserna med departement och övriga myndigheter i Stockholm.

Detta skede är givetvis lika svårt att tidsberäkna som de övriga och är

liksom de starkt beroende av planläggning och utveckling. Man torde dock kunna räkna med att verksamheten i stort funnit sina former och fungerar rationellt något år efter det att de sista verksamhetsgrenarna kommit på plats.

5. Arbetets ledning och samordning

Som tidigare framhållits måste arbetet på en utbyggnad av här avsedd omfattning redan från början innebära, att ett intensivt undersöknings-, programmerings- och projekteringsarbete bedrivs samtidigt inom olika fackområden och inom statliga organ, kommuner och företag. Under anläggnings- och byggnadsskedet torde huvuddelen av arbetet komma att utföras av ett troligen ganska stort antal entreprenörer. Det synes nödvändigt att någon instans utses eller tillsättes för att utgöra en »hjärna» för hela verksamheten. Ett auktoritativt organ erfordras, som hela tiden har överblick över arbetet och kan samordna resurserna och om så kräves turordna arbetsuppgifterna. Det synes därför antagligt, att man för planläggning och utbyggnad för en stor utflyttningsgrupp bör tillsätta en speciell kommission med representanter från närmast berörda myndigheter, regioner, kommuner och fackområden. En sådan expertkommission bör hålla ett samlat grepp över hela verksamheten. Det torde vara viktigt att kommissionen får frihet att med sig adjungera den expertis, som under utbyggnadens gång befinnes särskilt värdefull.

Möjligheterna att förkorta övergångsskedet beror i första hand på planläggningen och på de resurser man under planläggningsskedet finner sig kunna satsa på en snabb utbyggnad. Av stor betydelse är också utvecklingen under anläggnings- och byggnadsskedet. Brister i organisationen eller planläggningen samt svårigheter i fråga om materiel och arbetskraft kan föranleda avsevärda förskjutningar i tidsprogrammet. Det är sålunda av största vikt att erforderliga resurser ställes till förfogande för arbetet.

Allmänna kommunikationsproblem i samband med en stor utflyttning

En utflyttning av den omfattning, som berörts i de föregående kapitlen, kan få återverkningar inte bara på den lokala trafikapparaten utan även på kommunikationsnätet i stort. Det har därvid väsentlig betydelse om den stora utflyttningssgruppen koncentreras till en stad eller ett område eller om den fördelas på tre områden, t. ex. A, B och C inom den angivna storregionen.

1. Synpunkter på persontransporternas utveckling

Utförda reslängdsundersökningar inom *personbilstrafiken* tyder på att s. k. kortdistanta körningar kommer att utgöra det övervägande antalet. Dessa resor är av typen pendelresor hem—arbetsplats—hem, affärsbesök i närmaste tätort etc. I Vägplan för Sverige (SOU 1958:1) har antagits att den genomsnittliga reslängden inom personbilstrafiken i Sverige uppgår till i runt tal 10 km. Till stöd för antagandet åberopas dels vissa trafikräkningar här i landet från år 1955 och dels en reslängdsundersökning i Förenta staterna år 1951. Sistnämnda undersökning säges visa att cirka 80 procent av hela antalet resor med personbil faller under avståndet 10 miles (16 km). Endast tre procent av bilisterna åkte mer än 50 miles (80 km) och endast en procent över 100 miles (160 km). Av bilresorna företogs cirka 50 procent i samband med resor till och från arbetet och bortåt 30 procent i form av serviceresor, dvs. resor mellan hem och inköpsställe, läkare, utbildningsanstalter osv. Endast en ganska obetydlig del av de totala personbilskörningarna utfördes i samband med rena nöjeskörningar.

Inom *järnvägstrafiken* har medelreslängden successivt vuxit allteftersom biltrafiken övertagit uppgifter på de kortare avstånden från de kollektiva transportmedlen. Medelreslängden för den svenska järnvägstrafiken beräknades sålunda år 1948 till 43 km, år 1953 till 48 km och år 1955 till 50 km.

Inom järnvägsstyrelsen gjordes år 1960 vissa beräkningar rörande persontrafikens fördelning på olika avståndsklasser vid järnvägsresor. På basis av persontrafikarbetets fördelning vid statens järnvägar år 1957 och en diskussion om de sannolika förändringarna inom de i tabell 23 redovisade avståndsklasserna sökte man också göra en bedömning av huvuddragen i den framtida persontrafikens utveckling på järnvägsområdet.

Tabell 23. Av järnvägsstyrelsen i juni 1960 gjord prognos avseende järnvägarnas persontrafik år 1980.

Avståndsklass		Personkilometer	
km	Relativ andel av 1957 års trafik	I absoluta tal, miljarder	Procentuell fördelning
1 — 49	70	1,1	22
50 — 99	50	0,3	6
100 — 299	100	1,1	23
över 299	100	2,4	49
Totalt	87	4,9	100

(Ur Svensk trafikpolitik I, s. 45.)

Inom den lägsta avståndsklassen faller närtrafik till och från Stockholm, Göteborg och Malmö, lokalresor till och från övriga större tätorter, lokalresor till och från mindre tätorter och inom glesbygder. Närtrafiken per järnväg inom storstadsområdena förutses öka i takt med befolkningstillväxten. Lokalresor med järnväg till övriga större tätorter minskar i förhållande till övriga resor, men det absoluta antalet järnvägsresor hålles uppe genom befolkningstillväxten. Då det gäller lokalresor till mindre tätorter och inom glesbygderna räknar man med att personbilstrafikens expansion samt indragning av persontåg och tåguppehåll kommer att minska järnvägstrafikens andel med 80 procent.

Inom avståndsklassen 50—99 km domineras den kollektiva trafiken av järnvägarna. Utvecklingen anses främst komma att påverkas av det växande personbilsbeståndet. En minskning av järnvägstrafiken under prognosperioden med 50 procent har syntts antaglig.

Inom avståndsklassen 100—299 km med 20 procent av antalet personkilometer, där järnvägen dominerar bland de kollektiva transportmedlen, väntas privatbilismen få ökad betydelse under ännu någon tid, men på längre sikt anses järnvägen ånyo få större möjligheter att göra sig gällande. Oförändrad trafikvolym inom avståndsklassen år 1980 i jämförelse med 1957 anses sannolik, men trafiken kan väntas komma att alltmer koncentreras till tätortsrelationerna.

Inom avståndsklassen över 299 km dominerar de kollektiva transportmedlen järnväg och flyg. Privatbilismens ökade betydelse särskilt ifråga om de långväga semesterresorna väntas icke rubba denna dominans. Konkurrensen mellan järnväg och flyg avser endast de långväga trafikstarka förbindelserna. Även vid en väsentlig ökning av flygtrafiken har en ökning av järnvägarnas fjärrtrafik förefallit möjlig. Emellertid räknar järnvägsstyrelsen med samma trafikvolym 1980 som 1957.

I prognosen räknar järnvägsstyrelsen med att persontrafikens totala om-

fattning år 1980 skall vara 13 procent lägre än 1957. Redan 1959 hade emellertid trafikvolymen sjunkit med 10 procent och järnvägsstyrelsen anser således att 1980 års trafik endast blir obetydligt mindre än trafiken 1959. Man räknar dock med att trafiken kommer att sjunka till ett läge under det uppgivna för att därefter stiga till den för år 1980 beräknade nivån.

Omkring hälften av den väntade trafikminskningen hänföres till nedlagda järnvägslinjer. Järnvägsstyrelsen skisserar följande utveckling:

SJ-nätet uppgår 1980 till cirka 10 000 km, sedan 5 000 km trafiksvaga linjer nedlagts under de närmast föregående decennierna.

I större omfattning än f. n. kommer s. k. knutpunktstrafik att inrättas. Det innebär, att fjärrtrafiken koncentreras till ett fåtal större stationer, där omstigning och omlastning sker till det lokala trafiknätet.

Persontrafiken kommer i princip att omfatta expresståg, snälltåg, sov- vagnståg och förortståg. Nuvarande persontåg och blandade tåg kommer i stort sett att försvinna.

Maximihastigheterna på huvudlinjerna höjes till i regel 130 km/tim utom för vissa expresståg, som beräknas få en maximihastighet av 150 km/tim och en medelhastighet av 115 km/tim mot f. n. 100 km/tim.

Någon revolutionerande och nu icke känd driftteknik har icke förutsatts komma till användning före år 1980.

Den inrikes luftfartens trafikutveckling har undersökts av 1959 års flygutredning, som i en promemoria (december 1960) har redovisat vissa beräkningar över trafikens omfattning fram till år 1970. De sålunda beräknade siffrorna för passagerarantal m. m. framgår av tabell 24. Kapaciteten hos inrikesflyget uttryckes i tabellen i miljoner sittplatskm medan trafikbehovet uttryckes i miljoner personkm. Av den beräknade kapaciteten svarar 53 procent mot det beräknade behovet år 1965 och 57 procent år 1970.

Tabell 24. Beräknad trafikutveckling inom den inrikes luftfarten

År	Passagerar- antal	Miljoner personkm	Miljoner sitt- platskm
1959	375 000	140	252
1965	645 000	300	566
1970	960 000	455	798

Flygets utpräglade karaktär av trafikmedel för långdistanser belyses av en nordamerikansk undersökning från år 1953. Flygets andel i samtliga resor med buss, järnväg och flyg fördelat på olika avståndsklasser redovisas i tillgängliga källor med följande ungefärliga procentuella värden:

Avstånd km	0—80	80—160	160—400	400—800	800—1600	1600—2400	2400—
Procent	(0)	1	10	25	45	65	80

I det föregående har nämnts att medelreslängden i Sverige för tågresor år 1955 utgjorde omkring 50 km och för flygresor var medelreslängden år 1959 379 km¹. Motsvarande avstånd utgjorde år 1958 i USA 100 respektive 880 km. Mot bakgrunden av bl. a. att de maximala reseavstånden i USA torde vara två å tre gånger större än i Sverige bör även medelreslängderna vara betydligt större i USA än i Sverige. Av tillgängliga data synes framgå att medelreslängden för det inrikes trafikflyget i USA är i stigande. I km uttryckt var sålunda medelreslängden 1940: 700, 1945: 850, 1950: 785, 1955: 870, 1958: 880, 1959: 885.

Fram till och med år 1956 var den reguljära inrikes flygtrafiken i Sverige begränsad till de fyra »stam»-linjerna Stockholm—Visby, Stockholm—Göteborg, Stockholm—Malmö och Stockholm—Luleå—Kiruna. Genom bildande av AB Linjeflyg har fr. o. m. år 1957 ett flertal nya linjer successivt upprättats, varav en del genom en utveckling av tidningsflyget. Reguljära förbindelser upprätthålles sålunda (mars 1963) mellan Stockholm, å ena samt Borlänge—Falun (nedlagd hösten 1963), Östersund, Sundsvall—Härnösand, Skellefteå, Umeå, Örnsköldsvik, Karlstad, Halmstad, Jönköping, Hultsfred, Kalmar, Ronneby, Ängelholm och Kristianstad, å andra sidan. Dessutom har Norrköping tre dagar i veckan förbindelse med Visby.

Flygutredningen framhåller, att upprättande av nya reguljära flyglinjer i första hand måste bygga på beräkningar ifråga om antalet individer, som kan antagas komma att använda respektive linjer, den s. k. trafikpotentialen, samt konkurrensen med marktransportmedlen. Dessa faktorer blir bestämmande för lönsamheten.

Vid en uppskattning av trafikpotentialen representerar ortens invånarantal den primära faktorn. Dessutom betjänar flygplatsen de människor, som bor i området kring orten. Flygplatsens attraktionsförmåga minskar successivt med avståndet och varierar vidare med den beräknade flygsträckans längd. Vid transporter över land i konkurrens med ett väl förgrenat järnvägs- och bilvägsnät synes gjorda undersökningar peka mot ett influensområde, där radien uppgår till cirka en tiondel av flygsträckans längd. Trafikpotentialen påverkas även av ortens och bygdens befolkningsstruktur. Förekomsten av livlig industriell verksamhet ävensom koncentration av administrativ och vetenskaplig verksamhet kan sålunda antagas höja trafikpotentialen.

Flygets konkurrenskraft och attraktivitet på marknaden bestäms givetvis också av trafikanternas kostnader. Såsom ett mått på kostnaden kan väljas priset per tjänad timme vid flygresor i jämförelse med marktransport.

I tabell 25 redovisas priset per tjänad timme beräknat enligt 1960 års priser och tidtabeller.

För järnväg har tiderna beräknats som ett genomsnitt för de snabbare

¹ Uppgiften hämtad ur Svensk trafikpolitik I.

Tabell 25. Beräkning av »pris per tjänad timme» 1 juli 1960

	Biljettpris		Restid enkel resa		Pris- skilln. Enkel Kr	Restid skilln. Enkel Tim	Pris per tjänad timme v. flyg Kr
	Flyg t. o. r. + busstrpt Kr	Järnväg (båt) t. o. r. II + snäll- tåg Kr	Flyg + trpt. t. centrum Tim	Järnväg (båt) Tim			
<i>Från Stockholm till:</i>							
Göteborg	207	92	2,6	4,5	58	1,9	31
Malmö	265	108	2,9	6,5	78	3,6	22
Kiruna	433	142	5,0	22,0	146	17,0	8,6
Luleå	336	132	3,4	18,0	102	14,6	7,0
Nordmaling/ Umeå	235	114	4,7	13,5	61	8,8	6,9
Östersund	224	97	3,4	9,4	64	6,0	11
Sundsvall	192	76	2,6	5,8	58	3,2	18
Karlstad	145	67	2,4	4,7	39	2,3	17
Halmstad	203	107	3,5	7,6	48	4,1	12
Jönköping	160	80	2,5	5,1	40	2,6	15
Hultsfred	140	68	2,1	5,2	36	3,1	12
Kalmar	175	95	2,8	7,1	40	4,3	9,3
Ronneby/ Karlskrona	205	102	3,6	7,2	52	3,6	14
Visby	140	86	2,0	9,0	27	7,0	3,9
<i>Nya marknader:</i>							
Falun/Borlänge	125	49	2,4	3,7	38	1,3	29
Skellefteå	300	122	4,0	15,5	89	11,5	7,7
Umeå	260	114	3,7	13,5	73	9,8	7,5
Örnsköldsvik	225	109	3,5	11,5	58	8,0	7,2
Uddevalla/ Trollhättan	185	82	3,5	7,2	52	3,7	14
Ängelholm/ Hälsingborg	215	108	3,6	6,9	54	3,3	16
Kristianstad	210	102	3,7	6,3	54	2,6	21
Linköping	115	49	2,0	2,8	33	0,8	41
<i>Till och från Göteborg:</i>							
Gbg—Malmö	145	62	2,4	4,5	42	2,1	20
Gbg—Karlstad	140	53	2,1	4,0	44	1,9	23
Gbg—Linköping	120	67	2,1	6,2	27	4,1	6,6
Gbg—Visby	230	160	3,3	15	35	12	2,9

förbindelserna — som regel snälltåg eller expresståg. För flyget har restiden beräknats från centrum till centrum i orterna. Sålunda har flygtiden utökats med erforderlig tid för expediering vid ankomst och avresa från flygplatsen samt för transporter mellan flygplats och centrum. Vid prisjämförelserna har man för järnvägsresor utgått från biljettpriset i II klass, då man anser att huvuddelen av passagerarna kommer att jämföra II-klasspriset med flygpriset.

Resultatet av undersökningen visar en stor variation i priset per tjänad timme för de olika flyglinjerna; lägst för Visbytrafiken, där flygtiden jäm-

Tabell 26. Transportmedlens procentuella andel i persontrafiken

	Järnväg			Buss			Personbil			Flyg		
	1950	1955	1959	1950	1955	1959	1950	1955	1959	1950	1955	1959
Sverige	48	29	—	16	12	—	37	59	—	(0,12)	(0,15)	—
USA	7	4,5	3	6	4	3	85	88	90	2	3,5	4

föres med den tidsödande båtresan, och högst för Göteborgslinjen på grund av de snabba expresstågen mellan rikets båda största städer.

De olika transportmedlens procentuella andel i den totala persontrafiken framgår av tabell 26.

Det må slutligen nämnas, att den svenska persontrafiken under 1900-talet visat en genomsnittlig ökning med cirka sex procent per år.

Den lämnade redogörelsen synes närmast ge stöd för uppfattningen att de persontransporter, som föranledes av att statlig verksamhet flyttas bort från Stockholms-området, företrädesvis kommer att äga rum med tåg och bil (buss). För kommunikationerna mellan Stockholm och ett eller flera geografiska områden, belägna på ett avstånd av omkring 200—300 km från huvudstaden, torde järnvägen bli det dominerande transportmedlet. Landsvägstransporterna kan antagas få sin största betydelse då det gäller de relativt korta avstånden inom och mellan skilda lokaliseringssorter i ett område och i viss utsträckning mellan de förutsatta områdena inbördes. Alternativet till bil är här givetvis järnväg. Till bilens förmån talar obundenheten vid tidtabeller och möjligheten att komma praktiskt taget från dörr till dörr.

Betydelsen av flygförbindelser mellan områdena samt i förhållande till Stockholm synes icke böra överskattas. Flyget torde på här aktuella sträckor i regel föranleda kostnader, som icke står i rimlig proportion till tidsvinsten, då förvaltningscentra tänkes förlagda till orter och områden med väl utbyggda järnvägsförbindelser. Snabba och driftsäkra järnvägsförbindelser torde vara av större vikt än flygförbindelser för att ett förvaltningscentrum skall kunna fungera. En annan sak är att det för kommunikationerna mellan ett förvaltningscentrum och avlägset belägna orter kan vara önskvärt att kunna anknyta till det inrikes reguljära flygnätet. Med hänsyn till linjenätets uppbyggnad innebär varje anknytning av detta slag också flygförbindelse med Stockholm.

Anförda synpunkter beträffande flyget torde böra kringgärdas med vissa reservationer. Teknikens snabba utveckling gör att det ingalunda framstår såsom någon orimlighet att på icke alltför lång sikt tänka sig reguljärt flyg mellan två relativt närbelägna trafikstarka orter. För nedbringande av res-tiderna kan man även räkna med helikoptertransport mellan respektive orts-centra och flygplatser. Det kan nämnas att i vissa större nordamerikanska

städer — New York, Chicago och San Francisco — f. n. förekommer reguljärt helikopterflyg mellan stadscentra och flygplatser samt mellan de olika flygplatserna inom de respektive städernas områden.

2. Telekommunikationer

En utflyttning från Stockholms-området av statlig central verksamhet aktualiserar frågan i vad mån det genom teleteknikens väntade utveckling kan antagas bli möjligt att med telekommunikationer ersätta personliga sammanträffanden mellan representanter för skilda myndigheter och institutioner.

Man kan enligt tillgängliga uppgifter räkna med att f. n. eller i varje fall inom den närmaste tioårsperioden följande typer av telekommunikationer kan tillhandahållas på praktiskt taget varje ort i landet.

Telefonförbindelser

Alla större orter i riket, bl. a. samtliga städer, kan antagas ha helautomatisk rikstrafik med Stockholm senast 1964. Omkring år 1970 beräknas riksautomatiseringen vara praktiskt taget genomförd. Rikstrafiken blir genom automatiseringen snabb och bekväm. För nya automatiska telefonväxlar planerar televerket bl. a. möjlighet till s. k. genomval, innebärande att ankommande samtal kopplas direkt till önskad anknytning, utan förmedling av växeltelefonist.

Om vid ett vanligt riks- eller lokalsamtal de konventionella telefonapparaterna utbytes mot högtalartelefoner, får man på ett enkelt sätt möjlighet till telefonkonferens, då ett flertal personer kan samlas kring vardera apparaten och delta i konferensen. Fler än två telefonapparater kan normalt ej vara inkopplade på förbindelsen. Skall fler än två parter delta i konferensen och befinner de sig på olika platser, kan dock efter beställning en speciell konferensförbindelse anordnas för högst sex deltagande parter på godtyckliga platser inom riket. För närvarande användes härtill vanliga telefonapparater, framdeles troligen även högtalartelefoner. Vid sammankoppling av flera än två högtalartelefoner kan emellertid i marknaden ännu så länge förekommande apparater lätt alstra störande interferenstoner. Lovande försök har dock numera gjorts med en modifierad typ av högtalartelefon.

Vid extremt stark trafik mellan två myndigheter på skilda orter kan anordnas direkta förbindelseledningar mellan de bägge abonnenternas telefonväxlar. Varje anknytning i den ena växeln kan därigenom erhålla direkt förbindelse med varje anknytning i den andra växeln. Ledningarna kan anordnas för hel- och halvautomatisk trafik eller eventuellt manuell trafik, dvs. samtalen förmedlas av telefonister i de bägge växlarna.

Telegrafförbindelser

En telexanslutning består av telexapparat (fjärrskriftmaskin och koppingstillsats) samt anslutningsledning till telexstation. En bokstavstangent som vid sändning nedtryckes å fjärrskriftmaskin utlöser ett antal strömpulser. Dessa registreras av den mottagande telexapparaten och omsättes i motsvarande bokstavstecken, vilka framträder å exempelvis en rörlig pappersbana. Om ett eller flera telexabonnemang anordnas hos en utflyttad institution erhålles möjlighet till mycket snabba förbindelser med övriga svenska telexabonnenter och med telexabonnenter i ett stort antal länder över hela världen. Vidare kan in- och uttelegrafering av telegram till eller från televerkets telegrafstationer ske medelst telex. Telexabonnemangets effektivitet kan ytterligare höjas om anläggningen kompletteras med perforatortillsats och autosändare. Med hjälp av perforatortillsatsen kan hållremсор perforeras i förväg och därefter sändas genom autosändaren med maximal hastighet (400 tecken i minuten) över telexförbindelsen.

Fast uppkopplade fjärrskriftförbindelser kan anordnas i olika varianter och består i enklaste fallet av fjärrskriftmaskiner i bägge ändar av en fast uppkopplad fjärrskriftförbindelse. Sändningen kan ske antingen samtidigt i bägge riktningarna, varvid såväl sändnings- som mottagningsapparat erfordras i båda ändpunkterna, eller endast i en riktning åt gången, varvid erfordras endast en fjärrskriftmaskin i vardera ändpunkten. Den maximala sändningshastigheten är även vid fast uppkopplade förbindelser 400 tecken per minut. Speciella apparater med bl. a. tabulatoranordning finnes. Fjärrskriftväxlar och telegramförmedlingsutrustningar kan anordnas.

Kombinationer mellan telex och fasta fjärrskriftförbindelser är möjliga. Ett exempel härfå är telex med anknytning. Telexapparaten (huvudapparaten) till vilken telexledningen ingår, är i detta fall medelst en fast uppkopplad lokal förbindelse förbunden med en annan fjärrskriftapparat (anknytningsapparaten). Trafik kan förekomma från såväl huvudapparaten som anknytningsapparaten ut på ledningen. Dessutom kan trafik förekomma mellan huvud- och anknytningsapparat.

Med hjälp av en telefotosändare kan fotografiska bilder (bilder med halvtoner) sändas över en telefonledning. Apparaturen kopplas via en omkastar-anordning till ett vanligt telefonabonnemang. S. k. bildsamtal beställes på samma sätt som vanliga telefonsamtal. Mottagningen sker på fotografisk film. Maximal bildyta torde vara cirka 250×270 mm. Överföringstiden för ett foto med denna yta utgör cirka 9 minuter. Televerket tillhandahåller ej sändningsapparaturen, men flera olika fabrikat finnes att tillgå i allmänna marknaden.

Telefaximilapparat är i princip endast ägnad för ren svart-vit-överföring (inga halvtoner) av exempelvis skriven text, ritningar, skisser, tabeller o. dyl. Överföringsmediet är detsamma som vid telefoto, dvs. telefon-

ledning. Apparaten, som ej tillhandahålles av televerket är emellertid något enklare än för telefoto. Mottagningen sker direkt på vitt papper, på vilket bilden efter hand framträder. Många olika typer av apparatur finnes. Överföringstiden är beroende på bildstorleken, exempelvis format A 5 (148×210 mm): överföringstid cirka tre och en halv minuter, format 460×560 mm; överföringstid ca 20 minuter. Sändningen sker i allmänhet från ett original, upplindat på en trumma. Mottagning kan ske på såväl papper, upplindat på trumma, som på en kontinuerligt frammatad pappersbana.

Överföring av data kan med hög hastighet ske på telefonförbindelser. Televerket har i dagens läge ej apparatur tillgänglig härför, men man torde i en snar framtid kunna räkna med att överföringshastigheter på cirka 100 tecken i sekunden blir möjliga.

Television

Det är tekniskt möjligt att anordna en dubbelsidig televisionsförbindelse mellan exempelvis två sammanträdeslokaler. Förfarandet ställer sig emellertid tämligen dyrbart, icke minst därigenom att varje televisionsförbindelse tar i anspråk en förhållandevis stor del av tillgängliga kommunikationsleder, vare sig överföringen sker trådlöst eller via kabel. Härtill kommer att sändningen åtminstone för närvarande kräver en rätt omfattande apparatur i själva sammanträdeslokalen ävensom närvaro av teknisk personal, vilket kan befaras verka störande vid en eventuell »televisionskonferens».

Sekretessynpunkter

Såsom motiv för personliga arbetskontakter åberopas i vissa sammanhang sekretesshänsyn. Man har framhållit att vissa ärenden som avhandlas är av sådan natur, att teleförförbindelser icke bör anlitas, och att en skriftlig handläggning skulle föranleda menlig tidsutdräkt.

Frågan om automatisk kryptering av olika slags telemedelanden för att hindra obehöriga att taga del av desamma har under en följd av år ägnats stor uppmärksamhet i skilda länder. Problemet kan anses i stort sett vara löst när det gäller telex, dataöverföring, telefaximil och telefoto. Beträffande telefoni synes skyddsmöjligheterna ännu vara ofullständiga. Av förklarliga skäl har exakta uppgifter icke stått att erhålla om hur långt tekniken hunnit på förevarande områden. Enligt vad som upplysts från sakkunnigt håll torde emellertid finnas anledning antaga, att de signalskyddstekniska frågorna kommer att lösas under det närmaste decenniet.

Beredskapsproblem från lokaliseringssynpunkt

I den allmänna lokaliseringsdebatten har, på sätt den tidigare redogörelsen visat, beredskapssynpunkterna ofta förts fram som ett argument mot en stark koncentration av statlig verksamhet till Stockholms-området. Med hänsyn till det intresse beredskapsproblemen otvivelaktigt måste anses ha i lokaliseringssammanhang, har utredningen funnit anledning ägna dem särskild uppmärksamhet.

Beredskapsproblemen berör i första hand vissa speciellt inrättade organ och myndigheter, dvs. totalförsvarets olika staber, styrelser och förvaltningar. De militära myndigheterna utgör här det dominerande inslaget, men flera rent civila organ, t. ex. civilförsvarsstyrelsen och överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap, beröres i lika mån. I andra hand torde dessa frågor vara av vikt för en del statliga myndigheter, som vid sidan av sina huvudsakliga arbetsuppgifter även har väsentliga försvarsfunktioner. Beredskapsärendena för dessa myndigheter, som har relativt liten omfattning i fredstid, torde i åtskilliga fall vara av väsentlig betydelse för totalförsvaret. Bland viktiga myndigheter av detta slag kan nämnas arbetsmarknadsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, kommunikationsverken m. fl. I sista hand kan även andra verk och institutioner — som sålunda saknar bestämt definierade totalförsvarsuppgifter — mera allmänt komma att beröras av beredskapsproblemen.

1. Olika former av beredskap

Då beredskapskravet i den allmänna debatten framförts som ett argument för en utflyttning från Stockholms-området av främst försvarets centrala myndigheter, synes detta krav icke närmare ha analyserats. Helt allmänt torde man ha ansett, att en sådan utflyttning skulle vara ägnad att förbättra försvarets möjligheter att verka effektivt i en krigs- eller kris-situation. Med andra ord skulle en omlokalisering kunna höja totalförsvarets fredsbevarande effekt och stärka möjligheterna att effektivt stå emot ett angrepp. Det bör emellertid observeras, att totalförsvarets möjligheter i detta hänseende är beroende av ett flertal faktorer. På grund härav är de förberedelseåtgärder, som beredskapen innebär, komplicerade och bl. a. med

hänsyn härtill brukar man skilja mellan olika former av beredskap. Dessa olika former är mest påtagliga inom det militära försvaret men kan i betydande utsträckning tillämpas inom hela totalförsvaret. För att belysa lokaliseringens betydelse från beredskapssynpunkt synes det därför viktigt att definiera de olika beredskapsformerna, nämligen långsiktis-, mobiliserings- och insatsberedskap.

Den *långsiktiga beredskapen* syftar till att hålla totalförsvarets personella och materiella kvalitet så hög, att kompletteringar inte är nödvändiga vid och efter mobilisering. Den tar i första hand sikte på sådant, som är för krigföring specifikt men som det tar lång tid att anskaffa eller åstadkomma. Dit hör vapen, ammunition, flygplan, krigsfartyg och annan materiel för strid men också skyddade lokaler för ledningsorgan och befolkning samt viktigare förnödenheter under krig. Dit hör vidare utbildning av personal, militär såväl som civil, för uppgifter under de särskilda förhållanden, som kriget medför. Sjukvårdens, nyhetsförmedlingens, kommunikationernas, produktionens och folkförsörjningens förberedelser ingår också i långsiktisberedskapen. En viktig del av denna är den s. k. administrativa beredskapen, som innebär att lagar och andra bestämmelser för verksamheten under krig finns utarbetade och färdiga att tillämpa. Det ligger i sakens natur, att långsiktisberedskapen kräver ett fortlöpande arbete, bl. a. för att ständigt anpassa de personella och materiella resurserna efter de växlande krav, som såväl samhällets som militärväsendets utveckling ställer.

Insatsberedskapen syftar till att hålla myndigheter, verksamheter och truppförband disponibla för omedelbar insats i en omfattning, som svarar mot det politiska lägets krav. Insatsberedskapen varierar alltså med detta läge och är högst när myndigheten, verksamheten eller förbandet är berett att utan någon ytterligare omställning omedelbart påbörja sin krigsmässiga tjänst.

Mobiliseringsberedskapen slutligen åsyftar de åtgärder, som erfordras för övergång från freds- till krigssamhälle. Genom denna övergång skall en fullständig insatsberedskap åstadkommas av de genom långsiktisberedskapen uppbyggda resurserna.

De olika beredskapsformerna har ett inbördes sammanhang och är i allmänhet beroende av varandra. Sålunda ger exempelvis en hög långsiktisberedskap ett gott underlag för insatsberedskapen och underlättar mobiliseringsberedskapen. De olika beredskapsformerna kan emellertid också motverka varandra. En mycket hög insatsberedskap, innebärande att t. ex. en myndighet är krigsorganiserad och arbetar från den plats, där den i krig skall verka, kan vara olämplig från fredsarbetssynpunkt och därigenom försvåra långsiktisberedskapen. Hög insatsberedskap kan även lägga hinder i vägen för en effektiv utbildning och vara förenad med kostnader, som minskar anslagen för långsiktisberedskapen.

2. Lokalisering och beredskap

Helt allmänt torde kunna sägas, att de centrala myndigheternas placering i Stockholm från beredskapssynpunkt är mindre tillfredsställande i så måtto, att övergången till krigsorganisation är förenad med vissa svårigheter. Huvudstaden måste antagas vara ett primärt mål vid ett eventuellt angrepp. Av detta skäl måste de centrala ledningsorganen i ett kris- eller krigsläge utflyttas till skyddade eller mindre utsatta platser. En sådan utflyttning kan vara svår att genomföra, särskilt om den måste vidtagas under ogynnsamma förhållanden. Det ligger i sakens natur, att en fredsmässig placering av för verksamheten i krig betydelsefulla myndigheter i orter, där en utflyttning i händelse av krig blir onödig eller i vart fall lättare att genomföra med hänsyn till avstånd m. m., från nu antydda synpunkter måste främja beredskapen. Det synes sålunda främst vara insatsberedskapen, som kan påverkas gynnsamt genom lokaliseringsåtgärder. Då ett angrepp torde kunna sättas in med kort förvarningstid, måste det vara en väsentlig uppgift för försvaret att snabbt kunna höja beredskapen och utveckla full styrka. Detta gäller icke minst den centrala ledningsorganisationen, som sålunda måste kunna övergå till krigsorganisation utan onödigt dröjsmål. Från dessa utgångspunkter synes fredsmässiga lokaliseringsåtgärder, som kan underlätta en sådan övergång och möjliggöra att den sker snabbare, väsentligt främja den samlade beredskapen. Det är därför icke överraskande, att beredskapssynpunkter tillmätts stor vikt, icke endast i vårt land utan även utomlands, då man diskuterar lokalisering av statlig verksamhet.

Med den organisation, som totalförsvaret har i vårt land, handhaves väsentliga uppgifter av totalförsvarskaraktär av myndigheter, vars huvudsakliga fredsmässiga arbete ligger på ett annat plan. Exempel härpå är arbetsmarknadsstyrelsen, medicinalstyrelsen och kommunikationsverken. En utflyttning av enbart försvarsmyndigheterna främjar således beredskapen endast inom vissa delar av totalförsvaret. Även om försvarets myndigheter självfallet representerar de mest påtagliga totalförsvarsfunktionerna är de dock, både i sin fredsmässiga och krigstida verksamhet, i stor utsträckning beroende av dessa andra totalförsvarsfunktioner. Det kan sålunda vara tveksamt om totalförsvarets insatsberedskap påverkas gynnsamt av sådana begränsade omlokaliseringar av från totalförsvarsynpunkt viktiga organ. Särskilt ogynnsamt från insatsberedskapssynpunkt ter sig en lokalisering till skilda orter av myndigheter, som har stort behov av inbördes kontakter i de kritiska dagar då samhället behöver omställas från freds- till krigsverksamhet. I dylika fall inverkar sålunda mobiliseringsberedskapen på de bedömanden, som måste göras.

Som tidigare redovisats omfattar beredskapsproblemen i vidsträckt mening även den fortlöpande verksamhet, som brukar benämnas långsichtsbe-

redskap. Det är uppenbart, att utflyttningar, som begränsas till att omfatta endast egentliga försvarsmyndigheter, kan vara ägnade att försvåra detta arbete inom totalförsvaret. Med de stora krav på samordning och samråd, som måste tillgodoses i totalförsvaret, kan nämligen skilda lokaliseringsorter verka hämmande på uppbyggnaden av en god långsiktshberedskap.

Sammanfattningsvis anser sig lokaliseringsutredningen kunna konstatera, att beredskapskravet är mångskiftande och att det därför icke är möjligt göra gällande, att varje utflyttning från Stockholm främjar beredskapen. Visserligen kan en sådan åtgärd höja insatsberedskapen, men denna vinst motverkas av andra faktorer, så länge utflyttningen är begränsad till ett fåtal myndigheter. Utflyttning av enstaka organ kan därför måhända t. o. m. minska beredskapen. Om lokaliseringsåtgärderna däremot omfattar alla eller i vart fall den övervägande delen av myndigheter med väsentliga totalförsvarsuppgifter torde vinsterna från beredskapssynpunkt vara odiskutabla. I sådant fall kan åstadkommas en betydande höjning av insatsberedskapen samtidigt som förutsättningarna för långsiktshberedskapen icke behöver försämrast. Det blir alltså en avvägningsfråga att bedöma beredskapskravets inverkan på lokaliseringsåtgärderna. Denna avvägning har lokaliseringsutredningen verkställt, då utredningen i det föregående indelat myndigheterna i block. För vissa verksamhetsgrenar har beredskapssynpunkterna spelat en väsentlig roll vid denna indelning, medan de i andra fall icke tillmätts avgörande betydelse.

Vid överväganden rörande lokaliseringens inflytande på beredskapen torde man ej uteslutande böra beakta läget efter fullt genomförd omflyttning. Konsekvenserna under en övergångsperiod, varmed avses tiden från det den första myndigheten utflyttats från Stockholm till dess omlokaliseringen i sin helhet slutförts, synes i hög grad böra uppmärksammas. Under övergångstiden kommer verksamheten att bedrivas splittrad, dvs. vissa myndigheter förblir kvar i Stockholm sedan andra flyttat till den nya förläggningssorten. Myndigheter med totalförsvarsuppgifter löper samma risk som andra statliga organ att detta förhållande övergångsvis försvårar verksamheten på ett sätt, som kan vara till nackdel för alla former av beredskap. Även för andra myndigheter är denna synpunkt av betydelse. Med hänsyn härtill bör beredskapssynpunkterna tillmätas stor betydelse vid den organisatoriska uppläggnngen av omlokaliseringen.

Lokaliseringstyper och -områden samt bedömningsgrunder

1. Lokaliseringstyper och -områden

Orter och områden måste bl. a. väljas med hänsyn till storleken och strukturen hos respektive block av statliga verksamhetsgrenar eller de grupperingar av varandra närstående sådana block, som kan antas bli nödvändiga. I första hand måste det finnas planmässiga förutsättningar för erforderliga utbyggnader i olika avseenden. Näringsgeografiska faktorer och kommunikationsförhållanden har också mycket stor betydelse.

Lokaliseringstudien har ej ansett sig böra göra någon riksomfattande undersökning med syfte att objektivt klarlägga, var de bästa förutsättningarna föreligger för en utbyggnad av den omfattning, varom här är fråga. En sådan uttömmande undersökning bör, bl. a. med hänsyn till kostnaderna och knappheten på expertis, anstå tills ett principiellt ställningstagande skett.

För att biträda lokaliseringstudien med vissa undersökningar i dessa speciella frågor har emellertid statens institut för byggnadsforskning tillkallat en arbetsgrupp, vilken för utredningens räkning studerat ett flertal orter av olika storlek och struktur.

Från arbetsgruppens promemoria (SOU 1963:70) anser sig utredningen här vilja framhålla följande uttalande:

Av olika skäl har det visat sig nödvändigt att begränsa arbetet till vissa modellstudier. Dessa får ses som exempel. Exempelen har med hänsyn till tillgängligt utredningsmaterial och av andra skäl valts från delar av Örebro, Skaraborgs och Östergötlands län samt Sundsvallsregionen. Det har tyvärr av såväl ekonomiska som arbetskraftsskäl icke varit möjligt att utvidga arbetet till liknande modellstudier rörande andra regioner av landet, vilket självfallet kunde varit önskvärt. Problemen torde emellertid från här behandlade aspekter vara likartade oavsett vilken region som väljes.

Modellstudierna avse följande områden:

- A. En del av Örebro län omfattande orterna Örebro, Kumla, Hallsberg, Nora och Lindesberg.
- B. En del av Skaraborgs län omfattande städerna Mariestad, Skara, Skövde och Lidköping.
- C. En del av Östergötlands län omfattande städerna Motala och Vadstena med Aska landskommun.

D. En del av Västernorrlands län omfattande staden Sundsvall med kommunerna Skön, Njurunda, Timrå, Alnö, Selånger, Tuna, Attmar och Hässjö.

Utredningen vill betona, att de olika modellområdena ej avser att utgöra något förslag från utredningens sida utan endast är att betrakta såsom exempel avsedda att åskådliggöra vissa alternativ. Därest man principiellt skulle bestämma sig för en mera omfattande utflyttning bör ytterligare utredning göras, varvid givetvis även andra områden i Mellan-Sverige bör övervägas.

Bl. a. det bristfälliga underlaget för arbetsgruppens arbete har medfört, att modellstudierna endast möjliggjort följande exempel. Örebro-området har därvid, med hänsyn till förekomsten av utförd regional planläggning, behandlats mera ingående. Gruppens undersökningar beträffande Sundsvallsområdet har på grund av planlägningsläget endast kunnat visa förutsättningarna för en liten utbyggnad.

1. Hela utflyttningsgruppen kan beredas plats inom Örebro stad.

2. Utflyttningsgruppen kan fördelas på Örebro och de fyra övriga nämnda orterna inom det angivna området i Örebro län.

Vid en mera omfattande lokalisering av statlig verksamhet till Kumla och Hallsberg synes det lämpligt att förlägga den därav föranledda bebyggelsen mellan orterna, som därigenom skulle kunna sammansmälta till en gemensam stadsbygd, Kumla—Hallsberg. Det är under vissa förutsättningar också tänkbart att åtminstone i någon mån bygga även på mindre orter inom den norra delen av regionen, exempelvis Ervalla och Frövi.

3. Utflyttningsgruppen kan fördelas på Örebro-, Skaraborgs- och Motala—Vadstena-områdena.

Dessa områden kan anses bilda en mellansvensk storregion, som omfattar södra och mellersta delarna av Örebro län, norra delen av Skaraborgs län och ett område i Östergötland utefter Vättern. Områdets största interna avstånd är i resväg högst omkring 200 km och i restid 2,5 timmar. Avståndet mellan delområdenas viktigaste orter är betydligt mindre. Resvägen Örebro—Mariestad är endast 115 km och restiden en timme 20 min. Resvägen Örebro—Motala är knappt 100 km och restiden är drygt en timme. Vid en förläggning av statlig verksamhet till det angivna området i Östergötland betraktas Motala—Aska—Vadstena som en utbyggbar enhet. Hur utbyggnaden skall utformas och förläggas inom området blir beroende på inflyttningsgruppens storlek och sammansättning. Som nyss anförts gäller liknande förutsättning ifråga om Kumla—Hallsberg.

En mångfald komplicerade problem bör utredas och belysas före ett slutligt ställningstagande till den ifrågasatta utflyttningen. Följande gruppeeringsalternativ, som har karaktären av räkneexempel eller modellskisser,

Tabell 27. Utbyggnadsmöjligheter inom modellområden och -orter

Modellområde	Ort	Den utflyttade verksamheten sysselsätter nedanst. antal tjm.	Utbyggn. förutsättes för nedanstående befolknings-tillskott
A Örebro-området	A:1 Örebro	24 000	100 000
	A:2 Kumla-Hallsberg	10 000	40 000
	A:3 Nora	5 000	20 000
	A:4 Lindesberg	5 000	20 000
B Skaraborgs-området	B:1 Mariestad	4 000	16 000
	B:2 Skara	1 200	5 000
	B:3 Skövde	1 500	6 000
	B:4 Lidköping	1 500	6 000
C Motala-Vadstena	C Motala-Aska-Vadstena	16 000	65 000

utgår från antagandet, att de utbyggnadsmöjligheter i angivna modellområden och orter, som anges i tabell 27, kommer att verifieras genom grundliga undersökningar i olika avseenden. De i tabellen angivna utbyggnadsmöjligheterna har fixerats i samråd med representanter för den förutnämnda arbetsgruppen från statens institut för byggnadsforskning.

Av praktiska skäl kommer fortsättningsvis de tidigare nämnda områdena i den mellansvenska regionen att betecknas med bostäverna A, B och C. De berörda orterna inom respektive områden kommer att betecknas med bokstav och siffra på sätt som framgår av tabell 27.

Utflyttningsgruppens lokalisering inom ramen för de angivna utbyggnadsmöjligheterna kan tänkas genomförd enligt en mångfald olika alternativ. Av dessa är det knappast möjligt att diskutera mera än ett mindre antal.

Inom A-området förutsättes stadsplanemässiga möjligheter att koncentrera hela utflyttningsgruppen till staden A:1. Därav följer självfallet att utflyttningsgruppen också kan fördelas mellan A:1 och övriga angivna orter inom området A. Även vid en sådan spridning måste en stor del av utflyttningsgruppen förläggas till A:1 på grund av begränsade utbyggnadsmöjligheter i övriga orter. De olika möjligheterna till koncentration eller spridning av hela utflyttningsgruppen inom området A sammanfattas i alternativ I.

B-området har utrymme för 8 000 tjänstemän under förutsättning att utbyggnadsmöjligheterna utnyttjas maximalt. Detta innebär en utbyggnad av B:1 för 4 000 tjänstemän samt en utbyggnad av tre andra städer på 4—6 miles avstånd från huvudorten för 1 200—1 500 tjänstemän.

Staplarna A, B och C visar utbyggnadsmöjligheterna inom respektive områden. Streckade delar av staplarna anger ungefärligt den i de olika alternativen förutsatta utbyggnaden.

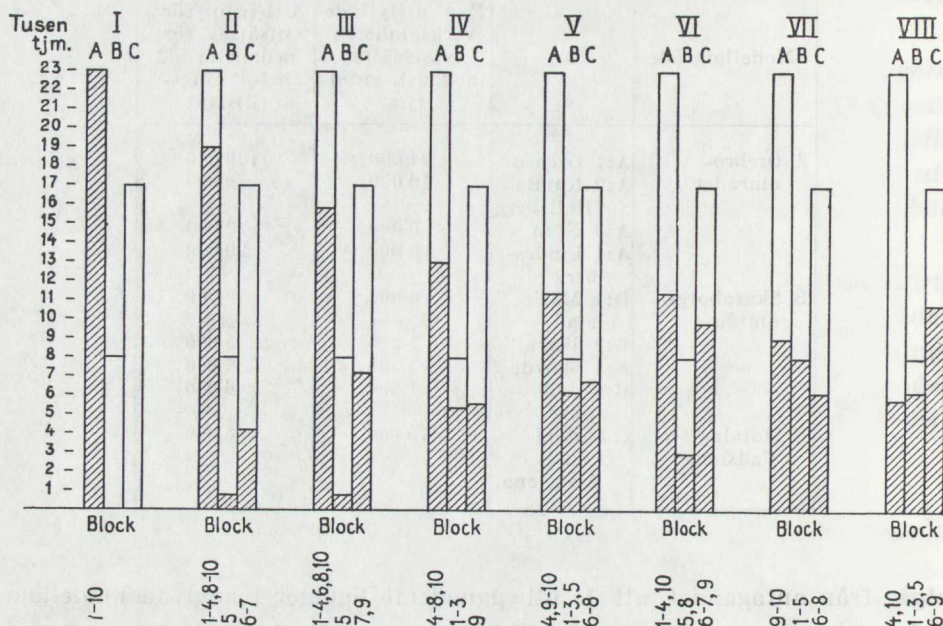

Fig. 2. Grupperingsalternativ

Inom C-området kan i anslutning till förutvarande stadsbyggnad genomföras en koncentrerad nybebyggelse som ger plats för minst 16 000 tjänstemän.

2. Alternativa grupperingar

De olika alternativen utgår från i tabell 28 angivna förhållanden.

Tabell 28. Modellområdenas kommunikationer m. m.

Område	Möjlighet till utbyggnad för	Kommunikationer	Särskilda omständigheter
A	24 000 tjm	Mycket goda med rikets olika delar. Mycket goda med områdena B och C.	Staden A:1 har regionsjukhus
B	8 200 tjm	Mycket goda med område A	Regionsjukhus på 10—15 mils avstånd
C	16 000 tjm	Mycket goda med område A	Regionsjukhus på 4—5 mils avstånd

I anslutning till tabell 28 vill lokaliseringsutredningen framhålla önskvärdheten av att högskolor — särskilt med tekniska, medicinska, naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga utbildningslinjer — kommer till stånd inom eller i anslutning till den region, som väljes för lokalisering av en stor utflyttningsgrupp.

Fördelning av utflyttningsgruppen får sålunda förutsättas ske inom ramen för de redovisade utbyggnadsresurserna. Men det är givetvis inte bara de materiella tillgångarna och utrymmet för stadsbyggnad, som begränsar möjligheterna till lokalisering av den stora utflyttningsgruppen. Hänsyn måste tas till en rad faktorer, som främst torde kunna sammanfattas i tre huvudgrupper, nämligen kommunikations- och samarbetsfaktorer, arbetsmarknads- och utbildningsfaktorer samt bedömningen av utbyggnadens effekt på regionens och orternas utveckling.

Från dessa utgångspunkter skall utredningen presentera och motivera åtta olika grupperingsalternativ. De olika grupperingsalternativen illustreras i figur 2.

Koncentrationsalternativet (Alternativ I)

Hela utflyttningsgruppen lokaliseras till det såsom exempel valda området A. Inom området finns möjligheter att koncentrera hela utbyggnaden till huvudorten eller att fördela utbyggnaden på fyra orter.

Från kommunikationssynpunkt torde ett koncentrationsalternativ ha vissa fördelar. Hela den grupp av verksamhetgrenar, som från början konstituerats av det inbördes samarbetsbehovet, kan hållas samman inom en ort i det mest central belägna delområdet eller fördelas på flera orter inom detta område. Huvudorten i A-området har mycket goda kommunikationer med landets olika delar och de kan ytterligare förbättras. Därtill kommer ett relativt kort avstånd och snabba förbindelser mellan huvudorten och Stockholm.

Spridningsalternativen (Alternativ II—VIII)

Så snart man överger koncentrationsalternativet måste större uppmärksamhet ägnas åt samarbets- och kommunikationsproblemen. Det kan antas att kommunikationsbehoven och kommunikationsmöjligheterna får den största betydelsen för grupperingen av de utflyttade blocken. Ett annat mera generellt antagande är att en fördelning av utbyggnaden på flera områden skall göra det möjligt att tillvarata befintliga resurser ifråga om personal, bostäder och tidigare planläggning bättre än vid en mycket stor koncentrerad utbyggnad. Vid utarbetandet av spridningsalternativen är det naturligt att man söker undvika negativa verkningar av ökade avstånd mellan vissa block samtidigt som man söker utnyttja de fördelar, som kan vara förknippade med fördelningen på flera områden inom storregionen.

3. Persontransporter till och från aktuella orter och områden

Inbördes belägenhet samt ungefärliga avstånd och restider framgår av figur 3 samt tabell 29.

Rörande kommunikationsproblemen i de olika orterna må följande anmärkas.

Örebro

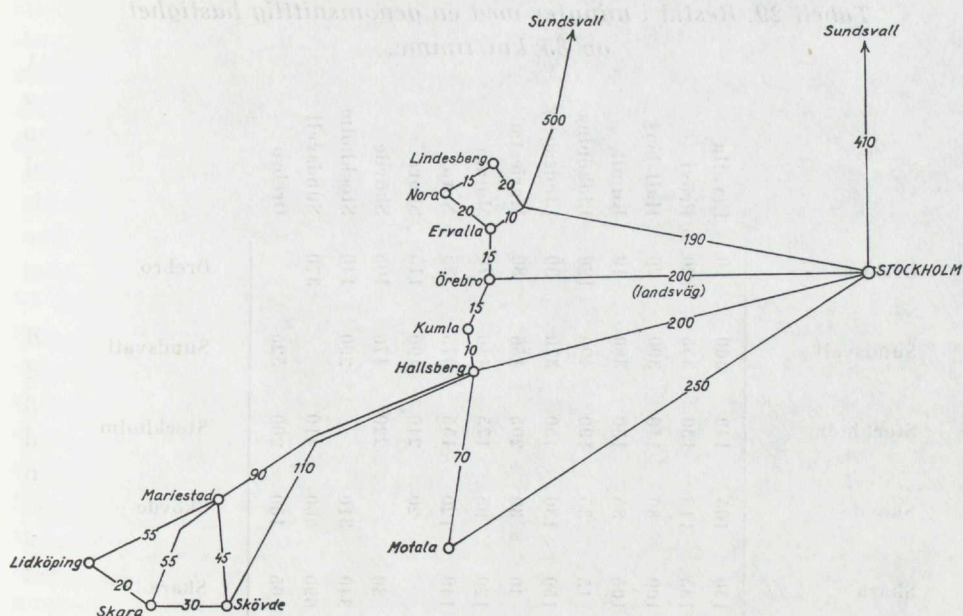
Järnvägsförbindelser. Örebro har järnvägsförbindelse med Stockholm dels över Hallsberg (229 km) och dels över Tillberga—Frövi (217 km). Restiden utgör f. n. med expresståg två och en halv respektive tre timmar. Med hänsyn till vad järnvägsstyrelsen anfört angående ökade hastigheter på expresstågen förefaller det antagligt, att restiden skall kunna nedbringas till cirka två timmar. Om ett större antal statliga befattningshavare skulle förläggas till Örebro med därav följande ökat trafikunderlag bör man kunna påräkna intresse hos SJ för att utföra de förstärkningsarbeten, som kan vara erforderliga för en högre tågastighet. Det är för övrigt antagligt, att västra stambanan blir en av de linjer, som i första hand utrustas med de aviserade expresstågen med förhöjd hastighet.

Om statlig verksamhet i mera betydande omfattning skulle förläggas till norra delen av Örebro-området (Nora—Lindesberg) synes även en upprustning av förbindelserna via Frövi kunna bli aktuell. En sådan upprustning skulle göra det möjligt att leda huvuddelen av järnvägstrafiken till och från Stockholm norr om Mälaren.

Järnvägsförbindelserna från Örebro till övriga delar av landet synes vara goda. Via linjen Krylbo—Mjölby nås kontakt med norra, västra och södra stambanorna.

Landsvägsförbindelser. Mellan Stockholm och Örebro (avstånd omkring 200 km) leder europaväg 3 över Södertälje och europaväg 18 över Västerås med gemensam sträckning Arboga—Örebro. Enligt 1958 års »Vägplan för Sverige» avses den aktuella delen av E 18 bli utbyggd till motorväg. Vägen söder om Mälaren (E 3) avses först i en senare utbyggnadsetapp utgöra del av motorväg. En stor utflyttning till Örebro-området med därav följande expansion kan nödvändiggöra en snabbare utbyggnad. Sträckan Kumla—Alingsås (E 3) skall enligt planen icke utbyggas med dubbla körbanor, då huvuddelen av landsvägstrafiken Stockholm—Göteborg skall ledas med E 4 till Jönköping och därifrån via Borås till Göteborg. En stark expansion av Örebro-området kan dock aktualisera frågan om en utbyggnad av E 3 hela sträckningen Göteborg—Södertälje.

Flygförbindelser. Örebro saknar reguljär flygförbindelse och frågan om anordnande av sådan förbindelse synes åtminstone icke dagsaktuell. Flyg-

Figur 3. Situationsskiss med ungefärlig reslängd i km.

förbindelse enbart med sikte på Stockholm ger så obetydlig tidsvinst att det är tveksamt om erforderligt trafikunderlag kommer att erbjudas. För längre resor till framför allt Norrland och eventuellt även till södra Sverige skulle det vara fördelaktigt om Örebro kunde anknäytas till det reguljära inrikes flygnätet. En flygplats invid Örebro kunde lämpligen betjäna hela området och omgivande trakter.

Lindsberg—Nora—Ervalla—Frövi

Järnvägsförbindelser. Den lämpligaste förbindelsen synes vara sträckan Stockholm—Arboga—Frövi (192 km), där nuvarande kortaste restid, två och en halv timme, bör kunna nedbringas. Möjligheterna att med järnväg nå landets övriga delar synes relativt goda. Här gäller i huvudsak vad som anförts beträffande Örebro.

Landsvägsförbindelser. Om en utbyggnad för statlig verksamhet baserad på de fyra orterna Lindsberg, Nora, Ervalla och Frövi skall kunna fungera väl, förutsättes goda vägförbindelser mellan orterna inbördes och med Örebro. Endast sträckan Örebro—Lindsberg har f. n. riksvägskaraktär.

Kumla—Hallsberg

Järnvägsförbindelser. Hallsbergs läge som järnvägsknutpunkt medför givetvis stora fördelar från kommunikationssynpunkt. Västra stambanan ger orten talrika och snabba förbindelser med Stockholm och Göteborg och linjen Krylbo—Mjölby möjliggör snabb anknytning till både norra och södra stambanorna. Vidare passerar huvudlinjen från Stockholm till Karlstad och Oslo genom Hallsberg. Restiden Hallsberg—Stockholm är f. n. två timmar. I en nära framtid torde den kunna nedbringas med 15—20 minuter.

Landsvägsförbindelser. Sträckan Kumla—Örebro ingår i E 3. Sträckan Kumla—Hallsberg utgör en del av vägen Lindesberg—Askersund—Motala. Sistnämnda väg är enligt vägplanen icke avsedd att utrustas med dubbla körbanor, fränsett den med E 3 gemensamma sträckningen Kumla—Örebro och en kortare sträcka norr om Örebro. Vid en fördelning av utflyttningsgruppen inom Örebro-området — från Hallsberg i söder till Lindesberg i norr — synes denna vägsträcka i sin helhet böra utbyggas med dubbla körbanor. Personkommunikationerna mellan de olika förvaltningsorterna torde nämligen i stor utsträckning komma att tillgodoses med biltransporter.

Motala—Vadstena

Järnvägsförbindelser. Mellan Stockholm och Motala finns två förbindelser: Stockholm—Mjölby—Motala (268 km) och Stockholm—Hallsberg—Motala (267 km). Nuvarande kortaste restid är tre timmar och en kvart. För ett till Motala—Vadstena lokaliserat förvaltningscentrum bör behovet av järnvägskommunikationer såväl till Stockholm som till landets övriga delar kunna tillgodoses över Mjölby och Hallsberg. Eventuellt erfordras vissa förstärkningsarbeten på linjen Hallsberg—Mjölby, för att expresstågförbindelser skall kunna upprättas.

Landsvägsförbindelser. En förläggning av statlig verksamhet till Motala—Vadstena förutsätter att vissa regionala anstalter i Linköping (regionsjukhus, eventuella högskoleresurser) skall kunna utnyttjas. Ett starkt behov av täta och snabba kommunikationer torde sålunda komma att göra sig gällande. En ny landsvägsförbindelse av god standard skall anordnas Linköping—Fornåsa—Motala. Av vägen Linköping—Borensberg—Motala—Vadstena skall enligt vägplanen endast sträckan Linköping—Ljungsbro få dubbla körbanor, medan den övriga sträckningen får sju meters bredd. Med hänsyn till behovet av goda landsvägsförbindelser mellan Motala—Vadstena och Örebro-området samt eventuellt även med ett Skaraborgs-område kan det bli aktuellt att bygga ut vägsträckan Kumla—Ödeshög, som förbinder E 3 med E 4 med dubbla körbanor. En sådan utbyggnad har icke förutsatts i 1958 års vägplan.

Flygförbindelser. Det synes antagligt, att Linköping inom de närmaste åren inlemmas i det svenska inrikes flygnätet. Då det totala avståndet mellan Motala och Linköping uppgår till endast fyra—fem mil kan det vara tveksamt om flygplatser bör anläggas på båda orterna. Med goda vägförhållanden bör man med bil kunna komma till en flygplats vid Linköping på 30—40 minuter.

Mariestad

Järnvägsförbindelser. Mariestad har förbindelse med västra stambanan över Gårdsjö och — med buss — över Moholm. Kortaste restiden mellan Stockholm och Mariestad utgör f. n. cirka fyra timmar. För att snälltåg- och expresstågförbindelserna på västra stambanan skall kunna utnyttjas erfordras vanligen byte i Hallsberg och Gårdsjö. Den nu genomförda breddningen av bandelen Mariestad—Gårdsjö möjliggör insättande av direkta vagnar Stockholm—Mariestad. Vid en ökning av trafikunderlaget torde det också finnas förutsättningar för tätare och snabbare tågförbindelser över Gårdsjö och västra stambanan. Den utbyggnad för statlig verksamhet som förutsattes enligt olika alternativ torde i och för sig inte medföra någon markant ökning av trafikunderlaget.

Landsvägsförbindelser. Mariestad passeras av E 3, vars Skaraborgs-del icke för närvarande planeras utbyggd för dubbla körbanor. Skulle statlig verksamhet lokaliseras till Mariestad och eventuellt även till andra städer i Skaraborgs-området synes de skäl för en utbyggnad av denna vägförbindelse, som i det föregående anfördes under avsnittet Örebro, öka i styrka.

Lidköping—Skara—Skövde

Järnvägsförbindelser. Lidköping har förbindelse med västra stambanan dels över Herrljunga och dels över Mariestad—Gårdsjö.

Skövde har genom sin belägenhet vid västra stambanan det bästa utgångsläget bland de fyra diskuterade västgötastäderna, när det gäller järnvägsförbindelse såväl med Stockholm som med landets övriga delar.

Landsvägsförbindelser. Lidköping, Skara och Skövde ligger relativt nära varandra. Kommunikationerna mellan städerna torde i framtiden till största delen komma att upprätthållas med bil (buss). Den relativt begränsade utflyttning av statlig verksamhet till dessa städer, som förutsattes, torde icke medföra några behov av mera genomgripande utbyggnad, utöver gällande planläggning, vad beträffar det lokala vägnätet. E 3 går f. n. över Skara, men förutsattes i vägplanen gå över Lidköping. Förläggning av statlig verksamhet till området kan, som tidigare framhållits, motivera en kraftigare utbyggnad av denna väg än som tidigare avsetts.

Flygförbindelser inom Skaraborgs-området. Det finns goda förutsättningar att anordna en välbelägen flygplats inom området. Trafikunderla-

get synes f. n. vara för litet för att den tilltänkta flygplatsen skall kunna inordnas i det reguljära nätet. Även med den största omlokalisering till området, som förutsättes i något av de uppställda alternativen, cirka 8 000 befattningshavare, torde trafikpotentialen bli otillräcklig, såvida man icke därutöver får en relativt kraftig expansion inom näringslivet. Områdets flygplats bör kunna betjäna så gott som hela länet.

4. Kostnader för kommunikationernas utbyggnad

Väganläggningar

De vägar, som i växlande omfattning skulle beröras av en utflyttning av statlig verksamhet, enligt de alternativa exemplen är följande:

Kumla—Ödeshög	cirka 130 km
Kumla—Mariestad—Lidköping	» 155 »
Lidköping—Skara—Skövde—Mariestad—Skara	» 150 »
Örebro (Hovsta)—Lindesberg (Nora och Frövi)	» 75 »
Lidköping—Alingsås	» 80 »

Ovannämnda vägsträckor med undantag för anslutningsvägar till Nora och Frövi upptages i vägplanen såsom riksvägar och förutsättes utbyggda såsom »väg med 7 m bred körbana och breda vägrenar». Den utbyggnad, som kan bli erforderlig till följd av utflyttning av statlig verksamhet, antages här motsvara vad som i vägplanen benämnes »annan väg (än motorväg) med dubbla körbanor, mittskiljeremsa och breda vägrenar». Anläggningskostnaden för denna vägtyp uppskattas av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen till 800—1 500 kronor per meter i medelsvår terräng, dvs. för 590 km 472—885 miljoner kronor, vilket ger ett medelvärde av 679 miljoner kronor. Det är emellertid knappast troligt att sådan utbyggnad skall bli nödvändig för samtliga angivna sträckor. Utbyggnadsbehovet synes variera med det antal befattningshavare som enligt olika alternativ förlägges till respektive orter och områden. Det angivna beloppet för utbyggnadskostnaderna torde alltså vara en maximisiffra.

Vid en uppskattning av de investeringskostnader, som föranledes av en utflyttning av statlig verksamhet, synes vägbyggnadskostnader icke böra inräknas i vidare mån än om utflyttningen påkallar högre vägstandard än vägplanen förutser. Kostnaden för utbyggnad enligt vägplanen torde genomsnittligt och mycket approximativt kunna beräknas till 500 kronor per meter.

Om de i riksnätet ej ingående Nora- och Fröviförbindelserna beräknas motsvara omkring 50 km, skulle i vägplanen upptagna, här avsedda vägsträckor utgöra omkring 540 km, motsvarande en anläggningskostnad enligt vägplanens standard om 275 miljoner kronor. Det kan antagas att Nora- och Fröviförbindelserna under alla förhållanden kommer att kräva

förbättringsarbeten motsvarande en kostnad av 100 kronor per meter, eller sammanlagt 4 miljoner kronor. Av en utflyttning föranlett investeringsbehov kunde sålunda mycket grovt uppskattas till (679—275—4) cirka 400 miljoner kronor. Per kilometer blir enligt denna beräkningsmetod kostnaden cirka 700 000 kronor. Med utgångspunkt från sistnämnda belopp kan investeringsbehovet för erforderliga vägbyggnader i de olika grupperingsalternativen beräknas. Kostnaderna blir sannolikt lägst vid det extrema koncentrationsalternativet, där de torde kunna begränsas till vad som erfordras för gatu- och väganläggningar lokalt i Örebro. Möjligen blir det dock redan enligt detta alternativ behövt att öka kapaciteten på E 3 i hela dess sträckning mellan Göteborg och Södertälje. De högsta kostnaderna synes kunna uppkomma vid alternativet IV—VIII.

Det bör understrykas att de investeringar som här förutsattes nödvändiga vid lokalisering av statlig verksamhet av angiven omfattning givetvis även direkt kommer näringslivet och befolkningen inom respektive områden tillgodo samtidigt som investeringsbehovet inom Stockholmsområdet bör bli lägre till följd av den avlastning som skett.

Järnvägsanläggningar

Linjen Krylbo—Mjölby är enligt uppgift från järnvägsstyrelsen en s. k. 90-kilometersbana. Det anses tekniskt möjligt att förstärka järnvägsbyggnaden så, att expresståg skall kunna framföras med en maximihastighet av 100 och på vissa sträckor 120 km per timme. Det skulle kräva omfattande undersökningar att exakt ange kostnaderna för erforderliga arbeten. Kostnaderna torde emellertid icke behöva överskrida 30 miljoner kronor.

Vid breddning av bandelen Gårdsjö—Mariestad—Forshem har man byggt på den gamla relativt svaga banvallen. Av denna anledning medges ingen ökning av nuvarande tågastighet (max. cirka 60 km per timme). Om expresståghastighet skall kunna tillåtas måste genomgripande ombyggnadsarbeten utföras.

Teleanläggningar

Inom telestyrelsen har gjorts en överslagsmässig beräkning rörande investeringsbehovet för beredande av erforderlig teleteknisk service åt utflyttad statlig verksamhet motsvarande omkring 24 000 tjänstemän. Beräkningarna utgår från att utflyttningen koncentreras till Örebro-området och att rikstrafiken kommer att ledas över Örebro. Vid de antaganden, som varit nödvändiga rörande teletrafikens väntade omfattning m. m., har man ansett sig kunna göra vissa jämförelser med den faktiska utvecklingen i Malmö. De framräknade kostnaderna inbegriper erforderlig komplettering av rikskabelnätet, utbyggnad av telestationen i Örebro, telelinjer för den

lokala (inomregionala) trafiken och abonnentväxlar. Växelanläggningarna hos de utflyttade verksamhetsgrenarna anses överlag ej böra flyttas utan ersättas med nya, även om en del av de nu använda endast varit i bruk under kortare tid. Detta innebär givetvis att i kostnaderna ingår även de belopp som eljest skulle erläggas vid successiv förnyelse och standardhöjning. Från antydda utgångspunkter uppskattas investeringskostnaden för telekommunikationer till omkring 200 miljoner kronor med en felmarginal på $\pm$ 20 procent. Enligt telestyrelsen kan kostnaderna väntas bli praktiskt taget lika stora, även om utflyttningsgruppen fördelas på två eller flera områden. Även i detta sammanhang bör beaktas den avlastning, besparing och standardhöjning, som en utflyttning innebär för Stockholms-området.

5. Vissa bedömningsgrunder

De uppställda grupperingsalternativen har motiverats med en rad mera kategoriskt utformade krav och önskemål betecknade med bokstäverna a—h. Utredningen har av praktiska skäl använt denna kodmässiga uttrycksform.

För en mera utförlig diskussion torde det vara nödvändigt att här punkt för punkt utveckla utredningens synpunkter ifråga om de angivna kraven och önskemålen.

a. *Vissa block bör i modellstudien förläggas till områdena A eller C för att därigenom få bästa möjliga kommunikationer med rikets olika delar.*

Detta krav antas gälla ifråga om blocken 6, 7, 8 och 9.

I detta kapitel har redovisats en del fakta och antaganden beträffande kommunikationsförhållanden inom de undersökta områdena. Av denna redovisning synes framgå att orterna A:1 och A:2 har utmärkta järnvägsförbindelser och andra kommunikationer med landets olika delar. Område A genomlöpes av riksvägar, som söderut går på båda sidor om Vättern och österut på båda sidor om Mälaren. Västerut finns riksvägsförbindelse med Värmland och norrut med Bergslagen och Norrland. Med den storlek och betydelse, som område A och staden A:1 skulle erhålla i och med utbyggnaden, torde reguljära flygförbindelser böra inrättas och området sålunda inordnas i det inrikes flygnätet.

Område C förutsättes komma att utgöra en enda sammanhängande tätbebyggelse med goda järnvägsförbindelser norrut och söderut. Anknätningsmöjligheter till stambanenätet finns såväl i Hallsberg i område A som i Mjölby. Riksvägsförbindelser finns mot norr och söder. Avståndet till förgreningar är relativt litet och förbindelserna med exempelvis A:1, Stockholm, Malmö och Göteborg är mycket fördelaktiga. Linköping, 4—5 mil öster om C, torde snart komma att inlemmas i det inrikes flygnätet.

Område B har eller kommer att få goda järnvägs- och landsvägsförbindelser dels med område A, dels med landet i övrigt. Avståndet mellan A och

B är något större än mellan A och C. På grund av det relativt stora avståndet mellan de utbyggbara orterna i område B torde resavstånd och restider bli större inom B än inom A. Några mera konkreta planer på att inlemma område B i det inrikes flygnätet föreligger inte för närvarande men på något längre sikt kan givetvis reguljära flygförbindelser med övriga delar av riket komma till stånd. Med utgångspunkt från nu kända förhållanden synes det emellertid som om de verksamhetsgrenar, vilka har det största behovet av snabba och säkra kommunikationer med rikets olika delar, bör förläggas i områdena A och C.

b. Vissa block bör förläggas till modellområde A för att därigenom få bästa möjliga kommunikationer med de till områdena B och C förlagda blocken.

Detta krav antas gälla block 4 i förhållande till blocken 1—3 samt block 10 i förhållande till blocken 4—9.

Kommunikationerna mellan områdena A och B å ena sidan och områdena A och C å andra sidan är goda. Däremot föreligger bl. a. topografiska hinder för att etablera riktigt snabba förbindelser direkt mellan områdena B och C. Det är tänkbart att kortdistansflyg kan utnyttjas inom en inte alltför avlägsen framtid. Möjligheterna i detta hänseende kan dock icke f. n. bedömas. Genom att använda område A som förläggningsort för sådana myndigheter, som har relativt stort kommunikationsbehov med hela utflyttningsgruppen, torde man kunna öka möjligheterna att förlägga övriga verksamhetsgrenar i områdena B och C.

c. Vissa block bör grupperas inom samma område på grund av inbördes nära samarbete.

Detta krav gäller blocken 1—4 inbördes, 4 och 10 inbördes samt 6 och 7 inbördes.

Enligt utredningens mening är samarbetsbehovet mellan blocken 1—3 så stort, att förläggning inom samma område framstår såsom nödvändig, medan det framstår såsom angeläget ifråga om de övriga.

d. Vissa block bör samgrupperas med hänsyn till rekryterings- och utbildningsskäl.

Detta gäller i regel kombinationerna 4, 9 och 10 samt 6—7.

Det synes önskvärt och riktigt att inom samma område förlägga vissa block för att därigenom skapa en god arbetsmarknad för personal av olika kategorier. Det torde åtminstone för närvarande vara mycket svårt att konkurrera om viss kvalificerad arbetskraft, om man icke kan erbjuda arbete inom ett geografiskt begränsat område med så stor arbetsmarknad, att de anställda har goda möjligheter till befordran och fortbildning. Detta behövs emellertid inte innebära att området ifråga har storstadsprägel.

Att på sätt som här antytts genom omlokaliseringen sammanföra vissa sektorer av förvaltningen, såsom de tekniskt betonade, de övervägande ad-

ministrativt betonade, de medicinskt och socialpolitiskt betonade osv. torde också kunna verka stimulerande för rekryteringen från olika delar av landet och bidra till att minska eventuell motvilja hos kvalificerade tjänstemän att medfölja vid utflyttning från Stockholm.

e. *Vissa block bör förläggas i visst område på grund av förutsatta möjligheter att anknyta till annan verksamhet inom området, t. ex. högskoleresurser, regionsjukhus etc.*

Detta gäller i regel 4 samt 6—10.

I nära anslutning till föregående krav kan man hävda, att vissa block bör förläggas inom områden, där det finns eller väntas komma att finnas exempelvis högskoleresurser, regionsjukhus eller andra institutioner och myndigheter, som kan bedömas underlätta verksamhet, utbildning och rekrytering.

f. *Vissa block bör förläggas i områdena A och/eller B av beredskapsskäl.*

Detta gäller blocken 1—4.

Koncentration till en enda tätort bör undvikas. Vissa delar av den stora utflyttningsgruppen bör förläggas inom samma eller närbeläget område.

g. *Lokaliseringen anses betydelsefull för utvecklingen inom områden och orter.*

Lokaliseringen har i regel betydelse för utvecklingen inom områden och orter genom att näringslivet stimuleras. De nya verksamhetsgrenarna bidrar till en mera fullständig sysselsättning och standarden på skolor, service, kommunikationer etc. kan ökas m. m. Vid en i förhållande till orten/området mycket stor utbyggnad kräves en särskilt omsorgsfull planläggning för att inte effekten skall bli negativ i så måtto att man får eftersläpningar på olika områden t. ex. ifråga om kommunikationer, bostäder och skolor.

h. *Miljömässiga fördelar.*

Miljömässiga fördelar kan anses föreligga, då man inom respektive orter och områden kan finna välbelägna områden för utbyggnad av bostäder och arbetsplatser, då bebyggelsen har nära och god tillgång till fritidsområden, friluftsbad, idrotts- och nöjesanläggningar osv. Till de miljömässiga fördelarna hör vidare en rad företeelser, som knappast kan anges såsom generella fördelar, eftersom de var för sig kanske utnyttjas endast av ett fåtal men det oaktat spelar en stor roll för den allmänna värderingen av och attityden gentemot ett samhälle. Det förefaller sålunda säkert att, utöver förekomsten av högre skolor, goda detaljaffärer och serviceinrättningar etc., sådana ting som teater, konsertförening m. m. har stor miljömässig betydelse. I samband med utarbetandet av de olika spridningsalternativen har hänsyn tagits endast till vad som framgått av arbetsgruppens undersökningar, nämligen förekomsten av friluftsbad, fritidsområden m. m.

I tabell 30 har kraven ifråga om de respektive blocken angivits utan någon särskild inbördes värdering eller avvägning. Vid utarbetandet av alter-

Tabell 30. Olika krav ifråga om samgruppering som beaktats av lokaliseringsutredningen

Krav	Block										För samarb. med/mellan blocken	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
a. Förlägges av kommunikationsskäl i område A eller C						×	×	×	×			
b. Förlägges av kommunikationsskäl i område A										×		4—9
				×								1—3, 10
c. Förlägges inom ett och samma område av samarbetskäl	×	×	×	×								1—4
				×						×		4 och 10
						×	×					6—7
d. Samgruppering av rekryterings- och utbildningsskäl				×					×	×		
						×	×					
e. Förlägges i område A eller C med hänsyn till högskoleresurser, region-sjukhus etc.				×		×	×	×	×	×		
f. Förlägges av beredskapsskäl inom område A eller B	×	×	×	×								

nativen har kraven i regel icke betraktats såsom kategoriska. Istället har i varje alternativ understrukits olika krav på samgruppering av vissa block, medan man i andra fall betraktar kraven såsom tillgodosedda i och med en lokalisering inom den mellansvenska storregionen.

KAPITEL 11

Utredningens överväganden rörande en stor utflyttningsgrupp

1. Alternativen I—VIII

Alternativ I

Av de åtta alternativ för lokalisering av en stor utflyttningsgrupp, som redovisats i kapitel 10, kan det första betecknas såsom koncentrationsalternativet. Det kan utformas så att hela utflyttningsgruppen förlägges till staden A:1 men det kan också genomföras så att utflyttningsgruppen fördelas på två—fyra orter inom område A. En väsentlig del av utflyttningsgruppen måste dock under alla förhållanden förläggas till den såsom exempel valda staden A:1. Det kan invändas att detta i själva verket innebär minst två olika alternativ. Man bör emellertid på detta stadium inte mera detaljerat gå in på hur fördelningen av utflyttningsgruppen skall ske inom respektive områden. Varianter kan tänkas inom samtliga alternativ, även om variationsmöjligheterna framträder tydligast ifråga om koncentrationsalternativet.

Kommunikations- och samarbetskäl talar främst för en stark koncentration av utflyttningsgruppen. Vid en lokalisering till enbart område A skulle såväl de interna som de utåtriktade kommunikationerna i princip kunna göras lika effektiva som om utflyttningsgruppen kunde få en på ett rationellt sätt samlad förläggning inom Stockholms-området. Därtill kommer att avståndet från staden A:1 till Stockholm är relativt kort och kommunikationerna snabba.

Kravet på högskoleresurser till centralorten får vid ett koncentrationsalternativ stor tyngd. Främst torde detta komma att gälla de tekniska, medicinska, naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga områdena.

Genom koncentrationen av många verksamhetsgrenar inom exempelvis byggnadsverksamhet, forskning och administrativ förvaltning synes särskilt den kvalificerade arbetskraftens valmöjligheter kunna bedömas såsom gynnsammare än vid en större spridning av de statliga verksamhetsgrenarna.

Betydande nackdelar med koncentrationsalternativet, särskilt förläggningen till enbart A:1, torde vara ofrånkomliga. Bortsett från utbyggnadsskedets omfattande investeringsverksamhet torde koncentrationen av arbetsplatser och befolkning föranleda en stark expansion inom industri, handel, service-

yrken och samfärdsel med åtföljande ianspråktagande av arbetskrafts- och utbildningsresurserna. Det måste givetvis förutsättas att statsmakterna och de berörda kommunerna är inriktade på en snabb och effektiv utbyggnad av bostäder, skolor etc., men man bör trots detta icke bortse från de risker för överansträngning som en stark koncentration kan medföra bl. a. på arbetsmarknaden.

Vid ett försök att bedöma koncentrationsalternativets effekt på A-områdets utveckling framstår risken för en övervältring av storstadsproblemen såsom betydande. Staden A:1 har 75.000 invånare före utbyggnaden. Om hela utflyttningsgruppen förlägges till A:1 skulle invånarantalet därigenom stiga till omkring 175.000 invånare och man måste utgå från att den fortsatta expansionstakten på grund av centralortskaraktären skulle bli mycket hög. Om utbyggnaden för den statliga verksamheten förutsattes genomförd under relativt kort tidrymd, tio—femton år, kräves en stor anspänning av stadens resurser ifråga om planläggning i olika avseenden.

Från beredskapssynpunkt synes en koncentration av utflyttningsgruppen till A:1 erbjuda svårigheter med hänsyn till insatsberedskapen, även om lokaliseringen självfallet icke innebär någon försämring i förhållande till nuvarande förläggning i huvudstaden.

Vid en uppdelning av utflyttningsgruppen på flera orter inom A-området synes man i stort sett kunna vinna samma fördelar från kommunikationssynpunkt som vid en koncentration till A:1. Möjligheter finns att gruppera blocken så att de sinsemellan mest närstående kan förläggas till samma ort. Från arbetsmarknadssynpunkt synes en spridning inom A-regionen kunna ha vissa fördelar ifråga om rekrytering av biträdespersonal, bl. a. på grund av bostadstillgång och familjeförhållanden. I övrigt torde från rekryterings- och utbildningssynpunkt samma fördelar och nackdelar gälla som ifråga om koncentrationen till huvudorten. Vid en spridning inom A-området skulle förmodligen utbyggnaden utgöra en värdefull stimulans för många orter i periferien. Men även om koncentrationsalternativet skulle utformas på detta sätt måste man förutsätta, att en mycket stor del av utflyttningsgruppen lokaliseras till centralorten och att de övriga ifrågasatta orterna i området blir föremål för en utbyggnad av sådan omfattning att deras karaktär helt förändras.

Det synes uppenbart att en spridning inom A-området erbjuder betydande fördelar med hänsyn till insatsberedskapen jämfört med koncentrationen till A:1.

Alternativ II

Område A		Antal anställda		
		Män	Kvinnor	Summa
Block 1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
»	2. Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
»	3. Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
»	4. Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet	1 201	329	1 530
»	8. Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd m. m.	809	1 217	2 026
»	9. Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
»	10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A		12 682	6 199	18 881
<i>Område B</i>				
Block 5.	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
Sammanlagt i område B		513	367	880
<i>Område C</i>				
Block 6.	Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
»	7. Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
Sammanlagt i område C		1 541	2 594	4 135

Detta alternativ utmärkes av stor samgruppering i område A medan en mycket liten kontingent förlägges till område B.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	A	A	A	A	B	C	C	A	A	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C										×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×		×	×	×	×	×
e. Anknytning till förutsatta högskolereresurser				×		×	×	×	×	×
f. Beredskapskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter					×	×	×			
h. Miljömässiga fördelar					×	×	×			

Alternativ III

Område A
Staden A:1

		Antal anställda		
		Män	Kvinnor	Summa
Block 4.	Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet	1 201	329	1 530
» 6.	Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
» 8.	Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd m. m.	809	1 217	2 026
» 10.	Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss forskning	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i staden A:1		5 897	4 482	10 379

Satellitstad till A:1 (A:s)

Block 1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
» 2.	Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
» 3.	Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
Sammanlagt i satellitstaden		3 866	1 569	5 435
» » område A		9 763	6 051	15 814

Område B

Block 5.	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
Sammanlagt i område B		513	367	880

Område C

Block 7.	Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
» 9.	Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
Sammanlagt i område C		4 460	2 742	7 202

Principiellt skiljer sig detta alternativ från de övriga. Utredningen gör tankeexperimentet att den statliga verksamhet, som förlägges till område A, fördelas på staden A:1 och en tidigare icke undersökt eller beskriven satellitstad, belägen 2—3 mil norr om A:1 i traken Ervalla—Frövi.

Även detta alternativ utmärkes av en stark koncentration till område A. Område B får även här en liten kontingent, medan område C får ett betydande tillskott.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område/stad	A:s	A:s	A:s	A: 1	B	A: 1	C	A: 1	C	A: 1
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C										×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×						×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×		×	×	×	×	×
e. Anknnytning till förutsatta högskoleresurser				×		×	×	×	×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter					×		×		×	
h. Miljömässiga fördelar					×		×		×	

Alternativ IV

Område A

Block	Beskrivning	Antal anställda		
		Män	Kvinnor	Summa
4.	Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet	1 201	329	1 530
»	5. Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
»	6. Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
»	7. Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
»	8. Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd	809	1 217	2 026
»	10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A		7 125	5 708	12 833

Område B

Block 1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
»	2. Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
»	3. Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
Sammanlagt i område B		3 866	1 569	5 435

Område C

Block 9. Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
Sammanlagt i område C	3 745	1 883	5 628

I detta alternativ är koncentrationen till område A ytterligare minskad. Kontingenten till område B har ökat kraftigt och är i det närmaste lika stor som kontingenten till område C.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	B	B	B	A	A	A	A	A	C	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C				×						×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×	×	×	×	×		×
e. Anknytning till förutsatta högskoleresurser				×	×	×	×	×	×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter	×	×	×						×	
h. Miljömässiga fördelar									×	

Alternativ V

Område A

	Antal anställda		
	Män	Kvinnor	Summa
Block 4. Försvarets organ för forskning och nadsverksamhet	1 201	329	1 530
» 9. Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
» 10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A	8 007	3 413	11 420

Område B

Block 1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
» 2.	Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
» 3.	Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
» 5.	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
Sammanlagt i område B		4 379	1 936	6 315

Område C

Block 6.	Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
» 7.	Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
» 8.	Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd	809	1 217	2 026
Sammanlagt i område C		2 350	3 811	6 161

Enligt detta alternativ förlägges knappt hälften av utflyttningsgruppen i område A. Kontingenterna till områdena B och C har ytterligare ökats.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	B	B	B	A	B	C	C	C	A	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C				×						×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×		×	×	×	×	×
e. Anknytning till förutsatta högskoleresurser				×		×	×	×	×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter	×	×	×		×	×	×	×		
h. Miljömässiga fördelar						×	×	×		

Alternativ VI

Område A

		Antal anställda		Summa
		Män	Kvinnor	
Block	1. Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
»	2. Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
»	3. Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
»	4. Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet	1 201	329	1 530
»	10. Centrala organ för civil byggn.verks. samt viss tekn.forskning	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A		8 128	3 099	11 227

Område B

Block	5. Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
»	8. Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd	809	1 217	2 026
Sammanlagt i område B		1 322	1 584	2 906

Område C

Block	6. Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
»	7. Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
»	9. Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
Sammanlagt i område C		5 286	4 477	9 763

Detta alternativ innebär numerärt ingen förändring för område A, medan däremot kontingenten till område C blivit kraftigt utökad. Område B:s andel minskas till knappt 3 000.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	A	A	A	A	B	C	C	B	C	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×		×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C										×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×		×	×		×	×
e. Anknytning till förutsatta högskoleresurser				×		×	×		×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter					×	×	×	×	×	
h. Miljömässiga fördelar					×	×	×	×	×	

Alternativ VII

Område A

Block		Antal anställda		Summa
		Män	Kvinnor	
9.	Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
»	10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt teknisk forskningsinstitution	3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A		6 806	3 084	9 890

Område B

Block	1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
»	2.	Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
»	3.	Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
»	4.	Försvarets organ för byggnadsverksamhet och forskning	1 201	329	1 530
»	5.	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
Sammanlagt i område B		5 580	2 265	7 845	

Område C

Block 6. Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
» 7. Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
» 8. Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd	809	1 217	2 026
Sammanlagt i område C	2 350	3 811	6 161

Område A får i detta alternativ en mindre del av utflyttningsgruppen än i de tidigare alternativen. I område B däremot skall enligt detta alternativ utbyggnadsmöjligheterna utnyttjas nära nog maximalt. Utbyggnaden i område C blir av ungefär samma omfattning som i alternativ V.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	B	B	B	B	B	C	C	C	A	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C										×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			
d. Rekryterings- och utbildningsskäl						×	×	×	×	×
e. Anknytning till förutsatta högskoleresurser						×	×	×	×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter	×	×	×	×	×	×	×	×		
h. Miljömässiga fördelar				×	×	×	×	×		

Alternativ VIII*Område A*

Block	Beskrivning	Antal anställda		Summa
		Män	Kvinnor	
Block 4. Försvarets organ för byggnadsverksamhet och forskning		1 201	329	1 530
» 10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning		3 061	1 201	4 262
Sammanlagt i område A		4 262	1 530	5 792

Område B

Block 1.	Försvarets ledningsorgan m. m.	849	499	1 348
» 2.	Försvarets högskolor m. m.	609	19	628
» 3.	Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor	2 408	1 051	3 459
» 5.	Centrala organ för lantbruk, skogsbruk m. m.	513	367	880
Sammanlagt i område B		4 379	1 936	6 315

Område C

Block 6.	Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård m. m.	826	1 735	2 561
» 7.	Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende, viss forskning	715	859	1 574
» 8.	Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd	809	1 217	2 026
» 9.	Kommunikationsverken	3 745	1 883	5 628
Sammanlagt i område C		6 095	5 694	11 789

I detta alternativ förutsättes en mycket stor koncentration i område C. Den förutsatta kontingenten till område A är med hänsyn till förutsättningarna den minsta tänkbara.

Motivering för alternativet:

Block	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Område	B	B	B	A	B	C	C	C	C	A
a. Mycket goda kommunikationer med rikets olika delar						×	×	×	×	
b. Bästa kommunikationer med områdena B och C				×						×
c. Inbördes nära samarbete	×	×	×	×		×	×			×
d. Rekryterings- och utbildningsskäl				×		×	×	×	×	×
e. Anknäytning till förutsatta högskoleresurser				×		×	×	×	×	×
f. Beredskapsskäl	×	×	×	×						
g. Betydelse för områden och orter	×	×	×		×	×	×	×	×	
h. Miljömässiga fördelar					×	×	×	×	×	

Alternativen II—III innebär båda en mycket stark koncentration till område A. I område B förläggs endast det jordbruksbetonade blocket (5), som omfattar omkring 900 tjänstemän. Inom område C placeras i alternativ II blocken 6 och 7 samt i alternativ III blocken 7 och 9. Antalet befattningshavare rör sig mellan 4.000 och 7.000.

Alternativen har i stort sett samma fördelar som koncentrationsalternativet. I alternativ III kan möjligen kommunikationsblockets skiljande från de övriga försvars- och tekniskt betonade blocken vara en nackdel. Båda alternativen torde dock vara acceptabla från beredskapssynpunkt.

Alternativ IV torde innebära att område A får ett proportionellt sett väl avvägt tillskott. Det synes vara en fördel från kommunikations- och samarbetssynpunkt, att såväl de tekniska som de administrativt betonade verken samlats i ett område. Från rekryterings- och utbildningssynpunkter synes det vara en nackdel, att kommunikationsblocket (9) är skilt från de övriga mera tekniskt betonade blocken. Från beredskapssynpunkt kan vissa invändningar riktas bland annat mot förläggningen av block 4 i annan region än blocken 1—3.

Alternativ V synes från kommunikations- och samarbetssynpunkter ha stora fördelar. Detsamma gäller ifråga om rekrytering och utbildning. Från beredskapssynpunkt riktas samma invändningar mot detta som mot föregående alternativ.

Alternativ VI skiljer sig från det föregående genom att hela försvarsgruppen koncentrerats till område A, medan det administrativt betonade block 8 flyttats till område B och kommunikationsblocket förlagts i område C. Från kommunikations- och samarbetssynpunkt synes detta alternativ ha stora förtjänster. Invändningar med hänsyn till rekrytering och utbildning kan riktas mot att block 8 förlägges i område B och block 9 i område C. Alternativet torde vara acceptabelt från beredskapssynpunkt.

Alternativ VII synes från kommunikations- och samarbetssynpunkt medföra den olägenheten att blocken 4 och 10 förlägges i skilda områden. Samma invändning gäller även med hänsyn till rekrytering och utbildning. Alternativet synes vara förenat med vissa nackdelar från beredskapssynpunkt.

Alternativ VIII innebär en mycket omfattande utbyggnad av område C. Koncentrationen torde ge vissa fördelar från kommunikations-, utbildnings- och rekryteringssynpunkter. Nackdelar synes vara att blocket 9 är skilt från blocken 4 och 10. Från beredskapssynpunkt gäller samma invändningar som mot alternativ IV.

Enligt utredningens mening talar — därest ett spridningsalternativ skall väljas — starka skäl för en omlokalisering enligt någotdera av alternativen V eller VI.

2. Utredningens slutsatser

Genom en utflyttning av verksamhet som sysselsätter 24 000 tjänstemän skulle en betydande avlastning ske från Stockholms-området. I första hand skulle verkningarna göra sig gällande ifråga om de statliga lokalresurserna i huvudstaden, vilka till viss del skulle bli disponibla för andra ändamål.

Det är inte möjligt att nu göra några beräkningar rörande antalet tjänstemän som skulle medfölja vid en eventuell utflyttning från Stockholm. I viss utsträckning är statstjänstemännen speciellt utbildade för sina arbetsuppgifter och torde ha en viss motvilja mot att överge dem. I många fall torde svårigheter också föreligga att finna lämpliga arbetsuppgifter med motsvarande löneförmåner inom annan verksamhet. I den förutsatta situationen rör det sig om att flytta ett mycket stort antal arbetsplatser, som i betydande utsträckning rekryterar befattningshavare med likartade kvalifikationer, tekniker, jurister, samhällsvetare, skrivbiträden osv. Det är givetvis ändå realistiskt att räkna med en betydande avgång. Härigenom ökas utbudet av arbetskraft för den kommunala och den privata sektorn inom Stockholms-området, vilket i sin tur bör minska områdets efterfrågan på arbetskraft från andra delar av landet.

En fördelning, som inte alltför hårt anstränger de respektive områdenas resurser men som dock medför en planmässig koncentration av vissa block, torde ge mest fördelaktiga lokaliseringpolitiska verkningar. Bland annat skulle utflyttningen kunna förstärka underlaget för högskoleresurser i eller i närheten av två av de såsom exempel valda områdena, nämligen A och C. Vidare skulle underlaget för kommunikationerna och det allmänna skolväsendet förbättras och ge återverkningar långt utanför respektive orter och områden.

De undersökningar som utförts av den förutnämnda arbetsgruppen inom institutet för byggnadsforskning har visat, att det inom berörda orter och områden finns förutsättningar för en utbyggnad av den omfattning som närmare anges i de olika alternativen. En omlokalisering av den stora utflyttningsgruppen torde alltså vara *tekniskt* genomförbar. Fråga uppstår då om fördelarna med en sådan utflyttning kan anses överstiga nackdelarna. Den positiva lokaliseringseffekten torde bli betydande samtidigt som man uppnår en värdefull avlastning från Stockholms-området. Med en ändamålsenlig gruppering av block och myndigheter inom de nya lokaliseringsorterna eller -områdena förefaller även förutsättningarna för verksamheten bli goda. Enligt utredningens uppfattning kan därför en omlokalisering av den stora utflyttningsgruppen genomföras med sådana fördelar, att dessa uppväger nackdelarna. Utredningen har dock ej ansett sig böra göra några antaganden om möjligheterna att under en tidrymd av 10—15 år prestera så stora samlade insatser i form av kapital och arbetskraft, som utbyggnaden för en stor utflyttningsgrupp kan beräknas medföra.

Frågan om att genomföra en stor utflyttning torde inte bara vara ett spörsmål om teknisk genomförbarhet. Den utbyggnad inom ett eller flera områden, som erfordras för att en stor utflyttning skall komma till stånd, innebär en stor anspänning av ekonomiska och personella resurser. Det är därvid givetvis de reala resurserna, såsom tillgång på arbetskraft, material etc., som har den största betydelsen.

De kostnader för en stor utflyttningsgrupp, som uppskattningsvis framräknats i kapitel 7, är mycket stora, i synnerhet med hänsyn till det ansträngda läget ifråga om arbetskraft och teknisk expertis på stadsbyggnadsområdet. Som framgår av kapitel 5 är dock den akuta lokalbristen för statlig verksamhet stor och på något längre sikt blir avsevärda investeringar nödvändiga även om den centrala statliga verksamhet som ingår i den här diskuterade utflyttningsgruppen i samma utsträckning som f. n. skall vara förlagd i huvudstaden.

Lokaliseringsutredningen anser alltså, att en stor utflyttning från Stockholms-området av statlig verksamhet enligt antydda principer är möjlig att genomföra. Självfallet måste emellertid en sådan åtgärd föregås av ytterligare arbets- och tidskrävande planläggnings- och undersökningsarbete. Utredningen har närmare påvisat behovet härav i kapitel 7. Det torde icke vara möjligt att utan sådana insatser framlägga något mera konkret utformat förslag, men utredningen anser att skäl finnes att påbörja de erforderliga undersökningarna.

Det torde vara ofrånkomligt att den omlokalisering, som nu diskuteras, vid det praktiska genomförandet kommer att aktualisera många under det förberedande arbetet oförutsedda problem. Med hänsyn härtill och för att man skall vinna större erfarenhet rörande hithörande frågor finnes skäl att i förstörne begränsa omfattningen av samlade utflyttningar av statlig verksamhet. I följande två avdelningar har utredningen därför sökt redovisa de olika möjligheter, som i detta hänseende synes föreligga.

AVDELNING B

En liten utflyttningsgrupp

1. Allmänna synpunkter

Lokaliseringsutredningen har i föregående avdelning mera principiellt övervägt en utflyttning av en mycket stor del av den inom Stockholms-området f. n. förlagda statliga verksamheten. En sådan utflyttning måste föregås av omfattande och säkerligen ganska tidsödande expertutredningar, bl. a. beträffande organisatoriska, realekonomiska och tekniska problem samt planfrågor. Åtgärden skulle kräva avsevärda insatser av främst kapital och arbetskraft. Man måste därför se en sådan utflyttning som ett relativt långsiktigt och komplicerat projekt, vars genomförande torde komma att sträcka sig över en tidrymd av minst 10—15 år. Med hänsyn härtill har utredningen ansett sig böra undersöka möjligheterna att på kortare sikt genomföra mera begränsade utflyttningar av statlig verksamhet från huvudstaden och framlägga de förslag i detta hänseende, som utredningen funnit möjliga. På detta sätt kan värdefulla erfarenheter också vinnas rörande de svårbedömbara problem, som aktualiseras vid en större utflyttning.

Självfallet föreligger betydande inbördes skiljaktigheter mellan de olika myndigheter och andra statliga organ, som ingår i den stora utflyttningsgruppen. En del verksamhetsgrenar har ett sådant samband med den centrala statsförvaltningen i stort, att en omlokalisering endast torde kunna komma till stånd i samband med samlade utflyttningar av den storlek, som lokaliseringsutredningen diskuterat i föregående avdelning. För andra verksamhetsgrenar åter torde arbetsuppgifterna vara av sådan art, att en utflyttning är möjlig, även om huvuddelen av den centrala statsförvaltningen fortfarande är förlagd till Stockholm.

En utflyttad myndighet eller institution måste självfallet fungera på ett ändamålsenligt sätt efter omlokaliseringen. Vid etableringen på en ny ort måste sålunda hänsyn tagas till samarbets- och kommunikationsfrågor men också till den utflyttade verksamhetsgrenens behov av arbetslokaler. De verksamhetsgrenar, som kan tänkas ingå i en liten utflyttningsgrupp, torde böra ha ett kvalitativt och kvantitativt mindre framträdande behov av samarbete med den statliga verksamhet, som förutsättes kvarstanna i huvudstaden. Det synes emellertid knappast möjligt att till ledning för ställningstagandet fastställa bestämda normer, t. ex. antalet personliga sammanträffanden per viss tidsperiod eller antalet myndigheter, med vilka samarbets-

behov är för handen. Subjektiva värderingar gör sig fullt naturligt gällande vid uppskattningen av föreliggande samarbetsbehov o. dyl. Utredningen har under arbetets gång sökt göra vissa analyser av hithörande problem men icke funnit det möjligt att på grundval av detta material dra några mera långtgående slutsatser. Enligt utredningens mening bör därför bedömningen i första hand ske med utgångspunkt från arten av de arbetsuppgifter som ankommer på vederbörande verksamhetsgren.

Vissa statliga verksamhetsgrenar är genom sina instruktionsmässigt fastställda uppgifter ålagda ett starkt utåtriktat arbete med ett uttalat behov av personliga kontakter. Inom andra myndigheter åter utföres arbetet till stor del internt på grundval av skriftligt material, och arbetsresultatet redovisas i skriftlig form. För sistnämnda myndigheter torde de arbetstekniska problemen vid en omlokalisering vara mindre framträdande.

I vissa myndigheters arbetsuppgifter ingår såsom ett väsentligt led inspektion och ledning av underställda, över hela landet spridda lokalförvaltningar eller av andra regionala organ. En lokalisering av en sådan myndighet till någon i kommunikationshänseende välbelägen ort utanför huvudstaden torde i princip icke kunna sägas inverka menligt på myndighetens möjligheter att fylla nu avsedda uppgifter.

Kommunikationsbehoven sammanhänger nära med myndigheternas arbetsfunktioner. Vid behandlingen av den stora utflyttningsgruppen har lokaliseringsutredningen ansett sig kunna utgå från att de nya lokaliseringsorterna skall fylla högt ställda anspråk i kommunikationshänseende. Motorvägar, expresståg m. m. förutsättes erbjuda snabba och bekväma förbindelser framför allt med huvudstaden och mellan de olika lokaliseringsorterna. Utvecklingen inom teletekniken antages vidare i stor utsträckning göra det möjligt att ersätta personliga sammankomster med telekontakter. En begränsad utflyttning torde i och för sig icke komma att kräva någon mera omfattande utbyggnad av kommunikationerna. Den allmänna utvecklingen mot snabbare persontransporter och förbättrad teleteknik hör dock medföra generellt ökade möjligheter till personkontakter på större avstånd.

Arbetsmarknadsproblemen tillmättes av utredningen stor betydelse vid behandlingen av den stora utflyttningsgruppen. Utredningen har bl. a. sökt taga hänsyn till dessa frågor vid blockens sammansättning och deras fördelning på tänkta regioner. Vid en liten utflyttning torde arbetsmarknadsfrågorna få en delvis ändrad karaktär. Personalfrågorna kan måhända sålunda bli av större betydelse vid en liten än vid en stor utflyttning. Befattningshavare, som av skilda anledningar ställer sig avvisande till tanken på ändrad förläggningssort, kommer troligen att vilja övergå till annan anställning i Stockholm. Möjligheterna härtill är givetvis större, om endast ett relativt litet antal verksamhetsgrenar utflyttas.

Möjligheterna till rekrytering varierar f. n. i hög grad ifråga om skilda personalgrupper. Detta förhållande liksom självfallet även den väntade utvecklingen på arbetsmarknaden ifråga om viss specialutbildad personal torde därför vara av betydelse för genomförandet av en begränsad utflyttning.

Med det anförda har utredningen sökt allmänt karaktärisera sina utgångspunkter beträffande en mera begränsad och med hänsyn till arbetsfunktionerna sammanhållen utflyttning. Denna bör kunna genomföras såsom en separat åtgärd men bör samtidigt vara planlagd på ett sådant sätt, att den icke föregriper en större omlokalisering längre fram.

2. Gruppens sammansättning m. m.

Från de i det föregående angivna utgångspunkterna har lokaliseringsutredningen till en liten utflyttningsgrupp sammanfört de i tabell 31 förtecknade verksamhetsgrenarna. En närmare redogörelse för organisation och arbetsuppgifter lämnas i kapitlen 13—17.

I den lilla utflyttningsgruppen ingår vissa verksamhetsgrenar, som torde kunna utflyttas även om de övriga enheterna i gruppen skulle kvarstanna i Stockholm. Dessa separat utflyttningsbara myndigheter m. fl. har i likhet med de verksamhetsgrenar, som behandlas i avdelning C, mera särpräglade arbetsuppgifter och deras kontaktbehov i förhållande till andra statliga myndigheter bedömes vara mindre än vad som gäller den lilla utflyttningsgruppen i övrigt. Valet av ny lokaliseringsort torde i betydande utsträckning kunna göras med hänsyn till de ifrågavarande verksamhetsgrenarnas särskilda behov. Beroende på statsmakternas ställningstagande till frågan om den principiella målsättningen för lokaliseringspolitikens beträffande statlig verksamhet kan antalet punktvisa omlokaliseringar bli mindre eller större. Utredningen återkommer till denna fråga i avdelning C.

Som framgått av bilaga 3 har utredningen också beträffande den lilla utflyttningsgruppen anslutit till det i kapitel 6 presenterade modellstudiet beträffande blockindelningen. Större eller mindre delar av den lilla utflyttningsgruppen ingår sålunda i blocken 1, 5, 6, 7, 8 och 10.

I avdelning A har lokaliseringsutredningen redovisat exempel på lokalisering av en stor utflyttningsgrupp. De i detta sammanhang angivna områdena i Mellan-Sverige synes kunna ifrågakomma för lokalisering jämväl av den lilla utflyttningsgruppen. Det synes även vara möjligt att preliminärt utgå från de grupperingsalternativ, som presenterats i kapitel 10. Modifikationer kan givetvis göras i den mån fortsatta undersökningar visar att så är lämpligt.

Med hänsyn till det anförda kan den lilla utflyttningsgruppen tänkas alternativt lokaliserad på sätt som framgår av tabell 32.

Tabell 31. Den lilla utflyttningsgruppens sammansättning och fördelning på block

Block	Verksamhetsgrenar	Antal anställda ¹			Blocket
		Män	Kvinnor	Summa	
1	Verksamhetsgrenar inom försvaret				
	Centrala värnpliktsbyrån	7	45	52	
	Försvarets brevskola	3	3	6	
	Militärpsykologiska institutet	8	7	15	73
5	Centrala organ för indelning, kartläggning m. m. samt lantbruk och skogsbruk				
	Kammarkollegiet	33	22	55	
	Lantbruksstyrelsen	72	65	137	
	Lantmäteristyrelsen	33	60	93	
	Rikets allmänna kartverk	258	93	351	
	Skogsstyrelsen	36	23	59	
	Svenska Reproduktions AB	14	22	36	731
6	Centrala organ för socialvård, socialförsäkring m. m.				
	Arbetskyddsstyrelsen	38	32	70	
	Fångvårdsstyrelsen	53	62	115	
	Försäkringsdomstolen	10	4	14	
	Riksförsäkringsverket	252	789	1 041	
	Socialstyrelsen	52	204	256	
	Sprängämnesinspektionen	8	3	11	
	Statens elektriska inspektion	12	10	22	1 529
7	Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende m. m.				
	Statens institut för folkhälsan	65	144	209	
	Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor		11	11	
	Veterinärhögskolan	289	64	353 ²	
	Veterinärmedicinska anstalten	72	111	183	
	Veterinärstyrelsen	20	18	38	794
8	Centrala organ för kontroll-, skatte- och uppbördsfrågor m. m.				
	Generaltullstyrelsen	100	145	245	
	Kammarrätten	91	35	126	
	Kontrollstyrelsen	40	87	127	
	Mellankommunala prövningsnämnden	6	2	8	
	Riksskattenämnden	14	7	21	
	Statens personalpensionsverk	23	66	89	616
10	Statens biltrafiknämnd	9	19	28	28
		1 618	2 153	3 771	3 771

¹ Siffrorna avser i regel läget år 1960.

² Därav 150 elever.

Som framgår av tabell 32 innebär samtliga alternativ för den lilla utflyttningsgruppens del en stark koncentration.

Alternativen I och IV innebär en fullständig eller så gott som fullständig koncentration av den lilla utflyttningsgruppen till område A. I alternativ II förlägges endast en femtedel av utflyttningsgruppen i område A och unge-

Tabell 32. Den lilla utflyttningsgruppens lokalisering enligt alternativen I—VIII

Alternativ	Område A		Område B		Område C	
	Block	Antal anst.	Block	Antal anst.	Block	Antal anst.
I	1,5—8,10	3 771	—	—	—	—
II	1,8, 10	717	5	731	6—7	2 323
III	1,6, 8,10	2 246	5	731	7	794
IV	5—8,10	3 698	1	73	—	—
V (VII, VIII)	10	28	1,5	804	6—8	2 939
VI	1,10	101	5,8	1 347	6—7	2 323

får lika stor andel i område B, medan den största delen koncentreras i område C. Alternativ III är det mest utpräglade »spridningsalternativet» men innebär trots allt, att den lilla utflyttningsgruppen till tre femtedelar grupperas inom område A, medan omkring en femtedel av gruppen förlägges i vardera av områdena B och C. Den största koncentrationen inom B-området, drygt en tredjedel av utflyttningsgruppen, förutsattes i alternativ VI. Enligt detta alternativ kommer en liten del på område A, medan närmare två tredjedelar placeras i område C. En ännu starkare koncentration till område C förutsattes i alternativen V, VII och VIII. I dessa alternativ är lokaliseringen i A-området obetydlig, medan en relativt kraftig lokalisering till B-området förutsattes.

Med tanke på utflyttningsgruppens storlek och sammansättning har utredningen ej här gått in på frågan om för- och nackdelar i koncentration eller spridning. I premisserna för gruppens sammansättning ingår, att de berörda verksamhetsgrenarna har ett mindre utpräglat samarbetsbehov med de myndigheter m. m., som förutsattes stanna i Stockholm. Blockindelningen innebär, att de verksamhetsgrenar, som står varandra närmast, också skall lokaliseras till samma ort.

En grundläggande fråga synes vara om de i avdelning A diskuterade områdena och orterna är lämpliga även för lokalisering av statlig verksamhet av så liten omfattning som den lilla utflyttningsgruppen. Det är uppenbart, att man vid ett tillskott av 3.800 tjänstemän — med hänsyn till den multiplikativa effekten innebär det uppskattningsvis 15.200 människor — inte kan företa sådana förbättringar eller utbyggnader ifråga om exempelvis utbildningsväsende och kommunikationer, som förutsatts i samband med en stor utflyttning. Om den lilla utflyttningsgruppen därvid är koncentrerad till ett eller flera områden torde inte ha någon större betydelse. Vägar, järnvägar, telekommunikationer m. m. torde i stort sett kunna fungera utan ytterligare utbyggnad oberoende av gruppens koncentration eller uppdelning.

Enligt lokaliseringsutredningens mening kan de verksamhetsgrenar, som

ingår i den lilla utflyttningsgruppen, omlokaliseras utan samband med den stora utflyttningsgruppen. Med tanke på utflyttningsgruppens begränsade omfattning synes det emellertid vara mera viktigt än vid en stor utflyttning att sammanhålla verksamhetsgrenarna inom ett färre antal orter. Det skulle givetvis ha mycket stor positiv betydelse för den utflyttade verksamheten att ha nära tillgång till högskoleresurser. Lokaliseringsutredningen har flera gånger i särskilda sammanhang framhållit, att det inom den mellansvenska region, där statlig verksamhet enligt de här relaterade alternativen förutsättes förlagd, föreligger ett starkt behov av nya högskolor. Tillströmningen till universitet och högskolor är redan nu av sådan omfattning, att en utbyggnad av den högre utbildningen i Mellan-Sverige ter sig ofrånkomlig. Förläggningen av statlig verksamhet till regionen kommer att ytterligare accentuera detta behov.

Verksamhetsgrenar inom försvaret (Block 1)

1. Centrala värnpliktsbyrån

Av instruktionen för arméledningen (SFS 600/1949) framgår, att centrala värnpliktsbyråns uppgift är att biträda överbefälhavaren och försvarsgrenscheferna vid handläggningen av ärenden rörande inskrivningsväsendet, personalredovisningen, personalprovningens verksamheten och värnpliktsrekryteringen samt i frågor rörande värnpliktigas tjänstgöringsförhållanden, krigsplacering och inkallelse. Värnpliktsbyråns chef är direkt föredragande för överbefälhavaren och för försvarsgrenscheferna.

Värnpliktsbyråns verksamhet berör så gott som uteslutande problem rörande det rationella utnyttjandet av landets personalresurser i krig och fred. De viktigaste verksamhetsgrenarna är *värnpliktsärenden* samt *ledningen av inskrivningsväsendet*. Vissa av byråns befattningshavare tages dessutom i ganska stor utsträckning i anspråk för *expertuppdrag*. Till värnpliktsärendena i egentlig mening hör frågor rörande tilldelning, uttagning, befrielse och anstånd, principer för provning, uppskov, krigstjänstgöringsfrihet samt rörande förfoganderätt och personalersättning i krig. Vidare handlägger byrån ärenden avseende förordnanden samt familjebidrag och andra sociala förmåner. Antalet ärenden av här berört slag är mycket stort, vilket bland annat sammanhänger med att försvarsgrenscheferna — främst chefen för armén — har att ta ställning till åtskilliga framställningar om anstånd, ändrad uttagning och tilldelning av värnpliktiga. Enbart vid arméns detalj inom byrån behandlas årligen cirka 12 000 sådana ärenden. Handläggningen sker emellertid i regel skriftligen eller medelst telefonkontakt.

Inom byrån handlägges även ärenden rörande möjligheterna att utanför krigsmakten taga i anspråk vissa värnpliktiga för andra samhällsviktiga ändamål.

Ledningen av inskrivningsväsendet kräver bland annat ett omfattande inspektionsarbete, som i huvudsak vilar på centrala värnpliktsbyråns personal. Inskrivningsnämnderna och inskrivningscheferna inspekteras i huvudsak under tiden oktober—november, medan kontrollen av de 91 truppregistreringsmyndigheterna fördelas på hela året. Personal ur byrån biträder även försvarsgrenscheferna vid inspektioner av dem underställda myn-

digheters mobiliseringsförberedelser. Som en viktig del av inskrivningsväsendet ingår utbildningen av inskrivningschefer, övriga ordförande i inskrivningsnämnder samt viss personal vid truppregistreringsmyndigheterna. Kurser för inskrivningschefer, personalofficerare, personalregistratorer m. fl. anordnas med ojämna tidsmellanrum. Antalet elever per kurs brukar uppgå till cirka 25 och kursernas längd varierar mellan tre dagar och fem veckor. I denna utbildning, som ledes av personal tillhörande centrala värnpliktsbyrån, medverkar även vissa experter från de högre militära staberna och förvaltningsmyndigheterna, försvarsdepartementet, militärpsykologiska institutet, sjukvårdsstyrelsen m. m. Viss del av kursverksamheten förlägges till lämplig truppregistreringsmyndighet i landsorten.

Expertuppdrag, som ombesörjes av personal tillhörande centrala värnpliktsbyrån, sammanhänger främst med försvarsdepartementets, försvarstabens och försvarsgrensstabernas behov av värnpliktstekniska specialister i planerings- och organisationsfrågor. En del av dessa uppdrag löses inom ramen för särskilda utredningar. Flera befattningshavare tages regelmässigt i anspråk som föreläsare vid militära skolor och kurser.

Personal ur byrån ingår i den för krigsmakten gemensamma centrala granskningsnämnden, som arbetar två-tre veckor per år. Denna verksamhet har hittills i huvudsak varit förlagd till Uppsala.

Vissa personalprövningsärenden handlägges numera vid militärpsykologiska institutet.

Chef för centrala värnpliktsbyrån är en överste. Byrån består i övrigt av sju detaljer och en gemensam expedition. I april 1962 hade byrån sammanlagt 67 tjänstemän. I detta antal ingick 12 militära befattningshavare, varav fem var arvodister.

Centrala värnpliktsbyrån disponerar av kronan ägda lokaler på Skeppsholmen om sammanlagt cirka 1 500 m², varav något mer än 600 m² i berg- rum. Det totala lokalbehovet är cirka 2 000 m². Godtagbara arbetslokaler saknas för vissa enheter av byrån. Andra nu använda lokaler är i vissa hänseenden av mindre god kvalitet. Utflyttning av delar av verksamheten är därför aktuell.

2. Militärpsykologiska institutet

Militärpsykologiska institutets uppgift är att vara krigsmaktens centrala serviceorgan i psykologiska, pedagogiska och sociologiska frågor. Enligt instruktionen (SFS 14/1959) åligger det institutet att

1. på det arbetspsykologiska området

bedriva forskning rörande människans anpassning till av krig föranledda arbetsbetingelser, bland annat innefattande metoder för klarläggande av psykiska kvalifikationskrav, psykologisk prövningsverksamhet samt psykologiskt lämplig utformning av utrustning och materiel;

utarbета och fastställa metoder för psykologiska undersökningar;
utfärda anvisningar för tillämpning av metoderna samt kontrollera tillämpningen;

utbilda och till tjänstgöring fördela personal, avsedd för psykologisk prövningsverksamhet; samt

utföra statistisk kontroll av tillämpade metoders effektivitet;

2. på *det pedagogisk-psykologiska området*

bedriva forskning, bland annat genom att utföra och medverka vid experimentella undersökningar rörande utbildningsmetoder;

utöva rådgivning rörande utbildningsmetoder, utbildningsplaner och pedagogiska hjälpmedel;

medverka vid utarbetandet av metoder för personalbedömning och betygsättning; samt

utarbета förslag till planer för militärpsykologisk undervisning ävensom giva anvisningar på lärare för sådan undervisning samt på läroböcker och andra hjälpmedel;

3. på *det socialpsykologiska området*

bedriva forskning och utöva rådgivning, särskilt rörande anpassning, motståndsvilja, disciplin och ledarskap; samt

utarbета och fastställa metoder för fältundersökningar, utfärda anvisningar för tillämpning av metoderna ävensom kontrollera tillämpningen; samt

4. på *det klinisk-psykologiska området*

studera förekomsten och verkningarna av psykiska störningar samt dessas uppkomst och orsaker;

föreslå åtgärder för att förebygga sådana störningar; samt

medverka vid utarbetandet av metoder för psykologisk-psykiatrisk undersökningar av psykiskt skadade och sjuka.

Instruktionen föreskriver, att militärpsykologiska institutet skall samarbeta med försvarets sjukvårdsstyrelse samt med universitet, högskolor och andra myndigheter och institutioner, vars uppgifter har samband med institutets verksamhet. Direktiv för denna verksamhet lämnas av överbefälhavaren, under vars överinseende institutet står. Bland myndigheter, som har rättighet att lämna militärpsykologiska institutet arbetsuppgifter, märkes överbefälhavaren, försvarsgrenscheferna samt chefen för centrala värnpliktsbyrån.

Utöver i instruktionen nämnda arbetsuppgifter omfattar verksamheten psykoteknologi och viss utbildning.

Arbetet inom *arbetspsykologien* har för närvarande den största andelen i institutets uppgifter. Denna verksamhet omsluter dels tillämpad prövningsverksamhet, för vilken tillämpningssektionen i huvudsak svarar, dels forsknings- och utredningsuppgifter, som ingår bland forskningssektionens arbetsobjekt. Prövningsverksamheten berör i princip all krigsmaktens personal, varvid tjänstemän från institutet emellertid ombesörjer prövningen av ett relativt obetydligt antal personer. Samtliga tester utarbetsas, prövas och revideras genom institutets försorg. Vid inskrivningsförrättningarna är om-

Tabell 33. Militärpsykologiska institutets prövningsverksamhet år 1957.

Försvarsgren	Ung. antal prövade	Ung. antal dagar	Ung. antal »explorators»- arbetsdagar
Armén	1 780	110	580
Marinen	400	60	230
Flygvapnet	1 930	170	510
Summa	4 110	340	1 320

kring 90 exploratörer i arbete. Denna verksamhet inspekteras årligen vid samtliga inskrivningsnämnder av institutets personal. Härtill kommer de urvalsprov, som genomföres vid förbanden efter de värnpliktigas inryckning till första tjänstgöringen. Institutets personal prövar genom skriftliga prov och intervjuer varje år ett varierande antal värnpliktiga, fast anställda och i försvaret civilanställda. Denna prövningsverksamhet äger rum dels i Stockholm, dels i andra orter. De prövade utgöres inom armén av samtliga kadetter, tekniker- och hantverkaraspiranter, helikopterförare samt en del värnpliktiga med mera specialiserade befattningar såsom fallskärmsjägare och robotstyrare. Dessa prövningar är decentraliserade och genomföres sålunda på olika orter i landet. Av marinens personal prövar institutet bland annat officersaspiranter, helikopterförare, vissa underofficerare samt en del värnpliktiga, t. ex. röjdykare och ubåtsmän. Även denna verksamhet är fördelad på flera platser men äger i ganska stor utsträckning rum på sjökrigsskolan i Näsby Park. Flygvapnets personal prövas i mycket stor utsträckning och denna verksamhet är i ganska hög grad koncentrerad till Stockholm. Flygvapnets uttagningskommission arbetar i anslutning till militärpsykologiska institutets lokaler och måste i ganska hög grad återfalla på den flygmedicinska undersökningscentralen, som är förlagd till Stockholm. De medicinska och psykologiska undersökningarna är koordinerade. Omfattningen av institutets prövningsverksamhet framgår av tabell 33, som avser förhållandena år 1957.

I tabellen ingår ej prövningsverksamheten vid ordinarie inskrivningsförrättningar (cirka 3.800 exploratörsdagar) eller prövningar efter de värnpliktigas inryckning till första tjänstgöring.

Forsknings- och utredningsverksamheten omfattar bland annat konstruktion, kontroll och revision av olika tester samt utarbetande av bestämmelser för bedömning och rättning av dessa prov. Detta arbete utföres i nära samarbete med centrala värnpliktsbyrån, de olika försvarsgrensstabernas utbildnings- och personalavdelningar, forskningsanstalten samt olika planeringsorgan i försvarsstaben, försvarsgrensstaberna och de centrala förvaltningarna. Utredningarna beställes ofta av försvarsgrenscheferna. De kan omfatta tämligen ingående fältundersökningar och är vanligen tidskrävande.

Den *pedagogisk-psykologiska verksamheten* är av mindre omfattning. Institutet har på detta område en rådgivande ställning i förhållande till utbildningsavdelningar och militära skolor. Bland institutets senare arbetsuppgifter på detta område märkes bland annat en ny lärobok i militärpsykologi. I anslutning härtill utarbetades nya undervisningsplaner för arméns högre och lägre skolor. Institutet har även genomfört utredningar rörande intagningen till de militära högskolorna, varvid data insamlades för 900 officerare. Vidare biträder institutet utbildningsavdelningar och skolor ifråga om personalbedömning och betygsättning.

Den *socialpsykologiska verksamheten* har hittills varit begränsad. Utbyggnad pågår emellertid. Under senare år har institutet utfört flera undersökningar av de värnpliktigas inställning till de militära förhållandena, varvid man försökt klarlägga uppkomsten av olika attityder. Vidare har även vissa propagandaanalytiska frågor undersökts i nära samarbete främst med press- och filmavdelningen och personalvårdsbyrån i försvarsstaben samt med beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

Den *klinisk-psykologiska verksamheten* har under senare tid bland annat omfattat studier av vissa aspekter på ytkrigets psykologiska problem, flygsäkerhetsfrågor, planläggning av vissa krigsorganisatoriska åtgärder och vissa undersökningar på hemvändande FN-förband. Denna verksamhet bedrivs i nära samarbete med försvarets sjukvårdsstyrelse, civila medicinalmyndigheter samt försvarsgrensstabernas taktikavdelningar.

Institutets *psykoteknologiska verksamhet* omfattar i huvudsak urvals- och utbildningsfrågor.

Institutet bedriver även en tämligen omfattande utbildnings- och undervisningsverksamhet; bland annat utbildas årligen ett mindre antal värnpliktiga psykologer med differentiering på en klinisk och en socialpsykologisk linje. Olika kurser för exploratörer, provledare och inskrivningsförrättare genomföres årligen. År 1961 uppgick det totala antalet lektionstimmar vid dessa kurser till mer än 600. Ett ganska stort antal lärare var engagerade. Ett visst samarbete äger rum med pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet. Personal tillhörande militärpsykologiska institutet meddelar även undervisning i psykologi vid olika militära skolor, såsom t. ex. krigsskolan samt plutonchefs- och instruktörsskolor m. fl.

Militärpsykologiska institutet består av chef, benämnd militäröverpsykolog, en forsknings- och en tillämpningssektion samt expedition. Militäröverpsykologen är tillika chef för forskningssektionen. Tillämpningssektionen förestås av en regementsofficer. Personalen i övrigt består av civila psykologer, officerare och kontorspersonal. Den 1 oktober 1962 hade institutet 28 tjänstemän. Cirka 25 värnpliktiga från samtliga försvarsgrenar beordras också regelmässigt till tjänstgöring som expeditions- och skrivbiträden vid institutet.

Institutet disponerar sedan år 1957 lokaler i militärhögskolans etablissemang.

ment vid Valhallavägen 117. Lokalerna anses vara ändamålsenliga. På grund av högskolans fortgående utbyggnad kommer institutet emellertid snart att behöva nya lokaler.

3. Försvarets brevskola

Skolans uppgift är enligt reglementet att meddela korrespondensundervisning i militära ämnen ävensom i civilförsvarskunskap och i övriga för totalförsvaret betydelsefulla frågor åt befäl på aktiv stat, befäl i reserven, värnpliktigt befäl och hemvärnsbefäl samt, där så är lämpligt, åt annan personal som tillhör krigsmakten eller som vid beredskapstjänst, mobilisering eller krig är avsedd att tillhöra densamma,

i ämnen, som behandla samhällsfrågor och utrikespolitiska spörsmål, åt befäl på aktiv stat samt i viss utsträckning även åt befäl i reserven och värnpliktigt befäl, i historia åt officerare på aktiv stat som bereda sig för inträde vid krigshögskolan, i främmande språk åt aktivt befäl, främst officerare som bereda sig för inträde vid krigshögskolan.

De uppgifter som enligt instruktionen berör krigshögskolan har numera avseende på militärhögskolan.

Utom att planlägga och leda skolans kursverksamhet, följa den tekniska utvecklingen på korrespondensundervisningens område och sörja för brevkursernas aktualitet skall skolchefen instruktionsenligt samarbeta med ett ganska stort antal myndigheter m. fl. Beträffande kurserna i militära ämnen, civilförsvarskunskap och för totalförsvaret betydelsefulla frågor skall samarbete sålunda äga rum med de myndigheter, som allmänt sett svarar för utbildningen på berörda områden. I fråga om kurserna i samhällsfrågor och utrikespolitiska spörsmål skall skolchefen samarbeta med försvarsstaben samt med vissa civila organisationer och institutioner. De kurser, som avses för inträdessökande till militärhögskolan — enligt instruktionen omfattande historia och främmande språk — skall utarbetas i samarbete med denna högskola.

Övriga instruktioner för skolans verksamhet meddelas av chefen för armén.

Försvarets brevskola består av chef, expedition, ett fåtal heltidsanställda militära och civila lärare samt ett ganska stort antal mot särskilda arvoden arbetande kursbrevsförfattare och granskare. Dessa arbetar helt utanför skolans lokaler. Vidare finnes ett brevskolans studieråd, som består av chefen för skolan, cheferna för försvarsgrensstabernas utbildningsavdelningar eller av vederbörande försvarsgrenschef utsedda representanter för dem samt representanter för chefen för försvarsstaben och för centralförbundet för befälsutbildning. Vid handläggningen av vissa frågor kan dessutom representanter för hemvärdet, civilförsvaret och de frivilliga försvarsorganisationerna samt civil sakkunskap ingå.

I oktober 1961 bestod skolans personal av åtta heltidsanställda tjänstemän, varav två officerare.

Hösten 1961 var 51 personer mot särskilt arvode anställda som kursförfattare och granskare. Av dessa var en stor del officerare, som genom sin utbildning eller sitt ordinarie arbete i staber eller förvaltningar hade särskilda kvalifikationer för sådant arbete. Återstoden utgjordes av akademiker och tekniskt utbildad personal.

Försvarets brevkola har sina lokaler vid Strindbergsgatan 23, där arbetsrum m. m. om totalt cirka 400 m² förhyres av Sveriges Radio. Lokalerna är ändamålsenliga och tillsvidare tillräckliga, men ytterligare behov väntas uppstå.

Centrala organ för indelning, kartläggning m. m. samt lantbruk och skogsbruk (Block 5)

1. Kammarkollegiet

Kammarkollegiets arbetsuppgifter kan fördelas på tre huvudgrupper, nämligen konsultativa uppgifter, förvaltande uppgifter samt uppgifter hänförliga till den s. k. statsadvokatien.

Konsultativa uppgifter. Kollegiet utreder och yttrar sig i frågor av intresse för statliga eller kyrkliga institutioner. Det kan gälla frågor om rikets indelning, rätt till fast egendom av olika slag, innebörden av skattläggning, skifte och avvitrting, förutsättningar för expropriation för allmänt behov m. m.

I vissa rättegångar, som andra ämbetsverk utför, verkställer kollegiet den erforderliga utredningen.

Kollegiets befattning med rikets indelning har sitt ursprung i dess överinseende under äldre tid över den statliga lokalförvaltningen och prästerskapets från jorden utgående rättigheter. Den praxis som utvecklats beträffande rättsliga och ekonomiska regleringar mellan de av indelningsändring berörda enheterna har i huvudsak utbildats inom kollegiet. Då denna praxis kodifierades i lagstiftningen erhöi kollegiet följdriktigt ställning som central utredningsmyndighet. Denna uppgift har i praxis även utsträckts till frågan om rätt indelning och rätt sträckning av gränser mellan indelningsenheter samt ombildning av kommun till annan organisationsform — stads- och köpingsbildningar.

Då en kommun eller en församling eller medlem därav ifrågasätter ändring i kommunens eller församlingens indelning skall ansökan därom inges till kollegiet. Fråga om sådan indelning kan väckas även av kollegiet själv eller av länsstyrelse respektive domkapitel och av skolöverstyrelsen. I fall där kollegiet icke avvisar ansökningen direkt, uppdrager kollegiet i regel åt särskild utredningsman att utföra utredningen. Stundom överlämnas ärendet till länsstyrelsen för utredning. I mindre ärenden utföres utredningen inom kollegiet. Därefter har kollegiet att med eget utlåtande underställa indelningsfrågan Kungl. Maj:ts prövning.

Ett visst sammanhang med indelningsärenden har frågor om redovisning av fastigheter i jordregistret. Beslut i sådana ärenden meddelas av lantmäteristyrelsen, som ofta inhämtar yttrande av kollegiet. Kollegiets

befattning med kyrkliga ärenden består, bortsett från frågor om försäljning av kyrklig jord, i huvudsak i besvarande av remisser från Kungl. Maj:t. Sådana ärenden förekommer i stor utsträckning och är av skiftande karaktär. De rör bl. a. disposition av jord och fonder, löne- och arvodesfrågor för prästerskap och kyrkomusiker, anslag av kyrkofondsmedel, frågor om den prästerliga organisationen och pastoratsindelningen, anordnande av prästgård, förvärv av kyrklig boställsjord, domkyrkor, deras utgifts- och inkomststater samt framför allt kyrkliga lagstiftningsfrågor.

Kollegiet och statskontoret framlägger årligen gemensamt förslag rörande storleken av den allmänna kyrkoavgiften, genom vilken kyrkofondens inkomster och utgifter balanseras.

Förvaltande uppgifter. Kollegiet handlägger årligen ett stort antal ärenden om tillstånd till försäljning av kyrklig jord. Nära dessa försäljningsfrågor står ärenden om tillstånd för stad att försälja kronodonationsjord, påkallad av städernas ständiga tillväxt och behov av exploateringsmark.

Kollegiet har vidare att pröva och avgöra ärenden om förande av kronans jordebok, om hemmans rätta mantal, om lotshemmans utbyte samt i viss mån om förmåner, rättigheter och skyldigheter, som åtföljer hemman, jord- eller lägenhet på grund av dess särskilda natur och egenskap.

Kollegiet har med vissa undantag inseende och vård över hemman och lägenheter, som upplåtits för civila behov och ändamål, kronohemman, lägenheter och nybyggen under stadgad åborätt, till lappväsendet anslagen jord, Vadstena krigsmanshuskassas egendom m. m.

Kollegiet är vidare besvärinstans angående prästerskapets, kyrkomusikers och kyrkobetjäningens löningsrättigheter, i mål enligt ecklesiastika arrendestadgan, samt i mål angående företråde till s. k. stadgad åborätt. Kollegiet utser också bland dess chef och ledamöter tre av de fem markegångsdeputerade, som upprättar de årliga markegångstaxorna.

Riksregalierna och därmed sammanhörande dyrbarheter står under kollegiets vård.

Kammarkollegiets utredningar grundas i stor utsträckning på handlingar och kartor som förvaras i ämbetsverkets arkiv. Det åligger kollegiet att vårda arkivet och att verkställa anteckningar i jordeböcker och förteckningar. Arkivet anlitas även för utredningar i ärenden som andra myndigheter handlägger. Bland uppdragsgivarna kan nämnas domstolar, domänstyrelsen, lantmäteristyrelsen, byggnadsstyrelsen, järnvägsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, militära myndigheter, länsstyrelserna, stiftsnämnderna och domkapitlen.

Uppgifter hänförliga till den s. k. statsadvokatien. Till dessa uppgifter hör bevakandet av det allmännas rätt ifråga om fast egendom av offentlig natur. Uppgiften är icke exklusiv. Ett stort antal myndigheter har rättsvårdande

uppgifter, men kollegiet har generell fullmakt, där sådant uppdrag saknas för någon fastighetsgrupp.

Den mest betydande arbetsbördan inom statsadvokatens område sammanhänger med vattenmålen. Det åligger kollegiet att bevaka talan för tillvaratagande av viss bygds intressen eller eljest för bevakande av det allmännas rätt. Har kollegiet fattat beslut om förande av talan för det allmänna, skall denna talan normalt utföras av advokatfiskalsämbetet såsom kollegiets ombud. En kungörelse från år 1953 om förberedande av vissa företag enligt vattenlagen ålägger kollegiet ansvaret för erforderliga utredningar för att tillgodose naturskyddets intressen.

Sedan många år har — med den utveckling och omfattning vattenmål i samband med kraftverksutbyggnader fått — kollegiets verksamhet i samband härmed varit betydande.

Under senare år har kollegiet i åtskilliga fall fått ingripa mot vattenföreningar, när avloppsvattens utsläppande vållat fiskdöd eller sanitär olägenhet eller då föreslagna reningsanordningar visat sig otillräckliga. Till kollegiets uppgifter hör också ärenden om ersättning för mistad fiskerätt enligt 1950 års lagstiftning om rätt till fiske och om gräns mot allmänt vattenområde. Kronans talan i dylika mål bevakas av kollegiet. Fiskeersättningsfrågorna rör ofta mycket stora belopp.

Kammarkollegiets talan i vattenmål utföres av dess advokatfiskalsämbete. Ämbetet skall också tillse, bevaka och utföra kronans rätt och talan i alla till kollegiets befattning hörande ärenden, där kronans rätt är i fråga samt handlägga ärenden rörande allmänna arvsfonden.

Chef för kammarkollegium är en generaldirektör. Ledamöter i kollegiet är fyra kammarråd vilka förestår var sin byrå. Hos kollegiet finnes ett advokatfiskalskontor, vilket förestås av en förste advokatfiskal, samt ett arkiv med en förste arkivarie som chef.

Hos kollegiet var den 1 oktober 1961 anställda 51 befattningshavare. Kammarkollegiet är ett utpräglat »juristverk». Enligt praxis anställes i befattningar i lönegrad 19 och däröver endast personer med juridisk examen.

2. Lantmäteristyrelsen

Enligt gällande instruktion (SFS 1960:596) åligger det lantmäteristyrelsen att leda och öva tillsyn över fastighetsbildningen enligt den för landsbygden gällande lagstiftningen och över rikets lantmäteriväsende i övrigt, till den del tillsyn däröver ej ankommer på annan ämbetsmyndighet. Styrelsen har överinseendet över mätningsväsendet i städer och köpingar samt andra samhällen, där för städerna gällande ordning för bebyggande skall iakttagas,

fastighetsregister föras enligt de för stad gällande bestämmelserna eller stadsplan fastställt eller tomtindelning som i stad finnes. Även arbetet med uppläggande och förande av jordregister och fastighetsregister står under styrelsens överinseende.

Lantmäteristyrelsen utgöres av en generaldirektör och chef samt fyra byråchefer såsom ledamöter. Byråcheferna förestår var sin byrå, nämligen administrativa byrån, landsbygdsbyrån, stadsbyrån och utredningsbyrån. Vidare finnes en från byråindelningen fristående mätningsteknisk avdelning under ledning av en avdelningsdirektör.

Administrativa byrån handlägger författningsärenden, ärenden angående regional tillämpning av fastighetsbildnings- och fastighetsregistreringsbestämmelser, ärenden angående lantmäteristyrelsens och underställda staters organisation och ekonomi, medelsförvaltning i allmänhet, utbildnings- och fortbildningsfrågor beträffande lantmäteripersonal samt övriga administrativa frågor. Under byrån sorterar bl. a. personal för mera kvalificerad lagning och konservering av skadade kartor, tillhörande såväl styrelsen som länslantmäterikontoren.

På *landsbygdsbyrån* handlägges ärenden angående fastighetsbildning enligt den för landsbygden gällande lagstiftningen och andra ärenden av jordpolitisk natur, ärenden av teknisk art beträffande lantmäteriverksamheten på landet samt ärenden angående statsbidrag till lantmäteriförrättningar. Byrån utarbetar föreskrifter, anvisningar o. d. rörande tillämpningen av de materiella reglerna i den lagstiftning, som ligger till grund för förrättningsverksamheten. I anslutning härtill sker metodikstudier och utredningar i fastighetstekniska och fastighetsekonomiska spörsmål. Byrån skall därjämte — med anledning av remisser från domstolar och departement — avge utlåtanden i bl. a. jord- och planpolitiska frågor, som uppkommer i jorddelningsmål eller på annat sätt.

På *stadsbyråns* handläggning ankommer ärenden rörande mätningssväsendet i städer och vissa samhällen m. m., samt fastighetsregistreringen. Vidare föres till denna byrå remissärenden från departement och domstolar i mål rörande tillämpningen av fastighetsbildningslagstiftningen för stad och byggnadslagstiftningen. Byråns verksamhet är i betydande utsträckning inriktad på service till städer och andra tätorter beträffande speciella problem inom byråns arbetsområde.

På *utredningsbyrån* handlägges sådana ärenden angående utredningar och utlåtanden i fastighetsrättsliga frågor, som icke tillhör landsbygds- eller stadsbyrån, samt ärenden rörande jordregistret. De fastighetsrättsliga frågorna avser huvudsakligen att med ledning av äldre lantmäterihandlingar, domar och andra urkunder klarlägga fastighetsindelningens rättsliga innebörd. Ärendena, som ofta har rättshistorisk anknytning, kräver omfattande undersökningar i skilda arkiv samt studier av allmänna eller lokala jordförhållanden i äldre tid. Jordregisterärendena avser bl. a. frågor, som

har eller kan antagas få betydelse för lagfarts- och inteckningsväsendet. I utredningsbyrån ingår ett kartarkiv omfattande mer än 200 000 akter.

Mätningstekniska avdelningen har till huvuduppgift att biträda den lokala förrättningsorganisationen i fråga om sådana arbetsmoment, där avancerade fotogrammetriska och beräkningstekniska metoder kommer till användning. För geodetiska beräkningar hyr avdelningen maskintid hos matematikmaskinnämnden eller hos enskilt företag i branschen. Inom avdelningen bedrivs därjämte erforderligt utvecklingsarbete inom ifrågavarande tekniska områden.

Hos lantmäteristyrelsen tjänstgjorde den 1 oktober 1961 110 personer, av vilka 21 var placerade i lönegrad 21 och däröver, 12 i lönegraderna 15—19 och 73 i lönegraderna 1—13.

3. Rikets allmänna kartverk

Enligt gällande instruktion (SFS 1961:406) har rikets allmänna kartverk till uppgift att upprätta, utge och vid behov revidera geodetiskt grundade ekonomiska och topografiska kartor, fotokartor och översiktskartor samt för krigsmakten erforderliga kartor av permanent natur.

Kartverkets ledning utgöres av dess generaldirektör samt cheferna för verkets fyra byråer, chefen för verkets administrativa avdelning samt en avdelningsdirektör.

Inom kartverket finnes följande byråer, nämligen kartografiska byrån, fotogrammetriska byrån, geodetiska byrån och militärbyrån. Kartografiska och fotogrammetriska byråerna förestås av var sin överingenjör, geodetiska byrån av en byråchef med titeln professor och militärbyrån av en regements-officer på försvarsstabens stat. Administrativa avdelningen förestås av en byrådirektör. Den tidigare nämnda avdelningsdirektören står till generaldirektörens förfogande för handläggning av samordningsfrågor m. m.

Kartografiska byrån, som är kartverkets största byrå, omfattar cirka 215 tjänstemän och är indelad i fyra avdelningar, nämligen en fält- och redigeringsavdelning, en fastighetsregistreringsavdelning, en rit- och reproduktionsavdelning och en planeringsavdelning. Arbetet med de officiella kartorna är väsentligen koncentrerat till denna byrå. Under somrarna omorganiserar huvuddelen av byrån i fältarbetsgrupper, som utför rekognoscerings- och kartarbeten.

Fotogrammetriska byrån är indelad i en planeringsavdelning, en flygfotoavdelning och en bearbetningsavdelning. Byrån planlägger och utför i samarbete med Svensk Flygtjänst AB all flygfotografering, såväl för det officiella karttrycket som för beställningsarbeten. Vidare ombesörjer byrån allt arbete för framställning av fotokartor. Å byrån utföres även huvuddelen

av de bildframställnings- och kartarbeten som uppdrages åt kartverket av utomstående beställare.

Den *geodetiska byrån* är uppdelad i en vetenskaplig avdelning, en mättings- och en beräkningsavdelning. Byråns uppgift är främst att förse landet med ett nät av sådana i plan och höjd inmätta stompunkter, som kan ligga till grund för andra mättningsföretag. Stommen bör utföras så att den kan utnyttjas även för andra kartläggningsarbeten, som utföres av lantmäteriet eller sjöfartsstyrelsen. Verksamheten omfattar astronomiska beräkningar samt triangulerings- och avvägningensarbeten.

Militärbyrån utför den granskning av kartor och flygbilder som är föreskriven av sekretesskäl. Vidare avslutas arbetena på eldledningskartan vid byrån, som dessutom handlägger alla ärenden inom verket, som berör försvarsväsendet.

På *administrativa avdelningen* handlägges ärenden angående organisation, personal, ekonomi, arkivfrågor och förrådshållning samt administrativa frågor i allmänhet.

Planeringsdelegationen består av representanter för de olika byråerna med uppgift att svara för planeringen i stort av verkets produktion och att åstadkomma en önskvärd samordning av arbetet inom de olika enheterna.

Kartverkskommissionen — ett rådgivande organ, som bland annat har att fastställa kartverkets arbetsplan för varje arbetsår — skall bestå av nio ledamöter. Cheferna för armén och flygvapnet, försvarsstabschefen samt cheferna för kartverket och Sveriges geologiska undersökning är självskrivna ledamöter. Kungl. Maj:t utser ordförande och övriga ledamöter, så att lantmäteriet, väg- och vattenbyggnadsverket, jordbruket och skogsbruket blir representerade. Kartverkets chef är vice ordförande och föredragande i kommissionen. Kommissionen sammanträder en—tre gånger årligen.

Kartverkets nuvarande verksamhet är främst inriktad på framställning av ekonomiska och topografiska kartor samt olika fotogrammetriska beställningsarbeten.

Verksamheten i stort i fråga om olika karttyper och beställningsarbeten framgår av följande summariska översikt.

Som underlag för den ekonomiska kartläggningen men även för den topografiska kartan framställs en *fotokarta* i skalan 1:10 000. Fotokartan har framställts eller skall framställas för de delar av landet som ingår i den ekonomiska kartläggningen samt dessutom för områden över vilka eldledningskarta skall upprättas.

Den *ekonomiska kartan* i skalan 1:10 000 framställs för södra och större delen av mellersta Sverige samt Norrlands kustland. Av kartans beräknade totala antal blad, omkring 13 000, hade vid årsskiftet 1960/61 utgivits ca 6 500 blad. Kartan innehåller en fotografisk bild av terrängen samt uppgifter om fastighets-, ägodels- och administrativ indelning m. m.

Eldledningskartan framställs enligt plan, som efter hand fastställs i samråd mellan kartverket och försvarsstaben. Den utgöres av en till skalan 1:20 000 för-

minskad fotokarta försedd med koordinatnät, nivåkurvor och triangelpunkter m. m.

Den *gamla topografiska kartan* eller generalstabskartan i skalan 1:100 000 (1:200 000 för vissa delar av Norrlands inland) har utgivits för hela landet och revideras blott i begränsad omfattning.

Den *nya topografiska kartan* i skalan 1:50 000, som började utgivas 1954, hade vid årsskiftet 1960/61 utkommit med 83 blad, motsvarande ca 1/12 av landets yta.

Ny typ för översiktskarta i skalan 1:250 000, avsedd att ersätta en äldre översiktskarta i skalan 1:400 000 fastställdes av KMt år 1958. Framställningen av den nya kartan torde komma att kräva flera decennier.

Under år 1958 utgavs en *generalkarta* i skalan 1:1 000 000, som torde komma att revideras med relativt korta intervaller.

Höjdkartan i skalan 1:500 000, vars sista blad utgavs 1922, torde ej komma att ersättas.

Kartverket svarar slutligen för fyra blad av *internationella världskartan* i skalan 1:1 000 000.

Kartverkets *beställningsarbeten* omfattar i huvudsak fotografiska produkter, fotogrammetriska trianguleringsarbeten och kartor. Verkets kapacitet medger emellertid ej att alla önskemål om fotogrammetriska arbeten kan tillgodoses.

Den alltmer komplicerade kartframställningen, främst betingad av de nu använda fotogrammetriska metoderna, kräver en omfattande och relativt dyrbar utrustning. Kartverket äger för närvarande två moderna, tvåmotoriga flygplan och två äldre reservflygplan. Under flygfotograferingssäsongen förhyres ytterligare två flygplan av ett privat bolag. Norrtälje flygfält utnyttjas som bas för flygfotograferingar. Hangarer, verkstadslokaler m. m. förhyres av Norrtälje stad, där tre av verkets befattningshavare är stationerade. Teknisk service på flygplanen ombesörjes enligt avtal av Svensk Flygtjänst AB, Stockholm, som också i viss utsträckning tillhandahåller flygförare samt mekanikerpersonal.

Kartverket äger vidare en ganska ansevärd och dyrbar kamerautrustning. Annan dyrbar och delvis svårersättningsvärd materiel är ett ganska stort antal stereo- och rektifieringsinstrument samt en omfattande fotografisk laboratorieutrustning för framkallning, kopiering, förstoring och förminskning av fotogrammetriskt material. För de geodetiska fältarbetena fordras bl. a. vinkelmättningsinstrument, gravimetrar och distansmättningsinstrument.

De uppgifter, som bör framgå av de officiella kartorna, och av de beställningsarbeten, som kartverket har att utföra, kan ej inhämtas enbart genom flygfotografering och fältrekognoscering. Ett stort antal uppgifter måste också inhämtas från arkivmaterial m. m. som förvaras hos andra myndigheter. Främst gäller detta lantmäteriakter, som förvaras i lantmäteristyrelsens och länslantmäterikontorens arkiv. Utnyttjandet av lantmäteristyrelsens arkiv underlättas av att kartverket och lantmäteristyrelsen ligger re-

lativt nära varandra i Stockholm. Emellertid bör enligt kartverket styrelsens arkivakter kunna försändas per post utan att föranleda någon allvarlig olägenhet. Enahanda förfaringssätt måste ju redan nu tillämpas för länslantmäterikontorens vidkommande.

Kartframställningen är en ganska invecklad process, där de olika arbetsmomenten för närvarande utföres dels av kartverket och dels av vederbörande tryckeriföretag. Reproduktionsmaterialen måste därför under utformningen flyttas flera gånger mellan de båda företagen. Av tidsskäl och på grund av arbetsmaterialets ömtålighet utföres dessa transporter med bud. Det uppgives emellertid att kartverket ganska snart kommer att övertaga samtliga förberedande reproduktionsåtgärder fram till ett fullt färdigt reproduktionsoriginal. Samarbetet med tryckeriet kommer härigenom att förenklas.

Generalstabens litografiska anstalt ombesörjde intill den 1 januari 1963 tryckning och förläggning av den ekonomiska kartan, de topografiska kartorna, generalkartan samt översiktskartan i skalan 1:400 000. I fråga om andra kartor, till vilka kartverket haft förlagsrätten, har tryckningen fördelats mellan Generalstabens litografiska anstalt och numera Svenska Reproduktions Aktiebolaget efter anbud. Genom beslut den 10 mars 1961 anmodade Kungl. Maj:t kartverket att med giltighet från och med den 1 januari 1963 uppsäga samtliga mellan kartverket och A. Börtzells tryckeri AB såsom innehavare av Generalstabens litografiska anstalt träffade avtal om försäljning och tryckning m. m. av officiella kartor. Härefter förordnade Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1961, att kartverket skulle omhänderta förläggningen av de officiella kartorna, att tryckningen av kartorna skulle ske efter anbudsförfarande samt att distributionen och försäljningen av kartorna skulle anförtros Svenska Reproduktions AB.

Antalet anställda vid kartverket uppgick den 1 oktober 1961 till 405 personer. Intill den 1 juli 1962 kommenderades viss militär personal till tjänstgöring vid verket. Sådan kommendering, omfattande genomsnittligt mellan 30 och 40 officerare och underofficerare, har i princip upphört fr. o. m. ingången av budgetåret 1962/63. Personalen vid kartverket kommer sålunda i fortsättningen att vara helt civil fränsett chefen för militärbyrån och en topografofficer.

4. Svenska Reproduktions AB

Enligt beslut vid 1961 års riksdag ombildades förutvarande Statens Reproduktionsanstalt fr. o. m. den 1 juli 1962 till aktiebolag med namnet Svenska Reproduktions AB. Bolaget bedriver i huvudsak samma verksamhet som reproduktionsanstalten. Vissa nya arbetsuppgifter har dock tillkommit.

Den redogörelse för det nya aktiebolagets organisation, uppgifter och ar-

betssätt som lämnas i det följande bygger i väsentliga delar på motsvarande förhållanden beträffande reproduktionsanstalten.

Enligt den för reproduktionsanstalten gällande instruktionen hade anstalten till uppgift att åt staten och dess organ ävensom åt enskilda mot betalning utföra reproduktion och tryckning av kartor, ritningar och blanketter m. m. samt bedriva i samband därmed stående förlagsverksamhet.

Verksamheten vid anstalten var organiserad på en litografisk avdelning för litografiskt arbete inklusive offsettryck, fotografiskt ateljéarbete m. m., en typografisk avdelning för bok- och blankettertryck, bokbinderi, förråd och expedition samt kartredaktion och förlag.

Rörande den närmare beskaffenheten av verksamheten vid reproduktionsanstalten lämnades i proposition 1961:93 följande redogörelse.

Den litografiska avdelningens produktion består till cirka 50 procent av karttryck och till återstående del av blankettertryck, förpackningstryck, journaler och tidskrifter m. m. I tryckningen av de av rikets allmänna kartverk framställda kartorna har anstalten — trots syftet med anstaltens tillkomst och instruktionens allmänna ordalag — hittills medverkat endast i mycket ringa utsträckning. De karttryck, som anstalten för närvarande utför, är i första hand sådana som har samband med lantmäteriets fastighetsbildningsåtgärder, vidare grundkartor för olika planeringsändamål, byggnadsplaner, stadsplaner och generalplaner, kartor i samband med ändring i rikets indelning samt andra beställningar för städers och samhällens behov, exempelvis turistkartor och adresskartor. Verksamheten på den litografiska avdelningen omfattar även fotografiskt ateljéarbete. Den typografiska avdelningen trycker blanketter, böcker, tidskrifter m. m. Avdelningen utför även visst riksdagstryck. Kartredaktionen bedriver kundservice i samband med beställningstryck av kartor samt framställer manuskript för karttryck. Vid förlaget tillhandahålles en mångfald olika artiklar, däribland cirka 1 000 olika slag av blanketter. Förlagsverksamheten har en årsomsättning av i runt tal en miljon kronor och antalet försändelser under ett år uppgår till cirka 30 000. Sistnämnda verksamhet omfattar inte bara litteratur och blanketter utan även kartpapper, plaster och annat ritmaterial. I samarbete med andra statliga organ har i vissa fall även kartor införts i förlags- och distributionsverksamheten. Slutligen bedriver anstalten visst utvecklingsarbete på karttryckets område. Årsomsättningen uppgår till cirka 3,6 miljoner kronor.

Beslutet om att ombilda reproduktionsanstalten till aktiebolag motive- rades bl. a. av att anstalten därigenom skulle bli jämställd med de privata företag på marknaden, som den hade att konkurrera med. Statsmakterna torde särskilt ha syftat till att möjliggöra en ökning av andelen i det officiella karttrycket och distributionen av kartor. I konsekvens härmed uppsades det tidigare avtalet mellan kartverket och Generalstabens litografiska anstalt om tryckning, lagerhållning, distribution och upphovsrätt till officiella kartor. Kartorna skall tryckas efter anbudsförfarande samt distribueras och försäljas av Svenska Reproduktions AB.

I den ovannämnda propositionen 1961:93 framhöll departementschefen, att lösningen av företagets lokalfråga var en viktig förutsättning för ett rationellt bedrivande av verksamheten. Företagets lokaler, som förhyres på

fem olika ställen i Stockholm, ansågs undermåliga från arbetarskyddssynpunkt. Sammanlagda planytan uppgår till 3 100 m², medan lokalbehovet kan beräknas motsvara en planyta av ungefär 6 900 m². Departementschefen ansåg detta behov böra tillgodoses genom ett nybygge för företaget i Stockholm. Med hänsyn till de krav på en central förläggning av det nya bolaget, som följde av konkurrensen med privata företag med likartad verksamhet och behovet av närbelägenhet till rikets allmänna kartverk och lantmäteristyrelsen samt andra statliga organ, sade sig departementschefen icke kunna förorda någon omlokalisering av företaget till landsorten.

Åt byggnadsstyrelsen har sedermera uppdragits att för en beräknad kostnad av 8 300 000 kronor ombesörja uppförandet av en nybyggnad för bolagets räkning i Stockholms nordvästra del. Till byggnadsarbetena, som efter erforderlig projektering igångsatts hösten 1962, har hittills anvisats 3 700 000 kronor.

Antalet anställda vid företaget var år 1961 147 personer, varav 39 tjänstemän. Fördelningen av de anställda på olika avdelningar var följande: kontor och förlag 20, litografiska avdelningen inklusive kartredaktionen 55, typografiska avdelningen 31, bokbinderi, lager och expedition 35 samt städningpersonal 6.

5. Lantbruksstyrelsen

Enligt den för lantbruksstyrelsen gällande instruktionen (SFS 1960:634) åligger det styrelsen bland annat att

i den mån det ej ankommer på annan myndighet utöva ledningen av och kontrollen över de statliga åtgärderna för att förbättra jordbrukets brukningsenheter i fråga om storlek, ägosammansättning eller ägoanordning (yttre rationalisering);
främja mera varaktig förbättring av jord, ekonomibygnader eller tekniska anordningar å befintliga eller planerade brukningsenheter (inre rationalisering);
i samarbete med rikets hushållningssällskap främja övriga åtgärder för förbättring av driftsförhållandena och det ekonomiska utbytet av jordbruket (driftsrationalisering); samt

leda och övervaka den sociala jordbruksegnahemsverksamheten ävensom verksamheten för beredande av särskilt stöd åt vissa mindre jordbruk.

Under lantbruksstyrelsen lyder lantbruksnämnderna och deras ortsbud samt statens hingstdepå och stuteri. Styrelsen har överinseende över Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut, statens centrala frökontrollanstalt, statens maskinprovningar samt jordbrukets upplysningsnämnd. Under styrelsens överinseende och inspektion står också statens och med statsmedel understödda lantbruksundervisningsanstalter med undantag av lantbrukshögskolan och statens lantbruksförsök. Styrelsen utövar därjämte tillsyn över hushållningssällskapen samt med statsmedel understödda lokala lantbrukskemiska kontrollstationer och frökontrollanstalter.

Lantbruksstyrelsen utgöres av en generaldirektör och chef, två överdirektörer, varav en tillika souschef, och fyra av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år förordnade särskilda ledamöter.

De båda överdirektörerna förestår var sin avdelning, *rationaliseringsavdelningen*- och *lantbruksavdelningen*, vilkas arbetsuppgifter är fördelade på byråer och sektioner på sätt som framgår av tabell 34. Direkt under generaldirektören sorterar den *administrativa byrån*.

Tabell 34. Översikt över lantbruksstyrelsens organisation

<i>Rationaliseringsavdelningen</i>	<i>Lantbruksavdelningen</i>
Byrån för inre rationalisering	Lantbruksbyrån
Byggnadssektion	Allmän sektion
Sektion för torrlägningsärenden med lantbruksingenjörorganisationen	Trädgårdssektion
Byrån för yttre rationalisering	Husdjursbyrån
Sektion för skogliga ärenden	Undervisningsbyrån
	Jordbruksekonomiska byrån

Direkt under verkschefen

Administrativa byrån

Personalsektion

Kameralsektion

Kanslisektion

Byrån för inre rationalisering handlägger bl. a. frågor som rör investering i jord och byggnader, lån och bidrag till inre rationalisering, jordbruks-egnahemslån, driftslån samt frågor om diverse statliga stödåtgärder av social natur, såsom arealtillägg till småbrukare och stöd åt vissa innehavare av fjäll- och lappplägenheter. Inom byråns byggnadssektion utarbetas detalj- och typritningar för jordbrukets driftsbyggnader, vilka kommer till användning i lantbruksnämndernas verksamhet. Torrlägningssektionen ger lantbruksnämnderna motsvarande ledning och service för rådgivning och planläggning av diknings- och andra markförbättringsåtgärder.

Byrån för yttre rationalisering utför eller medverkar vid såväl översiktliga utredningar som individualplaneringar, handlägger besvär- och underställningsärenden i samband med jordförvärvs- och aktiebolagsförbudslagarnas tillämpning, samt frågor av allmän natur rörande lantbruksnämndernas inköp och försäljning av jordbruksfastigheter för rationaliseringsändamål jämte låne- och bidragsgivning för nämnda ändamål. Byrån handlägger även besvär över nämndernas beslut i dessa frågor.

Den skogliga sektionen handlägger i första hand frågor rörande värdering av skogsmark och växande skog samt biträder lantbruksnämnderna vid förhandlingar rörande köp och byten av skogsfastigheter och vid mera omfattande värderingar. Sektionens tjänstemän leder fortbildningen av nämndernas skogliga personal, genom inspektioner, kursverksamhet etc.

Lantbruksbyråns allmänna sektion handlägger ärenden angående hushållningssällskapen och deras verksamhet, statsplombering av utsäden, fröer och potatis, frökontrollanstalterna och därmed sammanhängande verksamhet, samt statens maskinprovningar och de lantbrukskemiska kontrollstationerna. Vidare handlägges på sektionen ärenden angående statlig garanti för lån till uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål, lån från jordbrukets maskinlånefond samt frågor om statsbidrag för återbetalning av dylika lån. Sektionen biträder vederbörande överdirektör med utredningar och rapporter i anledning av styrelsens internationella kontakter. Till sektionen är knutna två mejeriinspektörer, som utövar den på styrelsen ankommande tillsynen över efterlevnaden av mejeristadgan.

På trädgårdssektionen handlägges ärenden rörande köksväxt- och prydnadsväxtodling, frukt- och bärödling, införsel av vissa fruktträd och bärbuskar, rådgivningsverksamheten på trädgårdsområdet, lånegarantier till lagerhus för trädgårdsändamål, auktionshallar för trädgårdsprodukter, trädgårdsnäringens rationalisering samt statlig lånegaranti och statsbidrag för sistnämnda ändamål. Ärenden rörande trädgårdsskolor och trädgårdskurser handlägges i samarbete med undervisningsbyrån. Därjämte handlägges på sektionen ärenden rörande gottgörelse till trädgårdsnäringen för erlagd bensinskatt.

Husdjursbyrån handlägger ärenden rörande överinseende och kontroll över de statliga åtgärderna för husdjursskötselns främjande och ärenden angående stambokföring av nötkreatur, får, svin och nyttohundar. Byrån övar tillsyn över seminverksamheten, handlägger ärenden angående import av djursperma och avger yttranden i ärenden angående import av levande djur. Vidare handlägger byrån frågor om upplysningsverksamhet beträffande husdjurens utfodring, avel och skötsel samt angående fördelningen av statliga bidragsmedel för husdjursskötselns främjande. Byrån handlägger därjämte ärenden rörande verksamheten vid statens hingstdepå och stuteri, den statsunderstödda hingstpremieringen, vadhållningen med totalisator vid trav- och galopptävlingar samt ärenden angående statlig kreditgaranti för lån till inköp av avelshästar och ridhästar m. m. Från och med den 1 juli 1962 handlägger byrån även ärenden angående rennäringen.

På *undervisningsbyrån* handlägges ärenden rörande överinseende och kontroll över den undervisnings- och utbildningsverksamhet, som bedrivs vid de fasta lantbruks-, lanthushålls- och trädgårdsskolorna, jordbrukets yrkesskolor m. fl. samt särskilda kurser på jordbrukets område, som bl. a. anordnas av hushållningssällskapen. Byrån handlägger vidare i samråd med övriga fackbyråer ärenden rörande fortbildning av personalen vid lokala organ, som är underställda styrelsen eller står under styrelsens överinseende. Därjämte handlägger byrån ärenden rörande Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut.

Jordbruksekonomiska byrån ombesörjer bearbetningen av den s. k. jord-

bruksekonomiska undersökningen, som har till uppgift att samla och tillhandahålla bl. a. bokföringsmaterial för belysning av jordbrukets lönsamhet och jordbrukarnas inkomster. Detta material har betydelse vid den statliga jordbruksprissättningen. Den statistiska bearbetningen sker med biträde av statistiska centralbyrån.

Administrativa byrån. På personalsektionen handlägges ärenden angående personalen vid lantbruksstyrelsen, lantbruksnämnderna, statens hingstdepå och stuteri, hushållningssällskapen och lantbruksundervisningsanstalterna m. fl.

Kameralsektionen handlägger ärenden angående lokalorganens medelsförvaltning, förvaltningen av vissa fonder samt utbetalning av statsbidrag till avlöning åt tjänstemän i hushållningssällskapen, bestridande av hushållningssällskapens omkostnader samt till avlöningar och driftskostnader vid lantbruksundervisningsanstalterna.

På kanslisektionen handlägges ärenden av övervägande rättslig eller administrativ natur.

Inom lantbruksstyrelsen tjänstgjorde den 1 oktober 1961 133 befattningshavare. Därutöver upptar styrelsens personalstat nio lantbruksingenjörer i 26 lönegraden, placerade vid vissa lantbruksnämnder.

6. Skogsstyrelsen

Enligt gällande instruktion (SFS 1962:427) har skogsstyrelsen till uppgift att leda de statliga åtgärderna för främjande av det enskilda skogsbruket, att vara centralmyndighet för yrkesutbildningen på skogsbrukets område, att vara ledande, samordnande och rådgivande organ för skogsvårdsstyrelserna, att meddela erforderliga föreskrifter rörande mätning av virke och utöva uppsikt över sådan mätning, att i övrigt verka för det enskilda skogsbrukets och skogsnäringens utveckling.

Skogsstyrelsen utgöres av en överdirektör och chef samt fem av Kungl. Maj:ts förordnade ledamöter. Inom skogsstyrelsen finnes två byråer för allmänna skogliga uppgifter, en administrativ byrå samt en fristående avdelning för yrkesutbildning. I första skogsbyrå ingår en avdelning för virkesmätningsärenden.

Utbildningsavdelningen är provisoriskt organiserad i avvaktan på beslut om yrkesutbildningens centrala ledning. I Kungl. Maj:ts proposition 1963:144 framhålls att yrkesutbildningen på skogsbrukets område icke nu bör inordnas i det nya centrala skolverket. Departementschefen uttalar sig emellertid i princip för att man på längre sikt bör eftersträva att all yrkesutbildning ställes under samma tillsynsmyndighet.

I administrativt hänseende lyder *samarbetsnämnden för skoglig växtföreläring och genetik* under skogsstyrelsen. Nämnden har till uppgift att befordra samarbetet mellan skogsstyrelsen och skogshögskolan.

Resultatet av 1960 års jordbruksutredning kan komma att påverka skogsstyrelsens organisation.

Första skogsbyrån handlägger bl. a. ärenden rörande skoglig samverkan och förbättrad arrondering av skogsmarken samt skogsvärdering ävensom ärenden vilka berör skogsindustrien. På byrån handlägges vidare bidragsärenden och tekniska ärenden. De förstnämnda avser statens skogsförbättringsanslag samt anslagen till vägbyggnader och flottledsbyggnader på skogar i enskild ägo samt åtgärder för ökad skogsproduktion i Norrland. Enligt gällande bestämmelser beviljas förekommande bidrag av skogsvårdsstyrelserna, och skogsstyrelsens uppgifter på området består främst i att leda och samordna verksamheten, utfärda erforderliga tillämpningsföreskrifter och anvisningar, verkställa anslagsberäkningar och fördela anslagen på de olika skogsvårdsstyrelserna samt att utöva kontroll över bidragsgivningen. De skogstekniska ärendena avser frågor rörande skogsvägsbyggnad, skogsdikning och skogsbruksplaner. Första skogsbyrån handlägger också ärenden rörande virkesmätning.

På *andra skogsbyrån* handlägges ärenden som rör frö- och plantförsörjning, plantering och andra återväxtåtgärder samt allmänna skogsvårdsåtgärder, såsom gallring, röjning m. m. Byrån handlägger även flottnings- och andra transportfrågor samt internationella skogliga frågor.

Utbildningsavdelningen skall utarbeta anvisningar för yrkesutbildningsverksamheten och planer för utbildningens organisation och utformning samt anvisningar för utbildningspersonalens arbetsuppgifter, arbetsfördelning och arbetstider. Avdelningen handlägger vidare ärenden angående materielbehov inom olika ämnesgrupper samt angående central upphandling och beställningsproduktion av undervisningsmateriel.

Administrativa byrån handlägger ärenden rörande skogsvårdsstyrelsernas avlönings-, kassa- och räkenskapsväsende, skogsstyrelsens medelsförvaltning, organisation och personal, skogsbrukets skatteförhållanden samt övriga ärenden av övervägande administrativ, kameral och rättslig natur.

Styrelsens personal utgjordes den 1 juli 1962 av 69 personer, varav 42 i lönegraderna 15 och däröver. Vid utbildningsavdelningen var antalet anställda 14, därav 12 i lönegraderna 15 och däröver.

Centrala organ för socialvård, socialförsäkring och arbetarskydd m. m. (Block 6 och 10)

1. Socialstyrelsen

Till socialstyrelsens verksamhetsområde hör ärenden angående vård av och skydd för barn och ungdom, hjälp åt mödrar med barn och andra familjestödjande åtgärder, stöd åt hjälpbehövande och åldringsvård samt vård av alkoholmissbrukare. Styrelsen handlägger vidare ärenden rörande socialvårdsstatistik, löne- och sysselsättningsstatistik samt rörande förhållandet mellan arbetsmarknadens parter. Socialstyrelsen skall också bedriva socialupplysningsverksamhet. Styrelsen är tillsynsmyndighet för barnavårdsanstalter, semesterhem för husmödrar, social hemhjälpverksamhet och nykterhetsvård ävensom för sådana arbetshem, som avses i lagen om socialhjälp. Styrelsen är centralmyndighet för skolor tillhörande barna- och ungdomsvården samt de för den eftervårdande verksamheten vid nämnda skolor upprättade särskilda inackorderingshemmen. Styrelsen utövar inseende över statens socialvårdskonsulenter samt statens förlikningsmän för medling i arbetstvister.

Socialstyrelsen utgöres av en generaldirektör och chef samt cheferna för styrelsens sex byråer, barnavårdsbyrån, socialvårdsbyrån, lagbyrån, byrån för löne- och sysselsättningsstatistik, nykterhetsvårdsbyrån och skolbyrån. Till styrelsen hör därjämte två fristående sektioner, sektionen för socialvårdsstatistik och förlikningsmannae Expeditionen.

Till biträde åt socialstyrelsen vid utövandet av dess åligganden såsom tillsynsmyndighet över den sociala hemhjälpverksamheten finnes en av Kungl. Maj:t utsedd rådgivande nämnd med åtta ledamöter.

Barnavårdsbyrån handhar ärenden rörande samhällets vård av barn och ungdom — dock icke ärenden som rör ungdomsvårdsskolor — samt utövar tillsyn över barnavårdsnämndernas verksamhet, de i barnavårdslagen angivna barnavårdsanstalterna, förskollärarytbildningen, verksamheten med ferieresor för barn och husmödrar, allmänna barnbidragen, mödrahjälpen och semesterhemmen för husmödrar. Byråns chef är tillika statens inspektör för barnavården. Byrån handlägger vidare bl. a. besvärärenden beträffande allmänna barnbidrag och mödrahjälp.

Socialvårdsbyrån handlägger ärenden rörande öppen och slutet åldringsvård, stöd åt hjälpbehövande samt ekonomiskt bistånd åt flyktingar och

zigenare. Byrån utövar tillsyn över den sociala hemhjälpverksamheten och över arbetshem för försumliga försörjare och störande vårdtagare samt har inseende över statens socialvårdskonsulenter. Byrån svarar vidare för efterlysningen av vissa underhållsskyldiga. Byråns chef är tillika statens socialvårdsinspektör.

Lagbyrån handlägger personal- och andra administrativa ärenden, utarbetar flertalet av styrelsens remissyttranden, verkar som juridisk konsult åt övriga byråer samt åt kommuner, länsstyrelser m. fl., avger yttranden i ärenden angående ersättning för skador vållade av vissa rymlingar m. fl., tillhandagår allmänheten med bl. a. upplysningar om semesterlagens och hembiträdeslagens bestämmelser samt utger publikationen »Sociala Meddelanden». Till lagbyrån hör styrelsens bibliotek.

Byrån för löne- och sysselsättningsstatistik skall enligt statsmakternas beslut överföras till statistiska centralbyrån under budgetåret 1963/64.

Nykt erhetsvårdsbyrån handhar ärenden, som ankommer på styrelsen såsom tillsynsmyndighet för alkoholistvården och nykt erhetsnämnderna. Därjämte handlägger byrån ärenden av administrativ natur rörande länsnykt erhetsnämnderna, vårdanstalterna för alkoholmissbrukare och inackorderingshemmen.

Skolbyrån leder och övervakar verksamheten vid statens skolor tillhörande barn- och ungdomsvården. Tillsynen avser uppfostrings- och undervisningsverksamheten vid skolorna samt den eftervårdande verksamheten och de härför särskilt upprättade inackorderingshemmen.

Förlikningsmannarexpeditionen handlägger ärenden angående förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, såsom rörande föreningsrätt, förhandlingsväsen, arbetsavtal, kollektivavtal och arbetstvister. Expeditionen förordnar och entledigar distriktsförlikningsmän, utverkar hos Kungl. Maj:t förordnande av särskilda förlikningsmän och medlingskommissioner i arbetstvister av större omfattning, förordnar skiljemän och opartiska ledamöter i skiljenämnder m. m.

Sektionen för socialvårdsstatistik utarbetar statistik över socialvårdens skilda grenar, såsom socialhjälp, barnavård, nykt erhetsvård, ålderdomshem etc.

Tjänstemännen på barnavårdsbyrån, socialvårdsbyrån, nykt erhetsvårdsbyrån och skolbyrån företager i stor omfattning inspektionsresor och andra tjänsteresor.

1961 års riksdag beslöt, att mödrahjälp skulle avskaffas samt att tillsynen över förskolläraryrket skulle överflyttas från socialstyrelsen till skolöverstyrelsen. Vidare fattades beslut om vissa administrativa förändringar med avseende å ferieresor. Dessa åtgärder torde leda till en viss arbetsminskning inom socialstyrelsens barnavårdsbyrå.

Hos socialstyrelsen tjänstgjorde den 1 oktober 1961 217 personer. Av des-

sa återfanns 83 i lönegraderna 15—19 och däröver. Vid de statistiska arbetsenheter, som till större delen överflyttats eller kommer att överflyttas till statistiska centralbyrån, tjänstgjorde 89 personer, varav 21 tillhörde de högre lönegraderna (15—19 och däröver).

2. Fångvårdsstyrelsen m. m.

Enligt gällande instruktion (SFS 395/1946 med senare ändringar) är fångvårdsstyrelsen central statsmyndighet för ärenden angående kriminalvård. Hos styrelsen föres straffregistret samt centralregistret och registret över villkorligt dömda. Styrelsen förvaltar fångvårdsanstalterna. Under styrelsen lyder tjänstemännen vid fångvårdsanstalterna och skyddskonsulentorganisationen. Det åligger fångvårdsstyrelsen att

leda och öva inseende över behandlingen av dem som intages i fångvårdsanstalt,

där det ej ankommer på annan myndighet, främja och öva tillsyn över eftervården av dem som frigivits eller utskrivits från sådan anstalt samt övervakningen av villkorligt dömda,

i övrigt ta befattning med ärenden avseende verkställighet av straff eller skyddsåtgärd och angående villkorlig frigivning,

avge utlåtanden över nådeansökningar av frigivna samt

handha de övriga uppgifter, som Kungl. Maj:t överlämnar till styrelsen.

Fångvårdsstyrelsen utgöres av generaldirektören och cheferna för styrelsens fyra byråer. Vid behandlingen av vissa ärenden angående villkorlig frigivning och straffverkställighet förstärkes styrelsen med två av Kungl. Maj:t utsedda sakkunniga, av vilka den ena skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete. Den andra ledamoten utses enligt praxis bland riksdagens ledamöter.

Styrelsens organisation framgår schematiskt av tabell 35.

Tabell 35. Fångvårdsstyrelsens organisation

Lag- och utredningsbyrån	Socialbyrån
Utredningssektion	Juridisk sektion
Ombudsmannasektion	Vårdsektion
Kanslibyrån	Utbildningssektion
Personalsektion	Fångvårdsstyrelsens centralregister
Kameralsektion	Arbetsbyrån
Byggnadssektion	Allmän sektion
	Verkstadssektion
Fristående avdelning för straffregistret	Jordbrukssektion

Lag- och utredningsbyråns främsta uppgift är att följa utvecklingen av kriminalvården inom och utom landet. Inom byrån handlägges allmänna

ärenden angående fångvårdens anstalts- och personalorganisation, rationaliseringsfrågor och fångvårdsstyrelsens anslagsäskanden. Byrån upprättar prognoser beträffande den framtida omfattningen av fångvårdsklientelet, redigerar styrelsens årsberättelser och utarbetar översikter över driftskostnaderna vid olika fångvårdsanstalter. På byrån handlägges vidare disciplinärenden, inkassoärenden, uppvaktningar inför domstol, rättsärenden rörande fångvårdens fastigheter samt skadeståndsärenden.

På *kanslibyrån* handlägges vissa upphandlingsärenden, ärenden angående underhåll och förvaltning av fångvårdens fastigheter, personalärenden rörande styrelsen, interneringsnämnden, ungdomsfängelnsnämnden, skyddskonsulentorganisationen och fångvårdsanstalterna samt bokförings-, kassa- och redovisningsärenden.

Socialbyrån handlägger ärenden angående verkställighetskontroll av straffdomar och straffrättsberäkning, nådeärenden, ärenden angående slutet kriminalvård, kriminalvård i frihet, intagnas undervisning samt personalutbildning. Till byrån hör vidare centralregistret för inregistrering av samtliga dömda, som intages för verkställighet av frihetsstraff. Hos registret förvaras också respektive personakter efter utståndet straff. På sociala byrån föres slutligen även registret över villkorligt dömda.

Arbetsbyrån handlägger ärenden rörande upphandling och försäljning, såvitt avser arbetsdriften inom fångvården, ärenden, som sammanhänger med verkstadsdriften och jordbruksdriften vid de olika fångvårdsanstalterna samt ärenden rörande byggnadsarbeten, som utföres i fångvårdsstyrelsens regi med anlåtande av fångarbetskraft.

Straffregistret skall registrera från domstol eller annan myndighet inkomna straffuppgifter samt på begäran till den det vederbör lämna uppgifter ur registret. Frågan om att samordna straffregistret med statens kriminaltekniska anstalts register är f. n. under övervägande.

I samband med ett ställningstagande till fångvårdsstyrelsens lokaliseringsfråga synes även frågan om lokaliseringen av de s. k. centrala nämnderna, *interneringsnämnden och ungdomsfängelnsnämnden*, böra uppmärksammas.

Interneringsnämnden har fem ledamöter. Chefen för fångvårdsstyrelsen är självskriven ledamot. Övriga ledamöter, av vilka en skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete och en skall vara i sinnessjukvård erfaren läkare, jämte suppleanter för dem och för chefen för fångvårdsstyrelsen utses av Kungl. Maj:t för en tid av fem år.

Nämndens viktigaste arbetsuppgifter avser intagning i säkerhetsanstalt, beräkning av minsta tid, före vars utgång den dömda ej må utskrivas, utskrivning, återhämtning, eftervård och nådeansökningar av förvarade.

Nämnden sammanträder vanligen en gång i veckan, som regel i Stockholm. För handläggning av främst utskrivningsärenden sammanträder nämnden dessutom fyra gånger årligen på vardera av säkerhetsanstalterna

Hall och Norrköping och en gång om året på envar av ytterligare fyra sådana anstalter (Kalmar, Karlstad, Gävle och Hudiksvall). Vid dessa sammanträden har internerna tillfälle att personligen framlägga sina angelägenheter för nämnden.

Ungdomsfängelset har fem ledamöter, av vilka minst en är eller skall ha varit innehavare av domarämbete och minst en vara behörig att inom riket utöva läkarkonsten samt minst en äga erfarenhet i uppfostringsfrågor. Ledamöterna utses för en tid av fem år av Kungl. Maj:t, som också förordnar suppleanter samt förordnar en av ledamöterna att vara ordförande och en annan av ledamöterna att vid förfall för ordföranden tjänstgöra i dennes ställe. Chefen för fångvårdsstyrelsen utses enligt praxis till ledamot av nämnden.

Ungdomsfängelsetnämndens viktigaste arbetsuppgifter omfattar yttranden i åtalsfrågor beträffande brott, som förövats av ungdomsfängelselev före domen och under anstalts- eller tillsynstid, yttranden till domstolar i brottmål mot ungdomsfängelselev samt ärenden angående utskrivning, återhämtning, eftervård och nådeansökningar av ungdomsfängelselev. Nämnden sammanträder i Stockholm, som regel två gånger i veckan.

Personalen vid fångvårdsstyrelsen uppgick den 1 oktober 1961 till 109 personer varav 50 i femtonde lönegraden och däröver. Interneringsnämnden hade 1 sekreterare och 3 skrivbiträden och ungdomsfängelsetnämnden 1 sekreterare och 2 biträden. Inalles har alltså fångvårdens centrala organ 116 anställda varav ett femtiotal har akademisk eller teknisk utbildning.

3. Riksförsäkringsverket

Riksförsäkringsverket inrättades den 1 juli 1961 genom sammanslagning av riksförsäkringsanstalten och pensionsstyrelsen. Den nuvarande organisationen av riksförsäkringsverket är icke att betrakta som definitiv. Man har att vänta åtskilliga förändringar i ämbetsverkets arbetsuppgifter under de närmaste åren. Den av 1962 års riksdag antagna lagen om allmän försäkring jämte därtill anslutande författningar, som innebär bl. a. en decentralisering av beslutanderätten i folkpensions- och tilläggs pensionsärenden från riksförsäkringsverket till ett 30-tal allmänna försäkringskassor och till dessa knutna pensionsdelegationer kommer säkerligen att på flera områden förändra verkets arbetsuppgifter. Frågan om yrkesskadeförsäkringens ställning inom socialförsäkringen är föremål för utredning, likaså frågor sammanhängande med de statliga pensioneringssystemens samordning med folk- och tilläggs pensioneringen.

Den redogörelse för organisationen av riksförsäkringsverkets olika byråer och andra enheter, som lämnas i det följande, hänför sig till hösten 1962, och

det bör betonas att successiva förändringar är att vänta under de närmaste åren.

Riksförsäkringsverkets nuvarande arbetsuppgifter avser dels tillsyn och inspektion av de organ, som handhar den lokala administrationen av folkpensioneringen, tilläggpensioneringen samt sjuk- och moderskapsförsäkringarna, dels försäkringsmatematiska och statistiska uppgifter, dels avgiftsdebitering, avgiftsuppbörd och utbetalningsverksamhet, dels handläggning av besvär över lokalorganens beslut, dels ock prövning av ersättningsärenden enligt yrkesskadeförsäkrings- och därmed sammanhängande lagstiftning.

Riksförsäkringsverkets chef är en generaldirektör med en överdirektör som souschef. Generaldirektören och överdirektören jämte fem av Kungl. Maj:t särskilt utsedda ledamöter utgör verkets styrelse.

Förvaltningen av riksförsäkringsverkets fonder — folkpensioneringsfonden, yrkesskadeförsäkringsfonden och den fond som avses i lagen om frivillig pensionsförsäkring — handhaves av särskilda fondfullmäktige, vilka utgöres av riksförsäkringsverkets chef och souschef samt fem av Kungl. Maj:t för tre år i sänder förordnade personer, av vilka tre skall äga erfarenhet på det finansiella området.

Riksförsäkringsverket är uppdelat på tre avdelningar — en administrativ avdelning, en försäkringsavdelning och en besvärsavdelning. Envar av försäkrings- och besvärsavdelningarna ledes av en avdelningschef, medan överdirektören enligt organisationsplanen skall vara chef för den administrativa avdelningen. Verkets organisation framgår mera översiktligt av tabell 36.

Tabell 36. Riksförsäkringsverkets organisation

Administrativa avdelningen	Kanslibyrån Lagbyrå Tillsynsbyrå Organisationssektionen
Försäkringsavdelningen	Avgiftsbyrå Matematisk-statistiska byrå Utbetalningsbyrå Första skaderegleringsbyrå Andra skaderegleringsbyrå
Besvärsavdelningen	Allmänna byrå Första besvärsbyrå Andra besvärsbyrå

Arbetsuppgifterna fördelas på olika avdelningar och byråer efter ärendenas art och icke efter de skilda försäkringsgrenarna. Sålunda handlägges i princip alla tillsynsärenden på en avdelning, alla besvärsärenden på en annan avdelning osv. Arbetsuppgifternas fördelning är i stort sett följande.

Kanslibyrån handlägger ärenden rörande verkets inre administration, personal- och kameralärenden, ärenden rörande personal och löner hos sjuk-kassorna, frågor rörande pensionsnämnder och verkets ortsombud, fond-förvaltning och låneärenden.

Lagbyrån handhar i princip samtliga ärenden av juridisk natur med undantag av dem som faller inom besvärsvardelningarnas kompetensområde eller som sammanhänger med handläggningen av yrkesskade- och liknande ärenden. Byrån handlägger sålunda ärenden angående lagar och författningar, instruktioner och arbetsordningar, frågor angående handlingars utlämnande eller hemligstämplande, remissutlåtanden, ombudsmannaärenden, försäkringspliktsärenden samt i övrigt ärenden av allmänt juridisk natur.

Tillsynsbyrån utövar tillsynen över lokalorganen inom verkets ämbetsområde, innefattande allmänna ärenden, upplysning och rådgivning, inspektionsärenden samt ekonomiska ärenden rörande sjukförsäkringen. En särskild sektion handhar frågor rörande den allmänna tilläggs-pensioneringen.

Organisationssektionen handlägger organisationsfrågor inom verket och hos lokalorganen.

Avgiftsbyrån handlägger ärenden angående debitering och uppbörd av arbetsgivaravgifter inklusive revision av lämnade arbetsgivaruppgifter m. m. samt ärenden angående frivillig yrkesskedeförsäkring.

Matematisk-statistiska byrån producerar yrkesskade-, sjuk- och pensionsförsäkringsstatistik samt handlägger i övrigt ärenden av försäkringsmatematisk natur. På byrån ankommer även handläggningen av ärenden rörande den frivilliga statliga pensionsförsäkringen.

Utbetalningsbyrån handlägger ärenden angående uträkning och utbetalning av folkpensioner samt ärenden rörande registrering, förgranskning och arkivering av pensionsansökningar.

Första skaderegleringsbyrån handlägger ärenden rörande ersättning vid yrkesskador utom för statsanställda.

Andra skaderegleringsbyrån handlägger ärenden rörande ersättning vid skador, ådragna under militärtjänstgöring, civilförsvarstjänstgöring m. m. samt ärenden rörande ersättning vid yrkesskador för statsanställda.

Allmänna byrån handlägger folkpensionsärenden avseende invalidpension och sjukbidrag till personer under 60 år samt efterkontroll, invaliditetsförebyggande åtgärder och sjukvårdande verksamhet.

Första besvärbyrån handlägger ärenden angående invalidpension och sjukbidrag till personer över 60 år, änkepensioner, kommunala barnbidrag, bostadsbidrag och särskilda barnbidrag m. m.

Andra besvärbyrån handlägger besvärsmål i sjukförsäkringsärenden och beträffande pensionsgrundande inkomst enligt allmänna tilläggs-pensioneringen.

Tabell 37. Personalens fördelning på lönegrader vid riksförsäkringsverket

Lönegrad	Befattningar	Antal
B 1—6	Byråchef — generaldirektör	16
A 21—26	Förste byråsekr. m. fl. — Byrådirektörer	126
A 15—19	Amanuenser/byråsekr. m. fl.	55
A 7—13	Maskinoperatörer, expeditionsvakter, kvalificerad biträdespersonal m. fl.	382
A 1—5	Biträden i reglerad befordringsgång	454
	Sammanlagt	1 033

Hos riksförsäkringsverket tjänstgjorde den 1 oktober 1961 1 033 befattningshavare. Härtill kommer 15 arvodesanställda läkare samt 32 städerskor. Fördelningen på lönegrader framgår av tabell 37.

4. Försäkringsdomstolen

Enligt lagen den 26 maj 1961 om försäkringsdomstol (SFS nr 262) har försäkringsdomstolen att upptaga mål, vari besvär anförts över riksförsäkringsverkets eller försäkringsrådets beslut, ävensom mål, vilka av riksförsäkringsverket underställes domstolens prövning.

Försäkringsdomstolen utgöres av minst nio ledamöter av vilka domstolens president samt minst fyra försäkringsdomare är lagfarna. De övriga ledamöterna som skall vara minst fyra skall ha särskild erfarenhet av arbetsförhållanden eller eljest besitta insikter av särskilt värde för domstolen. Dessa ledamöter jämte suppleanter för envar av dem förordnas av Konungen för en tid av fyra år.

Försäkringsdomstolen, som började sin verksamhet den 1 juli 1961, är högsta instans i mål rörande socialförsäkring (innefattande allmän sjukförsäkring, moderskapsförsäkring, folkpensionering, allmän tilläggspension och yrkesskadeförsäkring). Inom domstolens kompetensområde faller vidare mål enligt militärsättningsförordningen m. fl. författningar om ersättning av allmänna medel i olika skadefall samt mål enligt lagen om ersättning åt smittbärare.

Domstolen är domför med fem ledamöter, varav tre lagfarna och två icke lagfarna. Viktigare mål avgöres i plenum. De icke lagfarna ledamöterna och deras ersättare representerar olika grenar av näringslivet. Flertalet har utsetts inom topporganisationer i Stockholm.

Förfarandet i mål som prövas av försäkringsdomstolen är i huvudsak skriftligt. Domstolen äger dock förordna att part eller annan höres muntligen.

Domstolen har f. n. session två dagar i veckan. Vid sessionerna föredrages målen av särskilda föredragande, vilka främst rekryteras från socialförsäkringens centrala administration och förordnas att tjänstgöra i domstolen på viss tid, högst fyra år. Under år 1962 var två av föredragandena förste byråsekreterare i riksförsäkringsverket och en förste byråsekreterare i försäkringsrådet. Den fjärde föredraganden var fiskal i kammarrätten. Enligt försäkringsdomstolen är anknytningen till skatteadministrationen viktig med hänsyn till de många gemensamma problemen ifråga om inkomstbedömningen.

Till domstolen har knutits medicinsk expertis. F. n. har domstolen tio läkare, som på begäran av domstolen avger utlåtanden i vissa mål, bl. a. sådana där tidigare läkarutlåtanden givit uttryck för olika uppfattning vid den medicinska frågans bedömning. Experterna har utvalts med medicinalstyrelsens medverkan bland de mest kvalificerade inom olika medicinska specialiteter, flertalet är professorer eller docenter vid karolinska institutet. I viss utsträckning sker samråd inom domstolens lokaler med de medicinska experterna. De kan också höras på ed såsom sakkunniga vid muntlig handläggning inför domstolen.

Försäkringsdomstolen hade den 1 oktober 1961 14 befattningshavare, varav endast 5 var placerade i lönegrader under 19.

5. Arbetarskyddsstyrelsen

Arbetarskyddsstyrelsen är central statsmyndighet för arbetarskyddsfrågor, utom såvitt angår arbete, som är att hänföra till skeppstjänst. Styrelsen är chefsmyndighet för yrkesinspektionen.

Enligt sin instruktion (SFS 645/1957) har arbetarskyddsstyrelsen att verka för främjande av arbetarskyddet och vidtaga de åtgärder, som kan finnas påkallade i skyddstekniskt, yrkeshygieniskt, yrkesmedicinskt och socialt hänseende för att utveckla och förbättra detta skydd, att handlägga ärenden, som rör arbetstid, raster och vila från arbete samt att följa förhållandena inom hemindustriellt arbete. Vidare åligger det styrelsen att meddela erforderliga föreskrifter, råd och anvisningar rörande arbetarskydds- och arbetstidslagstiftningens tillämpning ävensom att i övrigt bedriva erforderlig upplysningsverksamhet på arbetarskyddets område.

Arbetarskyddsstyrelsen utgöres av en generaldirektör och chef, som tillika är styrelsens ordförande, cheferna för styrelsens fyra byråer samt partsrepresentanter, vilka främst deltar i behandlingen av arbetstidsärenden och vissa andra ärenden av principiell betydelse eller större vikt. Kungl. Maj:t utser för två år i sänder minst tolv partsrepresentanter, halva antalet efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och halva antalet efter förslag av rikssammanslutningar av arbetstagare. Av partsrepresentanterna

skall från vardera arbetsgivar- och arbetstagersidan fyra vara förtrogna, en var för sitt område, med förhållandena inom den näringsgren, som avses i resp. lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln, arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer samt butiksstängningslagen. För partsrepresentanterna utses i samma ordning minst dubbla antalet ersättare. I handläggningen av partsärenden deltagar generaldirektören, två byråchefer och högst två representanter från vardera arbetsgivar- och arbetstagersidan.

Arbetarskyddsstyrelsens organisation på byråer och avdelningar framgår schematiskt av tabell 38.

Tabell 38. Arbetarskyddsstyrelsens organisation

<i>Byråer och självständiga avdeln.</i>	<i>Avdelningar inom byråerna</i>
Allmäntekniska byrån	Allmänna avdelningen Gruvavdelningen Kemi-tekniska avdelningen Byggnadsavdelningen
Maskintekniska byrån	Tryckkärldsavdelningen Lyftanordningsavdelningen Maskinavdelningen
Arbetstidsbyrån	
Kanslibyrån	
Sociala avdelningen	
Skogsavdelningen	
Trafikavdelningen	

Den regionala tillsynen av arbetarskyddslagstiftningen, däri inbegripet arbetstidslagstiftningen, utövas under arbetarskyddsstyrelsens överinseende och ledning av yrkesinspektionen, dvs. inspekterande personal vid allmänna yrkesinspektionen, kommunala tillsynsmän samt specialinspektörer.

Den allmänna yrkesinspektionen är indelad i elva distrikt. Varje distrikt står under ledning av en yrkesinspektör. I distrikten finns anställda förste distriktsingenjörer, socialinspektörer, distriktsingenjörer och distriktsinspektörer samt biträdespersonal. Vid yrkesinspektionen finnes även sju arvodestjänster för läkare. I varje distrikt står vid yrkesinspektörens sida ett förtroenderåd med sju av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter.

Inom varje kommun skall finnas en eller flera kommunala tillsynsmän, som utses av hälsovårdsnämnd och som utövar tillsyn av arbete, som bedrivs utan användande av maskinella hjälpmedel, ångpannor eller dylikt och där det som regel användes färre än tio arbetstagare.

Specialinspektörerna utgöres av bergmästarna, skogsyrkesinspektörerna chefen för arbetarskyddsstyrelsens trafikavdelning, chefen för luftfartsinspektionen, sprängämnesinspektören, tillsynsmännen över elektriska starkströmsanläggningar samt, som specialinspektör för stuveriarbete en av sjöfartsstyrelsen utsedd tjänsteman på denna styrelsens juridisk-sociala byrå. Specialinspektörerna har tillsyn över vissa slags arbeten eller över vissa slags arbetsställen. Det är endast skogsyrkesinspektörerna och chefen för arbetarskyddsstyrelsens trafikavdelning, som tillhör arbetarskyddsverket. Övriga specialinspektörer står visserligen under arbetarskyddsstyrelsens överinseende i vad gäller deras uppgifter som specialinspektörer, men de har även omfattande, från arbetarskyddsverksamheten skilda arbetsuppgifter. I sina tjänster sorterar de under eller tillhör kommerskollegium, luftfartsstyrelsen resp. sjöfartsstyrelsen.

Rörande verksamheten på styrelsens olika byråer och fristående avdelningar kan följande nämnas.

Inom *allmäntekniska byrån* handlägges bl. a. ärenden angående arbetslokaler, personalrum, belysning, uppvärmning, ventilation, buller, vissa farliga arbeten, personlig skyddsutrustning, lokal skyddsverksamhet, gruvor, stenbrott och liknande arbeten samt sprängningsarbeten, kemiska och kemitekniska ärenden samt ärenden angående byggnads- och anläggningsarbeten.

Maskintekniska byrån handlägger ärenden angående ångpannor och andra tryckkärl, svetsning, hissar, kranar och andra lyft- och transportanordningar samt ärenden angående övriga redskap, maskiner och liknande tekniska anordningar.

Arbetstidsbyrån handlägger ärenden angående arbetstid, raster, pauser, nattarbete, veckovila samt angående butiksstängningslagen.

Kanslibyrån handlägger ärenden rörande styrelsens och arbetarskyddsverkets personalorganisation, lokaler, ekonomi, bibliotek och arkiv samt vissa lagärenden. Byrån svarar vidare för styrelsens publikationstryck samt utbildnings- och propagandafrågor.

Sociala avdelningen handlägger ärenden angående kvinnors och minderårigas användande i arbete, sociala anordningar, hemindustriellt arbete samt socialinspektörernas tillsynsverksamhet.

På *skogsavdelningen* ankommer ärenden angående skogs- och flottningsarbete, skogsbostäder, hygien och mathållning.

Trafikavdelningen handlägger ärenden angående järnvägs-, spårvägs- och lufttrafik.

Styrelsens överläkare och biträdande läkare deltar i handläggningen av medicinska, yrkeshygieniska, socialhygieniska och andra frågor, som kräver medicinsk bedömning.

Personalen hos arbetarskyddsstyrelsen uppgick den 1 oktober 1961 till 78,

varav två arvodesanställda läkare. Antalet tjänstemän i 15 lönegraden och däröver var 43, varav ett tjugotal med teknisk utbildning.

6. Sprängämnesinspektionen

Sprängämnesinspektionen, som har kommerskollegium som chefsmyndighet, handlägger ärenden angående explosiva och eldfarliga ämnen och därmed sammanhängande frågor (instr. SFS 1957:300 med senare ändringar). Inspektionen fungerar på sitt område även som specialinspektion inom yrkesinspektionen.

Inspektionens arbete, som ledes av en sprängämnesinspektör, är fördelat på en militär och två civila avdelningar. Den militära avdelningen handlägger bl. a. ärenden rörande försvarets fabriker, verkstäder, forskningsanstalter och förråd samt kronan tillhöriga explosiva och eldfarliga ämnen för försvarets behov. De civila avdelningarna handlägger övriga ärenden rörande explosiva varor och brandfarliga vätskor.

Genom 1962 års förordning om brandfarliga varor som trätt i kraft den 1 januari 1963 har sprängämnesinspektionens arbetsuppgifter ökats såväl på det civila som på det militära området.

Sprängämnesinspektionen handlägger bl. a. frågor om tillåtligheten av olika slag av verksamhet som avses i gällande författningar om explosiva och eldfarliga varor (sprängämnen, oljor, film) eller som äger visst samband med sådan verksamhet, förrättar inspektioner där ifrågavarande varor tillverkas, bearbetas eller tillhandahålles samt verkställer utredningar i anledning av inträffade olycksfall i samband med hanteringen av explosiva eller eldfarliga ämnen.

Vid inspektionen tjänstgör enligt från den 1 juli 1962 gällande personalstat 14 personer, varav 10 i lönegraderna A 21 till B 1. Till dessa högre tjänster rekryteras i första hand tekniker.

7. Statens elektriska inspektion

Liksom sprängämnesinspektionen har statens elektriska inspektion kommerskollegium som chefsmyndighet. Inspektionen handlägger ärenden angående tillsyn av elektriska starkströmsledningarna och därmed sammanhängande frågor (instr. SFS 1957:602). Inspektionen utgör härjämte specialinspektion inom yrkesinspektionen i vad avser starkströmsanläggningar. För inspektionens tillsynsverksamhet är landet indelat i fyra distrikt, norra, östra, södra och västra distriktet.

Inspektionen har nära samarbete med bl. a. elektriska byrån inom kommerskollegium, sprängämnesinspektionen, arbetarskyddsstyrelsen och kommunikationsverken. I fråga om normerings- och standardiseringsarbete be-

rörande elektriska säkerhetsfrågor förekommer samarbete med ett antal branschorganisationer. Den 1 juli 1962 hade inspektionen 23 befattningshavare, varav 12 i lönegraderna A 19—B 1. Dessa högre tjänstemän är mestadels tekniker.

8. Statens biltrafiknämnd

Statens biltrafiknämnd har till uppgift att verka för ett ändamålsenligt ordnande av den yrkesmässiga biltrafiken (instr. SFS 1941:160).

Nämnden består av ordförande jämte ytterligare sex ledamöter, samtliga förordnade av Kungl. Maj:t. Ledamöterna utses bland personer med insikter eller erfarenheter i fråga om de viktigaste trafik-, yrkes- eller näringsintressen, som beröres av den yrkesmässiga trafiken. Ledamöterna är därför genom sin verksamhet knutna till andra centrala myndigheter — f. n. arbetsmarknadsstyrelsen, järnvägsstyrelsen och sjöfartsstyrelsen — eller centrala fackorganisationer på transport- och kommunikationsväsendets områden.

Nämndens kansli står under ledning av en byråchef.

Biltrafiknämnden har att samarbeta med länsstyrelser, myndigheter, som handlägger ärenden angående yrkesmässig automobiltrafik, institutioner och organisationer för trafikväsendet och näringslivet, utövare av yrkesmässig trafik samt personal anställd i sådan trafik.

Det ankommer på biltrafiknämnden att meddela tillstånd för godsbefordran i beställningstrafik med lastbil, vars maximilast överstiger 4,5 ton eller lastbil jämte släpvagn, vilkas sammanlagda maximilast överstiger 5,5 ton. Nämnden har vidare att meddela tillstånd till linjetrafik för befordran av gods eller passagerare, när trafiken sträcker sig över flera län. I övriga fall meddelas tillstånd till beställningstrafik för godsbefordran av länsstyrelsen i det län, där trafikens stationsort skall förläggas eller där linjetrafiken skall äga rum. Biltrafiknämnden meddelar vidare föreskrifter om skyldighet att i yrkesmässig trafik föra anteckningar om en förares arbetstid och annan driftstatistik. Biltrafiknämnden har besvärsmätt över länsstyrelsen och lokal polismyndighets beslut med stöd av yrkestrafikförordningen. Det ankommer vidare på nämnden att ombesörja beredningsplanläggning i fråga om landsvägstransporter.

Nämndens ledamöter sammanträder i regel en gång varannan vecka.

Antalet anställda var den 1 januari 1962 33, därav 11 i lönegraderna 19—26 samt två extra assistenter.

Centrala organ för folkhälsa, veterinärväsende m. m. (Block 7)

1. Statens institut för folkhälsan

Statens institut för folkhälsan har enligt den för institutet utfärdade instruktion (SFS 1960:523) till uppgift att förbereda och främja förebyggande åtgärder ägnade att bevara eller befordra folkhälsan.

Ledningen av institutet utövas av en styrelse och närmast under styrelsen av en föreståndare. Styrelsen består av ordförande och ytterligare högst 12 ledamöter. Självskrivna ledamöter är chefen för medicinalstyrelsen, chefen för arbetarskyddsstyrelsen, en av karolinska institutets lärarkollegium inom kollegiet utsedd ledamot samt institutets föreståndare. Kungl. Maj:t utser ordförande och övriga ledamöter. Av dessa förordnas en efter förslag av veterinärhögskolans lärarkollegium, en efter förslag av kommerskollegium, en efter förslag av lantbruksstyrelsen, en efter förslag av byggnadsstyrelsen samt en efter förslag från samarbetskommittén för hälsovårdsnämnderna i rikets större städer. I styrelsen bör jämväl arbetsgivarnas och arbetstagarnas intressen vara företrädade. Styrelsens sammansättning har i institutets instruktion utformats så, att de olika samhällsintressen som är direkt knutna till institutet blir företrädade. Inom styrelsen finnes ett särskilt arbetsutskott bestående av styrelsens ordförande, föreståndaren och ytterligare minst två — f. n. tre — av styrelsens ledamöter.

Institutets verksamhet bedrivs på fyra avdelningar: en allmänhygienisk avdelning, en yrkeshygienisk avdelning, en födoämneshygienisk avdelning samt en vitaminavdelning med därtill knutet kontrollaboratorium. Allmänhygieniska avdelningen utgör samtidigt karolinska institutets hygieniska institution. Avdelningarna motsvarar organisatoriskt universitets- eller högskoleinstitutioner och förestås liksom dessa av professorer. Därjämte finnes en fristående administrativ sektion, som förestås av en byrådirektör. En av avdelningsföreståndarna är samtidigt föreståndare för institutet. Professor i hälsolära vid karolinska institutet är föreståndare för allmänhygieniska avdelningen.

Folkhälsoinstitutet skall på begäran av myndigheter, sammanslutningar och enskilda eller eljest utföra praktiskt-vetenskapliga undersökningar och utredningar samt idka annan forskningsverksamhet inom allmän-, yrkes-, födoämnes- och vitaminhygienens områden.

Institutet har i skrivelse till lokaliseringsutredningen redogjort för de olika avdelningarnas speciella arbetsuppgifter.

Allmänhygieniska avdelningens serviceverksamhet innefattar utredningsuppdrag för statliga och kommunala myndigheter i omgivningshygieniska frågor, exempelvis angående buller, luftföroreningar, samhällsplanering och vattenföroreningar. Vid vattenlaboratoriet utföres fysikalisk-kemiska och bakteriologiska rutinundersökningar av olika slag av vatten, såsom vattenledningsvatten, brunnsvatten, vatten från sjöar och vattendrag, avloppsvatten. Sedan en omfattande utredning av trafikbuller slutförts och redovisats för Kungl. Maj:t — en utredning som jämlikt Kungl. Maj:ts direktiv utförts i samråd med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen — har en stor del av avdelningens undersökningsverksamhet koncentrerats på luftföroreningsproblemet.

Yrkeshygieniska avdelningen utför utredningar och undersökningar på eget initiativ och på uppdrag av bland annat arbetarskyddsstyrelsen, medicinalstyrelsen, institutioner tillhörande försvarsväsendet, hälsovårdsnämnder, sjukhus, andra statliga och kommunala myndigheter och institutioner, industrier, fackföreningar, läkare och enskilda personer. I samband med vissa ärenden utföres medicinska och tekniska arbetsplatsundersökningar.

Bland aktuella undersökningar och utredningar, som utföres inom yrkeshygieniska avdelningen, nämnes:

Dammundersökningar, undersökningar rörande skadliga gaser, skadliga lösningsmedelsångor, skadliga metaller och metalloider ävensom utredning om lämplig utformning av allmän hälsokontroll för minderåriga arbetstagar. Slutligen påpekas att avdelningen omhänderhar undervisning för industriläkare och industrisköterskor.

På den *födoämneshygieniska avdelningen* ankommer viss margarinkontroll; systematiska undersökningar av olika i handeln förekommande livsmedels sammansättning, syftande främst till att utröna de saluhållna livsmedlens hygieniska beskaffenhet, värde från näringssynpunkt och andra liknande frågor; meddelande av anvisningar för provtagning och undersökning av livsmedel; typprövning av automatapparater och apparater för utminuterung av mjölk och grädde. Avdelningen bedriver även serviceverksamhet, som innefattar bl. a. biologiska och kemiska undersökningar av livsmedelsprov, kontroll av glasspulver, upprättande eller granskning av koststater för större utspisningar (för militära förband, sjukhus, skolor etc.) samt bedömning av förpackningsmaterial, avsett för livsmedel. Bland andra väsentliga arbetsuppgifter nämnes undersökningar över kemiska tillsatser och växtskyddsrester i livsmedel, bakteriologiska undersökningar av vissa matvaror samt näringsvärdesundersökningar och undersökningar av kostförhållandena hos olika befolkningsgrupper.

Vitaminavdelningen utför vitaminkontroll i läkemedel av skilda slag, vitaminundersökningar av s. k. fria läkemedel och näringspreparat samt av icke vitaminerade livsmedel med deklarerade vitaminhalter och kontrollerar olika i handeln förekommande livsmedelsprodukter ifråga om deras uppgivna vitaminhalter. Vidare utför avdelningen vitaminbestämningar i

prover av livsmedel och fodermedel, som inlämnas av industrier, affärsföretag och enskilda som önskar officiellt utlåtande över provens vitamininnehåll.

Genom institutets försorg bedrivs *undervisnings- och upplysningsverksamhet* inom ovan angivna områden. Undervisningen avser tjänsteläkare, distriktssköterskor och hälsovårdsinspektörer ävensom, i den mån institutet finner lämpligt, andra befattningshavare, som är verksamma på det hygieniska arbetsfältet. Undervisningen för medicine kandidater vid allmänhygieniska avdelningen (karolinska institutets hygieniska institution) bedrivs i samarbete mellan samtliga avdelningar inom folkhälsoinstitutet.

Beträffande upplysningsverksamheten kan nämnas att artiklar utarbetas för publicering i tidskrifter exempelvis i den av födoämneshygieniska avdelningen och vitaminavdelningen gemensamt utgivna tidskriften »Vår föda» och att tjänstemän från institutet deltagit i sammanträden och andra konferenser rörande frågor inom institutets kompetensområden. Tillsammans med medicinalstyrelsen förfogar institutet över en pressombudsman.

Personalstyrkan uppgick den 1 oktober 1961 till 228 personer. Av dessa hade 55 medicinsk, teknisk eller annan högre utbildning. Även bland personalen under 15 lönegraden dominerade befattningshavare med speciell utbildning eller inriktning för institutets verksamhet. Sålunda fanns bl. a. 12 laboratorieassistenter m. fl., 54 laboratoriebiträden, tekniker m. fl. och 64 institutionsbiträden m. fl.

2. Veterinärhögskolan

Enligt gällande stadgar (SFS 1950:486, ändr. 1957:20 samt 1958:238 och 349) har veterinärhögskolan till uppgift att bedriva vetenskaplig forskning och meddela på sådan forskning grundad undervisning i alla för en fullständig veterinärutbildning erforderliga ämnen. Vid högskolan, som är landets enda utbildningsanstalt på sitt område, avlägges veterinärkandidat- och veterinärexamina. Högskolan äger jämväl rätt att utdela veterinär doktorsgrad.

Högskolan står under ledning av en styrelse. I övrigt handhar rektor, eller vid förfall för denne prorektor, samt lärarkollegiet högskolans angelägenheter. För undervisningens planmässiga ordnande finnes en undervisningsnämnd.

Styrelsen består av åtta ledamöter. Självskrivna ledamöter är chefen för veterinärstyrelsen, föreståndaren för statens veterinärmedicinska anstalt samt högskolans rektor. Kungl. Maj:t utser för en tid av tre år ordförande och ytterligare fyra ledamöter, vilka skola företräda lantbruksstyrelsen, juridisk teori och praxis, humanmedicin, de praktiserande veterinärerna samt jordbruksnäringen.

Till rektor förordnar Kungl. Maj:t, efter förslag av styrelsen en av högskolans professorer för en tid av tre år. Lärarkollegiet utgöres av högskolans samtliga professorer med rektor såsom ordförande och föredragande.

Vid veterinärhögskolan finnes f. n. tolv ordinarie professorer vilka företräda följande vetenskapsgrenar, nämligen anatomi och histologi, avelsbiologi och husdjurshygien, bakteriologi och epizootologi, farmakologi, fysiologi, födoämnessygien, allmän och medicinsk kemi, kirurgi, obstetrik och gynekologi, medicin för idisslare, medicin för icke idisslare samt patologisk anatomi. Två avdelningar vid högskolan, nämligen det kliniska centrallaboratoriet och röntgenavdelningen, förestås av laborator. En avdelning för hovbeslag förestås av en lärare med titeln professor.

Allt efter ämnets art meddelas undervisningen i form av föreläsningar, kurser och demonstrationer samt praktiska övningar och tjänstgöringar vid kliniker m. m.

Läsåret omfattar en hösttermin (1/9—20/12) och en vårtermin (12/1—31/5). Övriga delar av året är ferier. Arbetet vid högskolans kliniska och patologisk-anatomiska avdelningar fortgår dock under hela året.

Studietiden vid veterinärhögskolan delas i två perioder. Under den första perioden som vanligen omfattar ungefär fyra terminer och avslutas med veterinärkandidatexamen studeras de grundläggande teoretiska ämnena. Under den andra perioden studeras de mera praktiskt inriktade veterinärämnena. Undervisningen kräver ungefär sex terminer. Under en stor del av denna tid, minst 18 månader, tjänstgör studenterna vid högskolans kliniker. Det totala undervisningsprogrammet vid högskolan fram till avläggande av veterinärexamen omfattar tio terminer, men för de flesta studerandena omfattar studietiden fram till examen sex till sju år.

F. n. antages årligen omkring 30 svenska studenter. Enligt en särskild överenskommelse med finska regeringen antages dessutom varje år ett antal finska veterinärmedicin kandidater för fortsatt utbildning. Totalt har högskolan omkring 300 studenter.

För att bereda de veterinärstuderande tillfälle till klinisk undervisning och praktisk övning lämnar högskolan offentlig djursjukvård. Vid högskolan finns sålunda ett antal stationära kirurgiska och medicinska kliniker samt en ambulatorisk klinik, knuten till avdelningen för obstetrik och gynekologi. Den ambulatoriska kliniken har sitt praktikområde norr om Stockholm och fullgör i detta område samma åligganden som en distriktsveterinär. Studenter, som avlagt veterinärkandidatexamen, meddelas klinisk undervisning på de olika klinikerna. Undervisningen omfattar kurs i klinisk propedeutik samt närvaro och assistans vid undersökningar och behandlingar.

Vid sidan av undervisningen intager självfallet den vetenskapliga forskningen en framträdande plats på högskolans arbetsprogram. Forskningen, som till en icke oväsentlig del bedrivs i samarbete med statens veterinär-

medicinska anstalt, avser i princip samtliga veterinära ämnesområden. Under senaste åren har radiobiologisk forskning och födoämneskontroll särskilt uppmärksammas.

Under styrelsen för veterinärhögskolan lyder veterinärinrättningen i Skara. Den närmaste ledningen av inrättningen utövas av en nämnd, bestående av tre ledamöter.

Veterinärinrättningen, som består av två avdelningar, har till uppgift att dels utgöra sjukvårdsanstalt för djur, dels bedriva vetenskapliga undersökningar rörande husdjurens sjukdomar och dessas samband med miljöbetingade förhållanden, särskilt jordbrukets skötsel och fodrets sammansättning. Inrättningen bör vid sin försöksverksamhet stå i nära förbindelse med andra forskningsinstitutioner på jordbruksnäringens område. (Stadga för veterinärinrättningen i Skara, SFS 1949:411.)

Den ena av veterinärinrättningens båda avdelningar benämnes klinikavdelningen och förestås av en klinikchef i lönegrad Bo 1. Den andra avdelningen benämnes försöksavdelningen och förestås av en försöksledare, likaledes i lönegrad Bo 1. Den ekonomiska förvaltningen av inrättningen handhaves av byrådirektören vid veterinärhögskolan under inseeende av högskolans rektor och styrelse.

Bland statliga myndigheter och andra organ, med vilka veterinärhögskolan uppehåller nära kontakter, märkes veterinärstyrelsen, statens veterinärmedicinska anstalt, statens bakteriologiska laboratorium, statens institut för folkhälsan och lantbruksstyrelsen. Högskolans forskare har ett intensivt vetenskapligt samarbete med andra forskare och institutioner som arbetar med likartade problem. Sålunda anlitar högskolans forskare vissa resurser hos andra vetenskapliga institutioner när högskolan saknar lämplig vetenskaplig apparatur. Å andra sidan förlägger human- och även dentalmedicinare ofta sina djurexperiment till högskolan.

Vid veterinärhögskolan tjänstgjorde den 1 juni 1961 222 lönegradsplacerade tjänstemän m. fl. samt ett 25-tal forskningsbiträden, som avlönas från särskilda anslag. Bland den lönegradsplacerade personalen märkes 12 professorer i B 3, 16 laboratorer m. fl. i B 1, 7 docenter i A 24—26, 38 assistenter och förste amanuenser samt ett tiotal speciallärare. Personalen i lönegraderna 1—15 utgjorde sammanlagt 136.

Studenterna inräknade uppgår antalet till veterinärhögskolan knutna personer till cirka 550.

Vid veterinärinrättningen i Skara uppgår antalet anställda till ett 20-tal.

3. Statens veterinärmedicinska anstalt

Enligt gällande instruktion (SFS 1943:940, ändr. 1949:720, 1950:392 och 1961:482) har anstalten till uppgift att för myndigheters, sammanslutningars och institutioners räkning inom veterinärmedicinens och födoämnes-

hygienens områden utföra praktisk-vetenskapliga undersökningar och andra arbeten, som äger samband därmed, samt att utöva självständig vetenskaplig forskning inom området för sin verksamhet. Särskilt åligger det anstalten att utföra bakteriologiska, patologisk-anatomiska, sero-diagnostiska, kemiska och parasitologiska undersökningar inom anstaltens verksamhetsområde, att bereda och tillhandahålla sera, vacciner och andra bakteriologiska preparat, att genom försök ej endast vid anstalten utan även hos djurägare söka vinna insikt om, hur kampen mot de olika husdjursjukdomarna skall föras med största utsikt till framgång, samt att utgiva meddelanden över anstaltens verksamhet och forskningsresultat. Å anstalten bör ävenledes tillfälle beredas till självständig vetenskaplig forskning för såväl där anställda vetenskapsidkare som, i den mån så lämpligen kan ske, andra forskare inom anstaltens verksamhetsområde.

Verksamheten vid statens veterinärmedicinska anstalt står under ledning av en styrelse samt anstaltens föreståndare. Styrelsen består av sju ledamöter. Självskrivna är chefen för veterinärstyrelsen, tillika styrelsens ordförande, rektor vid veterinärhögskolan, föreståndaren för statens bakteriologiska laboratorium samt anstaltens föreståndare. Övriga ledamöter utses av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år. Av dessa ledamöter förordnas tre efter förslag av respektive medicinalstyrelsen, lantbruksstyrelsen och Sveriges veterinärförbund. Anstaltens föreståndare benämnes professor. Det åligger honom bl. a. att leda och övervaka fullgörandet av anstaltens arbetsuppgifter och i synnerhet de för anstalten gemensamma arbetsuppgifterna. Föreståndaren förordnas av Kungl. Maj:t för en tid av sex år.

Statens veterinärmedicinska anstalt omfattar enligt instruktionen en bakteriologisk, en patologisk-anatomisk och en serologisk avdelning. Sedermera har de i förhållande till avdelningarna fristående kemiska och parasitologiska laboratorier utvecklats till fackavdelningar jämställda med övriga avdelningar. Såsom en särskild avdelning fungerar även anstaltens konsultverksamhet. Organisationen omfattar vidare kansli, maskincentral och försöksstallar.

Anstalten måste vara beredd att insätta sina resurser på praktisk-vetenskaplig forskning inom de områden, där i ett givet läge behovet av vetenskapliga rön framstår såsom mest trängande. Verksamheten kännetecknas av en intim samverkan med humanmedicinsk forskning samt med den forskning, som bedrivs vid veterinärhögskolan. Mellan högskolan och anstalten förekommer ett livligt samarbete främst betingat av att arbetsuppgifterna delvis sammanfaller, delvis kompletterar varandra.

Bland statliga myndigheter och institutioner, med vilka veterinärmedicinska anstalten upprätthåller livliga personliga kontakter märkes — förutom veterinärhögskolan — jordbruksdepartementet, veterinärstyrelsen och statens bakteriologiska laboratorium, byggnadsstyrelsen, försvarets forskningsanstalt, Nordiska muséet med Skansen samt Naturhistoriska riksmu-

séet. Anstalten har vidare behov av personliga kontakter med överfältveterinären, medicinalstyrelsen, Karolinska institutet, Stockholms universitet, statens institut för folkhälsan, lantbruksstyrelsen, statens lantbrukskemiska kontrollanstalt, statens växtskyddsanstalt, viltforskningsrådet, statens jordbruksnämnd, arbetarskyddsstyrelsen, jordbrukets upplysningsnämnd samt de vetenskapliga forskningsråden.

Veterinärmedicinska anstaltens nuvarande arbetslokaler upptar en sammanlagd golvyta av 4 737 m² vartill kommer djurstallar om 3 221 m². I veterinärhögskoleutredningens betänkande Veterinärmedicinsk forskning och undervisning del 1 föreslås en nybyggnad för anstaltens virologiska institution omfattande cirka 2 100 m² golvyta samt ett djurhus inklusive destruktionsanläggning om cirka 400 m². Den sammanlagda byggnadskostnaden har av byggnadsstyrelsen uppskattats till cirka 9 miljoner kronor enligt prisläget den 1 juli 1961.

Antalet anställda vid anstalten var den 1 oktober 1961 177 personer, därav var 28 placerade i lönegraden 21—26 och 8 i lönegraden B 1—4. Biträdespersonalen uppgick till omkring 140. I de angivna siffrorna ingår 8 personer som sysselsattes med undersökningar rörande dels tillverkning av mul- och klövsjukevaccin dels lymfadenos hos nötkreatur.

Befattningshavare vid anstalten tjänstgör såsom speciallärare vid veterinärhögskolan i parasitologi, hälsokontroll av svin, fjäderfä och pälsdjur samt i veterinär författningskunskap.

4. Veterinärstyrelsen

Enligt gällande instruktion (SFS 1947:496, ändr. 1962:300) utövar veterinärstyrelsen högsta inseedet över den allmänna hälso- och sjukvården bland husdjuren i riket samt över livsmedelskontrollen. I övrigt handlägger styrelsen ränden rörande rikets veterinärväsende. Därvid begränsas styrelsens ämbetsbefattning av de befogenheter, som tillagts medicinalstyrelsen, statens jordbruksnämnd och till försvaret hörande centrala förvaltningsmyndigheter.

Styrelsen bör på de områden som är föremål för dess verksamhet med uppmärksamhet följa företeelserna och utvecklingen såväl inom landet som så långt möjligt i utlandet samt vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, vilka styrelsen finner påkallade.

På styrelsen ankommer att samarbeta med medicinalstyrelsen och lantbruksstyrelsen samt i förekommande fall även med andra myndigheter.

Veterinärstyrelsen utgöres av en överdirektör och chef samt såsom ledamöter cheferna för styrelsens fyra byråer, allmänna byrån, hygienbyrån, tuberkulosbyrån samt administrativa byrån. Chefen för hygienbyrån är till-

lika statsinspektör för köttkontrollen i riket. Cheferna för allmänna byrån, hygienbyrån och tuberkulosbyrån benämnes veterinärråd.

Allmänna byrån handlägger ärenden beträffande veterinärkonstens utövande, veterinärdistrikt, civila veterinärbefattningar och militärveterinärer, ärenden angående smittsamma husdjursjukdomar, husdjurens hälsotillstånd och behandling i övrigt, införsel av levande djur och varor i den mån dylika ärenden icke tilldelats annan byrå, ärenden rörande karantänanstalter samt förande av matrikel över veterinärerna.

Hygienbyrån handlägger ärenden angående framställning, beskaffenhet, hantering samt in- och utförsel av livsmedel, angående under statens kontroll ställda slakterier och andra anläggningar för framställning av livsmedel, angående köttbesiktningsbyråer samt ärenden angående stads- och besiktningsveterinärer.

På *tuberkulosbyrån* ankommer handläggning av ärenden angående de husdjursjukdomar, vilkas bekämpande må handhavas av hushållningssällskap, godkännande av veterinärer och laboratorier för sådant bekämpande samt ärenden rörande ladugårdshygien i allmänhet.

Administrativa byrån handlägger ärenden rörande viktigare författningar, administrativa och juridiska frågor i allmänhet, ärenden rörande styrelsens organisation och personal, styrelsens medelsförvaltning och övriga till veterinäradministrationen hörande frågor av kameral natur.

Vid styrelsens sida är ställt ett vetenskapligt råd som företräder verksamhetsgrenar och verksamhetsområden av betydelse för styrelsens ämbetsbefattning. Utöver de veterinära disciplinerna är i rådet representerade läkekonsten, jordbruksnäringen samt juridisk teori och praxis.

Ärenden rörande fel eller försummelse i tjänsten eller i utövning av verksamhet, som står under styrelsens inseende, eller angående föreläggande av vite eller utdömande av förelagt vite skall handläggas av styrelsens disciplinnämnd, i vilken normalt ingår överdirektören, föredragande byråchefen, chefen för administrativa byrån samt jordbruksnäringens och juridikens företrädare inom det vetenskapliga rådet.

Vid föredragning och avgörande inom veterinärstyrelsen av ärende, som berör annat centralt ämbetsverks ämbetsområde, kan efter överenskommelse mellan verkens chefer representant för det andra verket närvara vid och delta i överläggningen med skyldighet för honom att låta till protokollet anteckna eventuellt skiljaktig mening från det i ärendet fattade beslutet. Det förutsättes, att veterinärstyrelsen skall kunna representeras på motsvarande sätt, då inom annat centralt ämbetsverk förekommer ärende, som berör veterinärstyrelsens verksamhetsområde.

Veterinärstyrelsen har fortlöpande kontakter med jordbruksdepartementet, medicinalstyrelsen, statens bakteriologiska laboratorium, veterinärhögskolan, statens veterinärmedicinska anstalt, statens institut för folkhälsan, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd och överfältveterinären. Bland

enskilda företag och organisationer, med vilka veterinärstyrelsen har nära samarbete kan nämnas Sveriges lantbruksförbund, Sveriges slakteriförbund och Svenska ägghandelsförbundet.

Veterinärstyrelsen hade den 1 oktober 1961 38 tjänstemän, varav ena hälften var placerad i lönegrad 19 eller däröver medan den andra hälften utgjordes av biträdespersonal i lönegraderna 5—10.

5. Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor

Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor har till uppgift att vidareutbilda sjuksköterskor för olika uppgifter. Verksamheten bedrivs i såväl Stockholm som Göteborg. Institutet står under ledning av en styrelse bestående av ordförande jämte ytterligare fem ledamöter.

Huvuddelen av utbildningsverksamheten är förlagd till Stockholm, där man undervisar vid lärar-, husmoders-, avdelningssköterske- och preparandkurser. De längsta kurserna, lärarkurserna, omfattar tre terminer, medan preparandkurserna omfattar endast sex veckor. Samtidigt undervisas i regel 100—150 elever

I Göteborg är undervisningen av betydligt mindre omfattning.

Den i Stockholm stationerade personalen vid institutet utgöres av nio tjänstemän, varav sex (rektor, bitr. rektor och fyra studieledare) är direkt knutna till undervisningen. Det stora flertalet av institutets lärarkrafter är dock deltidsanställda och har sin huvudsakliga sysselsättning vid karolinska institutet, Stockholms universitet och andra undervisningsanstalter.

6. Statens distriktssköterskeskola

Statens distriktssköterskeskola ger undervisning för blivande distriktssköterskor i socialhygien och hälsovård samt anordnar vissa fortbildnings- och kompletteringskurser. Antalet elever vid huvudkursen var läsåret 1962/63 omkring 45. Huvudkursens längd var åtta månader. Fortbildningskurserna omfattar i regel sex veckor och anordnas ett par gånger årligen. Varje kurs har 20—30 deltagare.

Skolan har tre heltidsanställda lärare. Huvuddelen av lärarstyrkan är dock deltidsanställd bland sakkunniga vid exempelvis karolinska institutet, Stockholms universitet m. fl. skolor och institutioner.

Förslag har väckts att sammanföra distriktssköterskeskolan med statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor. Frågan är hänskjuten till vidare utredning och något avgörande i frågan kan knappast väntas före 1965.

Centrala organ för kontroll-, skatte- och uppbördsfrågor samt personalpensionering (Block 8)

1. *Generaltullstyrelsen*

Generaltullstyrelsen är chefsmyndighet inom tullverket. Enligt gällande instruktion (SFS 38:1958) ankommer på tullverket att debitera, uppbära och redovisa tull samt vissa skatter och avgifter ävensom att utöva uppsikt över trafiken till och från utlandet och fullgöra därmed sammanhängande kontrolluppgifter.

Chef för generaltullstyrelsen är generaltulldirektören. Ledamöter är cheferna för styrelsens fem byråer. Såsom ledamot i styrelsen ingår i vissa fall även gränschefen. Styrelsens organisation framgår schematiskt av tabell 39.

Tabell 39. Generaltullstyrelsens byråer m. m.

<i>Byrå eller självständig avd.</i>	<i>Avdelningar inom byråerna</i>
Kanslibyrån	
Personalbyrån	
Kameralbyrån	Generaltullstyrelsens kassakontor Tullverkets centralförråd
Revisionsbyrån	Statistiska avdelningen
Tullbehandlingsbyrån	Tullvärdekontoret Tullverkets huvudlaboratorium med verkstad
Gränschefens expedition	Tullverkets reservdelsförråd

Kanslibyrån handlägger bl. a. ärenden som avser instruktioner, reglementen och arbetsordningar inom tullverket, författningar, som reglerar tullverkets åtgärder beträffande trafiken, inrättande eller indragning av tullkammare, tullstation och tullexpedition, tullnederlag, transitupplag och transitering. Vidare handlägges inom byrån ärenden rörande haverigods, sjöfynd och annat dylikt gods, gottgörelse för förkommet eller skadat gods, tjänstefel av tullpersonal, brott mot lagen om straff för varusmuggling och mot tullstadgan samt andra dylika författningar, tullverkets åtgärder till förhindrande av smittsamma sjukdomars införande i riket m. m. Därjämte ombesörjer kanslibyrån utgivandet av publikationerna Tullverkets författ-

ningssamling och Kungl. Generaltullstyrelsens meddelanden samt vissa författningshandböcker för tulltjänstemän.

Personalbyrån handlägger ärenden som avser driftsekonomin, personal- och organisationsfrågor samt tullverkets utbildningsväsen m. m.

Kameralbyrån handlägger ärenden angående uppbörden vid tullverket, utredningar rörande tullverkets inkomster och utgifter, tillämpningen av åtskilliga i avlöningsreglementet med följdförfattningar meddelade föreskrifter, av tullverket ägd eller eljest disponerad fast och lös egendom, inköp eller förhyrning av inventarier, materialier och andra artiklar; städernas tullhusbyggnadsskyldighet m. m. samt granskning m. m. av redogörelsehandlingar, som insänts till byrån.

Det till kameralbyrån hörande kassakontoret ombesörjer utbetalningar för styrelsens räkning och uppbär till styrelsen inflytande belopp samt motager och redogör för medel som deponeras hos styrelsen.

Tullverkets centralförråd mottager, förvarar och expedierar inventarier, materialier och andra artiklar, som anskaffats genom generaltullstyrelsens försorg för att centralt tillhandahållas tullmyndigheter och tullpersonal i tjänsten.

Revisionsbyrån handlägger ärenden avseende tillämpning av tulltaxeförordningen, tullrestitutionsförordningen jämte följdförfattningar ävensom vissa stadganden angående skatter, acciser, in- eller utförselavgifter, trafikförsäkring å motorfordon, anståndspenningar och sjöfartsavgifter, provianteringsfrilager, frihamn och utförselbevis samt utfärdande eller ändring av författningsbestämmelser.

Generaltullstyrelsens statistiska avdelning producerar statistik rörande utrikeshandel och sjöfart, avger eller granskar förslag till ändringar i statistiska varuförteckningen, verkställer viss tullbeloppsgranskning m. m.

Tullbehandlingsbyrån handlägger ärenden som avser tillämpning av tulltaxan med statistiska varuförteckningen jämte taratariffen i tulltaxeförordningen med följdförfattningar. Vidare handlägger byrån ärenden angående tillämpning av stadganden angående varuskatt, pälsvaruskatt, försäljningsskatt och prisregleringsavgift; för statsverket bindande förhandsupplysning om varas tulltaxering; laboratorieundersökning av varor; kontroll av införd varas tullvärde samt författningsbestämmelser, vilkas tillämpning ankommer på byrån. Tullvärdekontoret har bland annat att granska av tullanstalerna insända fakturor på införda varor, deklARATIONER för varuskatt samt försäljningsskatt. Huvudlaboratoriet utför bland annat kvalitativa och kvantitativa analyser samt utredningsarbeten beträffande varuprovhuvudsakligen överlämnade från generaltullstyrelsens byråer och lokala tullmyndigheter. Verkstaden utför reparationer huvudsakligen för generaltullstyrelsens och tullanstalernas räkning samt justeringar av instrument, apparater och redskap för laboratorie-, kontors-, tulltaxerings- eller tullbevakningsarbete.

Gränschefens expedition handlägger ärenden, som angår kust- och gränsbevakningens organisation och tjänstgöringsförhållanden; inköp, förhyring eller lega av båt- och fordonsmateriel, inköp av radiomateriel samt underhåll av båt-, fordons- och radiomateriel. Under gränschefens expedition sorterar reservdelsförrådet, som är beläget i Vaxholm. Förrådet motager, förvarar och expedierar huvudsakligen för kustbevakningens båtar avsedda reservdelar m. m.

Personalstyrkan vid generaltullstyrelsen uppgick den 1 oktober 1961 till sammanlagt 259. Av dessa var 82 placerade i lönegraderna A 15—26.

2. Kontrollstyrelsen

Enligt den för kontrollstyrelsen utfärdade instruktionen (SFS 1957:547, 1958:332, 1959:362) är styrelsen central förvaltningsmyndighet för ärenden rörande den indirekta beskattningen och därmed sammanhängande frågor samt tillsynsmyndighet i fråga om tillverkningen m. m. av alkoholhaltiga varor ävensom centralt organ i frågor rörande alkoholförsäljning och alkoholpolitik i den mån uppgifterna icke ankommer på annat statligt organ.

Chef för kontrollstyrelsen är en generaldirektör. Ledamöter är cheferna för styrelsens fyra byråer. En byrå handlägger rusdrycksförsäljningsärenden, en administrativa och tekniska ärenden, medan två handlägger skatteärenden. Härjämte finnes en från byråindelningen fristående skattejuridisk avdelning direkt underställd generaldirektören. Till styrelsen hör en lokalförvaltning för kontroll av den indirekta beskattningen med distriktskontor i Stockholm, Malmö, Göteborg och Sundsvall. I lokalförvaltningen ingår även en överkontrollör i Kristianstad för kontroll av tillverkningen vid lantbruksbrännerierna.

Till *första byrån* (rusdrycksförsäljningsärenden) hör ärenden avseende rusdrycksförsäljningsförordningen och ölförsäljningsförordningen samt utskänkningsskatten och straffregistret rörande fylleri och vissa andra brott. Vidare handlägges på denna byrå övriga styrelsen tillkommande ärenden rörande alkoholförsäljning och alkoholpolitik, beskattning av spritdrycker och vin, försäljning av alkoholfria drycker, allt hos styrelsen förekommande arbete av statistisk natur samt beräkningar angående inkomsterna på de riksstatstitlar, vilkas redovisning styrelsen handhar.

På *andra byrån* (administrativa och tekniska ärenden) handlägges ärenden rörande kontrollen över tillverkningen av brännvin, vin och maltdrycker, vissa ärenden rörande omsättningsskatten å spritdrycker samt ärenden avseende författningarna om handel med skattefria sprit, om vissa alkoholhaltiga preparat m. m., om försäljning och införsel av rusdrycker för särskilda ändamål och om statsmonopol å tillverkning av tobaksvaror. Till byrån hör därjämte ärenden, som angår Aktiebolaget Vin- & Spritcentralens

inköp och användning av sprit, i den mån sådant ärende sammanhänger med statliga regleringsåtgärder rörande brännvinstillverkningen, och ärenden angående yttranden till polismyndigheter m. fl. om olovlig tillverkning av brännvin samt obehörig renaturering av denaturerad sprit och alkoholhaltiga preparat. Till byrån hänföres vidare samtliga ärenden rörande kontrollstyrelsens och dess lokala förvaltnings organisation, personal och ekonomi.

Tredje byrån (för skatteärenden) ombesörjer kontrollen av varuskatt, försäljningsskatt, utjämningskatt, maltdrycks- och läskedrycksskatt, pälsvaruskatt, fettvaruavgifter, accis å fettemulsion, omsättningsskatt på motorfordon och skatt på spelkort.

Fjärde byrån (för skatteärenden) handhar kontrollen av tobaksskatt, brännoljeskatt, energiskatt och bensinskatt.

På styrelsens *juridiska avdelning* handlägges huvudsakligen ärenden inom konsumtionsbeskattningsens område, som angår besvär över beslut rörande skatt tillhörande första, tredje eller fjärde byråns verksamhetsområde, eller rörande hos Kungl. Maj:t gjord ansökan om befrielse från eller återbetalning av skatt, lagsökning, ackord, utmätningssed, konkurs, åtal och styrelsens utdömande av vite.

Kontrollstyrelsen är beskattnings- och uppbördsmyndighet beträffande flertalet indirekta skatter, som uttages i riket. Styrelsen har sålunda att tillämpa gällande författningar avseende allmän energiskatt, bensinskatt, brännoljeskatt, omsättningsskatt å motorfordon i vissa fall, varuskatt, skatt å vissa pälsvaror, försäljningsskatt, skatt å spelkort, accis å fettemulsion, avgift för smör som användes för framställning av grädde m. m., avgift för fettvaror som användes för framställning av fettemulsion m. m., utjämningskatt å vissa varor, omsättnings- och utskänkningskatt å spritdrycker och vin, maltdrycksskatt, läskedrycksskatt samt tobaksskatt. Styrelsen skall i samband med ärenden rörande alkoholbeskattningen ta ställning till frågan om beskattningen av olika drycker är riktigt avvägd från nykterhetssynpunkt och vid behov göra framställning hos Kungl. Maj:t om rättelse.

Förfarandet hos kontrollstyrelsen regleras primärt dels i de särskilda skatteförfattningarna och dels i en förordning den 3 april 1959 (nr 92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattnings. Denna förordning skall tillämpas i fråga om varuskatten, försäljningsskatten, omsättningsskatten på motorfordon och den allmänna energiskatten. Avsikten är att förordningen efter hand skall omfatta praktiskt taget samtliga skatter och avgifter, som administreras av kontrollstyrelsen. I de under senare år utfärdade författningarna — exempelvis angående utjämnings-, brännolja- och tobaksskatterna — hänvisas sålunda till förordningen den 3 april 1959 beträffande förfarandet.

De av kontrollstyrelsen administrerade skatterna uttages i allmänhet efter deklaration av den skattskyldige. Skattekontrollen utövas genom granskning av deklarationerna och genom inspektion hos de skattskyldiga. För kontrollen äger styrelsen granska den skattskyldiges bokföring, varulager m. m. samt infordra varuprov. Styrelsen äger förelägga och utdöma vite då skattskyldig försummar att fullgöra sina skyldigheter. Om styrelsen finner att skatt bör utgå, oaktat deklaration ej avgivits eller om avvikelser bör ske från deklaration meddelas särskilt beslut. Till grund för beslutet skall i dessa fall ligga skriftlig redogörelse i form av inspektionsrapport eller promemoria samt förslag till debitering. Den skattskyldige skall regelmässigt beredas tillfälle att yttra sig över redogörelsen. Den som driver eller ämnar driva sådan rörelse att skattskyldighet kan ifrågakomma, kan i vissa fall erhålla förhandsbesked, huruvida vara är skattepliktig och efter vilken skattesats skatten skall utgå.

Kontrollbesöken hos de skattskyldiga verkställs i allmänhet av lokalförvaltningens tjänstemän. Inspektionsresor för kontrollen av pälsvårskatten företages dock av en vid kontrollstyrelsen anställd sakkunnig och kontrollen över bensinbeskattningen sker genom inspektion som verkställs av befattningshavare hos styrelsen. För kontrollen av utskänkningskatten erhåller styrelsen biträde av intendenterna för utskänkningssärenden utom i Stockholm, Göteborg och Malmö. I dessa städer utövas kontrollen av tjänstemän vid styrelsens lokalförvaltning. Styrelsens tjänstemän företager i begränsad omfattning resor för inspektion av skattskyldiga, bland annat för kontroll av energiskatten och omsättningsskatten på motorfordon.

Kontrollstyrelsen för register över de skattskyldiga och det som förekommer i respektive skatteärenden. Av det totala antalet registrerade skattskyldiga, som den 1 juli 1961 uppgick till omkring 34.000, fanns ungefär en tredjedel i Stockholmsdistriktet. Övriga skattskyldiga fördelades tämligen lika på de tre andra distrikten. Majoriteten — mer än 25.000 — utgjordes av skattskyldiga enligt då gällande förordning om brännoljeskatt. Fr. o. m. den 1 januari 1962 har denna beskattning lagts om, och skatten uttages numera i princip i försäljningsledet i stället för i konsumtionsledet. Omläggningen kan beräknas medföra en minskning av antalet skattskyldiga med omkring 20.000. Någon häremot svarande minskning av den totala arbetsbördan räknar styrelsen dock icke med.

Kontrollstyrelsen är centralt organ för frågor rörande alkoholförsäljning vid sidan av Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen, Nya Systemaktiebolaget och Sveriges Centrala Restaurangaktiebolag. Det åligger styrelsen att meddela föreskrifter och anvisningar rörande tillämpningen av 1954 års förordningar angående rusdrycksförsäljningen och ölförsäljningen. Styrelsen är remissinstans åt Kungl. Maj:t bland annat i ärenden om tillstånd till utskänkning av rusdrycker och detaljhandel med öl. Styrelsen skall också på begäran tillhandagå myndigheter och enskilda med upplysningar rörande

alkohollagstiftningen, följa utvecklingen i fråga om försäljningen av alkoholdrycker och nykterhetstillståndets växlingar samt till Kungl. Maj:t inkomma med de förslag, som kan föranledas av utvecklingen.

Kontrollstyrelsen för fortlöpande statistik rörande handeln med rusdrycker och öl, omsättningen av rusdrycker för förtäringssändamål, utskänknings- och försäljningen av rusdrycker, införseln av rusdrycker för tekniska m. fl. ändamål, fylleriförseelser m. m. Underlaget för denna statistik erhåller styrelsen bland annat genom uppgifter från de förutnämnda statliga bolagen, länsstyrelserna och intendenterna för utskänkningsärenden. Styrelsen utför även, då så är påkallat, specialundersökningar på området.

Uppgifter till särskilda straffregistret rörande fylleri och vissa andra brott lämnas av domstolar, bestraffningsberättigade befattningshavare vid krigsmakten, föreståndare för allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare, nykterhetsnämnder och polismyndigheter. Utdrag av registret meddelas vanligen efter skriftlig framställning av domstolar, åklagare m. fl. Under år 1957 inkom omkring 133.000 framställningar om utdrag. Registret bildar underlaget för den av styrelsen förda statistiken över alkoholmissbruk och ingripanden mot missbrukare.

Kontrollen av brännvinstillverkningen och maldryckstillverkningen utövas av styrelsen och vissa tjänstemän vid lokalförvaltningen. Verksamheten innefattar bland annat utfärdande av driftbevis och tillstånd att förfoga över tillverkat brännvin respektive maldrycker, meddelande av föreskrifter rörande inrättande av brännerier och bryggerier samt frågor om kontrollkostnadsbidrag från tillverkare. Tillsynen över vintillverkningen består huvudsakligen av granskning av de uppgifter rörande tillverkningen som lämnas av vinfabrikanterna.

Kontrollen av tobaksodlingen i riket enligt lagen den 11 juni 1961 (nr 393) angående statsmonopol å tillverkning av tobaksvaror består bland annat i granskning av uppgifter, som insändes av tobaksodlarna, behandling av anmälningar om odling av tobak, meddelande av vissa tillstånd för tobaksodlare och utfärdande av särskilda kontrollbestämmelser. Den direkta kontrollen över tobaksodlingen ombesörjes av den i Kristianstad stationerade överkontrollören vid brännvinskontrollen.

Kontrollstyrelsen avgiver årligen till chefen för finansdepartementet en berättelse om försäljningen och beskattningen av rusdrycker, handeln med skattefri sprit, uppsiktsverksamheten rörande vissa alkoholhaltiga preparat, handeln med öl samt förekomsten av fylleriförseelser m. m. och en berättelse om tillverkningen av brännvin och maldrycker samt den indirekta beskattningen av vissa varor m. m. Berättelserna ingår i Sveriges officiella statistik: »Rusdrycksförsäljningen m. m.» och »Accispliktiga näringar».

Kontrollstyrelsen hade den 1 oktober 1961 130 anställda, varav 35 i 15 lönegraden och däröver.

3. Mellankommunala prövningsnämnden

Mellankommunala prövningsnämnden är en för hela riket gemensam prövningsnämnd, som i huvudsak har att behandla besvär i taxeringsfrågor beträffande skattepliktiga med förvärvskällor i skilda prövningsdistrikt (län) samt beträffande dubbeltaxeringar i olika län. Gällande bestämmelser rörande nämnden och dess verksamhet återfinnes i taxeringsförordningen den 23 november 1956 (SFS nr 623).

Nämnden utgöres av ordförande, vice ordförande och ytterligare sex ledamöter, vilka jämte sju suppleanter förordnas av Kungl. Maj:t för en tid av fyra år. För samma tid förordnar Kungl. Maj:t jämväl ett allmänt ombud, som ingår i nämndens kansli.

Nämndens ledamöter är bosatta i olika delar av landet och samlas till sammanträden i Stockholm sex-åtta gånger om året. Nämndens kansli samarbetar intimt med bland andra överståthållarämbetet och med länsstyrelsen i Stockholms län och har ofta konferenser i taxeringsfrågor med representanter för större företag.

Inom kansliet tjänstgjorde den 1 oktober 1961 8 personer, därav 5 i lönegraderna 15—26. Tre tjänstemän i lönegraderna 23—26 hade utöver lönen även visst arvode.

4. Riksskattenämnden

Riksskattenämnden handlägger ärenden rörande den direkta beskattningen och den allmänna varuskatten. Beträffande direkt beskattning är nämnden sålunda beslutande myndighet i fråga om förhandsbesked, anvisningar rörande skatteförfattningarnas tillämpning, fastställande av deklarationsblanketter m. m. På den allmänna varuskattens område har nämnden motsvarande funktioner. Den meddelar exempelvis bindande förklaring om viss vara är skattepliktig och skall genom rådgivande och vägledande verksamhet främja en riktig och enhetlig tillämpning av varuskatteförordningen samt lämna förhandsbesked i frågor avseende taxering till allmän varuskatt. Nämnden är vidare centralt organ för taxeringskontrollen.

Nämnden består av ordförande jämte ytterligare tolv ledamöter. Såsom ordförande har sedan nämndens tillkomst 1951 fungerat generaldirektören i kammarkollegium. Övriga ledamöter utgöres för närvarande av två kammarrättsråd, landskamrerarna i Stockholms och Uppsala län, taxeringsintendenten i Hallands län, en byråchef i generaltullstyrelsen samt sex representanter för näringslivet, tre bosatta i Stockholm, två i Uppsala och en i Skaraborgs län.

Till nämnden är knutet ett kansli, indelat i tre byråer, kanslibyrån, kontrollbyrån och varuskattebyrån.

Kanslibyrån handlägger främst ärenden rörande förhandsbesked och tillämpning av skatte- och taxeringsförfattningar i sådana taxeringsfrågor, som icke rör tillämpningen av förordningen om allmän varuskatt. På byrån utarbetas — delvis med anlåtande av matematikmaskiner — källskattetabeller och ett flertal andra tabeller samt deklarationsformulär och andra formulär för taxerings- och uppbörsarbetet. Vidare handlägger byrån handräkningsärenden avseende Danmark, Finland och Norge.

Kontrollbyrån handlägger ärenden rörande taxeringskontrollverksamheten, främst genom insamlande av kontrolluppgifter hos myndigheter och företag i Stockholm samt samordning av den vid revisionsdetaljerna hos de olika länsstyrelsernas taxeringssektioner bedrivna taxeringsrevisionsverksamheten. Efter förordnande av vederbörande taxeringsintendent utför kontrollbyråns personal årligen ett antal taxeringsrevisioner hos skattskyldiga i skilda delar av landet.

Varuskattebyrån handlägger ärenden rörande förhandsbesked vid tillämpningen av förordningen om allmän varuskatt, samt utfärdar anvisningar till ledning för taxeringsmyndigheterna beträffande tillämpningen av nämnda förordning.

Riksskattenämndens ledamöter är indelade på två avdelningar, en avdelning för ärenden rörande den allmänna varuskatten och en avdelning för andra ärenden. Den förstnämnda avdelningen sammanträder som regel en två gånger i månaden och den senare två-fyra gånger i månaden. Överläggningar hålles praktiskt taget dagligen mellan nämndens ordförande och vice ordförande — landskamreraren i Stockholms län — samt nämndens byråchefer.

Inom kansliet tjänstgör 22 personer, varav tre byråchefer (B 2 — B1), tio befattningshavare i lönegrad 27—19 samt nio i lägre lönegrader. Härjämte anlitar nämnden i viss utsträckning regeringsrättssekreterare och kammarrättsassessorer för föredragning av remisser m. m.

5. Kammarrätten

Kammarrätten fungerar främst som skattedomstol men har även andra uppgifter. I Kungl. Maj:ts stadga för kammarrätten (SFS 1959:545; ändr. 1960:368) redogöres närmare för de olika grupper av ärenden, som kammarrätten äger upptaga till behandling och avgörande. Kammarrättens domsrätt omfattar bland annat mål angående taxering, beskattning och uppbörd, s. k. anmärknings- och avlöningsmål, familjebidrags-, folkbokförings- och mantalsskrivningsmål samt socialvårdsmål. I omkring hälften av de årligen avgjorda, f. n. till cirka 10.000 uppgående målen, dömer kammarrätten såsom

sista instans. Kammarrätten utnyttjas även i betydande utsträckning såsom remissinstans.

Ledningen av kammarrätten utövas av en president. För den dömande verksamheten är kammarrätten indelad i åtta divisioner, envar bestående av ett kammarrättsråd och divisionsordförande samt fyra övriga ledamöter (kammarrättsråd och assessorer) av vilka en är vice ordförande. Såsom föredragande tjänstgör kammarrättsfiskaler samt andra tjänstemän i mån av behov och tillgång på personal.

Under cirka två månader varje år ombildas en av divisionerna till fastighetstaxeringsdivision för avgörande av mål i anledning av s. k. årlig fastighetstaxering. I anslutning till att allmän fastighetstaxering äger rum i landet, vilket regelmässigt sker vart femte år, konstitueras divisionen såsom fastighetstaxeringsdivision för en verksamhetstid av två-tre år. Den dömande verksamheten i nu avsedda fall utövas under medverkan av deltidanställda sakkunniga, vilka har ställning såsom ledamöter av domstolen. Dessa sakkunniga, f. n. tio, är specialister på olika områden såsom i avseende å skogs-, jordbruks-, hyres-, egnahems- och vattenfallsfastigheter. F. n. är tre av de sakkunniga bosatta utanför Stockholms-området och fastighetstaxeringsdivisionen söker i möjlig mån koncentrera prövningen av de mål, vari dessa sakkunniga skall delta, till mer sammanhängande perioder.

I kammarrättens arkiv förvaras alla akter i mål som avgjorts av kammarrätten. Mellan tvåtusen och tretusen mål föres årligen vidare genom besvär hos regeringsrätten. Vid besvär rekvireras akten omedelbart av finansdepartementet och kvarligger där under väntetiden i regeringsrätten, normalt två—tre år. Under denna tid inträffar ofta att ett nytt mål gällande samme skattskyldige kommer under kammarrättens prövning. Föredraganden i kammarrätten brukar då ta kontakt med vederbörande regeringsrättssekreterare för att taga ställning till huruvida det i regeringsrätten anhängiga målet lämpligen bör avgöras, innan kammarrätten dömer i det nya målet, eller om det motsatta förfaringsättet skall väljas. Akterna kan därvid behöva lånas mellan domstolarna. Sedan regeringsrättsmålet avgjorts arkiveras till Konungen inkomna handlingar i departementet medan de från kammarrätten lånade återställes dit. Arkivhandlingar i ett och samma mål finnes sålunda både hos kammarrätten och finansdepartementet.

Befordringsgången i kammarrätten innebär att domstolens assessorer eller t. f. assessorer förordnas såsom extra eller t. f. regeringsrättssekreterare, dvs. föredragande i regeringsrätten, för att, i anslutning till att kammarrättsrådsämbeten blir lediga, återgå till kammarrätten såsom ordinarie domare. Antalet regeringsrättssekreterare för föredragning av s. k. finansmål är flexibelt med en variation mellan 12 och 18.

Utöver den personal, som tjänstgör på de olika divisionerna, finnes i kammarrätten för beredning av administrativa ärenden, en byrådirektör jämte honom underställd personal, ett aktuarikontor, för bland annat diarie-

föring, en skrivbyrå samt ett antal befattningshavare med speciella uppgifter såsom kassör och redogörare, bibliotekarie m. m. Härtill kommer expeditionsvaktspersonal.

Antalet i tjänst varande befattningshavare i kammarrätten var den 1 oktober 1961 114, därav 8 kammarrättsråd och divisionsordförande, 24 kammarrättsråd, 8 assessorer och 20 kammarrättsfiskaler. I lönegraderna 17—19 och däröver tjänstgjorde sammanlagt 71 befattningshavare. Vid samma tidpunkt var 21 högre befattningshavare tjänstlediga för skilda uppdrag.

6. Statens personalpensionsverk

Statens personalpensionsverk, som började sin verksamhet den 1 juli 1963, har bildats genom sammanförande av statens pensionsanstalt och delegationen för pensionsutbetalning. Personalpensionsverket har i huvudsak till uppgift att

handlägga frågor rörande personalpension till statens tjänstemän och arbetare (med undantag för anställda vid riksdagens verk) samt till vissa grupper kommunalanställda och anställda inom statsunderstödd verksamhet, vilka före den 1 juli 1961 pensionerades genom statens pensionsanstalt;

fullgöra matrikelföring, viss avgiftsdebitering och uppbörd;

samordna statliga personalpensionsförmåner med vissa socialförsäkringsförmåner; samt

utbetala statliga pensionsförmåner och vissa därmed samordnade socialförsäkringsförmåner.

Statens personalpensionsverk ledes av en styrelse, bestående av verksamhetschefen-generaldirektören, tre representanter för de statsanställdas huvudorganisationer och tre representanter för staten som arbetsgivare.

Ämbetsverkets arbetsuppgifter fördelas på första och andra pensionsbyrån, utbetalningsbyrån och kanslibyrån.

Första pensionsbyrån handlägger pensionsärenden, avseende statstjänstemän i allmänhet, med undantag av viss lärarpersonal.

Andra pensionsbyråns arbetsområde omfattar statligt anställda arbetare, icke-statligt anställda med statlig pensionering, tjänstemannapersonalen vid läroverken, lärarhögskolorna och folkskoleseminarierna samt polispersonalen.

Utbetalningsbyrån har övertagit de arbetsuppgifter, som tidigare ankommit på delegationen för pensionsutbetalning, nämligen utbetalning av pensioner och därmed förbunden samordning med folkpension etc. Inom byrån har organiserats sektioner för manuell och automatisk databehandling samt för kontrollverksamhet.

Kanslibyrån handlägger utrednings- och remissärenden, informations- och

utbildningsfrågor, personalärenden och kamerala ärenden samt rationaliseringsfrågor.

Med hänsyn till pensionssamordningen måste man räkna med samarbete mellan personalpensionsverket och riksförsäkringsverket, bland annat i form av ett reguljärt rapporterings- och aviseringssystem. Även ett samgående på kontorsmaskinområdet kan visa sig önskvärt och lämpligt.

Antalet anställda den 1 juli 1963 var enligt personalplanen 205. Av dessa var 64 placerade i lönegraderna A 15 — A 27 och 79 i lönegraderna 9—13.

Överväganden rörande en liten utflyttningsgrupp

1. De berörda verksamhetsgrenarnas synpunkter

De statliga verksamhetsgrenar, som ingår i den lilla utflyttningsgruppen, har vid olika tillfällen kontaktats av lokaliseringsutredningen, senast i avslutning till en cirkulärskrivelse den 2 mars 1962, vari utredningen anhöll om uppgifter till komplettering av tidigare insamlat material. Med utgångspunkt från svaren på denna skrivelse har utredningen underhand inhämtat ytterligare uppgifter, i flera fall så sent som i maj 1963. På detta sätt har det varit möjligt att ta hänsyn till även det senaste årets organisationsförändringar etc.

Det från de olika verksamhetsgrenarna insamlade materialet har till stor del inarbetats i de redogörelser för organisation och arbetsuppgifter, som föreligger i kapitlen 13—17. Samtliga myndigheter m. fl. med undantag för försäkringsdomstolen har också framfört vissa argument för en fortsatt förläggning till Stockholms-området. Då de berörda verksamhetsgrenarnas synpunkter ofta sammanfaller, har det för att undvika upprepningar och göra materialet överskådligt och rättvisande syntts lämpligt att sammanfatta synpunkterna i tabellform.

Tabellerna 40—42 avser att visa hur de berörda enheterna själva betonar olika skäl för en fortsatt lokalisering inom Stockholms-området. Av tabellerna torde i viss mån också framgå, att vissa myndigheter med inbördes samarbete gör olika bedömningar av detta samarbets betydelse. Detta illustrerar endast, enligt lokaliseringsutredningens mening, hur vansklig all uppskattning av samarbets- och kontaktfrekvens är. Utredningen vill därför understryka att tabellerna i och för sig inte bör tagas till utgångspunkt för någon kvantitativ eller kvalitativ bedömning av möjligheterna eller förutsättningarna för en omlokalisering.

Den viktigaste grunden för överväganden i lokaliseringsfrågan måste vara redogörelserna för de olika verksamhetsgrenarnas organisation, uppgifter och verksamhet (kapitlen 13—17). De i tabellerna 40—42 framlagda uppgifterna får bedömas som en komplettering till dessa redogörelser.

Ett par generellt förekommande synpunkter har icke medtagits i tabellerna. I så gott som samtliga fall har de berörda myndigheterna betonat betydelsen av att vara förlagd till en i kommunikationshänseende så välbelägen ort som Stockholm. Denna lokalisering, framhålles det, underlättar

Tabell 41. Uppgivet samarbetsbehov mellan verksamhetsgrenar inom den lilla utflytningsgruppen.

	Siffrorna betecknar	1. Omfattande samarbete 2. Kontinuerligt samarbete 3. Fackbetonade kontakter 4. Arkiv 5. Bibliotek 6. Gemensamma anläggningar och instrument Flera siffror i en och samma ruta anger att samarbete av flera olika slag uppgivits av vederbörande verksamhetsgren. Varje siffra för sig har den innebörd som ovan angivits.
För nedanstående verksamhetsgrenar redovisas (horisontellt) uppgivet samarbetsbehov med övriga enheter i gruppen. Vertikalt anges uppgiven samarbetspartner.		
Centrala värnpliktsbyrån	1	
Militärpsykologiska institutet	1	
Försvarets brevskola	24	
Kammarkollegiet	4	
Lantmäteristyrelsen	246	
Rikets allmänna kartverk	46	
Svenska Reproduktions AB	2	
Lantbruksstyrelsen	2	
Skogsstyrelsen	2	
Socialstyrelsen	2	
Fångvårdsstyrelsen m. fl.	2	
Riksförsäkringsverket	2	
Arbetskyddsstyrelsen	2	
Sprängämnesinspektionen	1	
Elinspektionen	1	
Biltrafiknämnden	1	
Folkhälsoinstitutet	1	
Veterinärhögskolan o. vet.med. anst.	1	
Veterinärstyrelsen	2	
Högre sjuksköterskeinstitutet	1	
Statens distriktssköterskeskola	1	
Generallstyrelsen		
Kontrollstyrelsen		
Mellankommunala prövningsnämnden ..		1
Riksskattenämnden		16
Kammarrätten		16
Personalpensionsverket		1

kontakten med rikets olika delar och gör det lättare för allmänheten att besöka myndigheterna. I flera fall har man också betonat såsom en fördel, att hela den centrala statsförvaltningen är samlad till en ort, vilket möjliggör besök hos ett flertal myndigheter på kortast möjliga tid.

En myndighet har också framhållit den synpunkten att man av hänsyn till månghundraåriga traditioner icke bör flytta gamla ämbetsverk från Stockholm.

2. Utredningens överväganden

De i tabellerna 40—42 redovisade synpunkterna kan indelas i följande särskilda grupper:

- Kontaktbehov med klientel
- Kursverksamhet
- Lokaler
- Personalfrågor
- Rekrytering av ledamöter m. fl.
- Servicebehov (Se tabell 40.)
- Samarbetsbehov (Se tabellerna 41 och 42.)

Kontaktbehov med klientel

Fångvårdsstyrelsen m. fl. har anfört, att behov föreligger av kontakt med i första hand permitterade eller f. d. interner från säkerhetsanstalten Hall inom Stockholms-området.

Lokaliseringsutredningen anser, att, även om ett stort antal permitterade eller utskrivna från olika anstalter uppehåller sig i Stockholms-området, så bör fångvårdsstyrelsens och interneringsnämndens kontakter med dem lämpligen kunna ske genom konsulenter m. fl.

Kursverksamhet

Centrala värnpliktsbyrån bedriver kursverksamhet i samverkan med civila och militära myndigheter i Stockholm. Denna verksamhet torde dock utan mera allvarliga svårigheter kunna förläggas utanför Stockholms-området, isynnerhet om lokaliseringen sker tillsammans med annan civil och militär verksamhet, vilket bör underlätta lärarekrytering etc.

Lokaler

För *rikets allmänna kartverk* och *Svenska Reproduktions AB* är f. n. ett hus under uppförande i Hässelby. Reproduktionsaktiebolaget disponerar också utställningslokaler i Stockholms centrum. *Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor* och *generaltullstyrelsen* uppger sig ha lämpliga och för verksamheten tillräckliga lokaler i Stockholm.

Lokaliseringsutredningen finner att de lokaler, som disponeras av dessa fyra verksamhetsgrenar utan olägenhet kan tas i anspråk för annan statlig verksamhet som av olika skäl måste stanna inom Stockholms-området.

Veterinärhögskolan och *veterinärmedicinska anstalten* har arbetslokaler, laboratorier, djurstallar m. m. av speciell utformning i Stockholm.

Utredningen vet, att en stor del av de veterinärmedicinska institutionernas lokalbestånd i Stockholm är i tämligen nedslitet skick. Det torde behövas betydande ombyggnader för att de skall kunna fylla sina funktioner på längre sikt. Bortsett från detta torde nu befintliga byggnader för institutionerna ifråga representera en mindre del av det aktuella lokalbehovet. Dessutom råder inom det nuvarande förläggingsområdet, liksom i hela Stockholms-området en stor knapphet på lämplig tomtmark. Det bör enligt lokaliseringens mening understrykas att en omlokalisering av de veterinärmedicinska institutionerna hör till de f. n. mest angelägna lokaliseringspolitiska åtgärderna.

Personalfrågor

Riksförsäkringsverket har uttalat farhågor för rekryteringen av bl. a. läkare, maskinoperatörer och biträdespersonal.

Utredningen kan endast konstatera att rekryteringen av läkare är mycket svår i hela landet men ingenting tyder på att det skulle vara svårare att finna kompetenta fackmän för verkets behov inom områdena A eller C än i Stockholms-området. I viss mån är det också redan nu så att verket anlitar lämplig medicinsk expertis varhelst den står att finna i riket. Detta torde inte skapa några betydande svårigheter för verkets arbete. Även ifråga om maskinoperatörer råder det f. n. en viss brist i hela landet. Åtgärder för ökad utbildning har vidtagits och rekryteringssvårigheterna på detta tämligen nya men inte särskilt stora arbetsområde borde kunna hävas ganska snart. Ingenting talar för att det skulle vara svårare att rekrytera denna personal i områdena A, B och C än i Stockholms-området. Ifråga om biträdespersonal torde rekryteringsläget vara avsevärt bättre inom de nyssnämnda områdena än inom Stockholms-området.

Folkhälsoinstitutet och *institutet för högre utbildning av sjuksköterskor* samt *statens distriktssköterskeskola* har också uttalat farhågor för att rekryteringen av deltidsanställda lärare med vetenskaplig utbildning skulle försvåras.

Lokaliseringsutredningen har beaktat de behov i berörda hänseenden som otvivelaktigt föreligger för nämnda institutioner och utbildningsanstalter. För att tillgodose dessa krav finner utredningen det nödvändigt att förlägga de institutioner, skolor och myndigheter som närmare beskrivits i kapitel 16 till område A eller C — i eller i närheten av stad med regionsjukhus. Det är självfallet också av viss betydelse för dessa verksamhetsgrenar, att ut-

byggnad av högskoleresurser kommer till stånd inom angivna områden. I första hand bör man därvid beakta behovet av en ny medicinsk högskola i Mellan-Sverige.

Generaltullstyrelsen har anfört att verkets interna utbildningsanstalt, tullskolan, har lämpliga lokaler i Stockholm samt anlitar lärarkrafter från olika myndigheter och institutioner i Stockholm.

Lokaliseringsutredningen har den uppfattningen att lärarekryteringen skall kunna genomföras även på en ny förläggningssort. — *Generaltullstyrelsen* förutsättes utflyttad tillsammans med ett flertal andra myndigheter och det torde även finnas goda lärarkrafter tillgängliga på de förutsatta orterna oberoende av den aktuella inflyttningen.

Kammarrätten har redogjort för vissa speciella utbildnings- och befodringsförhållanden inom sitt verksamhetsområde.

Lokaliseringsutredningen finner det tveksamt om dessa utbildnings- och arbetsformer kan behållas orubbade vid en utflyttning. Då enligt utredningens uppfattning ingenting synes hindra att kammarrättens arbetsuppgifter utföres utanför Stockholms-området förefaller det inte rimligt att bibehålla interna utbildnings- och befodringsformer som hindrar en utflyttning. Enligt utredningens uppfattning bör därför en särskild undersökning göras ifråga om möjligheten att få till stånd en sådan handläggning av finansmålen i regeringsrätten att regeringsrättssekreterarna kan förordnas för längre sammanhängande perioder. Man skulle m. a. o. eftersträva en situation analog med den som gäller för vissa befattningshavare i landsortshovrätterna, vilka tjänstgör i nedre justitierevisionen.

Rekrytering av ledamöter m. fl.

Som framgår av tabell 40 anser ett relativt stort antal myndigheter, att rekryteringen av fullmäktige, ledamöter m. fl. samt vissa experter m. fl. skulle allvarligt försvåras om inte omöjliggöras genom verksamhetens förflyttning till ort utanför Stockholms-området.

Fångvårdsstyrelsen m. fl. har anfört att rekryteringen av ledamöter till särskilt interneringsnämnden skulle försvåras. Vidare har anförts att styrelsen behöver vara representerad i interneringsnämnden och ungdomsfängelnsnämnden.

Utredningen har som framgått av det föregående förutsatt, att styrelsen och nämnderna skall betraktas som en enhet i lokaliseringshänseende. Därigenom löses automatiskt frågan om den inbördes representationen. Ifråga om interneringsnämnden kan antecknas att nämnden utöver styrelsens representant har fyra ledamöter. Två av dessa, den ene ordförandens ställföreträdare, är bosatta i Jönköpings och Kalmar län. Tidigare har nämnden haft sin ordförande bosatt i Växjö. Utöver lekmannarepresentation behöver nämnden inslag av framstående juridisk och medicinsk sakkunskap.

Lokaliseringsutredningen anser att sådan sakkunskap finnes att tillgå utanför Stockholms-området om det skulle visa sig att de nu i Stockholm bosatta ledamöterna inte önskar behålla sina uppdrag.

Riksförsäkringsverket har anfört att bland fullmäktige i verkets särskilda fonder ingår riksbankschefen, ett antal företrädare för de största bankerna m. fl.

Lokaliseringsutredningen kan inte finna att detta på något sätt utgör ett hinder för omlokalisering. Nödvändiga kontakter med riksbanks- och övriga bankledningar torde kunna upprätthållas oavsett lokaliseringsorten.

Riksförsäkringsverket och *arbetarskyddsstyrelsen* har anfört att i verkens styrelser ingår representanter för parterna på arbetsmarknaden m. fl. och att överläggningar med dessa representanter ofta äger rum.

Lokaliseringsutredningen finner det uppenbart att vederbörande arbetstagare- och arbetsgivareorganisationer kan mobilisera lämpliga kandidater för dessa styrelseuppdrag bland sina medlemmar i de för förläggning av utflyttningsgruppen aktuella områdena.

Statens institut för folkhälsan och *statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor* har anfört liknande skäl. Utredningen finner att det även ifråga om dessa verksamhetsgrenar torde finnas kompetenta personer för styrelseuppdrag utanför Stockholms-området.

Veterinärstyrelsen har uttalat farhågor för att rekryteringen till styrelsens vetenskapliga råd skulle bli försvårad genom en utflyttning.

Från ett flertal myndigheter har också framhållits att de högre tjänstemännen i stor utsträckning anlitas som ledamöter i särskilda statliga kommittéer och nämnder.

Utredningen anser att en utflyttning inte bör hindra sådana engagemang. Det kan för övrigt vara naturligt att vissa kommittéer är verksamma på den eller de nya lokaliseringsorterna för statlig verksamhet.

Servicebehov

Centrala värnpliktsbyrån, *rikets allmänna kartverk* och *kontrollstyrelsen* har anfört behov av datamaskiner som skäl mot en utflyttning.

Lokaliseringsutredningen finner att användningen och förekomsten av datamaskiner blir alltmera allmän över hela landet. Nödvändig kapacitet för att tillgodose de nämnda myndigheternas behov kommer säkerligen att vara tillgänglig på de tilltänkta lokaliseringsorterna. I detta sammanhang kan det vara tillräckligt att erinra om de datamaskinanläggningar som skall uppbyggas länsvis inom uppboräds- och folkbokföringsadministrationen.

Försvarets brevskola, *rikets allmänna kartverk* och *kontrollstyrelsen* har berört sina behov av tryckeriservice. Försvarets brevskolas och kontrollstyrelsens tryckbehov torde kunna tillgodoses av tämligen enkelt utrustade civiltryckerier och behöver inte föranleda några problem vid en utflyttning.

Rikets allmänna kartverk är beroende av service från mycket väl utrustade tryckerier, kemigrafiska anstalter m. m., som kan konkurrera med Svenska Reproduktions AB ifråga om karttryck. Utredningen förutsätter att reproduktionsaktiebolaget förlägges till samma ort som kartverket. Det torde inte heller komma att saknas ansträngningar från enskilda tryckerier med tillräcklig kapacitet att etablera konkurrens på den nya ort där kartverket etablerar sig. Sveriges Litografiska tryckerier, reproduktionsaktiebolagets huvudkonkurrent, har stora dotterföretag i såväl Örebro som Norrköping och det förefaller osannolikt att man inte från detta håll skulle göra nödvändiga organisationsändringar för att söka behålla sin ställning på detta område.

Rikets allmänna kartverk får flygservice vid fotografisk kartläggning av AB Svensk Flygtjänst, varvid Norrtälje flygplats användes.

Utredningen anser att denna service kan erhållas efter en utflyttning även om andra flygplatser skulle behöva väljas som bas för verksamheten.

Samarbetsbehov

De oftast framförda skälen för fortsatt lokalisering till Stockholms-området är att respektive verksamhetsgrenar har stort behov av samarbete som ofta förutsätter personliga sammanträffanden med representanter för Kungl. Maj:ts kansli, andra myndigheter, organisationer och företag. Som framgår av tabellerna 41—42 är spridningen av dessa kontakter mycket stor. Det har vid flera tillfällen visat sig vara mycket svårt — inte bara för lokalisering-utredningen utan även för myndigheterna själva — att ange några konkreta mått på kontaktfrekvens och kontaktbehov för detta samarbete. Uppfattningen om exempelvis nödvändigheten av personliga sammanträffanden är också ofta olika hos myndigheter med inbördes samarbete.

Då det gäller uppgivna kontaktbehov mellan verksamhetsgrenarna inom utflyttningsgruppen kan hänsyn lätt tagas till dem vid grupperingen inom olika områden och orter. Däremot torde det ifråga om kontakterna mellan utflyttningsgruppen och de myndigheter m. fl., som förutsättes kvarstanna i Stockholm, se tabell 42, vara nödvändigt med en viss omläggning och/eller rationalisering. I den mån vederbörande utflyttningsmyndighet arbetar uteslutande internt och med utnyttjande av skriftligt material behöver detta icke medföra några problem. Vissa verksamhetsgrenar i gruppen har dock ett mera utåtriktat arbete, oftast med hela riket som fält. I dessa fall, exempelvis *psrängämnesinspektionen*, *elektriska inspektionen*, *socialstyrelsen* kan de speciella kontakterna med Stockholm enligt utredningens mening i stor utsträckning hållas per telefon och brev. Antalet tjänsteresor till följd av omlokaliseringen torde inte gehöva bli av någon betydande omfattning.

I vissa fall har verksamhetsgrenarna mera konkret angivit samarbetsbe-

hovets art. Dessa fall har i tabellerna 41 och 42 markerats med siffrorna 3—6. Samarbetsbehov av dessa slag uppges sålunda av följande myndigheter m. fl.

Kammarkollegiet, lantmäteristyrelsen, rikets allmänna kartverk och folkhälsoinstitutet har anfört behov av tillgång till arkiv och bibliotek i Stockholm.

De tre förstnämnda verksamhetsgrenarna skall enligt lokaliseringsutredningens mening icke skiljas vid en utflyttning, varför det inbördes samarbetet ifråga om arkivmaterial etc. kan fortgå oförändrat. Kontakten med riksarkivet och kammararkivet bör kunna organiseras på ett tillfredsställande sätt genom post- och teleförbindelser. Några nämnvärda förseningar behöver inte föranledas därav.

Folkhälsoinstitutet förutsättes bli lokaliserat till samma plats som flera andra vetenskapliga institutioner samt i närheten av regionsjukhus. De sammanlagda biblioteksresurserna vid de nämnda institutionerna borde kunna kompletteras i nödvändig omfattning. Även för dessa institutioners del får man givetvis också räkna med ett utbyte med andra orters biblioteksresurser. Förläggningen av en medicinsk högskola till den aktuella regionen skulle givetvis förstärka underlaget för goda biblioteksresurser på detta område.

Kammarrättens och *regeringsrättens* arkiv måste ofta utnyttjas vid behandlingen av ett och samma ärende vare sig målet handlägges i den ena eller den andra domstolen.

Lokaliseringsutredningen kan icke finna att några större olägenheter eller tidsförluster är förknippade med att sända de aktuella akterna per post mellan domstolarna.

Centrala värnpliktsbyrån utnyttjar bl. a. en datamaskinanläggning gemensamt med flottans truppregreringsmyndighet.

Enligt lokaliseringsutredningens mening kan detta problem relativt lätt lösas på sätt som behandlats under rubriken Servicebehov. En organisatorisk omläggning av sådan innebörd att även flottans truppregister medföljer centrala värnpliktsbyrån vid en utflyttning torde inte heller vara otänkbar. Till den senare frågan vill emellertid lokaliseringsutredningen icke ta ståndpunkt.

Lantmäteristyrelsen och *rikets allmänna kartverk* utnyttjar gemensamt viss dyrbar instrumentutrustning.

Utredningen förutsätter, att de båda myndigheterna vid en utflyttning förlägges till samma ort och att samarbetet sålunda i alla avseenden skall fortgå ostört.

Generaltullstyrelsen och *kontrollstyrelsen* har ett laboratorium för varuundersökningar etc. gemensamt.

Även ifråga om dessa myndigheter förutsätter utredningen en gemensam lokaliseringort.

3. Sammanfattande synpunkter och förslag

I kapitel 12 framfördes utredningens synpunkter ifråga om de olika förhållanden, som kan åberopas för att till en särskild utflyttningsgrupp sammanföra de verksamhetsgrenar vilka förtecknats i tabell 31. Utredningen anförde, att verksamhetsgrenarna inom gruppen har förutsättningar att efter en omlokalisering fungera på ett ändamålsenligt sätt. Till gruppen har generellt uttryckt hänförts endast sådana myndigheter m. fl. som bedöms ha ett mindre framträdande behov av samarbete med den huvuddel av den centrala statliga verksamheten vilken under de angivna förutsättningarna skulle stanna i huvudstaden.

I kapitlen 13—17 har lämnats en redogörelse för de olika, till den lilla utflyttningsgruppen hänförliga verksamhetsgrenarnas arbetsuppgifter och organisation. I detta kapitel har getts en sammanfattande redogörelse för de berörda verksamhetsgrenarnas egna synpunkter, vilka därefter punkt för punkt diskuterats av utredningen. Mot denna bakgrund finner utredningen det möjligt att göra de överväganden som erfordras för ett ställningstagande.

För en omlokalisering av samtliga verksamhetsgrenar, som ingår i den här diskuterade utflyttningsgruppen, gäller vissa generella villkor. Det viktigaste torde vara, att den nya förläggningssorten eller de nya förläggningssorterna måste ha goda kommunikationer med landets olika delar. Kommunikationsproblemen har behandlats relativt utförligt i kapitlen 8 och 10, där det visats, att de i modellstudien för en stor utflyttning som exempel valda områdena och orterna har ett från kommunikationssynpunkt gynnsamt läge. Utredningen har funnit det möjligt och lämpligt att även för den i denna avdelning behandlade mindre utflyttningsgruppen utgå från de grupperingsalternativ, som presenterats i kapitel 10. Det har emellertid redan i kapitel 12 understrukits, att kommunikationsförhållandena blir anorlunda vid en liten samlad utflyttning än vid en sådan kraftig utbyggnad, som skisseras i avdelning A. Det kan därför vid en mindre utflyttning vara motiverat att eftersträva en större koncentration än som skulle vara nödvändig eller önskvärd vid en stor utflyttning. Som framgår av kapitel 12 och tabell 32 är antalet tjänstemän i samtliga alternativ så pass litet, att det torde vara olämpligt att göra någon uppdelning på olika orter inom respektive områden. En koncentration av hela den lilla utflyttningsgruppen till en enda ort är från stadsbyggnadssynpunkt tämligen enkel att genomföra och de invändningar mot en stark koncentration, som anfördes ifråga om en stor utflyttningsgrupp har givetvis i detta sammanhang mindre betydelse.

Ifråga om en stor utflyttning har det i de redovisade exemplen ansetts möjligt att förlägga *hela* utflyttningsgruppen i område A. En liten utflyttningsgrupp av den i kapitel 12 skisserade storleken kan förläggas till vilket som helt av de som exempel valda områdena, om man endast utgår från ut-

byggnadsmöjligheterna. Det ställer sig något annorlunda om man tar hänsyn till vissa speciella kontaktbehov, t. ex. med institutioner och högskolor. I principskissen för en stor utflyttning från Stockholms-området har utredningen ansett önskvärt att vissa högskoleresurser tillskapas i Mellan-Sverige utanför Stockholm-Uppsala-området. Tillkomsten av högskolor i denna del av landet har självfallet betydelse även vid en mindre, samlad utflyttning.

Lokaliseringsutredningen har vid sina överväganden icke kunnat finna att några avgörande skäl kan anföras mot en omlokalisering av den i denna avdelning behandlade utflyttningsgruppen. Utredningen finner det vidare uppenbart att en utflyttning skulle åstadkomma en avlastning från Stockholms-området som skulle minska trycket på bostadsmarknaden och trafikapparaten samt medföra betydande lättnader ifråga om lokalsituationen för den statliga verksamhet som under alla förhållanden skall kvarstanna i Stockholms-området.

Lokaliseringsutredningen föreslår därför att den s. k. lilla utflyttningsgruppen utflyttas från Stockholms-området. För upprättande av ett definitivt utflyttnings- och fördelningsprogram torde undersökningar böra genomföras i särskild ordning.

AVDELNING C

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Separat utflyttning av vissa verksamhetsgrenar

I kapitel 2 har lokaliseringsutredningen konstaterat, att vissa statliga verksamhetsgrenar har relativt specialbetonade uppgifter och ett mindre omfattande behov av samarbete med andra centrala myndigheter. I fråga om dessa verksamhetsgrenar bör, enligt utredningens mening, undersökas huruvida icke en omlokalisering kan ske utan att verksamheten ifråga inordnas i en samlad utflyttning. Med dylika separata utflyttningar kan man nämligen från lokaliseringsspolitisk synpunkt vinna vissa fördelar, vilka inte kan erhållas vid sådana samlade utflyttningar som behandlats i avdelningarna A och B. Det mest betydelsefulla torde härvid vara att åstadkomma differentiering och stimulans av näringslivet och arbetsmarknaden inom orter och områden, som icke gärna kan ifrågakomma för förläggning av statlig verksamhet i större eller mindre grupper.

Lokaliseringsutredningen har i betänkanden avgivna under våren 1959 föreslagit utflyttning av ett tiotal statliga verksamhetsgrenar av den typ som här avses och som förtecknas i tabell 43. I tabellen visas även i vilken utsträckning förslagen vunnit beaktande. Beslut om utflyttning från Stockholmsområdet fattades av 1960 och 1961 års riksdagar beträffande sju civila och militära verksamhetsgrenar. Detta torde få anses innebära att statsmakterna accepterat principen med separata utflyttningar i den utsträckning dessa bedömes vara möjliga att genomföra med hänsyn till respektive verksamhetsgrenars arbetsuppgifter och organisation.

Utöver de verksamhetsgrenar, vilkas lokaliseringsfråga sålunda redan behandlats av lokaliseringsutredningen, finner utredningen att separata utflyttningar bör övervägas för ytterligare 19 verksamhetsgrenar. Därtill kommer 12, som tidigare hänförts till de i avdelningarna A och B behandlade utflyttningssgrupperna men som, därest någon samlad utflyttning icke skulle komma till stånd, bör kunna utflyttas separat.

De verksamhetsgrenar, som utredningen i enlighet med det anförda i första hand upptagit till behandling i denna avdelning, är följande.

Kungl. krigsskolan

Gymnastik -och idrottsskolan

Kungl. sjökrigsskolan

Ledningen för 3. flygeskadern

Tabell 43. Redovisning av lokaliseringsutredningens år 1959 framlagda förslag till utflyttning av statliga verksamhetsgrenar från Stockholms-området.

Lokaliseringsutredningens förslag		Statsmakternas åtgärder och beslut
Verksamhetsgren	Utflyttning till	
Försvarets fabriksstyrelse	Eskilstuna, Örebro eller Motala	Motion och beslut vid riksdagen 1961 om utflyttning till Eskilstuna.
Fjärde militärbefälsstaben	Strängnäs	Proposition och riksdagsbeslut om flyttning till Strängnäs 1960.
Signalverkstaden i Sundbyberg	Borås	Proposition och riksdagsbeslut om utflyttning 1960. Särskild utredning om organisationen av försvarets teleunderhåll föreslog ny verkstad i Växjö och på längre sikt ytterligare en verkstad i Norrland.
Staben m m vid Marinkommando Ost	Nyköping eller Nynäshamn	Proposition och riksdagsbeslut 1960 om utflyttning till Stockholms-områdets yttre del (Västerhaninge).
Arméns intendenturförråd	Filipstad	Proposition och riksdagsbeslut 1960 om utflyttning till Filipstad.
Statens centrala frökontrollanstalt	St. Råby, Lund	Proposition och riksdagsbeslut om utflyttning 1960. Särskild utredning om den nya lokaliseringsorten.
Statens växtskyddsanstalt	Uppsala	Proposition och riksdagsbeslut om utflyttning 1960. Särskild utredning om den nya lokaliseringsorten.
AB Tipstjänst	Norrköping	Redovisad i proposition till 1960 års riksdag. Bolaget har hösten 1963 beslutat flytta till Märsta i Stockholms-områdets yttre del.
Svenska penninglotteriet AB	Gävle	Redovisad i proposition till 1960 års riksdag. Enligt interpellationssvar den 14 maj 1963 har ingen slutlig ställning tagits inom handelsdepartementet.
Österbygdens vattendomstol	Gävle	Inget förslag framlagt av Kungl. Maj:t.
Sparbanksinspektionen	Växjö	Inget förslag framlagt av Kungl. Maj:t. Myndigheten har senare sammanförts med bankinspektionen.

Gymnastiska centralinstitutet

Skogshögskolan

Farmaceutiska institutet

Statens farmaceutiska laboratorium

Statens institut för hantverk och industri

Domänstyrelsen

AB Statens skogsindustrier

Svenska Tobaks AB

Luossavaara-Kiirunavaara AB

AB Atomenergi

Mynt- och justeringsverket
 Riksbankens sedeltryckeri
 Postverkets industrier, centralförråd m. m.
 AB Vin- & Spritcentralen
 Nya System AB

I kapitlen 20—23 granskas arbetsuppgifter, organisation och utflyttningsmöjligheter för var och en av de ovan förtecknade verksamhetsgrenarna.

Bland de till denna avdelning hänfödda militära myndigheterna, som behandlas i kapitel 20, ingår ett högre regionalt ledningsorgan, 3. flygeskaderstabens, vilket ifråga om arbetsuppgifter och verksamhet i princip ej synes skilja sig från andra motsvarande staber, förlagda utanför Stockholmsområdet. Ifråga om de i samma kapitel behandlade skolorna för officersutbildning inom armén och marinen råder i princip samma förhållande. Det torde ej föreligga någon avgörande skillnad mellan dessa två försvarsgrenars och flygvapnets i Uppsala bedrivna officersutbildning.

I kapitel 21 behandlas vissa civila utbildningsanstalter och forskningsinstitutioner, nämligen gymnastiska centralinstitutet, skogshögskolan, farmaceutiska institutet, statens farmaceutiska laboratorium och hantverksinstitutet. Ej heller i dessa fall har lokaliseringsutredningen kunnat finna några principiella eller väsentliga praktiska skäl, som talar för att institutionerna måste lokaliseras tillsammans med den stora grupp av myndigheter, vars förläggning bör bedömas i ett sammanhang.

En tredje kategori behandlas i kapitel 22, nämligen vissa statliga verk och företag, som har sina företagsledningarna förlagda till Stockholm men vars produktionsenheter mestadels arbetar utanför Stockholmsområdet. Förläggningen av dessa verks och företags ledningsorgan bör enligt utredningens mening avgöras under hänsynstagande till såväl företagsekonomiska som allmänna lokaliseringpolitiska omständigheter.

Till en fjärde kategori, som behandlas i kapitel 23, har hänförts företag med övervägande industriell eller servicebetonad verksamhet, exempelvis mynt- och justeringsverket och Nya System AB. Den tillverkning, distribution eller affärsverksamhet, varom här är fråga, synes allmänt sett ej skilja sig från sådan industriell och servicebetonad verksamhet, som bedrivs i olika delar av landet.

Enligt utredningens uppfattning kan också följande 12 av de i avdelning B behandlade verksamhetsgrenarna utflyttas separat.

Centrala värnpliktsbyrån
 Försvarets brevskola
 Kammarkollegium
 Riksförsäkringsverket
 Försäkringsdomstolen

Biltrafiknämnden
 Veterinärhögskolan
 Statens veterinärmedicinska anstalt
 Mellankommunala prövningsnämnden
 Riksskattenämnden
 Kammarrätten
 Statens personalpensionsverk

En framträdande plats bland dessa verksamhetsgrenar intas av myndigheter med klart förvaltande eller dömande uppgifter, som är väl avgränsade i förhållande till statsförvaltningen i övrigt. Samarbetet med andra statliga verksamhetsgrenar är av sådan art, att personliga sammanträffanden i stor utsträckning kan ersättas med post- och teleförbindelser. En annan faktor, som utredningen tillmätt stor betydelse, är att verksamheten i hög grad grundar sig på skriftligt material. Bland de i avdelning B redovisade, separat utflyttningsbara verksamhetsgrenarna finns också vissa undervisningsanstalter och forskningsinstitut, som företer tydliga likheter med de i kapitel 21 behandlade verksamhetsgrenarna. I skilda sammanhang har utredningen ägnat uppmärksamhet åt universitetsfrågorna. I samband härmed har utredningen i skrivelser till Konungen och till chefen för ecklesiastikdepartementet bl. a. hemställt att sakkunniga tillkallas för att närmare undersöka förutsättningarna för en ökad regionvis spridning av högskolresurserna i landet. Ifrågavarande skrivelser redovisas i bilagorna 4 och 5.

Slutligen har av särskilda skäl vattenfallsstyrelsen och sjöfartsstyrelsen medtagits i denna avdelning. Övervägandena rörande dessa myndigheter redovisas i kapitel 24.

Myndigheter inom försvaret

I detta kapitel behandlas Kungl. krigsskolan, gymnastik- och idrottsskolan, Kungl. sjökrigsskolan och ledningen för 3. flygeskadern.

1. Kungl. krigsskolan

Arbetsuppgifter och organisation

»Kongl. Krigsakademien på Karlberg» inrättades genom Kungl. brev den 17 juni 1792 såsom en »för armén och flottorna» gemensam kadettskola i form av internat för utbildning av officerare. Karlbergs kungsgård och lustslott m. m. uppläts till skolan. År 1867 överflyttades utbildningen av blivande sjöofficerare till särskild läroanstalt och krigsskolan på Karlberg blev enbart en skola för arméns officerare.

Enligt Kungl. Maj:ts reglemente för krigsskolan den 17 mars 1939 anordnas officers- och reservofficerskurser vid skolan. Ändamålet med officerskursen är enligt reglementet att bibringa eleverna förmåga att leda och utbilda pluton (motsvarande truppförband) och underbefälsskola samt att grundlägga den fortsatta officersutbildningen. Reservofficerskursen skall avse att bibringa eleverna förmåga att under fältförhållanden tjänstgöra som subalternofficerare vid kompani eller motsvarande förband.

Under senare år har den i reglementet föreskrivna uppgiften att utbilda plutonchefer i väsentlig utsträckning förlagts till andra skolor än krigsskolan. Utbildningen till reservofficer sker ej längre vid Karlberg. Krigsskolans huvuduppgift har i stället blivit att ge en allsidig utbildning åt blivande arméofficerare på aktiv stat samt att lägga en fast grund för den fortsatta utbildningen såsom officer. Gällande utbildningsplan framhåller särskilt vikten av att kadetterna bibringas militär allmänbildning, god kännedom om den svenske soldaten och om det svenska samhället, en lojal inställning till dess ledning och förståelse för totalförsvarets problem.

Utöver den ordinarie uppgiften att utbilda aktiva officerare svarar krigsskolan för viss vidareutbildning av reservofficerare samt också för vissa specialkurser.

Utbildningen vid de regelbundet återkommande officerskurserna om-

Tabell 44. Personal vid krigsskolan

Personalkategorier	Antal
<i>Aktiva</i>	
Officerare	33
Underofficerare	6
<i>Arvodister</i>	
Underofficerare	2
II. <i>Civil personal</i>	74
Summa	115

fattar från och med år 1963 taktik med stabstjänst, sjö- och luftkrigskonst, krigshistoria, truppslagsorientering och försvarsorganisation, som sammanfattats under benämningen krigskonst, truppföring, trupputbildning, teknik, fältarbetslära, fysisk träning och orientering, stats- och samhällslära, psykologi, personlig färdighet, dvs. exercis, skjutning, motortjänst, signalmaterieltjänst och inre tjänst, sjukvårdstjänst samt reglements- och förvaltningskunskap. Härtill kommer vissa särskilda föreläsningar m. m., som ej låter sig inordnas i visst ämne.

Utbildningen vid de övriga kurserna har en varierande omfattning.

Officerskursernas utbildningsverksamhet är utsträckt över två år, under första året från mars t. o. m. augusti samt under andra året från oktober t. o. m. september. Verksamheten är till största delen förlagd till Karlbergs slott. En ganska avsevärd del av utbildningen försiggår emellertid utanför Stockholms-området, främst i övre Norrland, Jämtland, Skåne och Halland.

Krigsskolan är under sin chef organiserad på stabsavdelning med skol-expedition, förvaltnings-, kassa-, sjukvårds- och utbildningsavdelningar samt på kadettkompanier. Vid kadettkompanierna tjänstgör kadettofficerare som avdelningschefer. För undervisningen svarar förutom dessa hel- och deltidstjänstgörande lärare. Dessutom medverkar ett mindre antal särskilda föreläsare vid vissa tillfällen i undervisningen. Personalen är militär, civilmilitär och civil. Den militära officerspersonalen tjänstgör i administrativa befattningar, som lärare i speciella ämnen eller som chefer för kompanier eller avdelningar.

Våren 1963 uppgick den heltidsanställda personalen till 115 personer, fördelade enligt tabell 44.

Av kadettofficerarna och lärarna, som i regel kommenderas till krigsskolan på tre år, har så gott som samtliga genomgått militär högskola. Den civila personalen bestod våren 1963 främst av köksföreståndare, biträdande köksföreståndare och ekonomibiträden (tillsammans cirka tio), omkring 15 anställda för kontorssysslor samt garageförmän, maskinister och förrådsmän.

Den deltidsanställda personalen uppgick våren 1963 till 13 personer. Härin inräknas slottspastorn, en läkare, en tandläkare, två lärare i förvaltningskunskap (officerare från centrala staber), en lärare i fysisk träning (från gymnastik- och idrottsskolan), en lärare i stats- och samhällslära, två lärare i psykologi (båda från militärpsykologiska institutet) samt fyra städerskor.

Administrations-, service- och lärarpersonalen omfattade sålunda totalt cirka 130 anställda.

Våren 1963 var antalet kadetter på de två kurserna sammanlagt 228. Elevantalet beräknas komma att stiga till omkring 300.

Karlbergs slott disponeras helt för internatförläggning och utbildning.

Utredningens överväganden

Vid en bedömning av krigsskolans lokaliseringsfråga måste utgångspunkten vara, att utbildningen har högskolemässig karaktär. Kraven på bibliotek och behoven av samarbete med akademiska institutioner är därför i princip desamma som vid universitet och fackhögskolor. För genomförandet av vissa utbildningsmoment måste emellertid anordningar vid andra militära skolor eller truppförband utnyttjas.

Utöver beredskapshänsyn torde fördelningen av verksamheten på Stockholms-området och orter utanför detta, behov av deltidstjänstgörande lärare samt kontakter med andra myndigheter och vissa privata institutioner vara av vikt för ställningstagande till krigsskolans lokaliseringsfråga.

Utbildningsverksamheten vid krigsskolan kan förutsättas upphöra i samband med mobilisering. Skolans lokalisering synes därför ej ha större betydelse för mobiliserings- och insatsberedskap.

Kravet på långsiktig beredskap innebär, att förläggningssorten bör erbjuda goda personella och materiella förutsättningar för utbildningen. Utbildningsanstalten och lokaliseringssorten bör även genom arbetsmiljö, förläggningsstandard, fritidsanordningar m. m. verka rekryteringsbefrämjande, såväl beträffande lärarpersonal som elever.

Det förhållandet, att officersutbildningen sedan lång tid bedrivits på Karlberg och där har traditionell hävd, torde bidra till att skapa psykologiskt gynnsamma förutsättningar för sådan undervisning just på denna plats. En förläggning nära centrala militära myndigheter och civila institutioner i Stockholm torde med hänsyn till långsiktighetsberedskapen innebära vissa fördelar.

Med hänsyn till mobiliserings- och insatsberedskapen torde flera orter i Mellan-Sverige — vid jämförelse med Stockholms-området — kunna erbjuda lika goda eller bättre förläggningsförhållanden. Under för närvarande rådande förhållanden kan långsiktighetsberedskapen förmodas bli något

lidande av en separat utflyttning av krigsskolan. Skulle en större omlokalisering av central statlig verksamhet komma till stånd ändras emellertid dessa förutsättningar.

Utbildningsverksamheten är fördelad mellan ordinarie förläggningssort och andra orter. Om en stor del av utbildningen regelmässigt sker utanför förläggningssorten, kan detta innebära, att orten ifråga är mindre lämpligt vald.

Det totala antalet effektiva utbildningsdagar vid en officerskurs uppgår enligt gällande planer till 348. Härvid har bortsetts från sön- och helgdagar, övningsuppehåll och annan ledighet samt hemstudiedagar. Lördagar och tentamensperioder är emellertid inräknade.

Studierna utanför Stockholms-området omfattar i huvudsak taktiska och tekniska tillämpningsövningar med och utan trupp, truppslagsvis utbildning samt besök vid olika totalförsvarsinstitutioner.

Av hela arbetstiden förlägges cirka 112 dagar till andra platser än Karlberg. Härav är något mindre än 90 dagar bundna till vissa bestämda studieobjekt eller områden. Utbildningsmålen, krigsskolans arbets sätt samt främst operativa och tekniska förhållanden medför att studiebesök och tillämpningsövningar inom I., II., VI. och VII. militärområdena samt vid åtskilliga specialiserade skolor och truppförband blir nödvändiga, oavsett skolans lokaliseringsort. En central förläggning erbjuder i detta avseende flera fördelar. Åtskilliga orter synes dock från denna synpunkt sett vara lika väl belägna som Stockholm.

Omkring 25 arbetsdagar användes för sådana övningar utanför Karlberg som ej är bundna till viss terräng eller vissa förband eller institutioner. Häri ingår bland annat truppförings- och trupputbildningsövningar och samövningar med andra krigsskolor. Övningarna äger till största delen rum i Stockholms närhet. Den nuvarande förläggningssorten erbjuder vissa fördelar på grund av närheten till förband, övnings terräng och vissa skolor. I och med utflyttningen av I 1 och Ing 1 samt exploaterandet av Järnafältet torde åtskilliga av dessa fördelar dock bortfalla.

Cirka en tredjedel av det totala arbetet vid de ordinarie kurserna på krigsskolan förlägges sålunda utanför Stockholms-området. Större delen av denna verksamhet är bunden till orter på ganska stort avstånd från Karlberg och måste även framdeles förläggas dit, oavsett valet av förläggningssort för krigsskolan. Den nuvarande lokaliseringen torde vad rör denna utbildning vara av värde genom Karlbergs centrala läge samt på grund av närheten till vissa truppförband eller övningsområden. Dessa fördelar synes dock tendera att minska.

Den till Stockholm förlagda utbildningen sker huvudsakligen i form av föreläsningar, diskussioner, seminarieövningar och krigsspel inom Karlbergs område. Nära Stockholm genomföres dessutom vissa tillämpningsövningar med trupp, åtskilliga taktiska övningar samt några samövningar

med de övriga försvarsgrenarnas krigsskolor. Studiebesök vid olika statliga och enskilda institutioner i Stockholm ingår också i officerskursernas undervisningsprogram.

Utbildningen ombesörjes till övervägande del av de heltidsanställda lärarna. Undervisningen i stats- och samhällslära, psykologi samt delvis i förvaltningskunskap bestrides dock av deltidstjänstgörande lärare med huvudsaklig tjänstgöring vid andra militära institutioner eller civila skolor. Enligt föreliggande planer kommer undervisningen i psykologi framdeles att ske vid Stockholms Universitet. Utbildning av motsvarande kvalitet torde emellertid kunna ordnas utanför Stockholm. Det kan i detta sammanhang erinras om att ett- och tvåbetygskurser i åtskilliga akademiska läroämnen under senare år arrangerats på flera mindre orter. Undervisningen i förvaltningskunskap, som huvudsakligen omfattar föreläsningar, torde i princip vara oberoende av förlägningsplatsen. Kompetenta lärarkrafter finns t. ex. vid de regionala staberna samt vid åtskilliga förband och förvaltningsmyndigheter utanför Stockholm. Lärare i stats- och samhällslära är för närvarande en fil. lic. Det synes ej innebära större svårigheter att anställa lärare med samma formella kompetens utanför Stockholms-området.

Utöver den deltidsanställda lärarpersonalen medverkar åtskilliga personer i undervisningen som tillfälliga föreläsare. Många av dessa är anställda vid de högre militära staberna, andra är knutna till institutioner i Stockholm. Ingen enskild föreläsare torde medverka mer än något tiotal timmar vid krigsskolan. Föreläsningarna omfattar i huvudsak svenska språket, personaltjänst, naturvård och vidareutbildningen i yrket. Dessutom förekommer andra ämnen, såsom taktik, stabstjänst och teknik samt försvarsorganisation, varvid bland annat representanter för civilförsvarsstyrelsen, överstyrelsen för ekonomiskt försvar, de militära förvaltningarna m. fl. medverkar såsom föreläsare.

Deltidsanställda lärare och tillfälliga föreläsare torde svara för omkring sex procent av den schemabundna undervisningstiden vid officerskurserna på krigsskolan.

Lokaliseringen till Stockholms-området är av betydelse för undervisningen genom arbetskontakter som underlättar utbildningen. Stabstjänstutbildningen underlättas sålunda genom att stabsbiträdesskolan i Uppsala medverkar vid grundläggande övningar på Karlberg och tillämpningsövningar utanför skolan. För utbildningen i sjö- och luftkrigskonst är närheten till de andra försvarsgrenarnas krigs(kadett)skolor av värde. Denna undervisning omfattar väsentligen en veckas gemensamma övningar. Vidare underlättas utbildningen i krigskonst, teknik och fältarbetslära av möjligheterna till studiebesök vid bland annat armémuseum, försvarets forskningsanstalt, skyddsskolan och fältarbetsskolan. Slutligen har skolans stabs- och lärarpersonal för verksamhetens normala gång ett visst behov av samarbete med andra militära myndigheter i Stockholm.

Personligt samarbete förekommer i särskilt hög grad med artilleri- och ingenjörsofficersskolan, gymnastik- och idrottsskolan samt tyg- ochintendenturförvaltningsskolorna. Med militärpsykologiska institutet och Stockholms stabskompani förekommer också ett ganska livligt samarbete. Det personliga samarbetet med försvars-, armé- och flygstaberna, försvarshögskolan och försvarets brevskola, sjökrigsskolan samt förvaltningarna är mindre omfattande men dock ganska regelbundet.

Krigsskolan är sålunda en ganska fristående utbildningsanstalt. Undervisningen, som till relativt stor del är förlagd utanför den ordinarie förläggningssorten, ombesörjes till helt övervägande del av heltidsanställda lärare. Deltidsanställda lärare med mera omfattande undervisningsskyldighet torde utan större svårighet kunna anställas på ett ganska stort antal orter. Tillgången på tillfälliga föreläsare, möjligheterna till studiebesök i Stockholm och till personliga arbetskontakter med högre staber, förvaltningar m. m. synes vara av viss vikt för krigsskolans verksamhet men är dock ej av utslagsgivande betydelse för utbildningsresultaten eller bestämmande för lokaliseringsorten.

Under det senaste decenniet har omfattande arbeten utförts för att restaurera och utbygga Karlberg och därigenom skapa bättre utbildningsförutsättningar. Den nyligen genomförda omläggningen av officersutbildningen medför att tillbyggnader kommer att pågå under de närmaste åren. Bland annat kommer en ny matsalsbyggnad att uppföras. Därefter kommer utrymmena inom slottet att nästan uteslutande användas som förläggningsslokaler.

1954 års befälsutredning anförde i sitt år 1959 avgivna betänkande, »Arméns befäl», som legat till grund för den nu gällande organisationen av officersutbildningen, bland annat följande.

Utredningen övergår härnäst till frågan om förläggning av krigsskolans yngre kurs. Båda kurserna vid krigsskolan bör ha samma ledning. Goda civila och militära lärarkrafter bör finnas inom förläggningssorten. Möjligheter till studiebesök i allmänorienterande syfte bör finnas inom rimligt avstånd.

Dessa önskemål talar för att yngre kursen bör förläggas till Stockholm eller dess omedelbara närhet. Helst bör kursen förläggas till Karlberg, där betingelserna för den utbildning, varom här är fråga, torde vara gynnsammast.

De redovisade synpunkterna synes tala för att utbildningen av blivande arméofficerare med fördel kan bedrivas på Karlbergs slott, särskilt så länge försvarets centrala myndigheter nästan undantagslöst är lokaliserade till Stockholms-området. Det har å andra sidan framkommit, att de personliga arbetskontakterna med dessa myndigheter ej är särdeles omfattande och att krigsskolan ej heller har något större behov av personliga kontakter med institutioner i Stockholm. En relativt betydande del av officersutbildningen — överslagsmässigt omkring en tredjedel — är regelmässigt förlagd till orter utanför Stockholms-området och måste även

framdeles bedrivs på detta sätt. Undervisningen ombesörjes till övervägande del av heltidsanställd personal. Deltidsanställda lärare, som svarar för viss, obetydlig del av utbildningen, torde kunna anställas på åtskilliga platser utanför Stockholms-området. Även föreläsare och specialister svarar för så liten del av undervisningen, att deras medverkan ej bör tillmätas någon större betydelse i lokaliseringsfrågan. Utomlands är motsvarande utbildningsanstalter i flera fall förlagda utanför de stor befolkningscentra. Den svenska flygkadettskolan är lokaliserad utanför Stockholms-området. Lokaliseringsutredningen finner med hänsyn till dessa omständigheter, att krigsskolan kan utflyttas från Stockholms-området oberoende av andra statliga lokaliseringsåtgärder.

2. Gymnastik- och idrottsskolan

Arbetsuppgifter och organisation

Reglementet för gymnastik- och idrottsskolan, som utfärdats av Kungl. Maj:t den 27 september 1957, anger att skolan har till uppgift »att utbilda officerare, underofficerare och underbefäl till ledare och instruktörer i fysisk träning, orientering och handgemäng». Om förhållandena så medger, skall ledarkurs för officerare samt instruktörskurs för underofficerare och överfurirer årligen anordnas vid skolan.

I regel anordnas under tiden oktober—mars en längre kurs för cirka 25 officerare, underofficerare och underbefäl. Denna utbildning är avsedd för idrottsledare vid regementen och motsvarande förband. Under april—maj och januari—februari anordnas sammanlagt fyra kurser, vardera på cirka två veckor, avsedda för idrottsledare vid kompani eller motsvarande enheter. Vinterkurserna förlägges i regel till Storlien, där en kurs för värnpliktiga läkare och tandläkare också ordnas. Härutöver anordnas tillfälliga kurser på ett par dagar eller en vecka.

Gymnastik- och idrottsskolan bestod våren 1963 av chef, tillika lärare i fysisk träning vid krigsskolan, en underofficer, en instruktör och en vaktmästare. Då längre kurser anordnas, kan ytterligare instruktörer beordras till skolan. Antalet elever kan under vinterhalvåret uppgå till 20—35.

Gymnastik- och idrottsskolan är — utom beträffande själva utbildningen — att anse som en del av krigsskolan och underställd dennas chef.

Utredningens överväganden

Gymnastik- och idrottsskolan upphör med sin verksamhet vid mobilisering. Skolans förläggning torde därför ej ha annan betydelse från beredskapssynpunkt än att arbetsförhållandena och rekryteringsmöjligheterna möjligen kan ha visst inflytande på försvarets långsichtsberedskap.

Skolans utbildningsarbete bedrivs till större delen i eller nära förläggnings- och utbildningslokalerna. En ganska stor del av verksamheten avser emellertid s. k. fältidrott, dvs. orientering, skidlöpning, fälttävlan o. dyl., som äger rum i terräng, och kan med fördel förläggas utanför Stockholms-området.

Undervisningen är i viss utsträckning av teoretisk natur men huvudsakligen dock av praktiskt, tillämpat slag. Den fasta lärarpersonalen jämte tillfälligt kommenderade lärare svarar för den största delen av utbildningen. Specialister från bland annat gymnastiska centralinstitutet meddelar dock viss undervisning, t. ex. i fysiologi. Samarbete förekommer även med arméstaben samt idrottsorganisationer i Stockholm. Besök på större tävlingar ingår som en del av undervisningen. Uppgiften att utbilda idrottsbefäl torde emellertid kunna lösas utanför Stockholm.

Skolchefen är regelmässigt medlem i flera idrottsorganisationer, bland annat styrelsen för Sveriges militära idrottsförbund, med säte i Stockholm. Personalen vid skolan deltar i utbildningen vid krigsskolan. I gymnastik- och idrottsskolans uppgifter ingår även att anordna vissa tävlingar m. m. för staber och skolor i Stockholm och dess närhet. Vid en omlokalisering av skolan måste dessa uppgifter lösas av annan personal, vilket ej behöver vara en nackdel för den egentliga utbildningsverksamheten, ehuru den nuvarande ordningen synes ha fördelar från praktisk synpunkt.

En så liten utbildningsanstalt som gymnastik- och idrottsskolan bör ej utgöra en fristående administrativ enhet utan bör sammankopplas med annan, större organisation. Härvid torde visserligen andra myndigheter än krigsskolan kunna komma ifråga, men nuvarande ordning synes medföra vissa fördelar. Enligt lokaliseringsutredningens mening kan gymnastik- och idrottsskolan utflyttas från Stockholms-området. Skolan bör emellertid härvid förbli administrativt ansluten till annan myndighet, helst krigsskolan.

3. Kungl. sjökrigsskolan

Arbetsuppgifter och organisation

Sjökrigsskolans arbetsuppgifter har fastställts i Kungl. Maj:ts reglemente den 26 mars 1943 med senare vidtagna smärre ändringar. Enligt reglementet har sjökrigsskolan till ändamål att meddela utbildning för vinnande av anställning såsom officer vid flottan, kustartilleriet eller marinintendenturkåren eller såsom mariningenjör. Värnpliktiga skall också erhålla officersutbildning m. m. vid skolan. Utbildningen skall enligt reglementet omfatta aspirantskola ombord och i land, kadettskola i land samt praktiska kurser ombord och i land. Utbildningen i land är förlagd till Näsby slott norr om Stockholm.

Tabell 45. Heltidsanställd personal vid sjökrigsskolan

Personalkategori	Antal
I. Militär personal	
<i>Aktiva</i>	
Officerare	17
Underofficerare	4
<i>Arvodister</i>	
Officerare	2
Underofficerare	4
II. Civilmilitär personal	4
III. Civil personal	49
Summa	80

Normalt förekommande kurser är aspirantskola för officers- och reserv-officersaspiranter vid flottan, marinintendenturkåren och mariningenjörkåren, tvåårig officers- och ungefär halvårig reservofficersutbildning för flottan, kustartilleriet och marinintendenturkåren samt treårig omskolningskurs för underofficerare till mariningenjör. För vissa kategorier värnpliktiga är också första tjänstgöring och fackutbildning förlagda till sjökrigsskolan. Vidare utbildas där värnpliktiga officerselever ur sjövarns-kåren. Vid sjökrigsskolan ordnas även kompletteringskurser för stamunderbefäl under utbildning till officer eller mariningenjör. Aspirantskolorna, första tjänstgöring och fackutbildning för värnpliktiga samt kompletteringskurserna är under juni till oktober förlagda till Näsby. Övriga kurser arbetar där uteslutande under vinterhalvåret. Eleverna vid dessa kurser har under sommarhalvåret praktisk tjänstgöring ombord eller vid förband.

Skolan var år 1962 organiserad på centralavdelning med chefsexpedition, utbildnings-, intendentur-, kasern-, kassa-, sjukvårds- och bokavdelningar samt fem kompanier.

Sjökrigsskolan underkastades under år 1962 en organisationsundersökning av statskontoret. Som resultat härav torde vissa smärre ändringar i organisationen komma att genomföras, väsentligen innebärande att kasern- och bokavdelningarna utgår.

Vid sjökrigsskolan fanns under vinterhalvåret 1961—62 80 heltidsanställda befattningshavare enligt tabell 45.

Under sommarhalvåret är antalet officerare något mindre och antalet underofficerare något större.

Den militära personalen tjänstgör i skolans stab och administration samt som lärare och kadettofficerare. Omkring hälften av de militära lärarna har genomgått någon av sjökrigshögskolans eller militärhögskolans högre kurser. Civilmilitärerna utgöres av marinläkare och mariningenjörer. Den civila personalen består av uppborrdsmän, förvaltare, kassörer, om-

kring 15 kontorsanställda, hantverkare, reparatörer, förrådsmän, bilförare och eldare (sammanlagt ett tiotal), ungefär fem vaktmän samt köksföreståndare, ekonomibiträden och sjuksköterskor (omkring 15).

Vid sjökrigsskolan finnes ett ganska stort antal deltidstjänstgörande lärare. Våren 1962 uppgick dessa till ett femtiotal, av vilka huvuddelen hade sina ordinarie tjänster i marinstaben, marinförvaltningen eller i andra till Stockholm förlagda militära stabs-, förvaltnings- eller utbildningsorgan. Övriga deltidstjänstgörande lärare är i allmänhet knutna till civila läroanstalter i Stockholms-området. Vissa tillfälliga föreläsare medverkar även i undervisningen.

Eleverna vid sjökrigsskolan, vars antal kan variera tämligen kraftigt, men i allmänhet uppgår till omkring 200, är organiserade i kompanier, kurser och utbildningsavdelningar.

Utredningens överväganden

Motiv för sjökrigsskolans nuvarande förläggning till Näsby strax norr om Stockholm var dels tillgången på deltidstjänstgörande lärarpersonal från staber och förvaltningar samt civila institutioner i Stockholm, dels även omfattningen av disponibla markområden och möjligheten att ordna båthamn i Näsbyviken.

Sjökrigsskolans lokalisering torde allmänt sett påverkas av samma förhållanden, som berörs i fråga om krigsskolan på Karlberg. Beredskapsfrågor, utbildningens fördelning på Näsby och andra platser, utnyttjandet av deltidstjänstgörande lärare och det allmänna behovet av arbetskon-takter synes sålunda vara de avgörande faktorerna.

I fråga om beredskap torde ungefär samma synpunkter kunna anläggas på sjökrigsskolan som tidigare anförts beträffande krigsskolan.

Sjökrigsskolans verksamhet skiljer sig från utbildningen vid krigsskolan främst genom sin större differentiering. Såväl stat- och reservofficerare som mariningenjörer erhåller nästan hela sin grundläggande utbildning vid sjökrigsskolan. Motsvarande utbildning är i fråga om armén i ej ringa grad decentraliserad till regements- eller truppslagsvisa skolor för grundläggande befälsutbildning. Vid sjökrigsskolan förekommer vidare vissa omskolnings- och kompletteringskurser utan direkt motsvarighet inom armén eller flygvapnet. Som följd härav är ett mycket stort antal ämnen företrädda på skolans utbildningsplan. Flera av dem omfattar endast ett obetydligt antal timmar. I många fall är det olämpligt att anställa heltidstjänstgörande lärare. Antalet deltidstjänstgörande lärare är därför stort, i regel omkring 50. Under vinterhalvårets utbildningsverksamhet synes dessa deltidstjänstgörande lärare svara för mer än 40 procent av all under-

visning vid sjökrigsskolan. I fråga om kurserna för omskolning av underofficerare till mariningenjörer torde deras insats vara än mera betydelsefull. De svarar sannolikt för omkring 65 procent av den totala undervisningen vid dessa kurser.

Några deltidstjänstgörande lärare har i jämförelse med den heltidsanställda personalen så stor undervisningsskyldighet, att en ökad användning av heltidstjänstgörande personal i någon mån kan synas motiverad. Man måste emellertid utgå från att det sedan lång tid använda utbildningssystemet är ändamålsenligt. Som krav på en ny lokaliseringsort för sjökrigsskolan måste därför ställas villkoret, att kvalificerade militära och civila lärarkrafter kan ställas till förfogande i tillräcklig utsträckning.

Civila lärare för kadettutbildningen kan sannolikt erhållas på platser med läroverk eller liknande utbildningsanstalter. För ingenjörsutbildningen torde det bli svårt att rekrytera lärare på ort utan teknisk högskola eller motsvarande utbildningsanstalt. På deltidstjänstgörande militära lärare vid sjökrigsskolan måste i regel ställas kravet, att de genomgått högre stabs- eller teknisk utbildning samt dessutom specialiserat sig i visst fack. Dessa förhållanden torde begränsa antalet tänkbara lokaliseringsområden.

Utbildningen bedrivs i samma former och på likartat sätt som vid krigsskolan. Verksamheten torde dock i något högre grad äga rum på den ordinarie förlägningsorten, vilket synes sammanhånga med att huvuddelen av praktisk tjänst förlägges till sommarhalvåret. Studiebesök samt viss fysisk träning och närförsvartjänst äger emellertid rum på andra platser. Härvid torde tillgången på fasta utbildningsanordningar vid Berga örlogsskolor söder om Stockholm vara av betydelse. Järvafältets närhet och dess utbildningsanordningar erbjuder för närvarande vissa fördelar för utbildningen i närförsvartjänst. Dessa anordningar kan emellertid ej beräknas förbli disponibla på längre sikt. För utbildning i båtjänst, segling och sjömanskap fordras i skolans omedelbara närhet en hamnanläggning med förtöjningsanordningar för ett trettiotal rodd-, segel- och motorslupar samt vattenområden i anslutning härtill. Avståndet till närmaste örlogsvarv bör med hänsyn till underhållstjänsten ej överstiga några tiotal kilometer. Närheten till örlogsvarv är av betydelse även för utbildning med artilleri-, min-, torped- och navigeringsmateriel.

Enligt utredningens uppfattning är sjökrigsskolans lokaliseringsproblem av likartad karaktär som krigsskolans. Från beredskapssynpunkt är lokaliseringsorten ej av större betydelse. Vid sjökrigsskolan utnyttjas emellertid deltidstjänstgörande lärare i väsentligt större utsträckning än vid krigsskolan. En del av dessa lärare måste ha specialiserade tekniska kunskaper. Rekryteringen av denna personal kan erbjuda vissa svårigheter, om sjökrigsskolan förlägges på större avstånd från en marin stabsorganisation. Tillgången på varvsresurser och vissa fasta utbildningsanordningar

är av betydelse för utbildningen. Enligt lokaliseringsutredningens mening kan sjökrigsskolan separat utflyttas från Stockholms-området. Detta kan emellertid kräva en ökad användning av heltidsanställd personal. Skolan bör förläggas nära ett lämpligt varv och en marin stab, som kan tillgodose önskemålen om specialister i undervisningen. Från dessa synpunkter synes Karlskrona erbjuda de bästa förutsättningarna som lokaliseringsort.

4. Ledningen för 3. flygeskadern

Arbetsuppgifter och organisation

Chefen för flygvapnet ingav år 1957 till Kungl. Maj:t ett förslag till instruktion för eskaderchef, som emellertid ej faststälts. Eskaderchefens lydnadsställning har därefter ändrats och uppgifterna utökats, varför instruktionen numera tillämpas endast delvis.

Ledningen för 3. flygeskadern utgör regionalt ledningsorgan med luftoperativa uppgifter och förbandsproducerande funktioner.

Bland eskaderchefens viktigaste luftoperativa uppgifter i fred ingår att i mobiliseringshänseende ansvara för och samordna planläggningen vid underställda flottiljer, dvs. F1, F8, F13, F16 och F18. I fråga om krigsplanläggning och krigsförberedelser har eskaderchefen fullt ansvar inom sitt område och dessutom direktivrätt till vissa förband, som i fred lyder under andra chefer. Chefen för tredje eskadern leder luftbevakning, jakt- och spaningsberedskap inom sitt ansvarsområde.

Beträffande krigsplanläggning och krigsförberedelser innebär eskaderledningens verksamhet inspektion av de i fred underställda förbanden. I fråga om förband, som endast underställs eskaderchefen i krig, utfärdas direktiv för krigsplanläggning och krigsförberedelser i samråd med den eskaderchef, under vilken mobiliseringsmyndigheten lyder i fred. Eskaderchefen underställda sektorchefer och flottiljchefer biträder i detta arbete. Eskaderchefen leder direkt krigsplanläggningen för krigsbaserna och bestämmer utgångsgrupperingen för flygförbanden samt utfärdar order avseende uppgifter och bestämmelser i krig för stridslednings- och luftbevakningstjänsten, sambandstjänsten samt bas- och underhållstjänsten.

Chefen för tredje eskadern samverkar för lösandet av sina luftoperativa uppgifter med olika militära och civila myndigheter. I fråga om de militära myndigheterna avser samverkan huvudsakligen följande frågor.

Luftbevakning samt jakt- och spaningsberedskap i fred inom 3. eskaderns ansvarsområde innebär bland annat viss kontinuerlig beredskap vid luftförsvarscentraler och radarstationer samt viss jaktberedskap. Eskaderchefen samråder i dessa avseenden bland annat med chefen för Marin-

kommando Ost. Marinkommandochefen kan också direkt hos eskaderstaben begära flygspaning, då gränskränkningar av fartyg misstänkes.

Olika värn- och luftvärnsförband ur armén, som avdelats för skyddet av flygbaser, måste inordnas i planerna för försvaret av dessa. Samordningsarbetet sker för eskaderchefens del huvudsakligen genom skriftväxling. De olika flygbascheferna lyder i territoriellt avseende under försvarsområdesbefälhavare, varför detaljplanläggningen sker i samråd mellan dessa och berörda mobiliseringsmyndigheter ur flygvapnet, dvs. sektor- och flottiljchefer. Planläggningen för beredskapsförband sker på samma sätt som krigsplanläggningen men är av ringa omfattning.

I krigsförberedelsearbetet ingår även åtskilliga studier, krigsspel och fältövningar. Den totala omfattningen är i allmänhet cirka tre veckor per år. Vanligen deltagar två å tre befattningshavare ur eskaderstaben.

För verksamheten på och utnyttjandet av civila flygplatser samarbetar eskaderstaben med luftfartsstyrelsen och med lokala flygplatsförvaltningar. Huvuddelen av detta arbete ombesörjes emellertid av sektor- och flottiljchefer. Luftförsvarets sambandsplanläggning kräver samarbete med telestyrelsen och olika distriktschefer ur televerket.

Eskaderledningens förbandsproducerande verksamhet avser åtskilliga olika funktioner. Eskaderchefen har ansvar för förbandens krigsduglighet samt skall låta bygga, iordningställa och förvalta flygbaser och skjutplatser. Personalfrågorna omfattar en ganska stor remissverksamhet rörande freds- och krigsplaceringar och kommenderingar. Inom eskadern äger en betydande utbildning i taktik rum. Där sker vidare viss försöksverksamhet, vilken bland annat innebär, att materiel kontrolleras, fördelas och omfördelas med hänsyn till utbildningsförhållanden. Bomb- och skjutskolan är sedan flera år tillfälligt underställd chefen för 3. eskadern för viss försöksverksamhet, som beräknas fortsätta.

Utbildningsverksamheten intar en central plats i eskaderstabens verksamhet. Eskaderchefen har att på grundval av centralt utfärdade bestämmelser reglera denna verksamhet inom sitt område. När ny materiel tillföres flyg-, bas- och stridsledningsorganisationen åligger det eskaderchefen att planlägga och genomföra förbandens utbildning med hänsyn härtill. Denna verksamhet kan ifråga om viss materiel sträcka sig över lång tid och bli synnerligen omfattande. Det är i detta sammanhang väsentligt, att verksamheten ej uteslutande berör en enda funktion utan ett helt system. Förutom utbildningen och därmed direkt sammanhängande verksamhet — kommenderingar av personal, överflyttning av materiel, inspektioner — påverkas även t. ex. mobiliserings- och krigsplanläggningen, taktiska bestämmelser, basutbyggnaden och utbytet av service- och underhållsmaterielen i fredsörråd och fältdepåer.

Chefen för 3. flygeskadern har också uppgifter i den »normala» flygut-

bildningen, vilket medför en betydande inspektionsverksamhet vid flottilljerna. Han har också motsvarande uppgifter vad rör bastjänst och stridsledning. Häri ingår en frivillig utbildning, till största delen i form av kurser under vinterhalvåret och vid veckoslut.

Den förbandsproducerande verksamheten kräver samarbete med andra myndigheter samt även personliga arbetskontakter av annat slag. Samarbetet med flygstaben och flygförvaltningen är här av stor betydelse. Även med övriga centrala förvaltningar i Stockholm förekommer emellertid åtskilliga kontakter, så t. ex. med fortifikationsförvaltningen vad rör flygfältsbyggen m. m. Samarbetet gäller emellertid till största delen de underställda förbanden eller andra förband, som eskaderchefen har att leda i krig och/eller fred. Förbandsproduktionen innebär också samverkan med vissa civila myndigheter och organisationer. Här kan nämnas trafikledningen vid civila flygplatser för samordning av lufttrafiken, länsstyrelser beträffande rekognoscering av nya flygbaser och reservvägbaser och användningen av skogsbrandtorn för luftbevakning. Samverkan måste också ske med bland annat SAS för mobiliseringsplanläggning, andra civila flygbolag angående utnyttjande av transportflygplan i krig samt med bolag och flygklubbar i fråga om deras utnyttjande av militära flygfält.

Chef för 3. flygeskadern är en generalmajor. Han har till sitt förfogande en ställföreträdare eskaderchef (överste). Staben är uppdelad på två sektioner, vardera under befäl av en regementsofficer, varav en även tjänstgör som chef för staben. Inom sektion I handlägges i huvudsak operativa ärenden rörande flyg- och robotförband, stridsledning samt därmed sammanhängande frågor angående utbildning, övningar och personal. Sektion II handlägger främst förvaltningsärenden och bastjänstfrågor. Den aktiva militära personalen vid 3. flygeskaderns ledning uppgick våren 1962 till tio officerare och en underofficer, arvodespersonalen till fyra officerare och en underofficer samt den civila personalen till sex personer, varav tre tekniker och återstoden kontorspersonal. Totalt bestod staben m. m. således av 22 personer.

Sedan år 1960 har ledningen för 3. flygeskadern varit förlagd till Barkarby i västra delen av Stockholms-området.

Utredningens överväganden

Liksom i fråga om andra högre militära staber torde olika beredskapsförhållanden samt möjligheterna att leda den fredsmässiga verksamheten vara av största betydelse för lokaliseringsfrågan.

Mobiliseringsberedskapen torde främst påverkas av närheten till stabens krigsuppehållsplats. Det synes i detta hänseende möjligt att skapa lika

goda eller bättre betingelser nära en ny fredsförläggningssort. Detta kan kortvarigt innebära vissa övergångssvårigheter men försämrar knappast mobiliseringsberedskapen på längre sikt.

Samverkan med andra regionala chefer måste tillmätas en särskild betydelse för insatsberedskapen. Efter genomförd omlokalisering av IV. militärbefälsstaben och staben för Marinkommando Ost kommer de tre regionala staberna i östra Mellan-Sverige att vara placerade skilda från varandra. Från insatsberedskapssynpunkt synes detta vara mindre tillfredsställande.

Långsiktsberedskapen påverkas främst av möjligheterna att rekrytera och utbilda personalen samt att samverka med bl. a. centrala myndigheter. 3. flygeskaderledningen har från dessa synpunkter en förmånlig lokalisering. I princip torde emellertid verksamheten ej skilja sig från arbetet vid andra eskaderledningar, lokaliserade i Göteborg, Ängelholm och Luleå, eller motsvarande regionala ledningsorgan i andra försvarsgrenar, av vilka IV. militärbefälsstaben nyligen utflyttats från Stockholm till Strängnäs. Det framstår dock som ett önskemål, att transport- och resemöjligheterna ej försämrans genom en omlokalisering. I detta sammanhang bör beaktas, att flygmöjligheterna på Barkarby på längre sikt sannolikt torde försämrans.

Inom eskaderstaben har utförts en beräkning av hur arbetet fördelas på olika ärenden samt i vilken utsträckning det har formen av internt arbete eller är utåtriktat mot olika myndigheter m. m. Undersökningen synes ge vid handen, att samarbetet med marinen och armén samt med civila myndigheter och företag endast utgör en obetydlig del av stabens totala arbete. Samarbetet med flygvapnets myndigheter — flygstaben, flygförvaltningen, flottiljerna m. m. — synes vara av något större omfattning. Det interna arbetet torde emellertid vara det volymmässigt dominerande. Chefen för 3. flygeskadern har i denna fråga uttalat, att behovet av samverkan med regionala chefer är av mindre omfattning, icke alltid behöver ske i form av personliga sammanträffanden och icke bör påverka lokaliseringsfrågan. Lokaliseringen borde däremot i hög grad påverkas av närheten till flygvapnets myndigheter, krigsuppehållsplatsens belägenhet samt möjligheten till snabba förbindelser.

Enligt lokaliseringsutredningens uppfattning torde mobiliseringsberedskapen ej behöva bli lidande av en utflyttning från Barkarby av 3. flygeskaderledningen. Insatsberedskapen synes kunna bli bättre genom en omlokalisering, om fredsförläggningen flyttas närmare samverkande regionala staber ur armén och marinen. Förutsättningarna för långsiktsberedskapen synes ej behöva försämrans. Möjligheterna att lösa fredsuppgifterna synes knappast påverkas av en omlokalisering. Tillgång till flygfält bör föreligga. Det bör i detta sammanhang framhållas att motsvarande regionala lednings-

organ inom krigsmakten i allmänhet är lokaliserade utanför Stockholmsområdet.

Lokaliseringsutredningen anser sålunda, att ledningen för 3. flygeskadern kan utflyttas från Stockholmsområdet. Frågan om krigsmaktens regionala ledningsorganisation har behandlats i ett nyligen av försvarsledningsutredningen avlämnat betänkande (SOU 1963:65).

Högskolor och andra anstalter för utbildning och forskning

I detta kapitel behandlas gymnastiska centralinstitutet (GCI), skogshögskolan, farmaceutiska institutet, statens farmaceutiska laboratorium samt hantverksinstitutet.

1. Gymnastiska centralinstitutet

Arbetsuppgifter och organisation

Gymnastiska centralinstitutet (GCI) har enligt sin instruktion (SFS 1959: 397) till ändamål att utbilda gymnastiklärare samt att i övrigt genom undervisning och forskning främja den fysiska fostrans utveckling. Institutets styrelse och förvaltning handhas av dess direktion, rektor och lärarkollegium.

Direktionen består av sex av Kungl. Maj:t för fyra år utsedda ledamöter samt institutets rektor.

Studietiden vid GCI utgör normalt två läsår. Varje läsår omfattar två terminer. Undervisningen indelas med hänsyn till årstider och väderleksförhållanden i perioder med uteslutande eller mycket stark tonvikt på undervisning inom speciella områden. Den första terminen anslås till undervisning i anatomi och psykologi, praktisk undervisning i friidrott, bollspel, simning samt terräng- och orienteringslöpning. Den andra terminen börjar med undervisningsövningar bland skolbarn. Varje studerande har varannan dag två övningstimmar, dvs. sex övningstimmar i veckan. För att få utrymme för dessa övningslektioner samarbetar GCI med omkring 40 olika skolor i Stockholms-området. Såsom handledare för de studerande under övningstimmarna tjänstgör gymnastiklärarna vid respektive skolor eller lärare från GCI. Undervisningsövningarna fortsätter också under de tredje och fjärde terminerna. De blivande gymnastiklärarna ges möjlighet att undervisa inom olika skolformer.

Även under andra terminen bedrivs teoretiska studier, främst i fysiologi och psykologi. De praktiska ämnena är framför allt vintersport, som bland annat övas under 14 dagars vistelse i fjällen, och gymnastik. I mitten av maj börjar en koncentrerad 5-veckorsperiod med friidrott, simning och

bollspel. Under denna period, då eleverna förlägges gruppvis på olika orter i landet, verkställes prov ifråga om speciell idrottsteori.

Under den tredje terminen utgör pedagogik och fysiologi de viktigaste teoretiska ämnena. Bland de praktiska ämnena dominerar friidrott och bollspel under den första månaden, medan den övriga delen av terminen domineras av simning, bollspel (inomhus) samt terräng- och orienteringslöpning.

Under den fjärde och sista terminen är de teoretiska huvudämnena pedagogik, hygien och kroppsövningarnas allmänna teori. Utbildningen i vintersport fortsätter. Bl. a. tillbringar varje studerande två veckor i fjällförläggning och tjänstgör under en vecka som ledare för skolungdomsgrupper vid skidutbildning. Undervisning i bandy, ishockey, konståkning och skridskolöpning bedrivs på olika tillgängliga banor i institutets grannskap. Den sista terminen avslutas med en 4—5-veckorsperiod för friidrott, bollspel och simning.

Enligt ett förslag till ny timplan för den 2-åriga utbildningstiden fördelar sig sammanlagt 2 400 undervisningstimmar på följande sätt:

Teoretiska ämnen	545 timmar
Metodik och praktik	1 450 —»—
Undervisningsövningar (inkl. tid som simlärare och ledare vid skidläger)	405 —»—

Forskning bedrivs främst vid institutets fysiologiska institution. En institution för funktionell anatomi samt en för psykologi och pedagogik är under utbyggnad. Inom respektive ämnesområden bedrivs samarbete med motsvarande institutioner vid Karolinska institutet, Stockholms universitet och lärarhögskolan i Stockholm.

Antalet studerande vid GCI är 200, men det stora behovet av gymnastiklärare har gjort en utökning till cirka 300 aktuell. I 1963 års petita begär institutet att få öka elevintagningen med 50 per läsår.

GCI:s nuvarande lokaler, som är ganska nyuppförda och som ännu icke är utbyggda i enlighet med programmet, är dimensionerade för ett studerandeantal på 200. Institutet måste fortfarande låna simhallar och sporthallar hos idrottsinstitutet på Bosön, Lidingö, och i Åkeshov i Bromma.

GCI har 28 heltidsanställda tjänstemän. Av dessa är 15 helt knutna till undervisningen, åtta (därav en professor och en docent) är verksamma vid den fysiologiska institutionen medan fem hänföres till expeditionen (kontorspersonal, maskinist, vaktmästare). Till dessa heltidsanställda kommer ett 40-tal deltidsanställda handledare — i regel gymnastiklärare vid de skolor där elevernas undervisningsövningar är förlagda.

Utredningens överväganden

Gymnastiska centralinstitutet är den enda högskolan för utbildning av gymnastiklärare i landet. Sedan några år är sjukgymnastutbildningen helt

överförd till särskilda sjukgymnastinstitut. Såväl utbildning som forskning vid GCI tar alltså numera enbart sikte på utbildning av lärare för fysisk fostran och utveckling av fysiskt friska människor.

För genomförande av utbildningsprogrammet är det nödvändigt att utöver själva högskolan med resurser för undervisning och forskning ha tillgång till ett stort antal skolor med undervisning på olika stadier inom den närmaste omgivningen. Från skolans ledning framhålles, att det stora antalet skolor och elever och därmed också handledare inom Stockholmsområdet är en av de viktigaste lokaliseringsfaktorerna.

Man framhåller från GCI:s sida att institutet, så långt det är utbyggt, är »skräddarsytt» för det nuvarande antalet elever, alltså 200. Som tidigare framhållits har institutet nu föreslagit en ökning av elevantalet till 300 för att kunna tillgodose de växande behoven. Skolans rektor framhåller emellertid i en artikel i Tidskrift för gymnastik nr 7/1963, att man istället för utbyggnad av nuvarande resurser i Stockholm skulle kunna tänka sig att bygga ett helt nytt institut på annan ort i riket.

Vid kontakt mellan lokaliseringsutredningen och institutets rektor har framgått, att han i första hand tänkt sig ett eventuellt nytt institut dimensionerat för att utbilda de 100 studerande som inte får plats i Stockholm. Enligt denna tankegång skulle landet sålunda få två gymnastikhögskolor, varav den mindre skulle lokaliseras utanför Stockholmsområdet.

I och för sig kan man givetvis också tänka sig att en ny gymnastikhögskola dimensioneras för att täcka hela utbildningsbehovet, varigenom den nuvarande verksamheten skulle avlastas från Stockholmsområdet.

Sålunda kan tre olika lokaliseringsalternativ avseende gymnastiklärarutbildningen diskuteras:

- a. Utbyggnad i Stockholm för ytterligare 100 elever (totalt 300 elever).
- b. Utbyggnad av ny gymnastikhögskola på ort utanför Stockholmsområdet för 100 elever.
- c. Utbyggnad för GCI för totalt 300 elever på ort utanför Stockholmsområdet dit den nuvarande verksamheten överflyttas.

Lokaliseringsutredningen anser, att en utbyggnad för ökat elevintag i Stockholm är olämplig. En sådan utbyggnad synes inte nödvändig från vare sig pedagogisk eller ekonomisk synpunkt. Däremot synes vissa skäl tala för att en gymnastikhögskola av nuvarande omfattning bibehålles i Stockholm, medan en ny mindre högskola inrättas på ort utanför Stockholmsområdet. Från praktiska synpunkter skulle ett sådant förfarings sätt ge möjligheter till en mjuk och störningsfri utbyggnad.

Även bortsett från värdet av det nuvarande institutets lokalbestånd och av att bibehålla organisationen intakt talar vissa skäl för att Stockholm även i fortsättningen bör ha en utbildningsanstalt av GCI:s typ. Behovet

av gymnastiklärare är givetvis mycket stort inom ett storstadsområde av Stockholms omfattning och möjligheterna att där bedriva övningsundervisning och erhålla ett gott urval av handledare är mycket goda.

Från lokaliseringspolitisk synpunkt är givetvis det tredje alternativet, att förflytta hela verksamheten till ort utanför Stockholms-området, det mest tilltalande. Alternativet torde inte heller vara ogenomförbart från vare sig ekonomisk eller pedagogisk synpunkt under förutsättning att lokaliseringen sker till en ort, som ger tillräckligt underlag för övningsundervisning i skolor av olika slag och på olika nivåer och som ger forskningsinstitutionerna möjlighet till samarbete med andra vetenskapliga institutioner.

Även om en mindre högskola i enlighet med det andra alternativet uppföres utanför Stockholms-området, torde ovannämnda förutsättningar böra iakttagas. En ny skola bör oavsett dess storlek förläggas i eller i närheten av en ort med högskoleresurser, främst på de medicinska och psykologisktpedagogiska områdena. Med hänsyn till nuvarande utbyggnadsläge beträffande universitetsresurserna och GCI:s akuta utbyggnadsbehov synes det enligt lokaliseringsutredningens uppfattning lämpligt att förlägga viss gymnastiklärarutbildning till Umeå.

Lokaliseringsutredningen har tidigare i skilda sammanhang framfört den uppfattningen, att nya högskolor, bl. a. på det medicinska området, bör förläggas till ort i Mellan-Sverige utanför Stockholm—Uppsala-områdena. Det är utredningens mening, att en ny högskoleort bör planläggas så att där ges möjligheter till lokalisering av olika högskolor och fakulteter. Sålunda bör det vara fördelaktigt att samtidigt planlägga utbyggnaden av en medicinsk högskola och en gymnastikhögskola, varvid man särskilt beträffande de båda högskolornas institutioner bör beakta behov av och möjligheter till samarbete vid utbildning och forskning.

I enlighet med vad som i det föregående anförts, föreslår lokaliseringsutredningen sålunda i första hand, att gymnastiska centralinstitutet i Stockholm avlastas genom förläggning av viss gymnastiklärarutbildning till Umeå. I andra hand förordar utredningen, att behovet av gymnastiklärarutbildning beaktas vid planläggning och utbyggnad av nya högskoleresurser på ort i Mellan-Sverige.

2. Skogshögskolan

Arbetsuppgifter och organisation

Enligt beslut av 1961 års riksdag förenades från och med den 1 juli 1962 skogshögskolan och skogsforskningsinstitutet i en gemensam organisation benämnd skogshögskolan.

Skogshögskolans uppgift är att meddela på vetenskaplig och praktisk grund vilande undervisning i skogshushållning samt att genom vetenskaplig forskning främja skogsbrukets utveckling. Högskolan har också bl. a. i uppgift att framlägga och verkställa fortlöpande inventeringar av rikets skogar samt utföra avverkningsberäkningar, den s. k. riksskogstaxeringen. Högskolan skall uppehålla förbindelse med skogliga myndigheter och skogsbrukets praktiska utövare samt lämna råd och upplysningar i frågor som ligger inom området för dess verksamhet.

Vid högskolan finnes följande vetenskapliga institutioner:

institutionen för skoglig marklära	
»	» skogsbotanik
»	» skogsekologi
»	» skogsgenetik
»	» skogszoologi
»	» skogsentomologi
»	» skoglig matematisk statistik
»	» skogsföryngring
»	» skogsproduktion
»	» skogsuppskattning och skogsindelning
»	» skogstaxering
»	» skogsteknik (två sektioner)
»	» virkeslära
»	» skogsekonomi
»	» skogsskötsel

Vid skogshögskolan finns också ett skogsbibliotek med fotolaboratorium och bildarkiv samt ett kansli. Utanför Stockholms-området har högskolan dels en förläggning för en del av sin praktiska undervisning samt för sektion I av institutionen för skogsteknik i Garpenberg, Kopparbergs län, dels försöksparker på Bogesund, Stockholms län, Tönnersjöheden, Hallands län, Siljansfors, Kopparbergs län, Kulbäcksliden och Svartberget, Västerbottens län, samt i Gällivare, Norrbottens län. Vidare har högskolan fasta sommarföreläggningar i Malingsbo, Kopparbergs län, och i Lycksele, Västerbottens län.

Antalet studerande vid högskolan uppgår till omkring 150. Varje år nyintages cirka 35 elever.

Personalstyrkan var den 1 juli 1962 265 tjänstemän. Av dessa var 93 placerade i lönegraderna från A 15—19 till B 3. 46 tjänstemän var placerade i lönegraderna A 13—15.

Skogshögskolan förfogar över lokaler med över 10 000 kvm:s golvyta, belägna mellan Roslagsvägen och Brunnsviken, nära det nya universitetsområdet vid Frescati. Vissa byggnader, såsom f. d. skogsforskningsinstitutets huvudbyggnad och genetiska institutionen, är relativt nyuppförda. Under det närmaste året torde en omfattande och dyrbar phytotronanläggning komma att färdigställas. Denna anläggning liksom huvuddelen av institutionsbyggnaderna är till sin utformning helt präglade av den speciella

verksamhet, som de är avsedda för, och kan inte utan mycket genomgripande ombyggnader användas för andra ändamål.

Utredningens överväganden

Skogshögskole- och skogsforskningskommittén föreslog i sitt betänkande »Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område» (SOU 1960: 17) en omfattande utbyggnad av högskolan, bl. a. med nya institutionsbyggnader. Dessa byggnader kan emellertid inte få plats inom högskolans nuvarande område, men man har i samarbete med byggnadsstyrelsen och djurgårdsnämnden funnit möjligheter att utöka det nu disponerade området med erforderlig mark från ett angränsande parkområde. Djurgårdsnämnden har dock i skrivelse till byggnadsstyrelsen den 10 juli 1959 efter samråd med djurgårdsförvaltningen fastslagit, att någon utökning av skogshögskolans område utöver den nu föreslagna utvidgningen icke kan påräknas i framtiden. Kommittén gav emellertid i sitt betänkande uttryck för den mening, att det aktuella området var tillräckligt för att medge en utbyggnad i en omfattning, som bedömdes erforderlig för lokalbehovet under en överblickbar framtid.

Kungl. Maj:t har den 27 april 1962 dels uppdragit åt byggnadsstyrelsen att efter samråd med Frescati-kommittén och högskolestyrelsen så skyndsamt omständigheterna medger uppgöra och till Kungl. Maj:t inkomma med generalplan och byggnadsprogram för skogshögskolans behov, dels ställt medel till förfogande för detta programarbetes genomförande.

Skogshögskolan har i skrivelse till lokaliseringsutredningen den 11 maj 1962 framhållit, att det föreligger ett stort behov av personligt samarbete med statliga och andra organ i Stockholm. Sålunda uppges att högskolan har behov av samarbete minst en gång i månaden med byggnadsstyrelsen, domänstyrelsen, försvarets forskningsanstalt, gymnastiska centralinstitutet, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, skogs- och lantbruksakademien, skogsstyrelsen, statens centrala frökontrollanstalt, statens växtskyddsanstalt, Stockholms universitet, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut samt tekniska högskolan och träforskningsinstitutet. Vidare uppger högskolan behov av personligt samarbete med Svenska skogsvårdsföreningen och Forskningsstiftelsen SDA.

Lokaliseringsutredningen framhöll i sitt yttrande över skogshögskole- och skogsforskningskommitténs i det föregående nämnda betänkande bl. a. följande:

En mycket stor del av skogsforskningen och den högre skogligen utbildningen bedrivs utanför Stockholm. Kommittén föreslår därvidlag ingen ändring. Inte mindre än ett helt läsår — en fjärdedel av utbildningstiden — skall i obruten följd tillbringas i skogshögskolans skolförläggning i Garpenberg i Dalarna. Under studietiden, speciellt under sommarmånaderna, företar lärare och studenter många och

omfattande resor i olika delar av landet. På liknande sätt har forskare och skoglig personal vid skogsforskningsinstitutet hela landet som verksamhetsfält. Bearbetning av insamlat material sker huvudsakligen på respektive institutioner i Stockholm. Hela verksamheten bygger emellertid på direkt och nära kontakt med skog, skogsbruk och skogsindustri.

Lokaliseringen av de fasta institutionerna och huvuddelen av undervisningen till Stockholm kan knappast betecknas som den mest fördelaktiga, då det gäller direkt kontakt med skog, skogsbruk och skogsindustri. Det är naturligt att resa frågan, huruvida icke den högre skogliga utbildningen och forskningen med fördel skulle kunna förläggas till något av skogsbrukets och skogsindustriens centra i mellersta Sverige eller i Norrland.

Efter granskning av skogshögskolans och skogsforskningsinstitutets uppgivna kontaktbehov anförde lokaliseringsutredningen följande synpunkter:

Några störningar i samarbetet med de utanför Stockholm förlagda organen på grund av avståndet torde inte föreligga. I intet av de angivna kontaktfallen föreligger för övrigt sådant behov av nära samarbete, att en utflyttning av skogshögskolan eller skogsforskningsinstitutet skulle äventyra det fortsatta arbetet. Från de båda verksamhetsgrenarnas sida framhåller man emellertid att mängden av nödvändiga kontakter mera än de enskilda ärendenas natur bör betraktas som avgörande för en lokalisering till Stockholm. I synnerhet har man betonat värdet för såväl forskare och lärare som studenter att ha tillgång till alla de möjligheter som inrymms i en akademisk miljö.

Lokaliseringsutredningen finner visserligen dessa synpunkter beaktansvärda men ifrågasätter om det inte finns orter utanför Stockholms-området, som erbjuder samma fördelar i detta avseende och i vissa andra avseenden större fördelar. Det förefaller inte omöjligt, att man vid en flyttning av skogshögskolan och skogsforskningsinstitutet skulle kunna förlägga dem till orter, där deras utvecklingsmöjligheter skulle vara praktiskt taget obegränsade under överskådlig tid och där de nya anläggningarna skulle kunna byggas upp med hänsyn till samlade erfarenheter och i omedelbar anslutning till eller kanske i integration med universitet och andra högsolor. En utflyttning skulle också kunna ge större närhet till skogsbruk och skogsindustri än som är möjlig i Stockholm. Lokaliseringsutredningen anser därför, att någon utbyggnad i enlighet med förslaget icke bör komma till stånd, förrän frågan om en utflyttning från Stockholm närmare utretts.

Därefter nämnde utredningen såsom exempel på orter, till vilka en lokalisering av skogshögskolan var tänkbar, Uppsala och Umeå. Beträffande Umeå framhöll utredningen bl. a.:

I Umeå finns goda, centralt belägna markområden i omedelbar anknytning till det under uppbyggnad varande universitetet. En stor fördel med Umeå-alternativet torde även vara, att de båda verksamhetsgrenarna förlägges till ett skogsbruks- och skogsindustridistrikt med nära tillgång till såväl storskogsbruk som bondeskogsbruk. Vidare kan bland kontaktmöjligheterna nämnas närheten till ett par av landets största enskilda forskningslaboratorier, Mo och Domsjö AB:s i Örnsköldsvik och Svenska cellulosabolagets i Sundsvalls-distriktet. Genom det nu allt bättre utbyggda flygnätet har restiden mellan Umeå och övriga delar av landet blivit väsentligt förkortad.

Sammanfattningsvis fann lokaliseringsutredningen att några avgörande

hinder för en utflyttning av skogshögskolan från Stockholms-området icke förelåg:

De redovisade kontaktbehoven torde i betydande utsträckning kunna tillgodoses på annan universitetsort än Stockholm. Med hänsyn till de otillfredsställande tomttillgångarna inom Stockholms-området för såväl skogshögskolan och skogsforskningsinstitutet som Stockholms universitet och andra högre läroanstalter torde det vara till fördel att begränsa antalet forskningsinstitutioner och högre läroanstalter inom området. I första hand torde detta böra ske genom att sådana specialbetonade institutioner, varom här är fråga, utflyttas. På så sätt kan den till Stockholm nödvändigtvis knutna forskningen och undervisningen få bättre utvecklingsmöjligheter, samtidigt som förutsättningarna för specialinstitutionerna kan förbättras.

Lokaliseringsutredningen förklarade sig vidare beredd att om så påfordrades snabbt verkställa en mera omfattande utredning och framlägga ett konkret förslag till utflyttning av skogshögskolan. Utredningen ansåg sig i avbidan härpå icke kunna tillstyrka förslaget om utbyggnad av skogshögskolan i Stockholm.

I proposition nr 118 år 1961 föreslog jordbruksministern en upprustning av den högre utbildningen på skogsbrukets område i huvudsak enligt de av skogshögskole- och skogsforskningskommittén angivna riktlinjerna. I samband med behandlingen av föreslagna ny- och ombyggnadsarbeten vid skogshögskolan framhöll statsrådet, att han ansåg skälen för en utflyttning av högskolan mindre tungt vägande än skälen mot, samt anförde följande:

Bland annat uppstår stora svårigheter att inom rimlig tid på annan ort uppföra hela det komplex av byggnader som en fullt utbyggd skogshögskola fordrar. Med hänsyn till det förhållandevis ringa antalet elever vid skogshögskolan torde en utflyttning av densamma inte i märkbar grad påverka studentkoncentrationen till Stockholm. Ej heller torde man utan betydande ombyggnadskostnader kunna utnyttja skogshögskolans och skogsforskningsinstitutets nuvarande lokaler för universitetsändamål, vartill kommer de ännu mer betydande kostnaderna för nybyggnader i utflyttningsorten.

Med hänsyn till de ställningstaganden mot en sammanslagning av skogshögskolan med lantbrukshögskolan, för vilken jag tidigare redogjort, återstår knappast längre någon anledning att överväga skogshögskolans utflyttning till Uppsala. Beträffande utflyttning av högskolan till den andra av lokaliseringsutredningen nämnda orten, nämligen Umeå, torde först böra konstateras att i beaktande av den årliga tillväxten inom landets skogar Stockholm får betraktas ligga på ett helt annat sätt centralt än Umeå.

Mot en utflyttning av den enda organisationen i landet för skoglig forskning och högre skogsvetenskaplig utbildning talar emellertid förutom nu anförda skäl enligt min mening jämväl det förhållandet, att de för ifrågavarande verksamhet synnerligen värdefulla förbindelserna med Stockholms universitet, handelshögskolan i Stockholm, tekniska högskolan samt olika centrala skogliga instanser i Stockholm skulle tendera att försvåras. Detta vore enligt vad jag kan finna olyckligt, då ett främjande på allt sätt av ifrågavarande förbindelser är ett mycket angeläget önskemål. En fortsatt lokalisering till Stockholm behöver ej heller innebära att berättigade regionala intressen åsidosättes.

Lokaliseringsutredningen har ytterligare granskat de angivna skälen för lokalisering av skogshögskolan i Stockholms-området och har icke övertygats om att de bör tillmätas avgörande betydelse. Även om, såsom uppgivits, den årliga tillväxten inom landets skogar är större i landets sydliga delar och man med hänsyn härtill får tänka sig att tyngdpunkten i landets skogsbruk kommer att förskjutas längre åt söder, synes detta inte behöva innebära att Stockholm är en lämplig förläggningssort. Enligt lokaliseringens utredningens uppfattning finns det ett flertal orter i Mellan-Sverige, som ger samma fördelar ifråga om restider och kommunikationer som Stockholm men som ger bättre möjligheter till nära kontakt med skogsbruket och ledande skogsindustrier. Från dessa synpunkter synes framför allt Falun vara en lämplig lokaliseringssort för skogshögskolan. Falun har förutom goda kommunikationer fördelen att ligga nära högskolans förläggning i Garpenberg, där eleverna tillbringar inemot fjärdedelen av studietiden och där en sektion av högskolans skogstekniska institution är förlagd. Vidare är avståndet från Falun relativt kort till Bjurfors utanför Avesta, där enligt ett nyligen fattat beslut en central maskinteknisk fackskola för skogsbruket skall förläggas.

Lokaliseringsutredningen anser sålunda att en utflyttning av skogshögskolan kan genomföras och att vissa fördelar skulle kunna uppnås därigenom. Utredningen vill därför i princip förorda en sådan åtgärd men anser, att ett genomförande bör anstå. Olika skäl talar härför. De senaste årens utveckling synes aktualisera radikala förändringar i utbildningen på skogsbrukets område. Bl. a. har skogsarbetets rationalisering och mekanisering medfört tidigare okända behov av tekniskt utbildad personal. Ett led i denna utveckling är beslutet om upprättande av en central maskinteknisk skola för skogsbruket i Bjurfors, Kopparbergs län. Utredningen finner det i detta läge svårt att överblicka arten och omfattningen av högskolans framtida utbyggnadsbehov. Skogshögskolans institutionsbyggnader och vissa nyuppförda anläggningar har vidare inneburit omfattande investeringar och har vital betydelse för högskolans verksamhet. Med hänsyn bl. a. härtill måste det ta lång tid att förbereda och genomföra de före en utflyttning nödvändiga anläggnings- och byggnadsarbetena.

Lokaliseringsutredningen har uppmärksammat, att dåvarande jordbruksministern i propositionen 118 år 1961 antydde ett alternativ till en total utflyttning av skogshögskolan. I samband med behandlingen av undervisningsfrågorna underströk statsrådet nämligen, att den snabba vetenskapliga utvecklingen på de flesta områden medför ett allt större behov av differentiering och specialisering inom olika vetenskapsgrenar.

Även inom den skogsvetenskapliga forskningen och undervisningen torde samma tendens komma att göra sig mer och mer gällande och behovet av kvalificerade specialister kan förväntas komma att starkt öka inom skogsbruket. Det är emellertid härvidlag enligt min mening inte nödvändigt att utgå ifrån att sagda

behov skall täckas enbart med skogshögskoleutbildade personer. Det är möjligt att en del av specialistbehovet med fördel kan tillgodoses genom andra utbildningsvägar, som på lämpligt sätt tillrättalagts. Liksom numera är fallet med viss teknisk utbildning synes en skogsbetonad utbildning vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet helt säkert kunna komma ifråga. Vissa ämnen till examina lämpliga för ifrågavarande ändamål torde redan nu kunna utväljas vid befintliga fakulteter av detta slag men enligt min mening borde möjligheterna utredas att genom att inrätta någon eller några institutioner eller professurer i mera direkt skogligt inriktade ämnen vid något universitet lägga grunden för en skogsvetenskaplig universitetsutbildning. En dylik anordning synes med fördel kunna anknytas till ett på norrlandsförhållanden inriktat universitet. Jag vill i detta sammanhang erinra om att chefen för ecklesiastikdepartementet i proposition 119 till förra årets riksdag angående riktlinjer för utbyggande av universitet och högskolor m. m. uttalade, att han för egen del ansåg det från många synpunkter, ej minst lokaliseringsspolitiska, vara lämpligt och önskvärt, att i Umeå så snart ske kan utbygges en så fullständig utbildnings- och forskningsorganisation som möjligt. Samtidigt underströk departementschefen starkt, att det inte synes vara nödvändigt att i Umeå endast bygges upp enheter av traditionell typ. Tvärtom ansåg han det vara en fördel, om man där söker åstadkomma av vetenskapens utveckling motiverade organisatoriska nybildningar. Vad departementschefen sålunda anförde föranledde ingen erinran från riksdagens sida. Med beaktande av vad jag nu anför har jag funnit att frågan om en ökning av elevantalet vid skogshögskolan bör upptagas till slutlig prövning i ett senare sammanhang.

Lokaliseringsutredningen finner dessa synpunkter mycket beaktansvärda. Utredningen förordar att möjligheterna till utbyggnad av undervisningen i skogligt betonade ämnesområden vid universitet i Umeå skyndsamt utredes. Sådana möjligheter torde även böra beaktas vid utbyggnaden av nya högskole- eller universitetsresurser i Mellan-Sverige.

3. *Farmaceutiska institutet*

Arbetsuppgifter och organisation

Farmaceutiska institutet har enligt gällande stadga (SFS 1943:669 med senare ändringar) till uppgift att meddela teoretisk och praktisk undervisning åt dem, som ägnar sig åt apotekaryrket ävensom att främja utvecklingen av de vetenskaper, som tillhör området för en fullständig apotekarutbildning.

Institutet står under ledning av en styrelse om sex ledamöter. I övrigt handhas institutets angelägenheter av rektor och lärarkollegium. Styrelsen består av ordförande jämte ytterligare två av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter, en av apotekarsocieteten utsedd ledamot, byråchefen på medicinalstyrelsens apoteksbyrå och institutets rektor eller hans ställföreträdare.

Utbildningstiden vid institutet uppgår till tre år för eleverna på apotekarlinjen och ett år för eleverna på receptarielinjen. Hela antalet studerande vid

institutet under läsåret 1963/64 uppgår till 570, varav 350 på apotekarlinjen och 220 på receptarielinjen.

Farmaceutiska institutet har sedan dess grundande vid mitten av 1800-talet varit förlagt till Stockholm.

Antalet befattningshavare var under år 1963 92, varav ett 60-tal var lärare (professorer, laboratorer, lektorer, amanuenser och assistenter). Övriga anställda var en byråsekreterare och en bibliotekarie samt biträdespersonal.

Utredningens överväganden

Frågan om lokaliseringen av farmaceutiska institutet har behandlats av farmaceututbildningskommittén. Enligt vad lokaliseringsutredningen inhämtat (september 1963) har kommittén beslutat föreslå att institutet flyttas till Uppsala.

Lokaliseringsutredningen ansluter sig till farmaceututbildningskommitténs uppfattning, att farmaceutiska institutet bör förläggas till Uppsala. Visserligen kan det göras gällande att Uppsala inte behöver ytterligare tillskott av statliga institutioner, då staden redan växer kraftigt, till en del beroende på universitetets expansion. Men en snabb och inom rimliga kostnader godtagbar lösning av institutets lokalbehov torde endast kunna åstadkommas i samband med den förestående utbyggnaden av den medicinska fakulteten vid Uppsala universitet. Institutet måste uppenbarligen ha nära kontakter med en medicinsk fakultet och dessutom ligga centralt i landet.

4. Statens farmaceutiska laboratorium

Arbetsuppgifter och organisation

Farmaceutiska laboratoriet har enligt sin instruktion (SFS 1959:76) till huvudsaklig uppgift att inom de områden, som berör tillverkning och försäljning av läkemedel, verkställa undersökningar med praktiskt och vetenskapligt syfte. Institutet skall med andra ord ombesörja läkemedelskontrollen i riket.

Chefsmyndighet för laboratoriet är medicinalstyrelsen. Chef för laboratoriet är en föreståndare.

Laboratoriet är organiserat på fyra i fackfrågor självständiga enheter, nämligen kemiska avdelningen, biologiska avdelningen, farmakoterapeutiska avdelningen och läkemedelsinspektionen. I spetsen för varje avdelning står en föreståndare, tillika professor. Laboratoriets föreståndare är även avdelningsföreståndare (kemiska avdelningen).

Vid laboratoriet tjänstgjorde under 1963 sammanlagt 54 personer. Av dessa var 17 apotekare eller läkare och fyra hade receptarieexamen.

Farmaceutiska laboratoriet har sedan det inrättades 1914 legat i Stockholm.

Utredningens överväganden

Lokaliseringsutredningen har underhand inhämtat, att farmaceututbildningskommittén ämnar föreslå, att laboratoriet tillsvidare kvarstannar i Stockholm. Kommittén anser dock, att laboratoriet, så snart lokalresurserna medger, bör anknytas till farmaceutiska institutet på dess nya förläggningsort, dvs. Uppsala. Avgörande för kommitténs ståndpunkt har härvid varit lokalfrågan, som tillfälligt kunnat lösas i Stockholm för laboratoriets nuvarande behov.

Lokaliseringsutredningen har blivit övertygad om att samarbetet mellan laboratoriet och farmaceutiska institutet i fråga om såväl personal som laboratorier och bibliotek är av så vital betydelse, att de båda institutionerna bör förläggas till samma ort. Utredningen ansluter sig därför till kommitténs mening, att statens farmaceutiska laboratorium bör flyttas till Uppsala så snart lokaler för verksamheten hinner iordningställas. Lokaliseringsutredningen förutsätter, att planering och utbyggnad av de nya lokalerna i Uppsala från början tar sikte på ett tillgodoseende av de båda institutionernas samordnade behov.

5. Statens institut för hantverk och industri

Arbetsuppgifter och organisation

Sveriges Hantverksorganisation inrättade år 1922 ett hantverksinstitut i mindre skala. Staten övertog ansvaret för hantverksinstitutet år 1940.

Enligt gällande instruktion (SFS 1957:302) skall Statens Hantverksinstitut (från 1963 Statens institut för hantverk och industri) verka för höjandet av yrkesskickligheten inom hantverket och den mindre industrin genom fortbildningskurser för hantverksmästare och deras verkmästare, förmän eller yrkesutbildade arbetare. Det skall såsom tekniskt rådgivande institution utöva konsulterande verksamhet beträffande material, arbetsmetoder och arbetsredskap på olika yrkesområden och därvid till behandling upp- taga yrkesmännens olika praktiska problem av teknisk eller teknisk-ekonomisk natur. Institutet skall vidare utöva försöksverksamhet för främjande av hantverkets och den mindre industrins utveckling. Det skall anordna och vidmakthålla ett centralt yrkesbibliotek och en aktuell yrkesutställning samt i övrigt skapa möjligheter för yrkesmännen att följa utveck-

lingen inom sina yrkesområden. Institutet skall slutligen stödja hantverkets och den mindre industrins tekniska och konstnärliga utveckling samt i övrigt verka för höjande av kvaliteten på dess alster.

Kursverksamheten beivras årligen av omkring 15 000 deltagare fördelade på cirka 500 kurser. Av kurserna brukar något mer än hälften anordnas i Stockholm, medan återstoden fördelas på andra orter i landet. Ambulerande kurser utgör numera en viktig del av institutets verksamhet. Institutet har omkring 4 000 uppdrag för informations- och försöksverksamheten. Kurser och rådgivning finansieras till stor del genom avgifter. Över hälften av institutets personal avlönas med medel, som inflyter genom denna verksamhet.

Ledningen av hantverksinstitutet utövas av en styrelse och en överdirektör som chef. Styrelsen består av ordförande och tio ledamöter. Överdirektören ingår som självskriven ledamot. Övriga ledamöter utses efter förslag av kommerskollegium, överstyrelsen för yrkesutbildning, Sveriges hantverks- och industriorganisation, industriförbundet, landsorganisationen och stadskollegiet i Stockholm. Kungl. Maj:t utser ordförande och vice ordförande. Samtliga ledamöter jämte suppleanter — överdirektören saknar dock suppleant — förordnas av Kungl. Maj:t på tre år. Styrelsen utser ett arbetsutskott bestående av ordföranden och överdirektören jämte minst en av övriga ledamöter.

Institutet är organiserat på ett kansli, en rationaliseringstjänst och tre avdelningar, nämligen en kemisk avdelning, en verkstadsavdelning samt en avdelning för värme-, ventilations- och sanitetsteknik.

Till kansliet hör bibliotek och förlag samt bokföringskonsulent. Den kemiska avdelningen omfattar en livsmedelskemisk, en kemisk-teknisk och en måleriteknisk sektion. Verkstadsavdelningen består av mekaniska, byggnads- och trätekniska, elektrotekniska och teletekniska sektioner. Avdelningen för värme-, ventilations- och sanitetsteknik är uppdelad på en allmän, en laboratorie- och en upplysningssektion.

Utöver denna centrala organisation i Stockholm har inrättats ett kontor i Malmö för Skåne och ett kontor i Luleå för Norrland. Planer finns att inrätta ett kontor för Väst-Sverige med förläggning till Göteborg.

Vid institutet i Stockholm sysselsattes vid årsskiftet 1962/63 111 personer, vid Skåne-kontoret fem och Norrlands-kontoret två befattningshavare. Av de anställda var 27 kvinnor.

Den fast anställda personalen på avdelningarna har teknisk utbildning, i allmänhet examen från tekniska gymnasier och institut. Hantverksinstitutet anlitar i viss utsträckning tillfällig personal som föreläsare och instruktörer.

Utredningens överväganden

Hantverksinstitutet har i skrivelse till lokaliseringsutredningen förklarat, att en förläggning till annan ort än Stockholm skulle äventyra verksamheten, i varje fall i dess nuvarande form. Enligt skrivelsen måste institutet vara förlagt till Stockholm, som anses vara lämpligaste orten för kursdeltagarna från andra delar av landet. En flyttning till annan ort skulle, framhåller institutet, medföra en kraftig nedgång i verksamheten. Behovet av högkvalificerade lärare från industri och vetenskapliga tekniska institutioner samt ett fortlöpande samarbete med dessa och näringslivets olika topporgan skulle inte kunna tillgodoses efter en utflyttning.

Hantverksinstitutet är en riksskola. Uppdrag och kursdeltagare kommer från alla delar av landet. Endast en mindre del av arbetsuppgifter och elever kommer från Stockholm. Den tillfälliga personal, som institutet anlitar, tjänstgör i regel vid institutioner och företag i Stockholm. Det är naturligt att institutet vid en utflyttning söker utnyttja tillgänglig expertis på den nya förläggningsorten eller i dess omgivningar. Det kan emellertid bli svårt att helt undvara de tillfälliga medarbetare, som varit tillgängliga i Stockholm, och bl. a. med tanke härpå bör den nya lokaliseringsorten ha goda kommunikationer med huvudstaden.

Den fast anställda personalen består till största delen av ingenjörer med examen från tekniska gymnasier och institut. Några befattningshavare kan måhända föredra att stanna kvar i Stockholm vid en utflyttning av institutet. Det är därför nödvändigt att räkna med en nyrekrytering på eller till den nya orten. Arbetsuppgifterna torde emellertid vara intressanta och kvalificerande och är säkerligen attraktiva för goda tekniker utanför Stockholm. Med tanke på rekryteringsbehoven synes det vara mycket viktigt att institutet förlägges till ort med tekniskt gymnasium eller motsvarande utbildningsanstalt.

Inom den nya lokaliseringsorten och i dess omgivning måste finnas en mångsidig industriell verksamhet, till vilken institutet kan anknyta på olika sätt t. ex. vid studiebesök och praktiska demonstrationer. Vidare måste det finnas möjligheter att inkvartera deltagare i både längre och kortare kurser. Vid vissa tillfällen kan upp till 300 deltagare vara samlade vid institutet.

Vid valet av ort bör hänsyn tagas till goda järnvägsförbindelser med hela landet. Det är också viktigt att orten lätt kan nås med bil, vilket torde bli det vanligaste kommunikationsmedlet i varje fall för deltagare i kortare kurser. En mindre stad har avgjort bättre parkeringsutrymmen än Stockholm. Vid planeringen av en ny skola kan dessutom hänsyn tagas till att bilar normalt användes av deltagarna i kurser etc.

Institutet har som en olägenhet vid lokalisering utanför Stockholm angivit sämre kontakter med institutioner, organisationer och myndigheter i

Stockholm. Personliga sammanträffanden kan självfallet komma att försvåras, men snabba resemöjligheter och goda telemedel gör att nackdelarna torde bli relativt begränsade.

▮ Institutets nuvarande lokaler i Stockholm är otillräckliga. Vissa sektioner av verksamheten har måst förläggas utanför institutets egen byggnad, vilket medför olägenheter från skilda synpunkter. En tillbyggnad på den nuvarande tomten kan genomföras men inte i en omfattning som helt avhjälp lokalbristen. Dessutom torde det vara svårt att uppnå en rationell planlösning på den nuvarande platsen. Utflyttning till en ort med bättre tillgång till lämplig tomtmark än Stockholm skulle ge möjligheter till rationell planläggning av byggnader och utrustning för undervisning, försök och provningsverksamhet.

▮ Lokaliseringsutredningen har med hänsyn till det anförda funnit, att hantverksinstitutet bör utflyttas från Stockholm. Som lämplig lokaliseringsort förordar utredningen Skövde. För denna ort synes ett tillskott av här avsedd art och omfattning kunna ge en gynnsam lokaliseringpolitisk effekt. Staden har goda förbindelser med Stockholm, Göteborg och övriga delar av landet. Näringslivet är väl utvecklat inom staden och i omlandet finns ett betydande antal småindustrier inom olika branscher. Skövde har ett väl integrerat utbildningsväsen med allmänt gymnasium, tekniskt gymnasium och handelsgymnasium. Tillfälliga lärarkrafter bör kunna rekryteras hos stadens och områdets industrier och bland lärare vid de högre skolorna. Ett samarbete med de militära förbanden i området kan också bidra till en lösning av lärarfrågan.

▮ Möjligheterna till inkvartering i staden får anses förhållandevis gynnsamma. Med tanke på den stora toppbelastning, som kan förekomma vid vissa tillfällen, förutsätter emellertid utredningen, att särskilda åtgärder kommer att vidtagas för att säkerställa inackorderingsmöjligheterna. Ett samarbete med stadens myndigheter torde härvidlag kunna främja en god lösning.

Företagsledning

I detta kapitel har sammanförts ett affärsdrivande ämbetsverk, domänstyrelsen, och fyra statliga aktiebolag, AB Statens Skogsindustrier, Svenska Tobaks AB, LKAB och AB Atomenergi. Utmärkande för denna grupp är att verksamhetsgrenarna har sina centrala ledningsorgan lokaliserade till Stockholm, medan huvuddelen av produktionen bedrivs utanför Stockholmsområdet.

1. Domänstyrelsen

Arbetsuppgifter och organisation

Domänstyrelsen är det centrala ledningsorganet i domänverket, som förutom styrelsen består av skogsförvaltningen och jordbruksförvaltningen. Domänverket skall enligt sin instruktion (SFS 1935:48 med senare ändringar) som affärsdrivande verk handha förvaltningen av i statens ägo befintliga skogs- och jordbruksegendomar. Det åligger domänstyrelsen att verka för en ändamålsenlig skogshushållning i riket samt att omhänderha vårderna och förvaltningen av rikets nationalparker och fullgöra vissa andra naturskyddsuppdrag. Slutligen skall styrelsen utöva tillsynen över jakten och jaktvårderna i riket.

Skogsförvaltningen är domänverkets dominerande arbetsuppgift. Staten är landets största skogsägare med 19 procent av landets totala skogsmarksareal och 11 procent av skogsmarksvärdet. Den i förhållande till arealen låga andelen i skogsmarksvärdet beror på att en mycket stor del av statskogarna ligger i övre Norrland, där tillväxten är långsam och avkastningen per arealenhet följaktligen lägre. Staten har dock betydande skogsarealer även i mellersta och södra Sverige. Taxeringsvärdena för statsskogarna utgjorde enligt 1957 års taxering 1,5 miljarder kr.

Skogsförvaltningen omfattar 11 distrikt, vardera med en överjägmästare som chef. Varje överjägmästaredistrikt är uppdelat i 8—12 revir, f.n. sammanlagt 110. Varje revir förestås av en jägmästare. Reviren är i sin tur indelade i bevakningstrakter, som förestås av kronojägare.

Jordbruksförvaltningen handhar tillsynen av kronans jordbruksdomäner, som omfattar 2—3 procent av landets odlade jord. Jordbruksdomänerna är

belägna i södra och mellersta Sverige och består av f. d. kungsgårdar och kungsladugårdar samt f. d. civila och militära boställen med en areal av 54 000 hektar, därav 42 200 hektar åker, med ett taxeringsvärde av 153 milj. kr. Domänerna är fördelade på cirka 1 100 arrenden. Landet är indelat i fem domänområden med en domänintendent som ansvarig för varje område.

Domänverket har tidigare haft vissa uppgifter och befogenheter som efter hand avvecklats och övertagits av andra myndigheter. Från den 1 oktober 1963 upphörde ansvaret för undervisningen vid skogsskolorna, som då överfördes till skogsstyrelsen. Kvar står ännu en del administrativa uppgifter, bl. a. beträffande gruvallmänningar, kronoallmänningar och vissa ecklesiastiska boställen. Tidigare bedrevs en omfattande skogsindustriell verksamhet som dock år 1942 avskiljdes och överfördes till ett nybildat företag, AB Statens Skogsindustrier. Bolaget är domänverkets största kund och utredning pågår om att åter sammanföra domänverket och Statens Skogsindustrier inom ett företag.

Inkomsterna av domänverkets rörelse uppgick år 1960 till 340 milj. kr. och utgifterna till 288 milj. kr.

Den högsta ledningen inom verket utövas av styrelsen, som består av generaldirektör, överdirektör, försäljningschef och sex byråchefer. Styrelsen är organiserad på sju byråer, nämligen försäljningsbyrån, första skogsbyrån, andra skogsbyrån, skogstekniska byrån, jordbruksbyrån, kameralbyrån och personalbyrån. I styrelsen finns också ett domänfiskalkontor, en avdelning för naturvård och fritidsverksamhet och generaldirektörens sekretariat med PR-avdelning.

I fråga om arbetsuppgifternas fördelning på de olika byråerna gäller i huvudsak följande.

Försäljningsbyrån sköter försäljning och leverans av virke samt handlägger ärenden rörande aptering, virkesmätning och flottning.

Första skogsbyrån handhar skogsförvaltningen i de sex norra distrikten samt allmänna skogsvårdsfrågor och dikningsfrågor.

Andra skogsbyrån har att handlägga frågor rörande skogsförvaltningen i de fem södra distrikten samt vissa bostads- och hyresfrågor.

Skogstekniska byrån arbetar med frågor rörande inköp, försäljning och arrondering av mark, fastighetsredovisning, lantmåteri, skadevärderingar i samband med vattenmål m. m. samt skogsindelning. Under denna byrå sorterar vägkontoret, fastighetskontoret, värderingskontoret för vattenmål, norra och södra skogstaxeringsavdelningarna samt kartritningsavdelningen.

Jordbruksbyrån, under vilken också byggnadskontoret lyder, handlägger ärenden angående jordbruksdomäner samt byggnadsarbeten.

Kameralbyråns arbetsuppgifter omfattar ekonomi, redovisning, revision, skattefrågor, inköp, statistik och kontorsorganisation. Till byrån hör kassa-

kontor, kamrerarkontor, datakontor med hålkortsavdelning och systemgrupp, statistikkontor, revisionskontor, inköpskontor samt bibliotek och arkiv.

Personalbyrån handlägger frågor rörande arbetskraft, avtal, löner, arbets-rationalisering, arbetarskydd, tjänstetillsättningar, pensioner, personalvård och utbildning. Till byrån hör personalkontor, löneavdelning, avtalsavdelning, utbildningsavdelning samt arbets- och maskinteknisk avdelning.

Domänfiskalkontoret sköter ärenden av rättslig natur.

Avdelningen för naturvård och fritidsverksamhet handhar frågor rörande naturvård, nationalparker, jakt, fiske och fritidsverksamhet på kronoskogarna.

Generaldirektörens sekretariat handlägger organisationsfrågor, utredningar och PR-verksamhet.

Vid årsskiftet 1961/62 tjänstgjorde vid domänverket 1 700 tjänstemän och 5 000 helårsanställda arbetare. Därtill kommer deltidsanställda arbetare, vilkas antal växlar med årstider och konjunkturen mellan lägst 4 500 och högst 10 500 man.

Den 1 januari 1963 utgjorde antalet tjänstemän vid domänstyrelsen 395, varav 190 kvinnor. Personalens fördelning på utbildningskategorier framgår av tabell 46.

*Tabell 46. Domänstyrelsens personal den 1 januari 1963
fördelad på utbildningskategorier*

Skoglig utbildning:	
Jägmästarutbildning	62
Kronojägarutbildning	32
Övrig utbildning:	
Akademisk examen	30
Ingenjörutbildning	27
Ej angiven yrkesutbildning	244
Summa	395

Den i tabell 46 redovisade personalen med särskild utbildning utgöres med några få undantag av män. Den kvinnliga personalen tillhör så gott som uteslutande biträdeskategorierna.

Utredningens överväganden

I skrivelse till lokaliseringsutredningen den 19 december 1957 har domänstyrelsen redovisat sina synpunkter på en omlokalisering av styrelsen.

Styrelsen framhåller att det — då 90 procent av statsskogarnas areal ligger norr om Dalälven, huvudparten i övre Norrland — kan synas naturligt, att även den centrala ledningen för kronoskogarna bör förläggas till lämplig

plats inom detta område. Det finns stöd för en sådan åsikt i det förhållandet, att de enskilda skogsbolagen har sina företagsledningar förlagda i anslutning till råvarukällorna och förädlingsorterna. Detta är emellertid, framhåller styrelsen, en förhastad slutsats av det skälet, att kronoskogarnas arealmässiga belägenhet inte får tillmätas för stor betydelse. Tack vare bättre växtbetingelser har skogarna i de södra och mellersta delarna av landet en helt annan betydelse än den arealmässiga andelen utvisar. I fråga om kubikmeter virkesuttag har under de senaste åren drygt 40 procent fallit på de kronoskogar, som ligger söder om Dalälven. Vad beträffar den värdemässiga avkastningen har dessa skogar svarat för inte mindre än cirka 75 procent av alla kronoskogars avkastning.

De betydande skillnaderna mellan kronoskogarnas beskaffenhet i norr och söder har påverkat indelningen i revir. Omkring 45 procent av hela antalet revir finns söder om Dalälven. Till detta kommer att 55 procent av jordbruksdomänerna ligger i Skåne, Halland och Östergötland. Enligt styrelsens mening måste tanken på en förläggning av domänstyrelsen till någon ort inom övre eller mellersta Norrland omedelbart avfärdas som realistisk. Styrelsen framhåller ytterligare, att inom samtliga europeiska och så vitt bekant även utomeuropeiska skogsländer är ledningen för statsskogarna förlagd till landets huvudstad.

Domänstyrelsen har i sin verksamhet på många områden ett nära samarbete med åtskilliga andra till Stockholm förlagda myndigheter och institutioner såsom skogshögskolan och skogsforskningsinstitutet, Skogsägareföreningarnas riksförbund, Sveriges skogsägareförbund, skogsstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, de skogliga arbetsstudieorganisationerna, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, kartverket, byggnadsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, Svenska jägareförbundet och Svenska naturskyddsföreningen. Dessa kontakter är i hög grad ömsesidiga genom den ställning domänverket intar i landets skogsbruk. De skulle försvåras vid en förläggning av domänstyrelsen till annan ort än Stockholm.

Domänstyrelsens kontakter med sina egna underlydande förvaltningar skulle även försämrats vid en utflyttning. Överjägmästare och revirförvaltare kan kombinera olika uppdrag med besök på styrelsen i samband med t. ex. avtalsförhandlingar.

Styrelsen anser vidare, att erforderlig expertis för rådgivning och teknisk service beträffande verkets maskinbokföring är lättare att uppbringa i Stockholm än i en landsortsstad. Kapaciteten hos de nya datamaskinerna beräknas bli sådan, att domänverket inte har möjlighet att utnyttja den ensam. För detta krävs samverkan mellan flera företag, som regelbundet använder datamaskindrift i stor skala.

Förekomsten av egna industrier påverkar också den centrala ledningens förläggning. Styrelsen framhåller i detta sammanhang att domänstyrelsen

och Statens Skogsindustrier bör vara förlagda till samma ort, särskilt om ett samgående mellan de båda företagen åter aktualiseras.

Personalrekryteringen skulle enligt styrelsens uppfattning försvåras vid en utflyttning och endast en mindre del av personalen skulle komma att följa med till en ny förläggningssort.

Avslutningsvis förklarar domänstyrelsen, att en ny ämbetsbyggnad bör byggas på Bergshamra-området i Solna, för i första hand domänstyrelsen och Statens Skogsindustriers huvudkontor och i andra hand skogsstyrelsen, lantbruksstyrelsen samt skogs- och lantbruksakademien. På det sättet skulle man, menar domänstyrelsen, skapa en önskvärd större skogs- och lantbruksbetonad enhet inom Stor-Stockholm.

Så vitt lokaliseringsutredningen kan finna, har domänstyrelsen alltför starkt betonat fördelarna av en fortsatt förläggning till Stockholm. Av avgörande betydelse för domänstyrelsens lokalisering måste vara inte endast statsskogarnas belägenhet utan framför allt den verksamhet, som bedrivs på dem. Det förhåller sig visserligen så, att virkesfångsten är proportionellt avsevärt större i de södra distrikten, men antalet anställda och omsättningen beträffande inkomster och utgifter är högst i de norra distrikten. Domänstyrelsen har också bedrivit ett intensivt arbete för skogsodling och återväxt inom övre Norrland, vilket på längre sikt bör medföra ökade virkesuttag och därmed större ekonomisk betydelse. Enligt lokaliseringsutredningens uppfattning talar föreliggande fakta för en utflyttning av domänstyrelsen till de områden i landet, där det statliga skogsinnehavet och den sammanlagda arbetskraftsinsatsen är störst.

Medan kronoskogarna fått en allt större och helt dominerande betydelse för domänverket, har utvecklingen varit den motsatta vad beträffar jordbruksdomänerna. De smärre egendomarna har sålts och de utarrenderade gårdarna har gett dålig avkastning för domänverket. En fortsatt avveckling torde vara att emotse. Det är inte rimligt att tillmäta de från ekonomisk synpunkt mindre betydelsefulla jordbruksdomänerna ett avgörande inflytande på frågan om förläggningen av domänstyrelsen.

Domänstyrelsen har liksom andra centrala statliga organ ett nära samarbete med andra myndigheter och institutioner. I regel bör dock nödvändiga kontakter kunna upprätthållas genom telefonsamtal eller skriftväxling. Behovet av kontakter med andra organ i Stockholm utgör enligt lokaliseringsutredningens mening inte något avgörande hinder för en utflyttning till ort utanför Stockholm.

Domänstyrelsen anser vidare, att de s. k. kombinationsresorna inte skulle utnyttjas effektivt efter en utflyttning från Stockholm. Styrelsen pekar härvid bl. a. och främst på avtalsförhandlingarna, som äger rum i Stockholm. Det förtjänar framhållas, att domänverkets motpart på arbetarsidan, skogsarbetareförbundet, har sin centrala organisation förlagd till Gävle. Det

förefaller tänkbart att domänverkets egna förhandlingar med arbetarparten efter en utflyttning kan äga rum på annan ort än Stockholm. Den omständigheten att vissa förhandlingar måste förläggas till Stockholm torde knappast vara något starkare skäl mot en omlokalisering av styrelsen.

Det är givetvis nödvändigt att i samband med en utflyttning förändra en rad arbetsprogram och rutiner, t.ex. i samband med tjänstemännens resor. Kontakterna med lokalförvaltningens personal torde emellertid inte behöva försämrats efter en utflyttning. En förläggning i närheten av områden, där antalet anställda i skogsbruket är stort, kan tvärtom vara till fördel från dessa synpunkter.

Domänstyrelsen framhåller, att möjligheterna att erhålla expertis för rådgivning och teknisk service beträffande maskinbokföringen skulle försvåras efter en utflyttning. Farhågorna i detta avseende torde vara överdrivna. Domänverket är i likhet med många företag utanför Stockholms-området en stor kund och företagen i kontorsmaskinbranschen torde vara angelägna om att ge både snabb och fullgod service. Det finns dessutom i flera landsortsstäder företag med hålkortscentraler och datamaskinanläggningar med stor kapacitet. De har, så vitt lokaliseringsutredningen har sig bekant, inte saknat teknisk service av hög kvalitet. Datamaskinerna har en kapacitet, som leder till en centralisering av uppgifter, som tidigare utförts på lokalförvaltningarna. Detta kan medföra en ansvällning av domänstyrelsens kontorspersonal, vilket kan orsaka allvarliga rekryteringssvårigheter i Stockholm. Rekryteringen av personal för rutinarbeten av detta slag torde vara betydligt lättare i många städer utanför Stockholms-området, där bristen på kontorsarbete ofta leder till att arbetskraft flyttar till Stockholm. Lokaliseringsutredningen finner sannolikt, att domänstyrelsens behov av kontorspersonal lättare kan tillgodoses vid en utflyttning än vid fortsatt förläggning till Stockholm. Utredningen är dock medveten om att en utflyttning kan medföra vissa problem på personalsidan under en övergångstid. Särskilt bland biträdespersonalen torde man vid en utflyttning få räkna med en viss avgång, och det är naturligt att en delvis ny personaluppsättning inte omedelbart behärskar arbetsuppgifter och rutiner.

Det är lokaliseringsutredningens uppfattning att man genom en utflyttning av domänstyrelsen från Stockholm kan vinna vissa fördelar. Utredningen anser i princip en sådan utflyttning möjlig. Det är, som framgår av ett följande avsnitt, utredningens mening, att en sådan utflyttning är möjlig även ifråga om AB Statens Skogsindustrier. Då, såsom tidigare framhållits, frågan om domänstyrelsens framtida organisation och dess samarbete eller eventuella sammanslagning med nämnda bolag f. n. prövas av statens skogsföretagsutredning finner lokaliseringsutredningen det icke möjligt att nu framlägga något förslag om ny lokaliseringsort eller tidpunkt för utflyttningen. Enligt vad lokaliseringsutredningen inhämtat beräknar skogsföretagsutredningen att kunna slutföra sitt arbete under år 1963.

Skulle skogsföretagsutredningens förslag komma att föranleda åtgärder för en närmare samordning av domänstyrelsens och AB Statens Skogsindustriers ledningsorgan torde det bli nödvändigt att förlägga dessa till samma ort.

2. AB Statens Skogsindustrier

Arbetsuppgifter och organisation

Åren 1932—34 förvärvade domänverket vissa sågverk i Norrbotten, delvis i syfte att bereda arbetstillfällen under den dåvarande depressionen. Under det följande decenniet utvidgades verksamheten genom nya köp och hade i början av 1940-talet blivit så omfattande, att det befanns rationellt att överföra verksamheten till ett särskilt dotterbolag, AB Statens Skogsindustrier (ASSI), som bildades år 1942. Bolagets ställning som dotterbolag till domänstyrelsen upphörde år 1957, då det underställdes handelsdepartementet.

ASSI:s rörelse är f. n. uppdelad på elva förvaltningar. Huvudkontoret är förlagt till Stockholm och ett forskningslaboratorium till Djursholm. Ett råvarukontor finns i Piteå. Den skogsindustriella tyngdpunkten ligger fortfarande i Norrbotten, där stora utbyggnader färdigställts under år 1963. Karlsborg har sågverk, sulfatfabrik med blekeri och pappersbruk, Lövhöllen (Piteå) har sågverk, wallboardfabrik och sulfatfabrik med pappersbruk. Sågverk finns på Seskarö, i Båtskärsnäs, Saxviken och Valåsen. I Horndal, Kopparbergs län, har bolaget sågverk, snickeri- och trähusfabrik, i Skinnskatteberg, Västmanlands län, sågverk och wallboardfabrik samt i Laxå, Örebro län, sågverk, mineralullsfabrik och stålsandverk.

ASSI:s produktion uppgick år 1961 till 123 800 ton sågverksprodukter, 125 100 ton cellulosa och biprodukter, 50 500 ton papper, 125 700 ton wallboard samt 17 100 ton stålsand och mineralullsprodukter. Värdet av leveranserna under året utgjorde 264,1 milj. kr., vartill kom leveranser till egna verk för 3,5 milj. kr.

Ledningen av ASSI utövas av bolagets styrelse, som består av minst fyra och högst sex ledamöter jämte högst fem suppleanter. Två av ledamöterna skall utgöras av representanter för domänverket.

Vid företagens huvudkontor och vid forskningslaboratoriet tjänstgjorde den 1 januari 1963 sammanlagt 193 personer, varav 113 män och 80 kvinnor, enligt vad som framgår av tabell 47.

Av de anställda vid huvudkontoret hade nio akademisk examen och tretton examen från tekniskt gymnasium eller handelsgymnasium. Vid forskningslaboratoriet hade åtta av de anställda akademisk examen och nio examen från tekniskt gymnasium eller handelsgymnasium.

Ärenden rörande försäljning, anskaffning av råvara och övriga inköp, fi-

Tabell 47. Antalet anställda vid AB Statens Skogsindustriers huvudkontor och forskningslaboratorium den 1 januari 1963

	Tjänstemän		Arbetare		Summa		Summa totalt
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	
A. Huvudkontor, Stockholm							
Verkställande direktör	1				1		1
Vice verkställande direktör	1				1		1
Administrativ avdelning	9	4			9	4	13
Ekonomiavdelning	4	12			4	12	16
Fartygsavdelning	3	1			3	1	4
Försäljningsavdelning	28	29			28	29	57
Inköpsavdelning	9	9			9	9	18
Juridisk avdelning	1	3			1	3	4
Planlägningsavdelning	4	1			4	1	5
Rundvirkesavdelning	1	1			1	1	2
Teknisk avdelning	17	5			17	5	22
Växel, vaktrum m. m.	2	3	6	3	8	6	14
Huvudkontoret sammanlagt	80	68	6	3	86	71	157
B. Forskningslaboratorium, Djursholm	25	6	2	3	27	9	36
Summa	105	74	8	6	113	80	193

nansiering och redovisning, tekniska frågor, personal-, avtals- och juridiska frågor samt sjöfartsfrågor handläggs centralt under verkställande direktören. Till forskningslaboratoriet har koncentrerats forsknings- och utvecklingsarbetet rörande främst wallboard och mineralull.

Totalt uppgick antalet anställda vid ASSI:s samtliga arbetsplatser till 3 685 personer år 1961. Av de anställda var 644 tjänstemän och 3 041 arbetare.

Utredningens överväganden

ASSI har i skrivelse till utredningen framfört övervägande ekonomiska skäl mot en utflyttning av bolagets huvudkontor. Man understryker behovet av kontakter med myndigheter, företag och organisationer. Mer eller mindre regelbundna kontakter hålls med ett 10-tal statliga institutioner och ett 20-tal företag och organisationer. De oftast förekommande förbindelserna avser bl. a. handelsdepartementet, domänstyrelsen, statens avtalsnämnd, statliga forskningsinstitutioner samt affärskunder och skogsindustrins organisationer.

ASSI har sina industriella anläggningar spridda över norra och mellersta Sverige med de viktigaste förlagda till Norrbotten. Endast huvudkontoret och forskningslaboratoriet finns i Stockholmsområdet. En förläggning av

huvudkontoret i anslutning till någon av de största industrianläggningarna synes kunna erbjuda vissa fördelar. Från denna synpunkt synes en förflyttning av huvudkontor och forskningslaboratorium till Piteå, där de största fabrikena nu ligger, vara motiverad. Även lokaliseringpolitiska skäl talar för en förläggning till Piteå.

Av företagets produktion går cirka 80 procent på export. Företagets utländska kunder torde huvudsakligen bearbetas genom besök i respektive länder. Övre Norrland har numera goda flygförbindelser med Stockholm. Användningen av telex erbjuder vidare snabba och tillförlitliga kommunikationer i stort sett oberoende av läge inom eller utom Sverige. Det torde sålunda vara möjligt för ASSI:s ledning och försäljare att hålla de nödvändiga kontakterna med kunderna även efter en förflyttning av huvudkontoret från Stockholm.

I detta sammanhang bör påpekas att andra betydande skogsindustrier har sina huvudkontor förlagda till Norrland i anslutning till sina största produktionsenheter.

Samarbetet med myndigheter och organisationer underlättas givetvis av huvudkontorets placering i Stockholm. Även dessa kontakter bör emellertid utan allvarliga olägenheter kunna upprätthållas efter en utflyttning. Lokaliseringsutredningen anser att ASSI:s huvudkontor kan utflyttas från Stockholms-området och att de lokaliseringpolitiska verkningarna av kontorets förläggning exempelvis till Norrbotten skulle bli gynnsamma. I avvaktn på resultatet av statens skogsföretagsutredning finner lokaliseringsutredningen det dock icke möjligt att framlägga ett konkret förslag om lämplig lokaliseringsort och tidpunkt för utflyttning.

Beträffande ASSI:s forskningslaboratorium, som nu är förlagt till Djursholm, bör en utflyttning kunna ske oavsett resultatet av skogsföretagsutredningen. Laboratoriet, som i huvudsak sysslar med forsknings- och utvecklingsarbete rörande wallboard och mineralull, bör kunna anknytas till någon lämplig industrienhet, förslagsvis Laxå-anläggningen, dit tillverkningen av mineralull är koncentrerad. Inom relativt nära räckhåll från Laxå ligger företagets wallboardfabrik i Skinnskatteberg.

3. Svenska Tobaks Aktiebolaget

Arbetsuppgifter och organisation

Statsmonopol på tillverkning och import av tobaksvaror infördes genom lagstiftning år 1914. För att utöva statens monopol bildades följande år Aktiebolaget Svenska Tobaksmonopolet. Tobaksmonopolet ålades härvid att uppbära skatt och tull även på tobaksvaror, som importerades av enskild företagare. Denna ordning bestod till år 1961, då dels en ny lag om statsmono-

Tabell 48. Personalens fördelning på enheterna inom
Stockholm den 1 januari 1963

	Tjänstemän	Arbetare	Summa
Huvudkontoret	163	11	174
Försäljningskontoret	26	38	64
Tobaksvaruimporten	14	8	22
Tobaksfabriken i Stockholm	28	147	175
Tobaksfabriken i Södertälje	16	197	213
Summa	247	401	648

pol på tillverkning av tobaksvaror (SFS 1961:390) dels en ny förordning om tobaksskatt (SFS 1961:394) tillkom. Enligt denna lagstiftning slopas statens monopol på import av tobaksvaror. Vidare erlägger enskild importör skatt och tull till kontrollstyrelsen respektive generaltullstyrelsen. I samband med importmonopolets hävande har företaget ändrat sitt namn till Svenska Tobaks Aktiebolaget (tobaksbolaget).

Tobaksbolaget består av styrelse, direktörsråd och huvudkontor med säte i Stockholm, avdelning för tobaksvaruimport och butik i Stockholm, sex försäljningskontor, sju fabriker och svensktobaksavdelningen i Åhus. Företaget har f. n. försäljningskontor i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Gävle och Härnösand. Verksamheten vid kontoren i Norrköping och Gävle kommer att avvecklas under år 1964. Bolaget driver fabriker i Stockholm, Göteborg, Malmö, Nässjö, Södertälje, Arvika och Härnösand. Anläggningarna i Malmö håller på att utbyggas i betydande omfattning, medan fabriken i Stockholm står inför nedläggning. Svensktobaksavdelningen i Åhus kommer att avvecklas i samband med att bolaget beslutat upphöra med inköpen av inhemsk tobak från och med år 1965.

Tobaksbolagets omsättning inklusive tobaksskatt uppgick år 1962 till 1 215,3 miljoner kr. Av denna summa belöpte sig tobaksskatten till 973,6 miljoner kr. Försäljningsvärdet uppgick således till 241,7 miljoner kr. Tobaksbolaget tillverkade samma år 6 971,1 miljoner och importerade 512,5 miljoner cigaretter. Bolagets tillverkning och import av cigariller och cigarrer uppgick till 172,4 miljoner respektive 38,4 miljoner stycken. Bolaget producerade vidare 1 237,1 ton och importerade 279,4 ton piptobak. Slutligen tillverkades 2 533,5 ton snus och 21,6 ton tuggtobak. Bolaget förbrukade 10 854 ton utländsk och 74 ton svensk råttobak.

Ledningen av tobaksbolaget utövas av bolagets styrelse. Den består av åtta ordinarie ledamöter och fyra suppleanter, av vilka hälften förordnas av Kungl. Maj:t och hälften väljes av bolagsstämman. Kungl. Maj:t utser ordförande och vice ordförande. Styrelsen utser ett direktörsråd bestående av tre ordinarie ledamöter och två suppleanter. Av fem revisorer och lika

Tabell 49. Personalens fördelning på enheterna utanför Stockholms-området den 1 januari 1963

	Tjänstemän	Arbetare	Summa
A. Tobaksfabriker			
Malmö	46	409	455
Nässjö	18	141	159
Göteborg	10	78	88
Arvika	18	180	198
Härnösand	25	226	251
B. Försäljningskontoret			
Malmö	18	15	33
Göteborg	18	28	46
Norrköping	7	9	16
Gävle	10	14	24
Härnösand	11	9	20
C. Svensktobaksavdelningen i Åhus	3	16	19
Summa	184	1 125	1 309

många suppleanter förordnas en av Kungl. Maj:t, tre utses av riksgäldsfullmäktige och en väljes av bolagsstämman.

Tobaksbolagets verksamhet ledes centralt från huvudkontoret i Stockholm. Till Stockholm är förlagda ett försäljningskontor, som under år 1963 flyttar till Solna, en fabrik, tobaksvaruimporten och en butik. Vid de olika enheterna i Stockholm tjänstgjorde den 1 januari 1963, inklusive tillfälligt anställda, sammanlagt 648 personer, varav 247 tjänstemän och 401 arbetare, såsom framgår av tabell 48.

28 tjänstemän hade akademisk utbildning. Av de övriga hade 26 genomgått handelsgymnasium, 14 tekniskt gymnasium och 11 hade avlagt studentexamen.

Antalet anställda vid bolagets samtliga arbetsplatser uppgick den 1 januari 1963 till totalt 1 957 personer. Av dem var 431 tjänstemän, varav 253 män och 178 kvinnor. Antalet arbetare var 1 526, varav 424 manliga och 1 102 kvinnliga. Fördelningen av de anställda på företagsenheterna utanför Stockholm framgår av tabell 49.

Utredningens överväganden

Tobaksbolaget har vid lokaliseringsutredningens förfrågan framhållit, att den nuvarande förläggningen av huvudkontoret, försäljningskontoret i Stockholm och tobaksvaruimporten är gynnsam med hänsyn till kontakterna med kunder och myndigheter och med tanke på kommunikationerna. En omlokalisering av försäljningskontoret och tobaksvaruimporten skulle medföra en utökning av personalen. En utflyttning av huvudkontoret till någon av de större städer, där produktion nu bedrivs, anses möjlig.

Tobaksbolaget befinner sig mitt uppe i ett omdaningsskede. Både produktion och försäljning rationaliseras genom nya anläggningar, modernisering av maskinparken och minskning av försäljningskontorens antal. Tendensen i denna utveckling är att koncentrera en avsevärd del av tillverkningen till anläggningarna i Malmö, där redan nu personalstyrkan är störst.

Lokaliseringsutredningen har vid bedömningen av utflyttningsmöjligheterna tagit hänsyn till den pågående strukturrationaliseringen av Tobaksbolagets verksamhet. Efter nedläggningen av Stockholms-fabriken kommer Södertälje-fabriken att vara den enda produktionsenheten inom Stockholms-området. Huvudkontoret torde dock från skilda synpunkter böra ha nära kontakt med huvuddelen av produktionen. Enligt utredningens mening bör kontoret därför förläggas till en plats, där en väsentlig del av produktionen bedrivs. Den största produktionsenheten ligger i Malmö. Vid en förläggning av huvudkontoret till denna stad skulle dock avstånden bli mycket stora till fabrikerna i Mellan-Sverige och mellersta Norrland. Även från lokaliseringpolitiska synpunkter är en förläggning till det mycket expansiva Öresunds-området olämplig. Hänsyn bör dock tagas till att tyngdpunkten i bolagets produktion förskjutits mot söder och lokaliseringsutredningen vill därför förordna en förläggning av huvudkontoret till Nässjö. Nässjö har goda kommunikationer i alla riktningar. De olika produktionsenheterna och kontoren kan i regel nås med direkta förbindelser. Lokaliseringpolitiska skäl talar också för att huvudkontoret förläggas till denna stad.

Vid en utflyttning av huvudkontoret torde också tobaksvaruimporten böra medfölja till den nya förläggningssorten. Försäljningskontoret för Stockholms-distriktet bör även i fortsättningen vara förlagt till Stockholm.

4. *Luossavaara-Kiirunavaara AB*

Arbetsuppgifter och organisation

Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB) bildades år 1890 av enskilda intressenter. Enligt beslut av 1907 års riksdag inträdde staten som ägare till halva aktiekapitalet i LKAB. Den andra hälften ägdes av Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund (grängesbergsbolaget). Mellan de båda delägarna träffades ett avtal, som gav grängesbergsbolaget det avgörande inflytandet över skötseln av LKAB men staten del i vinst och rätt att inlösa övriga icke statliga aktier. 1955 års riksdag beslöt, att staten skulle utnyttja denna sin rätt och den 1 oktober år 1957 trädde det nya statliga LKAB i verksamhet.

Den överenskommelse, som träffades mellan staten och grängesbergsbolaget i anledning av beslutet om inlösen, innebar fortsatt samarbete. Gräng-

esbergsbolaget lät sålunda 100 miljoner kr. av sina aktier kvarstå i LKAB. Tillsammans bildade de båda företagen ett gemensamt försäljningsföretag, AB Malmexport och ingick ett skeppningsavtal enligt vilket en väsentlig del av malmen skulle fraktas på grängesbergsbolagets fartyg.

Ledningen av LKAB utövas av styrelsen, verkställande direktören och huvudkontoret i Stockholm. LKAB:s verksamhet i övrigt är uppdelad på fyra lokalförvaltningar, nämligen gruvförvaltningarna i Malmberget och Kiruna samt hamnförvaltningarna i Luleå och Narvik. Styrelsen består av åtta ledamöter och tre suppleanter. Kungl. Maj:t utser sju ledamöter och två suppleanter, varav en ledamot jämte en suppleant skall vara bosatt i Norrbotten och väl förtrogen med förhållandena där. Grängesbergsbolaget utser en ledamot och en suppleant.

Under år 1962 uppgick den totala brytningen vid LKAB:s gruvor till 24,1 miljoner ton berg, varur utvanns 16,4 miljoner ton färdiga produkter för avsalu. Till utländska köpare levererades 15,8 miljoner ton och till svenska kunder, främst Norrbottens Järnverk, 0,6 miljoner ton. Det sammanlagda värdet av malmleveranserna utgjorde 843,7 miljoner kr. Leveranserna minskade i jämförelse med 1961 med 0,5 miljoner ton och försäljningsvärdet med 76,8 miljoner kr. beroende på fallande priser. Av exporten skeppades under år 1962 13 miljoner ton över Narvik och 2,8 miljoner ton över Luleå.

LKAB:s verksamhet ledes centralt från huvudkontoret i Stockholm. Till Stockholm är också LKAB:s och grängesbergsbolagets gemensamma försäljningsbolag AB Malmexport förlagt. Detta är närmast att betrakta som ett expedierande och verkställande organ, medan förhandlingar föres och avslut träffas av de båda moderbolagen var för sig. Vid LKAB:s huvudkontor tjänstgjorde under år 1963 sammanlagt 78 personer, varav 68 tjänstemän och 10 kollektivavtalsanställda. Av de anställda var 48 män och 30 kvinnor. Av personalen hade 17 akademisk examen, 10 examen från handelsgymnasium och en från tekniskt institut.

Inom hela LKAB var under år 1962 cirka 7 840 personer anställda, därav 1 520 tjänstemän och 6 320 arbetare. Fördelningen på de olika arbetsplatserna inklusive huvudkontoret i Stockholm redovisas i tabell 50.

Huvudkontoret är under verkställande direktören organiserat på tre avdelningar, nämligen en teknisk, en administrativ och en ekonomiavdelning samt intern revision. Den tekniska avdelningen består av gruvdirektör, hamntekniker, mekanist, metallurjer, skeppningsexpert och inköpare. Den administrativa avdelningen omfattar direktör, ombudsman, löne- och pensionsexpert, utredningsmän för utbildnings- och organisationsfrågor, informationschef och bibliotekarie. Ekonomiavdelningen utgöres av direktör, redovisningschef, kontorschef, kalkylchef, budgetkamrer, kamrer och arkivarie.

Tabell 50. De anställdas fördelning på olika företagsenheter

	Tjänstemän	Arbetare	Totalt
Huvudkontoret i Stockholm	68	10	78
Gruvförvaltningen i Malmberget	515	2 607	3 122
Gruvförvaltningen i Kiruna	779	2 931	3 710
Hamnförvaltningen i Luleå	48	190	238
Hamnförvaltningen i Narvik	112	582	694
Summa	1 522	6 320	7 842

Utredningens överväganden

Den kommitté, som tillsattes att utreda och föreslå organisation för det nya statliga LKAB, konstaterade att överenskommelsen mellan staten och grängesbergsbolaget om fortsatt samarbete i fråga om försäljning och skeppning av malm nödvändiggjorde ett nära samarbete mellan LKAB:s huvudkontor och den gemensamma försäljningsorganisationen respektive grängesbergsbolagets skeppningsorganisation. LKAB:s huvudkontor borde därför enligt kommitténs uppfattning inte flyttas från Stockholm.

Chefen för finansdepartementet framhöll i proposition nr 171 till 1956 års riksdag, att såväl försäljningstekniska som skeppningsmässiga skäl nödvändiggjorde en fortsatt förläggning till Stockholm av huvudkontoret. Han uttalade följande:

Enligt den föreslagna överenskommelsen med TGO skall det nya försäljningsbolaget ha sitt säte i Stockholm. Detta har ansetts motiverat, förutom med hänsyn till det förhållandet att TGO ingår som hälften-delägare i bolaget, av samma skäl som hittills bestämt förläggningsen av konernens försäljningsorganisation till Stockholm. Härigenom underlättas såväl förbindelsen med köparna som de handelspolitiska kontakterna med den centrala förvaltningen. Även de sistnämnda är av stort värde i fråga om en exportvara av den strategiska betydelse, som malmen utgör. Det fortsatta försäljningsarbetet och samarbetet i fråga om malm-skeppningar kommer att nödvändiggöra en intim och troligen daglig kontakt med LKAB:s huvudkontor å ena samt det nya försäljningsbolaget och TGO:s skeppningsorganisation å andra sidan. Det kan inte vara riktigt att försvåra ett dylikt samarbete genom att förlägga LKAB:s huvudkontor å annan ort än Stockholm, där skeppningsorganisationen också är belägen. Med hänsyn till vad som sålunda anförts kan de lokaliseringspolitiska skäl, vilka i och för sig skulle kunna anföras för utflyttning av personal från Stockholm, icke anses såsom bärande i detta sammanhang. Jag ansluter mig därför helt till organisationskommitténs slutsatser i denna del.

I ett antal motioner i anslutning till propositionen krävdes, dels att LKAB:s huvudkontor skulle flyttas från Stockholm och förläggas till Norr-

botten, dels att LKAB:s huvudkontorsandel vid den kommunala beskattningen skulle jämkas nedåt eller helt slopas.

Statsutskottets majoritet gick på samma linje som departementschefen och avstyrkte de motioner, som väckts om huvudkontorets förläggning till Norrbotten. Utskottet anförde (utlåtande nr 155, sid. 16) beträffande lokaliseringen:

Utskottet har tagit ingående kännedom om de skäl som åberopats till förmån för den ena eller den andra ståndpunkten ifråga om förläggningen av LKAB:s huvudkontor. I de nämnda motionerna har anförts åtskilliga synpunkter som kan anses tala till förmån för en förläggning av LKAB:s huvudkontor till Norrbotten. Utskottet har likväl ej kunnat bortse från de betydande olikheter i förvaltningsekonomiskt och företagsmässigt hänseende, som — med hänsyn jämväl till samarbetet med TGO — otvivelaktigt skulle bli förenade med en förläggning av huvudkontoret till annan ort än den där försäljningsbolaget är beläget; om det sistnämndas lokalisering till Stockholm råder inga delade meningar. Det må ock framhållas, att förläggningen av huvudkontoret till Norrbotten under alla förhållanden skulle nödvändiggöra ett lokalkontor i Stockholm, varigenom en viss dubbelorganisation skulle uppkomma. Även om rent lokaliseringspolitiska synpunkter kan anses tala till förmån för en förläggning av huvudkontoret till Norrbotten har utskottet därför i nuvarande läge funnit övervägande skäl tala för Kungl. Maj:ts förslag på denna punkt och får för den skull avstyrka de ifrågavarande motionerna, såvitt nu är i fråga.

I anledning av utskottets utlåtande i denna del föreslogs i en reservation följande tillägg till utskottets motivering:

Skulle emellertid erfarenheten visa att en förflyttning av huvudkontoret till Norrbotten kan verkställas utan nackdelar för bolaget, bör frågan härom upp- tagas till förnyad prövning.

Vid behandlingen i riksdagen biföll kamrarna utskottets utlåtande med det tillägg som föreslagits i reservationen.

Statsutskottet behandlade även frågan om jämkning eller slopande av LKAB:s huvudkontorsandel vid den kommunala beskattningen och anförde i detta hänseende.

I anledning av detta ståndpunktstagande har utskottet att uttala sig om det i motionerna I:592 och II:784 alternativt framställda yrkandet om åstadkommande av en utredning syftande till slopande av eller i vart fall skälig jämkning nedåt av LKAB:s huvudkontorsandel i fråga om den kommunala beskattningen. F. n. är enligt tillämpad praxis 10 procent av LKAB:s till kommunal beskattning skattepliktiga inkomst beskattningsbar på den plats, där huvudkontoret är beläget, dvs. Stockholm, detta med hänsyn även till försäljningsverksamheten. Motionärerna anser att företaget ej bör till så stor del vara skattepliktigt i Stockholm och att huvudkontorsandelen i fortsättningen bör fastställas till 5 procent. I anledning härav vill utskottet framhålla, att frågan om huvudkontorsandelen kommer i ett nytt läge vid inrättande av ett särskilt försäljningsbolag i Stockholm; dettas vinst blir givetvis helt beskattningsbar där. Utan att närmare ingå på skatte- spörsmål får utskottet omnämna, att man enligt vad utskottet inhämtat torde kunna räkna med att inom ramen för nuvarande skattelagstiftning möjlighet skall

föreligga att bestämma huvudkontorsandelen för det nya LKAB till allenast 5 procent. Då syftet med ifrågavarande motionsyrkande sålunda till väsentlig del torde kunna bli tillgodosett, bör detsamma ej föranleda någon åtgärd.

Riksdagen godkände i denna del utskottets utlåtande utan ändringar eller tillägg. Skattemyndigheterna har dock i den praktiska tillämpningen av gällande bestämmelser icke kunnat medge ett fastställande av huvudkontorsandelen till 5 procent. Efter överklagande från Kiruna stad har regeringsrätten år 1963 fastställt andelen till 7,5 procent.

LKAB har i skrivelser till lokaliseringsutredningen framhållit, att huvudkontoret på grund av försäljnings- och skeppningsförhållandena måste vara lokaliserat till Stockholm. Försäljning och skeppning nödvändiggör talrika, i det närmaste dagliga, överläggningar mellan personal på olika nivåer inom LKAB, grängesbergsholaget och AB Malmexport. En förflyttning av huvudkontoret skulle få ödesdigra konsekvenser för arbetets effektivitet. Bolagets marknadspolitik förutsätter fortlöpande utredningar med deltagande av central expertis rörande brytnings- och transportfrågor, kvalitetsinriktning och kalkylering. Man fäster också stor vikt vid företagsledningens kontakter med institutioner, organisationer och besökare i Stockholm. Flertalet av huvudkontorets personal i ledande ställning har minst ett sådant sammanträffande per dag. Det är icke ovanligt att verkställande direktören kan ha 10—12 dylika sammanträffanden per vecka. Avslut med företag i Stockholm eller sydliga delar av landet måste utföras av huvudkontoret, vilket även av denna anledning behöver vara förlagt till Stockholm. Slutligen framhåller LKAB, att, om huvudkontoret skulle flyttas till Norrbotten, en lokalorganisation måste uppbyggas i Stockholm. Detta skulle leda till dubbelorganisation, högre omkostnader och oklara ledningslinjer.

Lokaliseringsutredningen har vid sina överväganden funnit det uppenbart, att en utflyttning av LKAB:s huvudkontor förutsätter en omläggning av nuvarande former och rutiner för samarbetet med grängesbergsholaget och AB Malmexport. Det skulle vara värdefullt för lokaliseringsfrågans bedömning att få möjligheterna till en sådan omläggning belysta. Nu föreliggande material gör det svårt för utredningen att avväga de verkliga fördelarna och nackdelarna vid en utflyttning av LKAB:s huvudkontor.

I LKAB:s skrivelser synes man ha lagt mindre vikt vid huvudkontorets samarbete med lokalförvaltningarna i Norrbotten. Såvitt lokaliseringsutredningen kan bedöma torde dock huvudkontorets förläggning tillsammans med en stor produktionsenhet kunna innebära fördelar från ekonomiska och administrativa synpunkter. Kontakter och samarbete med de stora lokalförvaltningarna i Norrbotten borde kunna främjas, om LKAB:s huvudkontor förlades exempelvis till Kiruna. Det förefaller icke osannolikt, att antalet befattningshavare skulle kunna nedbringas genom administrativ samordning med lokalkontoret på platsen. Såvitt utredningen kan bedöma

gör även sådana frågeställningar belysas och ingå bland de premisser, som bör bli avgörande för frågans slutliga lösning.

Sedan de rent organisatoriska och företagsekonomiska frågeställningarna blivit belysta, kan bland fördelarna med en utflyttning inordnas den lokaliseringpolitiska effekten och — för närvarande — även vissa fördelar från skattesynpunkt för de berörda Norrbottens-kommunerna.

Som tidigare anförts har riksdagen uttalat, att frågan om förläggningen av LKAB:s huvudkontor under vissa förutsättningar skall tagas upp till förnyad prövning. Med hänsyn härtill har lokaliseringstudien ej ansett sig böra framlägga förslag i ämnet.

5. Aktiebolaget Atomenergi

Arbetsuppgifter och organisation

Aktiebolaget Atomenergi bildades år 1947. Aktiekapitalet utgör f. n. 14 miljoner kr. Av aktierna innehas fyra sjundedelar av staten. Övriga aktier är fördelade på vissa industriföretag samt enskilda och kommunala kraftföretag.

Bolaget har till uppgift

att utvinna och bearbeta den råvara, som erfordras för atomenergiens utnyttjande i Sverige;

att konstruera och bygga forsknings- och experimentreaktorer;

att utveckla reaktorer, som är lämpliga och ekonomiska för kraftproduktion i Sverige; samt

att vara svenskt organ i internationella kontakter på atomenergiområdet.

Bolaget bedriver huvuddelen av sin verksamhet i Stockholm och i Studsvik vid Sörmlands-kusten. Verksamheten i Stockholm omfattar central administration, en forskningsreaktor, en bränsleelementfabrik, en anläggning för uranraffinering, en matematikmaskin samt vissa laboratorier. För centraladministrationen uppföres f. n. en byggnad å Liljeholmen. Byggnaden, som kostnadsberäknats till 13,7 miljoner kr. i 1961 års prisläge, beräknas bli färdig omkring årsskiftet 1963/64. I samarbete med vattenfallsstyrelsen uppför bolaget ett atomkraftverk i Ågesta i Huddinge kommun, som beräknas kunna tagas i bruk under år 1963.

Inom Studsvikanläggningen, som är avsedd att successivt utbyggas, bedrivs ett omfattande forsknings- och utvecklingsarbete på atomenergiens område.

I Ranstad, söder om Skövde, uppför bolaget en anläggning för brytning av uranhaltigt skiffer. Anläggningen beräknas bli tagen i drift under budgetåret 1965/66. Av bolaget tidigare bedrivna uranutvinning i Kvarntorp, Örebro län, har numera upphört. Vidare kan nämnas att bolaget för vatten-

fallsstyrelsens räkning projekterar reaktor till en större atomkraftsanläggning i Marviken öster om Norrköping.

Bolagets personal uppgick den 31 december 1960 till 1 208, den 1 oktober 1961 till 1 396 och den 1 juni 1962 till 1 506 personer. Omkring 20 procent av de anställda har akademisk utbildning, drygt 30 procent har teknisk utbildning under högskolenivån, 30 procent är biträdespersonal och knappt 30 procent är arbetare.

Den 1 oktober 1961 tjänstgjorde 728 av de anställda i Stockholm (inkl. Ågesta), i Studsvik 588, i Ranstad 27 och i Kvarntorp 53.

Bolaget har rörande sin verksamhet bl. a. anfört att den första kraftproducerande reaktoranläggningen — R 3 i Ågesta — tagits i drift år 1963. Totalkostnaden uppskattas till 185 miljoner kr. Bolaget kommer att under en första period svara för driften av reaktorn. En avsevärd insats fordras därvid för att tillvarata det erfarenhetsunderlag för det fortsatta reaktorarbetet, som anläggningens igångsättning och drift vid hög effekt kommer att ge. Efter denna första period avses vattenfallsstyrelsen under en tid svara för anläggningen, varefter densamma övertages av Stockholms stad. Bolaget understryker den betydelse som Ågesta-reaktorn väntas få för utbildning av personal till kommande atomkraftverk i landet. Bolaget uppehåller sig härefter vid Marviken-reaktorprojektet och framhåller att bolaget i betydande omfattning kommer att bli engagerat i detta. Vad angår kraftreaktorprogrammet i övrigt är det bolagets avsikt att ägna successivt ökad uppmärksamhet åt utvecklingen av s. k. fullstora anläggningar med en eleffekt om 400—500 megawatt.

Intill dess uranverket i Ranstad tages i drift kommer uranbehovet att täckas, dels genom ianspråktagande av tidigare i Kvarntorp producerad uran, dels i viss utsträckning genom import. Raffineringen till oxid beräknas tills vidare äga rum vid Lövholms-fabriken i Stockholm, där även viss bearbetning av anrikad uranråvara för bränsleelementproduktion kan ske. I arbetsprogrammet ingår produktion av bränsleelement till Ågestaanläggningen och för en atomkraftsanläggning i Simpvarp som uppföres av ett konsortium, vari AB Atomenergi är intressent tillsammans med vissa större industrier. Enligt bolaget bör betingelserna för återvinning av plutonium ur bränsleelement klarläggas. En industriell anläggning för bearbetning av utbrända bränsleelement befinner sig på projekteringsstadiet.

Inom neutronfysiken pågår studier med utnyttjande av de nu tillgängliga reaktorerna. Utvecklingen av metoder för numerisk analys fortsätter med utnyttjande av bolagets matematikmaskin. Teoretiska och experimentella problem av betydelse för bedömningen av möjligheterna att utnyttja termonukleära reaktioner för energiproduktion studeras i samarbete med institutionen för elektronik vid tekniska högskolan i Stockholm. I samarbete med andra institutioner inom landet behandlas vissa grundlägg-

gande problem av intresse för utformningen av strålskyddsanordningar vid atomenergianläggningar. Utvecklingen av metoder för att tillvarata och disponera radioaktivt avfall fortsätter närmast i anslutning till driften av bolagets anläggningar. Slutligen avses bestrålnings- och isotopservicen bli utvidgad i samband med att bolagets isotopcentral i Studsvik träder i funktion.

Utredningens överväganden

Enligt lokaliseringsutredningens mening bör verksamheten inom Aktiebolaget Atomenergi på såväl produktions- som forskningssidan successivt kunna överflyttas från huvudstaden till bolagets anläggningar i Studsvik och Ranstad. Förutom de allmänt lokaliseringspolitiska synpunkterna synes beredskapsskäl tala för, att olika anläggningar på atomenergiens område icke lokaliseras till huvudstaden med dess utsatta läge. Det samarbete med myndigheter och institutioner, varav bolaget har behov, torde kunna upprätthållas i erforderlig grad, även om exempelvis huvuddelen av forskningsverksamheten förlägges till Studsvik. I den mån produktion och forskning flyttas från Stockholm torde det bli möjligt att flytta även huvuddelen av den centrala administrationen, exempelvis till Nyköping i anslutning till företagens anläggningar i Studsvik.

Industriell eller servicebetonad verksamhet

Den verksamhet, som inom Stockholms-området bedrivs av mynt- och justeringsverket, riksbankens sedeltryckeri, postverkets industrier samt AB Vin- och Spritcentralen, är huvudsakligen eller till betydande delar industriellt betonad. Inom dessa företag handlägges också vissa servicebetonade uppgifter. Nya System AB får i första hand betraktas som ett företag inom detaljhandeln.

1. Mynt- och justeringsverket

Arbetsuppgifter och organisation

Myntverket organiserades år 1877 som ett självständigt verk, vilket fick nuvarande benämning sedan justeringsväsendet överförts dit år 1910. Enligt gällande instruktion (SFS 1957: 550 med senare ändringar) åligger det mynt- och justeringsverket (MJV) att med uteslutande rätt tillverka rikets mynt och skiljemynt, att tillverka medaljer, att handha kontrollen av ädelmetaller och bestämning av vikt fin metall, att handha överinseendet över justeringsväsendet och att handlägga de ärenden rörande mått och vikt, vilka enligt allmän författning eller särskild föreskrift ankommer på verket.

MJV har fullständig utrustning för myntframställning från smältning och legering av råvaran till förpackning av färdiga mynt. Produktionens första huvudled omfattar framställning av präglingsfärdiga halvfabrikat s. k. myntplattor — genom smältning/legering, gjutning, valsning, utstansning, glödning och ytbehandling. Ett andra huvudled i produktionen utgöres av prägning, granskning, räkning och paketering. Vad gäller det första huvudledet är verkets produktionskapacitet otillräcklig och inköp av halvfabrikat sker från in- och utländska metallverk.

År 1962 präglades omkring 115 miljoner myntstycken till ett värde av 22 miljoner kronor. Myntproduktionen år 1963 beräknas uppgå till 150 miljoner myntstycken till ett värde av 30 miljoner kronor. Antalet präglade medaljer var år 1962 cirka 14 000 med ett försäljningsvärde av omkring 500 000 kronor.

Arbetet med kontroll av ädelmetaller består av laboratoriemässiga ana-

Tabell 51. Personalens fördelning på avdelningar vid årsskiftet 1962/63

	Tjänstemän	Arbetare	Sammanlagt
Myntdirektör	1	—	1
Avdelning för tillverkning av mynt och medaljer	14	46	60
Avdelning för mått och vikt	18	—	18
Avdelning för kontroll av ädelmetaller	26	—	26
Administrativ avdelning	6	—	6
Kameralavdelning	6	—	6
Summa	71	46	117

lyser beträffande metallhalten samt stämpling av ädelmetallföremål. Kontrollen omfattar i enlighet med nuvarande lagstiftning alla tillverkade föremål av ädelmetall. En mycket stor del av arbetet gäller berlocker, halskedjor etc. av silver, vilka har ett högt obetydligt metallvärde.

Överinseendet över justeringsväsendet innebär bl. a. att MJV handhar riksnormalerna för mått och vikt samt är chefsmyndighet för statens justerare. På begäran göres undersökningar av konstruktionen hos vägnings- och mättningsredskap i avsikt att utröna om redskapen är lämpliga för justering. Vidare utföres precisionsjustering samt bestämning av längd, yta, rymd och vikt. Genom särskilt beslut av Kungl. Maj:t handhar MJV även justeringsgöromålen inom Stockholms justeringsdistrikt.

Mynt- och justeringsverkets arbete ledes av en myntdirektör. Verket har fem avdelningar. Personalens fördelning framgår av tabell 51.

Av de anställda har sju akademisk examen, 10 studentexamen eller examen från tekniskt gymnasium samt en socionomexamen. Åldersfördelningen bland arbetarpersonalen är f. n. ogynnsam. Den övre kvartilåldern är 58 år, medianåldern 51 år och den undre kvartilåldern 45 år. Pensionsåldern är 60—63 år.

MJV:s lokaler i kvarteret Kongl. Myntet på Kungsholmen är, bortsett från en under 1930-talet uppförd byggnad, i stor utsträckning nedslitna och otidsenliga. Mynt- och medaljtillverkningen bedrivs sålunda i en byggnad, som uppfördes för detta ändamål år 1850. Byggnadens utformning torde ursprungligen ha avpassats för ångmaskinsdrift, vilken numera ersatts med elektrisk enkeldrift. Verket har egen transformatorstation men saknar anläggning för neutralisering av sura betningsvätskor, som användes vid ytbehandling av myntplattarna. Dessa vätskor går nu direkt ut i Stockholms stads avloppssystem.

Utredningens överväganden

I skrivelse år 1953 ifrågasatte bankofullmäktige om icke mynttillverkningen borde överföras till riksbanken, som då skulle omhänderha tillverkningen av såväl sedlar som mynt. Samordningen av myntverket och sedeltryckeriet

borde, framhöll fullmäktige, medföra både en teknisk rationalisering och en ekonomisk besparing. Fullmäktige förutsatte därvid, att justeringsverksamheten och ädelmetallkontrollen skulle överföras till annat statligt verk.

1955 års myntverksutredning fick i uppdrag att, utöver undersökning av möjligheterna för en sammanslagning av MJV och sedeltryckeriet, även beakta de båda företagens förläggning. Myntverksutredningen uttalade i sitt betänkande (stencil 1959), att en lokalisering av avdelningarna för mått och vikt samt för kontroll av ädelmetaller till ort utanför Stockholmsområdet inte var möjlig av organisatoriska skäl. En utflyttning av mynttillverkningen ansågs endast kunna komma ifråga samtidigt som sedeltryckeriet flyttade till annan ort. En ändrad lokalisering skulle dock enligt utredningens uppfattning medföra så många nackdelar, att den vid denna tidpunkt inte borde genomföras.

Numera torde föreligga andra förutsättningar för en utflyttning av mynttillverkningen. Enligt en av myntdirektören i juni 1963 utarbetad promemoria är efterfrågan på växelmynt f. n. så stor, att man utöver verkets egen halvfabrikattillverkning, som uppgår till 250 ton per år, sista året måst inköpa cirka 400 ton från olika metallverk. MJV:s framställningskostnader för halvfabrikat har jämförts med kostnaderna för inköp av samma kvantiteter, varvid det framgått att verkets tillverkning i denna del icke är ekonomiskt motiverad. Möjligheterna att genom rationalisering öka lönsamheten av verkets halvfabrikattillverkning är små, i varje fall med nuvarande byggnad och utrustning. Däremot synes verkets tillverkningskostnader vid det andra produktionsledet, präglingen m. m., vara låga. Detta sammanhänger med att maskinutrustningen för denna verksamhet kunnat ges en rationell och konkurrenskraftig utformning.

MJV:s kapacitet begränsas emellertid av otillräckliga resurser ifråga om maskiner, lokaler och personal. På längre sikt är lokal- och personalfrågorna de väsentliga.

Mot denna bakgrund anser myntdirektören, att man skyndsamt bör ta ställning, dels till frågan om verket även i fortsättningen skall bedriva egen tillverkning av halvfabrikat, dels till frågan om verkets framtida lokalbehov och lokalisering.

Då det gäller lokaliseringsfrågan framför myntdirektören, som utgår från att i varje fall en väsentlig del av halvfabrikatbehovet kommer att täckas genom inköp, bl. a. följande synpunkter:

Reguljära leverantörer av myntplattor finns i bl. a. Västtyskland, England och Belgien. Även Sverige har numera kommit in i bilden. Sålunda placerades den sista stora myntplattordern hos Svenska Metallverken (Finspångsverken).

Ur transportsynpunkt bör ett nytt myntverk placeras mellan myntplattleverantörerna och/eller i Stockholm. En hamnstad är fördelaktigt. Man kan tänka sig Finspång, Norrköping, Nyköping, Södertälje och Stockholm. För Finspång talar möjligheten till ett nära samarbete med en svensk leverantör av myntplattor.

För Nyköping och Stockholm talar närvaron av riksbankskontor. Tillgång till arbetskraft och tomtmark på de olika orterna måste beaktas.

Verksamheten vid myntverket är icke av den art att den fordrar lokalisering till Stockholms-området. En eventuell utflyttning till landsorten kommer dock övergångsvis att medföra icke oväsentliga svårigheter då man kan räkna med att endast en del av arbetsstyrkan kommer att medfölja vid flyttningen.

I skilda sammanhang har tidigare diskuterats en sammanslagning (eller samverkan) mellan riksbankens sedeltryckeri och myntverket. En sådan sammanslagning skulle givetvis medföra en större administrativ enhet men ej göra myntverket till en rationellare metallmanufakturfabrik, vilket är det väsentliga.

I samband med den sk Klarabergsledens framdragande över Kungsholmen måste kv Kongl. Myntet ombyggas i en omfattning som ännu ej kunnat fastställas. Det är angeläget att snarast ett principbeslut fattas i fråga om myntverkets eventuella förflyttning.

Om man anser att myntverket för en längre tid skall ligga kvar på sin nuvarande plats bör de omedelbart förestående ombyggnadsarbetena inarbetas i en plan för en mera genomgripande om- och tillbyggnad. I annat fall bör man stanna vid enbart de oundgängliga åtgärderna med hänsyn till ändrade infarter.

Lokaliseringsutredningen kan i nuvarande läge icke finna några bärande skäl för en fortsatt lokalisering av mynt- och medaljtillverkningen till Stockholm. En sammankoppling av sedeltryckeriets och MJV:s lokaliseringsfrågor är uppenbarligen icke nödvändig utifrån tekniska eller ekonomiska synpunkter.

Verksamheten med justering av mått och vikt är föremål för särskild utredning. Under senare tid har vissa tekniska omläggningar aktualiserat tanken på ett särskilt mätningstekniskt institut med eller utan anknytning till annan statlig myndighet. Från tekniska eller organisatoriska synpunkter föreligger inga speciella skäl för anknytning till mynttillverkningen. Beträffande ädelmetallkontrollen torde även denna i en nära framtid bli föremål för omprövning. Inte heller på detta område finns några självklara beröringspunkter med mynttillverkningen. Frågan om en utflyttning av själva myntproduktionen bör därför kunna tagas upp till prövning utan sammankoppling med frågorna om nu nämnda verksamheters lokalisering.

För en utflyttning av mynttillverkningen från Stockholm talar förutom bristen på tomtmark och lokaler även rekryteringsskäl. Efter allt att döma kommer rekryteringen av arbetarpersonal att underlättas genom förläggning på lämplig ort utanför Stockholms-området. Några speciella krav på föregående yrkesutbildning ställes i regel icke och något hinder att anställa kvinnor i en rationaliserad produktion torde icke föreligga.

En lokalisering av mynt- och medaljtillverkningen till någon av de orter utanför Stockholms-området, som myntdirektören förordat i den tidigare återgivna promemorian, synes från skilda synpunkter lämplig. Det bör därvid beaktas, att förutsättningarna för att sysselsätta kvinnor vid mynttillverkningen synes vara goda.

Lokaliseringsutredningen föreslår, att en omlokalisering av mynt- och

medaljtillverkningen genomföres. Principbeslut härom synes böra fattas snarast möjligt. Enligt utredningens mening föreligger inga skäl att först avvakta en definitiv lösning av frågorna om kontroll- och justeringsverksamheten. Starka skäl synes tala för att denna verksamhet under alla omständigheter bör utbrytas från MJV. Även om så ej skulle ske torde en utflyttning av mynt- och medaljtillverkningen knappast medföra några större olägenheter. Icke heller finnes enligt utredningens mening några skäl att göra nu ifrågavarande lokaliseringsfråga beroende av samtidig utflyttning av sedeltryckeriet, då en sammanslagning av dessa olika industrier medför endast obetydliga vinster.

Mynt- och medaljtillverkningen bör förläggas till någon från kommunikations- och arbetskraftssynpunkter lämplig ort.

2. Riksbankens sedeltryckeri

Arbetsuppgifter och organisation

Riksbanken äger enligt § 72 regeringsformen ensam rätt att utgiva sedlar, som för mynt i riket må erkännas. Enligt § 2 riksbankslagen må riksbanken å sitt sedeltryckeri idka tryckerirörelse och vid sitt pappersbruk bedriva papperstillverkning. Sedeltryckeriet är förlagt till samma kvarter som mynt- och justeringsverket på Kungsholmen i Stockholm, medan pappersbruket ligger i Tumba utanför huvudstaden.

Till sedeltryckeriets lokaler är förlagt ett i riksbankens huvudkontor ingående sedelkontor, som har att svara för och till tryckeriet utlämna sedelpapper, övervaka nummertryckning av sedlar till riksbanken, leverera färdiga sedlar m. m. Antalet till riksbanken levererade sedlar har under senare år rört sig mellan 60 och 85 miljoner årligen.

Förutom sedlar tillverkar sedeltryckeriet blanketter m. m. för riksbankens behov och ombesörjer tryckning av beläggningsstämplar, vissa obligationer, lottsedlar samt pass och körkort. Civiltrycket som tillför riksbanken en årlig vinst av omkring 200 000 kronor, medger en allsidig utbildning av personalen och en jämnare arbetsbeläggning.

Verksamheten vid sedeltryckeriet ledes — under riksbanksfullmäktige — av riksbankens industristyrelse, som består av en bankofullmäktige, en bankdirektör och en industrisakkunnig. Vid sedeltryckeriet bedrivs arbetet — med en direktör som chef — på en teknisk avdelning och en administrativ avdelning. Vid företaget var 1962 anställda 117 personer, varav 32 tjänstemän och 85 arbetare såsom framgår av tabell 52.

Utredningens överväganden

Sedeltryckeriets förläggning har varit föremål för flera utredningar och förhandlingar mellan staten och Stockholms stad, utan att en slutgiltig lös-

Tabell 52. Personalens fördelning på avdelningar 1962

	Tjänstemän	Arbetare	Summa
Direktör	1	—	1
Teknisk avdelning ...	12	85	97
Administrativ avdelning	19	—	19
Summa	32	85	117

ning nåtts. Från riksbankens sida har hävdats, att sedeltryckeriet med hänsyn till kontroll och bevakning måste ligga i Stockholm och i så nära anslutning till riksbankens huvudkontor som möjligt. Stockholms stad har med hänsyn till aktuella gaturegleringar motsatt sig mera omfattande nybyggnader på den nuvarande tomten. Viss om- och tillbyggnad av fastigheten har likväl kunnat genomföras, varigenom lokalbristen tillfälligt kunnat avhjälpas.

Vid tidigare diskussioner om förläggningen av sedeltryckeriet har en lokalisering utanför Stockholm endast undantagsvis förts på tal. Det bör dock nämnas, att bankoutskottet vid 1920 års riksdag förordade en undersökning av en förflyttning av sedeltryckeriet till pappersbruket i Tumba.

Lokaliseringsutredningen har haft överläggningar i ärendet med såväl myntverksutredningen som delegationen för förhandlingar rörande kvarteret Kongl. Myntet. Utredningen har vidare inhämtat uppgifter från mynt- och justeringsverket samt riksbanksfullmäktige. Fullmäktige framhåller, att nackdelarna av en förläggning av sedeltryckeriet till annan ort än Stockholm blir avsevärda och att eventuella arbetsmarknadspolitiska fördelar icke bör tillmätas avgörande betydelse. Fullmäktige betonar särskilt de tekniska svårigheterna vid en förflyttning av koppartryckmaskiner. Dessa kräver vid nymontering en inkörningstid på upp till 2½ år, vilken tid dock får förutsättas bli kortare vid uppmontering efter flyttning.

Personalfrågan blir enligt fullmäktiges uppfattning om möjligt ännu svårare att lösa vid en omlokalisering. Utbildningen av den grafiska personalen sker i sedeltryckeriets egen regi. Samtliga yrkesarbetare utom två har börjat som lärlingar i företaget. Detta har lett till stabilitet bland personalen och arbetarna har i regel 45 års tjänstetid vid pensionsålderns inträde. Arbetarstammen är fast rotad i Stockholm eller dess närmaste omgivningar. Skulle en större del av personalen inte följa med till den nya förläggningssorten, kommer utan tvivel betydande svårigheter att uppstå.

På anförda skäl hyser fullmäktige allvarlig oro för driftstopp eller nedsatt produktionsförmåga i samband med utflyttning och anser, att brist på sedlar kan komma att uppstå under en övergångstid. Visserligen kan förhållandevis stora beredskapslager av sedlar disponeras, men detta medför en försämring av beredskapen, som knappast kan anses tillräddig. Full-

mäktige anför vidare, att kontakterna mellan industristyrelsen och sedeltryckeriets ledning liksom mellan sedeltryckeriet och pappersbruket försämras vid en utflyttning. Det kommer också att uppstå större svårigheter att effektivt ordna bevakningen av tryckeriet. Slutligen beräknar fullmäktige att transportkostnaderna blir högre med ett sedeltryckeri beläget på annan ort än Stockholm.

Lokaliseringsutredningen vill för sin del framföra följande synpunkter på frågan om sedeltryckeriets lokalisering.

Det torde endast vara en tidsfråga, när sedeltryckeriet måste flytta från sina nuvarande lokaler. Detta innebär, att maskinerna under alla omständigheter måste flyttas och därefter köras in i nya lokaler. Inkörningstidens längd är knappast beroende av lokaliseringssorten. Den risk för driftstopp i sedelproduktionen, som fullmäktige hyser farhågor för, måste föreligga vid varje flyttning.

Större betydelse torde böra tillmätas de svårigheter som kan uppstå, om den yrkeskunniga personalen icke flyttar med till den nya förläggningssorten. Lokaliseringsutredningen vill understryka vikten av att, om en förflyttning kommer till stånd, åtgärder i god tid vidtas för att så långt möjligt försäkra sig om arbetskraftens medverkan. Utredningen anser dock, att rekryteringsproblemen kan lösas vid utflyttning till lämplig ort, om åtgärder för yrkesutbildning av ny arbetskraft vidtages i tid.

Brist på sedlar vid en omlokalisering av sedeltryckeriet torde genom organisatoriska åtgärder kunna undvikas utan större merkostnader. Om beredskapslagren därvid kan tillgripas synes vara beroende av den då aktuella situationen.

Bevakningen av sedeltryckeriet bör enligt utredningens övertygelse kunna ordnas tillfredsställande även på annan ort än Stockholm.

Transporterna till Stockholm kommer att fördyras vid en förläggning av sedeltryckeriet till annan ort. Vid en lokalisering till Norrköping eller Gävle har de årliga merkostnaderna beräknats till omkring 100 000 kronor. Beloppet är knappast av sådan storleksordning, att det förhindrar en utflyttning. Det synes för övrigt inte osannolikt att summan kan nedbringas.

Lokaliseringsutredningen anser sålunda, att en omlokalisering av riksbankens sedeltryckeri till ort utanför Stockholm kan genomföras, även om vissa tekniska problem och personalsvårigheter övergångsvis kan göra sig gällande.

Den nuvarande placeringen av sedeltryckeriet i Stockholms centrum ter sig otillfredsställande från beredskapssynpunkt. Riksbanken har genom uppläggning av betydande beredskapslager av sedlar sökt mildra de svårigheter, som kan beräknas uppkomma i en krigssituation. Fortsatt produktion torde emellertid kunna säkras på ett helt annat sätt, om sedeltryckeriet redan i fred ligger på ort, som inte planlagts för slutlig utrymning.

Riksbanksfullmäktige har framhållit att, om statsmakterna av arbets-

marknadspolitiska skäl och trots driftsekonomiska och andra nackdelar beslutar en utflyttning, sedeltryckeriet bör förläggas till ort så nära Stockholm som möjligt. Nyköping och Sala ligger båda inom bekvämt avstånd från och har goda kommunikationer med huvudstaden. Landsvägsförbindelserna kommer att bli mycket goda, när huvudlederna Stockholm—Hälsingborg och Stockholm—Enköping samt länsvägen Sala—Heby—Uppsala blivit utbyggda. Nyköping har den fördelen att anknytningsmöjligheter finns till såväl riksbankens avdelningskontor som länsstyrelse. Sedelkontoret skulle sålunda kunna anslutas till riksbankskontoret i Nyköping. Ifråga om mynt- och justeringsverket synes Nyköping kunna komma ifråga som lokaliseringsort. Vid en förläggning av mynt- och sedeltillverkningen till samma plats borde viss administrativ samordning kunna bli möjligt. Fördelarna härmed är emellertid obetydliga. Sala har ett bättre läge från beredskapssynpunkt. I följande avsnitt förordar utredningen en förläggning av postverkets tryckerier till Sala. Starka skäl synes tala för att de statliga värdestryckerierna förläggas till samma ort, varvid visst samarbete bör kunna bli möjligt. Utredningen föreslår, att möjligheterna att förlägga riksbankens sedeltryckeri till Sala i första hand undersökes.

3. Postverkets industrier, centralförråd m.m.

Arbetsuppgifter och organisation

Postverkets industrier omfattar blankettryckeri med bokbinderi, mekanisk verkstad och bilverkstad, samtliga förlagda till Ulvsunda, Stockholm. Under bilverkstaden sorterar garageverkstaden i centralposthuset i Stockholm, revisionsverkstaden i Lycksele samt bilverkstäder i Göteborg och Malmö, de båda sistnämnda endast i tekniskt hänseende.

Blankettryckeriet i Ulvsunda har till huvuduppgift att trycka postverkets samtliga blanketter och har specialutrustad maskinpark härför. Tryckeriet utför även praktiskt taget allt annat tryck och bindingsarbete för postverkets behov såsom reglementen och övriga postförfattningar, taxor, tidtabeller, cirkulär och diverse reklamtryck. Företaget trycker vidare postgirokontorets checkhäften med giro- och utbetalningskort liksom inbetalningskort och andra blanketter. Tryckeriet åtar sig slutligen för statliga verk och enskilda företag sådana arbeten, som har samband med posttjänsten eller med uppgifter som pålagts postverket. Det gäller bl. a. debetsedlar, barnbidragsanvisningar, avräkningsnotor, radiolicensmärken och TV-licenskort samt vinjettryck på brevpapper för statliga myndigheter.

Den mekaniska verkstaden är uppdelad på en plåtslageri-, en snickeri-, en måleri- och en mekanisk avdelning. Tillverkningen omfattar sådana artiklar, som är nödvändiga för posttjänsten. Verkstaden utför underhållsarbeten för postverkets räkning inom Stockholms-området. Det gäller tillsyn av

transportapparaten (rembanor m. m.) inom banposthuset, frimärksautomater och brevstämpningsmaskiner. Sådan service måste kunna lämnas förhållandevis snabbt.

Bilverkstaden omhänderhar reparation av de fordon (bilar, truckar, traktorer och mopeder) som användes för lokala posttransporter, huvudsakligen inom Stockholms-området. Verkstadens kapacitet har dock inte varit tillräcklig utan privata verkstäder har måst anlitas.

Revisionsverkstaden i Lycksele utför underhåll och reparationer av postverkets diligensfordon. Staden ligger centralt inom det område av landet, i stort sett norr om Sollefteå, där diligenstrafik förekommer.

Postverkets centralförråd omfattar förutom postverkets egna artiklar av olika slag även lager av kontorsmateriel. Postverket sköter nämligen upphandlingen av kontorsmateriel för statliga myndigheter utom försvarets myndigheter, järnvägsstyrelsen och telestyrelsen. De största avnämarna är statsdepartementen och de centrala ämbetsverken.

Frimärkstryckeriet har sedan år 1920 svarat för tillverkningen av frankotecken för postverkets behov. Maskinparken har moderniserats och består av specialmaskiner såsom frimärkstryckpressar, brevkorts- och kortbrevsmaskin, häftesmaskin, spolbord och spolmaskiner. Tryckeriet utför gravyrarbeten samt galvaniska och mekaniska arbeten. Tryckeriet levererar efter kontroll frankotecken till frimärksförrådet, som sorterar under generalpoststyrelsens stämpelexpedition.

Kontorsreparationsverkstaden utför underhåll och lagning av maskiner tillhörande postverket och andra statliga myndigheter inom Stockholmsområdet.

Postverkets industrier ingår i generalpoststyrelsens intendentsbyrå och förestås av en platschef. Under denne ledes varje företagsenhet av en chef.

Centralförrådet, som tillhör generalpoststyrelsens upphandlings- och förrådsavdelning inom intendentsbyrån, har sina lokaler i anläggningarna i Ulvsunda. Förslag har varit uppe att förlägga hela upphandlings- och förrådsavdelningen dit men har tills vidare ej kunnat genomföras på grund av utrymmesbrist.

Till intendentsbyrån hör också frimärkstryckeriet och reparationsverkstaden för kontorsmaskiner, som båda är förlagda till centralposthuset i Stockholm. Planer att flytta även frimärkstryckeriet och kontorsreparationsverkstaden till Ulvsunda har tillsvidare uppskjutits med hänsyn till lokalbristen där.

Postverkets industrier är trångbodda i Ulvsunda. Verket har därför tvingats hyra lokaler på andra håll inom Stockholm. Avstånden till an-

Tabell 53. Personalens fördelning på företagsenheter år 1962

Företagsenhet	Tjänstemän	Arbetare	Sammanlagt
Postverkets industrier	102	359	461
Centralförrådet	33	32	65
Frimärkstryckeriet	9	50	59
Kontorsreparationsverkstaden	4	20	24
	148	461	609

läggningarna i Ulvsunda har i flera fall blivit avsevärda, vilket fördyrat och försvårat de interna transportererna.

Antalet anställda år 1962 vid postverkets industrier och därmed jämförbara enheter i Stockholm framgår av tabell 53.

Blankettryckeriet och frimärkstryckeriet sysselsatte tillsammans 353 personer.

Tillverkningsvärdet å utfört arbete uppgick år 1962 för postverkets industrier till 17,4 miljoner, för Lyckseleverkstaden till 2 miljoner, för frimärkstryckeriet till 1,6 miljoner och för kontorsreparationsverkstaden till 0,6 miljoner kronor.

Utredningens överväganden

Frågan om flyttning av postverkets industrier från Stockholm togs upp av arbetsmarknadsstyrelsen i utlåtande över generalpoststyrelsens förslag till anslag budgetåret 1955/56 för utvidgning av anläggningarna i Ulvsunda. Generalpoststyrelsen avvisade tanken med hänvisning till de avsevärda organisatoriska och driftsekonomiska nackdelar, som en lokalisering utanför Stockholms-området skulle medföra. När ärendet återkom budgetåret 1956/57, ansåg sig arbetsmarknadsstyrelsen därför böra godta förläggningen av postverkets industrianläggningar till Ulvsunda. Styrelsen framhöll dock, att möjligheterna att framdeles förlägga någon del av den industriella verksamheten utanför Stockholm borde tillvaratas i likhet med vad som skett beträffande revisionsverkstaden i Lycksele.

Lokaliseringsutredningen har tagit arbetsmarknadsstyrelsens uttalande som utgångspunkt, när utredningen övervägt möjligheterna att omlokalisera postverkets industrier och därmed jämförbara enheter.

Av postverkets industrier utför den mekaniska verkstaden och bilverkstaden i huvudsak arbeten för Stockholms-området. Detsamma gäller i stort sett kontorsreparationsverkstaden och centralförrådet. En utflyttning av dessa företagsenheter synes, såsom generalpoststyrelsen framhållit, medföra ökade transportkostnader och sämre service, ehuru det är svårt att utan en mera ingående utredning närmare ange storleken av kostnadshöj-

ningarna. Lokaliseringsutredningen anser, att det för närvarande inte finns skäl att flytta nämnda verkstäder och centralförrådet till ort utanför Stockholm.

Blankettryckeriet och frimärkstryckeriet betjänar postverket i dess helhet, alltså även postbanken. Det är således i detta fall icke på samma sätt som beträffande nyssnämnda företagsenheter motiverat med en lokalisering till Stockholm även om postanstalterna i huvudstaden utgör stora avnämare. Att de båda tryckerierna administrativt knutits till generalpoststyrelsen utgör enligt lokaliseringsutredningens mening inget avgörande skäl mot en förläggning till ort utanför Stockholm.

Generalpoststyrelsen framhåller i sin promemoria i anledning av arbetsmarknadsstyrelsens förslag, att en utflyttning försvårar en gemensam och enhetlig administration av postverkets industriella företag. Lokaliseringsutredningen har emellertid den uppfattningen, att de båda tryckerierna lättare bör kunna samordnas med varandra vid en utflyttning. Trots en mångårig förläggning till Stockholm har av olika skäl någon egentlig samordning mellan företagen icke kommit till stånd. En spridning av postverkets företagsenheter har inletts genom upprättandet av revisionsverkstaden i Lycksele. Lokaliseringsutredningen anser, att en utflyttning bör genomföras av de verksamheter, som har hela landets postanstalter till kundkrets.

En utflyttning av blankettryckeriet och frimärkstryckeriet kan föranleda vissa förändringar i ledningsorganisationen. I fackmässigt hänseende torde dock de båda tryckerierna vara relativt självständiga och bör utan svårigheter kunna fungera på en ny ort, även om den högsta administrativa ledningen är inbyggd i generalpoststyrelsen. Ledningsorganisationens utformning och förläggning torde få betraktas som en intern organisationsfråga utan avgörande betydelse för lokaliseringen av de båda verksamhetsgrenarna.

Generalpoststyrelsen har understrukit, att snabba leveranser av frimärken och checkhäften endast kan ske, om de båda tryckerierna ligger i Stockholm. Även om en utflyttning kan medföra vissa omläggningar i organisation och rutiner, t. ex. så att beställningar göres direkt till tryckerierna och effektueras utan att passera generalpoststyrelsen som mellanled, synes det likväl icke sannolikt att leveranserna skall behöva försvåras i nämnvärd grad. Det bör i detta sammanhang påpekas, att Sveriges kreditbank trycker sina checkhäften i Eskilstuna och att kontoinnehavarna skickar sina beställningssedlar dit. Detta system har fungerat tillfredsställande. En liknande anordning bör vara möjlig också vad gäller postverket.

Ett särskilt problem i detta sammanhang utgör frimärksförrådet, som är anknutet till stämpelexpeditionen, där kontroll av frimärkena sker. Ett nära samarbete måste sålunda ske mellan frimärkstryckeriet och stämpelexpeditionen både i fråga om framställning och lagerhållning av frankotecken.

Det synes ligga närmast till hands att lösa problemet så, att frimärksförrådet anknytes till frimärkstryckeriet och följaktligen också flyttas. Den kontroll, som behöver utövas av stämpelexpeditionen, bör kunna organiseras på ett tillfredsställande sätt, även om frimärkstryckeriet och frimärksförrådet utflyttas. Ett tänkbart alternativ är att förlägga även stämpel-expeditionen till samma ort som frimärkstryckeri och frimärksförråd.

Generalpoststyrelsen har framhållit, att svårigheter att behålla personal vid en utflyttning från Stockholm kan uppstå. Lokaliseringsutredningen anser, att sådana svårigheter möjligen kan göra sig gällande under en övergångstid, men på längre sikt torde rekryteringen knappast bereda större bekymmer på en ny ort än i Stockholm.

1956 års postutredning har i sitt betänkande (SOU 1962: 52) berört frågorna om sammanslagning av blankettryckeriet och frimärkstryckeriet eller frimärkstryckeriet och riksbankens sedeltryckeri. Lokaliseringsutredningen har ingen anledning att gå in på organisationsfrågorna i och för sig. Utredningen har emellertid i föregående avsnitt föreslagit flyttning av riksbankens sedeltryckeri till ort utanför Stockholms-området. Utredningen har den uppfattningen, att postverkets tryckerier bör förläggas till samma ort som sedeltryckeriet. Sådana omlokaliseringar torde kunna ha betydelse för de berörda företagens framtida organisation.

Lokaliseringsutredningen vill slutligen även beröra beredskapsaspekten. Från denna synpunkt torde förläggningen av såväl blankettryckeri som frimärkstryckeri till Stockholm vara mindre lämplig. Sedan slutlig utrymning anbefallts, torde tillverkningen, om densamma skall upprätthållas, behöva flytta till mindre utsatt ort än Stockholm. Om postverkets tryckerier redan i fred ligger på ort, som icke planlagts för slutlig utrymning, föreligger större säkerhet för att fortsatt drift kan upprätthållas. De postala tryckerierna skulle måhända då också kunna trygga tillgången på annat statligt tryck såsom ransoneringskort. Behovet av statliga åtgärder för en tillfredsställande beredskap inom det grafiska området är stort, då denna industri i så hög grad är koncentrerad till storstäderna och överhuvud till orter, som planlagts för slutlig utrymning.

Lokaliseringsutredningen föreslår, att postverkets blankettryckeri och frimärkstryckeri samt frimärksförrådet flyttas till ort utanför Stockholm. Den nya förläggningsorten bör ha goda förbindelser såväl med Stockholm som med övriga delar av landet. Utredningen anser, att Sala uppfyller de ställda kraven, och förordar en flyttning av verksamheten dit. Staden har snabba kommunikationer till och från Stockholm. En lokalisering till Sala av postverkets tryckerier tillsammans med riksbankens sedeltryckeri, som utredningen behandlat i föregående avsnitt, torde få en viss lokaliseringspolitisk effekt för staden och dess omland.

4. AB Vin- & Spritcentralen

Arbetsuppgifter och organisation

Enligt rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (SFS 521/1954; ändr. 212/1957) må partihandel med rusdrycker inom riket med vissa undantag bedrivas endast av ett för ändamålet bildat aktiebolag, som blivit av Konungen godkänt. Genom avtal har AB Vin- & Spritcentralen (spritcentralen) erhållit rätt att såsom partihandelsbolag inom riket bedriva sådan handel. Enligt avtalet må spritcentralen, utom partihandel med och import av spritdrycker, icke idka annan verksamhet än sådan som avser att tillverka, förädla eller på annat sätt bereda rusdrycker eller att tillverka för rörelsen erforderliga förbrukningsartiklar, denatureringsmedel o.dyl.

Spritcentralens verksamhet ledes centralt från dess huvudkontor i Stockholm. Under huvudkontoret sorterar dels Reimersholms-filialen och vinlagret, båda belägna i Stockholm, dels filialerna i Göteborg, Ödåkra, Karlshamn, Åhus, Rödaleid, Södertälje och Skön samt på Madeira. De administrativa uppgifterna har i mycket stor utsträckning koncentrerats till huvudkontoret.

Huvudkontoret har i stort sett följande arbetsuppgifter.

Inköp verkställes efter lageruppgifter och förslag från respektive filialer. Förhandlingar föres med leverantörer och säljare om sorter, kvaliteter, priser, leveransvillkor etc. Löpande inköpsstatistik upprätthålles liksom kontroll av de tullavgifter, som företaget debiteras i samband med importen.

De inköpta rusdryckerna levereras på butelj, på fat, i tankvagn eller i tankfartyg. De buteljimporterade varorna lossas i huvudsak vid respektive filialer i proportion till omsättningen. Den övriga importen av spritdrycker är däremot koncentrerad till Reimersholms- och Södertälje-filialerna. Vinerna på fat och i tank mottages till största delen vid vinlagret.

Under år 1961 importerade spritcentralen de kvantiteter rusdrycker (miljoner liter) som anges i tabell 54 till ett värde av 93,3 miljoner kronor.

Spritcentralen har omfattande transporter både utomlands och i Sverige. Underhandlingar beträffande de utländska transporterna föres genom huvudkontoret om frakter, leveranstider och platser etc. med företrädesvis svenska men även utländska rederier, mäklare och järnvägsmyndigheter.

Arbetskontakter upprätthålles med tullmyndigheterna, järnvägsstyrelsen, leverantörer, privatimportörer, försäkringsföretag, rederier och mäklare.

Inom huvudkontoret handhas också företags ekonomiska redovisning och förvaltning. Grundmaterialet för redovisningen, vilken omfattar affärs- och driftsbokföring inhämtas från huvudkontorets olika avdelningar samt från filialerna. Vidare erhålles material från t. ex. olika leverantörer. Bokföringen avslutas månadsvis.

Tabell 54. Importerade rusdrycker år 1961 i miljoner liter

	Tankbåt	Tankvagn	Fat	Butelj	Totalt
Spritdrycker	—	0,2	5,8	2,8	8,8
Vin	11,3	1,2	14,3	3,4	30,2
Starköl	—	—	—	3,2	3,2
					42,2

Till spritcentralen inflyter månatligen cirka 100 miljoner kr, vilka levereras till statsverket den 25 i varje månad. För att dessa medel skall kunna placeras på bästa sätt under mellantiden, konfererar huvudkontoret så gott som dagligen med Sveriges kreditbank. Lika ofta föres förhandlingar med olika affärsbanker rörande köp av utländska valutor för betalning av importen.

Kassarörelsen är till huvudsaklig del centraliserad. Filialerna verkställer endast mindre, löpande kassagöromål såsom löneutbetalningar.

Huvudkontoret svarar för spritcentralens nyanskaffning av maskiner, reservdelar o.dyl. samt för underhåll av produktionsapparat och förbrukningsmateriel av olika slag.

Till huvudkontoret kommer rekvisitioner främst från Nya System AB:s drygt 130 butiker inom Reimersholms-filialens och vinlagrets distributionsområden. Rekvisitioner kommer också från utländska beskickningar, skeppshandlare m.fl. Efter rekvisitionerna utskrivs leveransorder till Reimersholms-filialen och vinlagret, som distribuerar de beställda varorna.

Exporten är av relativt liten omfattning och hade år 1961 ett värde av 2,6 miljoner kronor. I exportärenden upprätthålles kontakter med Stockholms handelskammare, utländska beskickningar, egna agenter och utlandsrepresentanter samt annonsagenter.

Spritcentralen gör omfattande inköp av råsprit och säljer teknisk sprit.

Huvudkontoret planlägger och samordnar efter samråd med filialerna leveranserna till dem av såväl råsprit som teknisk sprit. Rekvisitioner inkommer från köpare i hela landet, t.ex. tekniska fabriker, apotek och sjukhus. Röd- och blåsprit levereras till drygt 20 000 detaljister. I vissa fall beordras vederbörande sulfitfabrik att leverera sulfitråsprit direkt till avnämaren. Huvudkontoret prissätter och fakturerar varorna.

Huvudkontoret handhar centralt inköp av denatureringsmedel för hela företagets behov.

Vid huvudkontoret föres med ledning av uppgifter från filialerna ett centralt personalregister och upprättas viss personalstatistik. Uppgifterna är avsedda för bl. a. riksförsäkringsverket, socialstyrelsen och taxeringsnämnderna. Huvudkontoret verkställer vidare löneuträkningar och skatteredovisning för personalen vid kontoret och för tjänstemännen vid vinlagret, handhar kontakterna med SPP och beräknar och utbetalar pensioner för

spritcentralens pensionärer i hela landet. Därtill kommer diverse arbetsupp-
gifter såsom ombesörjande av hyresutbetalningar, bevakning av vissa kon-
trakt, inköp av brännolja m.m.

Huvudkontoret planlägger och leder ny- och ombyggnadsarbeten vid
spritcentralens olika anläggningar i hela landet.

Till huvudkontoret hör också ett centrallaboratorium, som utför analyser
av olika slag för främst Reimersholms-filialens räkning, samt arkiv,
blankett detalj, adress- och dupliceringscentral m.m.

Reimersholms-filialen — i det följande kallad filialen — är den största
av spritcentralens anläggningar. Vid filialen utföres destillering, brännvins-
tillverkning, tillverkning av andra inhemska spritdrycker än brännvin,
import och beredning av utländska spritdrycker, tillverkning av teknisk
sprit av olika slag samt distribution.

Till filialen levereras inhemsk potatis- och sulfitråsprit samt utländska
spritdrycker. Potatisråsprit kommer från Åhus-filialen och ett antal
brännerier i södra Sverige. Sulfitråsprit levereras från norrländska sulfit-
fabriker. Större delen av leveranserna sker med fartyg till filialens egen
kajanläggning. Filialen tar emot cirka hälften av spritcentralens inköp av
50-procentig potatisråsprit, tre fjärdedelar av spritdrycker på fat, hälften
av spritdrycker på butelj och en fjärdedel av 50-procentig sulfitråsprit. Till
filialen levereras även stora partier flaskor från glasbruk samt såsom retur
från systembolag, restauranger och andra kunder inom filialens distribu-
tionsområde. Vidare erhåller filialen, huvudsakligen som retur, leveranser
av tomlådor, kärl och annat emballage. Mottagningen av råvarorna och
hanteringen av tomgodset är mycket arbetskrävande, trots att man i stor
utsträckning använder sig av maskinell utrustning, t.ex. truckar och skölj-
maskiner. Cirka en femtedel av filialens personal sysslar uteslutande med
hithörande uppgifter.

Filialen destillerar cirka hälften av den sprit som renas inom hela före-
taget. Vissa partier sulfitråsprit säljes emellertid till tekniska förbrukare
utan att ha genomgått rening. Den övervägande delen av finsprit stannar
inom filialen för vidare förädling. Smärre kvantiteter potatissprit sändes
emellertid till Södertälje- och Skön-filialerna för beredning på dessa platser.

All kryddsprittillverkning är liksom tillverkningen av essenser för bered-
ning av likörer och punsch koncentrerad till filialen. Från filialen distri-
bueras i viss utsträckning kryddsprit och essenser till övriga filialer.

Potatissprit användes även vid beredning av andra inhemska sprit-
drycker än brännvin, t.ex. likörer och punsch. Vidare användes den för
blandning, s.k. förskäring, med utländska spritsorter, t.ex. whisky. Bered-
ning och förskäringen av andra spritdrycker än brännvin är med få undan-
tag koncentrerad till filialen.

Uppgifterna i samband med destillation, tillverkning och beredning

kräver ringa arbetskraft. Cirka en tiondel av filialens totala personalstyrka sysselsättes med hithörande arbeten.

Sedan varorna tillverkats och beretts, tappas de på flaskor eller fat beroende på avnämare. Trots att tappningen i hög grad är automatiserad, kräver den stor personal, beroende på att man kontinuerligt måste mata tappningsmaskinerna med tomgods samt forsla bort och förpacka fyllda buteljer och kärl.

Från filialen distribueras den egna produktionen och buteljimporterad sprit. De varor, som tappats på butelj, levereras huvudsakligen till systembolagsbutiker inom filialens distributionsområde samt till restauranger i Stockholm. Leveranser på fat sker i huvudsak till spritcentralens övriga filialer, som utför blandning och tappning. Även leveranser av teknisk sprit till större förbrukare sker på fat.

Filialens distributionsområde omfattar i stort sett Gästrikland, Svealand utom Värmland och östra delen av Götaland. Inom detta område är drygt 130 av Nya System AB:s cirka 280 butiker belägna. Vidare finns inom området cirka 6 500 köpare av teknisk sprit. Leveranserna till spritcentralens kunder i Stockholms-området sker med filialens egna bilar. Övriga leveranser sker med järnväg eller enskilda lastbilsföretag.

Under år 1961 såldes cirka 23 miljoner liter spritdrycker från filialen, motsvarande i runt tal hälften av spritcentralens totala försäljning av spritdrycker. I fråga om teknisk sprit var motsvarande tal 10 miljoner lite 50-procentig sprit och ungefär en tredjedel. Av filialens totala personal sysselsättes cirka en tredjedel med distributionsuppgifterna.

Vinlagret ombesörjer en mycket stor del av spritcentralens vinhantering i form av mottagning av råvaror, lagring och egalisering. Tappning på buteljer sker däremot i stor utsträckning även vid andra filialer. Anledningen till att den mer kvalificerade vinhanteringen i hög grad koncentrerats till en filial är att den fordrar expertis och sakkunskap på området. Arbetsuppgifterna inom vinlagret liknar i många avseenden uppgifterna inom Reimersholms-filialen.

För främst lagrings- och tappningsändamål disponeras utrymmen om tillhoppa drygt 50 000 m² i spritcentralens fastighet vid S:t Eriksgatan 121, i Årstadals-anläggningen, vid Fisksjöäng i närheten av frihamnen och i Kungl. slottet. Vidare har vinlagret cisternutrymmen vid S:t Eriksgatan, i Årstadals-anläggningen och vid Fisksjöäng.

Vinimporten till Årstadals-anläggningen är avsedd att ske huvudsakligen med tankbåt. Spritcentralen har för detta ändamål tidsbefraktat motorfartyget »Vinia», som gör 12—13 resor per år till och från Medelhavs-hamnar.

Vinlagret mottager ungefär 90 procent av spritcentralens totala vinimport. Varorna levereras i huvudsak med fartyg till kajen vid Årstadals-

Tabell 55. Personal vid spritcentralens enheter i Stockholms-området vid årsskiftet 1961/62

Enhet	Antal tjänstemän		Antal arbetare		Summa
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	
Huvudkontoret	60	66	—	—	127
Reimersholmsfilialen	57	6	170	29	262
Vinlagret	49	9	186	23	267
Södertäljefilialen	10	—	12	—	22
Sammanlagt	176	81	369	52	678

anläggningen och vid Reimersholms-filialen eller till någon av Stockholms hamnar. De varor, som tas emot vid Årstadal pumpas direkt in i anläggningens bergrumscisterner eller lagras på fat. Varor, som levereras till andra kajer i Stockholm, föres med bilar till huvudlagret vid S:t Eriksgatan eller med pråm till Fisksjöäng. Vissa kvantiteter lagras även i slottet.

Uppgifterna i samband med mottagning av varor, hantering av tomgods och lagring sysselsätter cirka en fjärdedel av vinlagrets personal.

Vinlagret distribuerar en del buteljimporterade varor till övriga filialer. De största leveranserna till filialerna avser dock fatvaror, vilka tappas på flaskor inom respektive filial. Till systembutikerna inom vinlagrets distributionsområde och till restauranger i Stockholms-området levereras endast viner på butelj. Vinlagrets distributionsområde omfattar i stort sett Svealand utom Värmland, Gästrikland och östra Götaland.

Under år 1961 distribuerades från vinlagret cirka 23 miljoner liter vin. Leveranserna inom Stockholms-området sker med egna bilar, men i övrigt med järnväg eller privata åkerier.

Filialen i Södertälje tar emot fatimporterad brandy, lagrar denna vara, vindestillat m. m. samt distribuerar teknisk sprit. Vidare arbetar filialen med utvecklingen av en svensk whiskytillverkning samt framställning av vindestillat.

Personalstyrkan vid spritcentralen uppgick vid årsskiftet 1961/62 till omkring 1 130. Av de anställda var, som framgår av tabell 55, närmare 700 verksamma vid enheterna inom Stockholms-området.

Tolv av tjänstemännen hade akademisk utbildning, därav fyra civilingenjörer, en jurist och sju civilekonomer. Bland tjänstemännen fanns vidare fem läroverks- och institutsingenjörer.

Tabell 56 visar personalens fördelning på de sex filialerna utanför Stockholms-området.

Tabell 56. Personalen vid spritcentralens filialer utanför Stockholmsområdet år 1961/62

Filial	Tjänstemän	Arbetare	Totalt	I procent av spritcentralens anställda
Göteborg	37	125	162	14,3
Ödåkra	33	102	135	11,9
Karlshamn	11	34	45	4,0
Åhus	15	17	32	2,8
Rödaled	1	9	10	0,9
Skön	18	51	69	6,1
	115	338	453	40,0

Filialen på Madeira har 45 anställda. Denna filial uppges vara under avveckling.

Lokaltillgångarna inom Stockholms-området är mycket omfattande. Huvudkontoret vid S:t Eriksgatan disponerar en effektiv golvyta på omkring 3 000 m², medan Reimersholms-filialen och vinlagret tillsammans disponerar över 100 000 m², fördelade på kontor, fabriker och lager. Reimersholms-anläggningarna omfattar ensamma 43 500 m² och Årstadals-anläggningen omfattar drygt 20 000 m² fördelade på lagerhus och bergrum.

Utredningens överväganden

I skrivelse till lokaliseringsutredningen har spritcentralen framhållit, att vissa av huvudkontorets avdelningar på grund av sin verksamhet är bundna till Stockholm genom sitt samarbete med därvarande filialer. Detta gäller främst import- samt assurans- och befraktningsavdelningen. Även försäljningsavdelningarna har enligt spritcentralens uppfattning sin naturliga förläggning i Stockholms-området, som är det viktigaste avsättningsområdet.

Spritcentralen har funnit, att de allmänt administrativa avdelningarna intager en något annorlunda ställning. Ekonomiavdelningen, till vilken en stark centralisering av filialernas kassarörelse och redovisning skett, utför även arbetsuppgifter med hålkortsmaskiner för andra avdelningar. Till personalavdelningen har förlagts central redovisning av personalen, avlöningsfrågor från huvudkontoret ävensom samtliga pensionsärenden inom företaget.

En delning av huvudkontoret genom utflyttning av de administrativa avdelningarna till ort utanför Stockholm har spritcentralen funnit vara i och för sig möjlig, ehuru viss omorganisation därvid skulle bli erforderlig. Sålunda måste alltid en mindre del av ekonomiavdelningen finnas kvar i Stockholm för att ombesörja kassaärenden (avlöningar m. m.). En viss för-

stärkning av kvarvarande avdelningar skulle vidare kunna bli erforderlig för att ersätta nuvarande service från ekonomiavdelningen.

Lokaliseringsutredningen har från spritcentralen inhämtat uppgifter om de myndigheter m. fl., med vilka spritcentralens huvudkontor har kontakter, främst sådana som anses kräva personligt samarbete.

Med finansdepartementet förekommer från tid till annan kontakter rörande lagstiftning, tulländringar, skatter och andra för spritcentralen mera betydelsefulla frågor. Intensiteten i kontakterna med departementet är mycket varierande. Ofta kan ett enstaka ärende föranleda flera sammanträden. Några gånger om året överlägger medlemmar av direktionen med representanter för utrikesdepartementet i samband med handelsförhandlingar. Med kontrollstyrelsen förekommer då och då personliga sammanträffanden i mera betydelsefulla frågor rörande t. ex. skatter, lagstiftning och författningstolkning.

Visst samarbete sker även med kommerskollegium, sprängämnesinspektionen, överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap och statens jordbruksnämnd. Dessa överläggningar gäller främst frågor av teknisk art i samband med om- och nybyggnader av anläggningarna, lagring, säkerhetsbestämmelser och brandskydd. I dessa och liknande frågor, t. ex. tomfrågor, förekommer även överläggningar med kommunala myndigheter i såväl Stockholm som övriga orter, där spritcentralens anläggningar finnes.

Med generaltullstyrelsen hålles överläggningar beträffande författningstolkning, tulluppbörd m. m. och med statens avtalsnämnd rörande löner, personalpolitik, tolkning av avtalsbestämmelser o. dyl.

Överläggningar förekommer med Nya System AB rörande för de båda företagen gemensamma spörsmål av större betydelse, t. ex. lagstiftningsfrågor, skatter och försäljningsproblem. Kontakterna gäller också samordning av de två företagens verksamhet, för att man skall erhålla största effektivitet till lägsta gemensamma kostnader, t. ex. i frågorna om redovisning, transport och distribution. Överläggningarna äger rum i genomsnitt en gång i månaden.

Spritcentralens ledning har personliga kontakter med representanter för entreprenadföretag, maskinleverantörer och konsulterande firmor. De frågor som behandlas vid dessa överläggningar gäller främst inköp för tillverkningsanläggningarna. En hel del av dessa företag är emellertid belägna utanför Stockholm eller i utlandet och sänder representanter till huvudstaden för underhandlingar.

I genomsnitt ett par gånger i månaden förekommer förhandlingar med de anställdas organisationer.

Centrallaboratoriet har sin faktiska verksamhet förlagd till Reimersholms-filialen och tillhör endast formellt huvudkontoret.

Spritcentralens produktion är med hänsyn till fraktekonomiska synpunkter i stort sett lokaliserad efter konsumtionen. Skillnaden i vikt mellan

råvarorna och de färdiga produkterna är i allmänhet avsevärd. Ett kilogram 95-procentig sprit ger t. ex. tre liter 40-procentigt brännvin, som tappat på halvlitersbuteljer inklusive emballage väger nio kilogram. Brännvinstillverkning och tappning av spritdrycker och viner har därför lagts så nära konsumtionsorterna som möjligt.

År 1949 gjordes inom spritcentralen en approximativ beräkning över de inrikes fraktkostnader, som skulle uppstå, därest Reimersholms-filialen förlades till Södertälje, Västerås eller Nynäshamn. Fraktkostnaderna vid filialen uppgick vid nämnda tid till 1,5 miljoner kronor. På de övriga platserna beräknades de till 1,7, 1,7 respektive 2,3 miljoner kronor. Beräkningen synes ge en viss uppfattning om de fraktkostnadsökningar, som skulle bli följden av en omlokalisering av Reimersholms-filialen.

Under alla förhållanden bör enligt spritcentralens uppfattning Reimersholms-filialen och vinlagret ligga i mellersta Sverige med tillgång till hamn och järnväg.

Lokaliseringsutredningen har kommit till den uppfattningen, att utflyttning av delar av huvudkontoret skulle medföra betydande nackdelar från effektivitetssynpunkt. En lösning av lokaliseringsfrågan efter dessa linjer bör därför enligt utredningens mening inte komma ifråga.

En utflyttning av hela huvudkontoret förutsätter en omfördelning av arbetsuppgifterna mellan kontoret och filialerna i Stockholm. Detta gäller främst vissa kontakter och en del uppgifter med huvudsaklig anknytning till Reimersholms-filialens och vinlagrets verksamhet.

Spritcentralens huvudkontor har behov av nära kontakter med företrädesvis en del myndigheter och Nya System AB:s huvudkontor i Stockholm.

De ömsesidiga kontakterna mellan Nya System AB och spritcentralen redovisas närmare i följande avsnitt, där lokaliseringsutredningen behandlar Nya System AB. Det ingående samarbetet motiverar närmast ett gemensamt bedömande av de båda företagens lokalisering.

I fråga om Reimersholms-filialen och vinlagret har lokaliseringsutredningen den uppfattningen, att en utflyttning skulle medföra avsevärda investeringar och väsentligt ökade driftskostnader. På grund härav anser utredningen, att några ytterligare undersökningar beträffande dessa filialers lokaliseringsfråga icke för närvarande bör ifrågakomma. Skulle planer uppkomma på större ombyggnader av filialerna eller på deras förflyttning inom Stockholms-området, bör lokaliseringsfrågan dock upptagas till förnyad prövning.

Det synes också vara ett företagsekonomisk intresse, att huvudkontoret ligger i omedelbar närhet av de största produktionsenheterna. Så länge dessa är förlagda till Stockholm, anser sig utredningen icke vilja förorda en utflyttning av huvudkontoret. Utredningen förutsätter emellertid att denna fråga fortlöpande bevakas.

5. Nya System AB

Arbetsuppgifter och organisation

I samband med motbokssystemets avskaffande år 1955 övertogs detaljhandelsförsäljningen av rusdrycker av ett för hela landet gemensamt bolag, Nya System AB (systembolaget). De grundläggande bestämmelserna rörande bolaget har upptagits i rusdrycksförsäljningsförordningen. Rättsförhållandena mellan staten och bolaget har reglerats avtalsvägen.

Enligt rusdrycksförsäljningsförordningen sker detaljhandel med rusdrycker genom försäljning till avhämtning eller till försändning på rekvisition (utminuterings) eller genom försäljning till förtäring på stället (utskänkning).

Rätten till utminuterings tillkommer endast systembolaget, som ej får överlåta rättigheten till annan. Riket skall vara indelat i detaljhandelsdistrikt, vart och ett under ledning av en distriktschef, som utses av bolaget. I varje län skall finnas en rådgivande nämnd, som skall avgiva yttrandet i vissa frågor rörande rusdrycksförsäljningen. Bolaget äger med visst undantag, efter hörande av den rådgivande nämnden, besluta angående utminuteringsställets antal och förläggning. När det finns påkallat att ordna försändning av rusdrycker, äger bolaget inrätta särskilt utlämningsställe.

För rätt till utskänkning erfordras i princip tillstånd, som i regel meddelas av länsstyrelsen i det län, där utskänkning skall äga rum. Tillståndet meddelas systembolaget. Det ankommer därefter på bolaget, som självt icke må bedriva utskänkning, att överlåta tillståndet på annan. Utredning i ärenden angående utskänkning verkställs av den tidigare nämnda distriktschefen, som också är intendent för utskänkningsärenden inom sitt distrikt.

Enligt bolagsordningen har systembolaget till uppgift att driva detaljhandel med rusdrycker ävensom att idka annan i samband därmed stående rörelse. Avtalet med Kungl. Maj:t innebär, att bolaget skall »handhava och ordna försäljningen på sådant sätt, att därav uppkommer så ringa skada som möjligt». Bolagets verksamhet har därför även kommit att omfatta uppgifter av nykterhetsfrämjande art.

Systembolagets styrelse har sitt säte i Stockholm och dess aktiekapital uppgår till 500 000 kronor. Aktieägare kan endast vara svenska staten eller svensk medborgare, som därtill erhållit Konungens tillstånd. Styrelsen består av åtta ledamöter med fyra suppleanter. Kungl. Maj:t utser sex av ledamöterna, därav en såsom ordförande och en såsom vice ordförande, samt två suppleanter. Styrelsen, som utser verkställande direktör för bolaget, sammanträder i regel minst en gång i månaden.

Systembolagets verksamhet ledes centralt från huvudkontoret i Stockholm. Under huvudkontoret sorterar distriktscheferna.

Tabell 57. Antalet anställda vid huvudkontoret och distriktskontoret i Stockholm den 1 januari 1963

Avdelning	Antal	Därav i mer rutinmässigt arbete samsatta
Verkställande direktören och hans sekretariat	4	
Personal- och organisationsavdelningen	40	24
Ekonomiavdelningen	33	19
Fastighets- och butiksavdelningen	13	4
Inköpsavdelningen	3	1
Siffergranskningsavdelningen	5	2
Distriktskontoren i Stockholms stad och län	5	—
Summa	103	50

Antalet utminuteringsställen i hela landet uppgår till cirka 275 och antalet utlämningsställen till ungefär 550.

Systembolagets totala årliga omsättning är cirka 1 800 miljoner kronor. Stockholms-området svarar för ungefär 30 procent av detaljhandelsförsäljningen och närmare 40 procent av restaurangförsäljningen.

I sin tjänst har systembolaget cirka 2 700 personer, varav ungefär 1 400 är heltidsanställda.

Systembolagets huvudkontor är beläget vid Kungsträdgårdsgatan 14 i Stockholm, där bolaget disponerar 3 050 m² effektiv golvyta, inklusive vissa förrådsutrymmen i källare och vindsvåning. Vid utformningen av huvudkontorets organisation har hänsyn tagits till att en mycket stor del av bolagets försäljning hänför sig till Stockholms-området. Alla personal- och butiksärenden rörande detta område handläggs därför inom huvudkontoret. Distriktscheferna i Stockholms stad och län ägnar sig i huvudsak åt utskänkningsfrågor. Distriktskontoren har förlagts i direkt anslutning till huvudkontoret och betraktas som en del av detta.

Den 1 januari 1963 uppgick, såsom framgår av tabell 57, antalet anställda vid huvudkontoret och distriktskontoren för Stockholms stad och län till 103 personer, varav 54 män och 49 kvinnor.

För praktiskt taget hela personalen vid huvudkontoret är lönerna reglerade genom kollektivavtal. Endast ett mindre antal chefstjänstemän står utanför de kollektiva uppgörelserna. Löneställningen för 35 anställda motsvarar högst lönegrad 8, för 45 anställda lägst lönegrad 9 och högst lönegrad 18, medan återstående 23 tjänstemän har löner överstigande lönegrad 18.

Den kollektivavtalsanställda personalen är organiserad i handelstjänstemannaförbundet, handelsanställdas förbund och fastighetsarbetareförbundet.

Inom systembolaget finns endast ett fåtal befattningar, där akademisk

examen är nödvändig. För kontorspersonal med mera rutinmässigt arbete räcker i huvudsak realexamen eller motsvarande kunskaper, kompletterade med kurser inom det speciella området, där var och en är sysselsatt (t. ex. maskinskrivning, bokföring och hålkortsstansning).

Verkställande direktören utövar — inom den av bolagsstämman och styrelsen uppdragna ramen — ledningen av systembolaget. Vissa arbetsuppgifter har delegerats till vice verkställande direktören (chefen för personal- och organisationsavdelningen). Verkställande direktören — eller i förekommande fall vice verkställande direktören — ombesörjer i stor omfattning bolagets viktigare kontakter utåt. Sålunda deltar han i bl. a. affärsmässiga eller administrativa överläggningar av mera principiell innebörd med spritcentralen, kontrollstyrelsen och finansdepartementet. Vidare upprätthåller han kontakter med centrala nykterhetsorgan, rikssammanslutningar av nykterhetsfrämjande karaktär samt centrala organ inom alkoholpolitikens område.

Ombudsmannen fungerar såsom rådgivare för alla systembolagets organ. Han tjänstgör såsom sekreterare åt bolagets styrelse och handlägger samtliga juridiska ärenden inom bolaget. Ombudsmannen upprätthåller kontakter med bl. a. spritcentralen (skadeståndsanspråk), kontrollstyrelsen (tolkning av författningar), de anställdas fackorganisationer (avtalsfrågor) samt kommunala myndigheter, byggherrar, arkitekter, konstruktörer o. d. (inrättande av nya butiker).

Personal- och organisationsavdelningen, som är den största av systembolagets avdelningar, har arbetsuppgifter av mycket varierande art. Av de viktigare kan nämnas ärenden rörande distriktschefernas-intendenternas arbetsuppgifter, personal- och löneärenden, avtalsfrågor, pensionsärenden, organisationsfrågor samt butiksinspektion.

Personal- och organisationsavdelningens kontakter utom huvudkontoret torde främst avse bolagets distriktschefer, butiker och butiksinspektörer. Utanför systembolaget upprätthåller avdelningen kontakter med spritcentralen (vissa personalfrågor), socialstyrelsen, Stockholms stads nykterhetsnämnd och länsnykterhetsnämnden i Stockholms län (utformningen av tillämpningsföreskrifter gällande spärrlistor, utbildningsfrågor), arbetsledareinstitutet (utbildningsfrågor) samt de anställdas organisationer (avtalsfrågor).

Ekonomiavdelningen har kontaktbehov utanför systembolaget med i första hand spritcentralen (prissättning, fakturering, transportkostnadsproblem, transportfrågor, statistiska uppgifter), kontrollstyrelsen (utskänkningsskattekontroll, statistiska uppgifter), finansdepartementet (omsättningens utveckling, skattefrågor) och restauratörerna i Stockholms-området (restaurangfakturering).

Fastighets- och butiksavdelningen har kontakter främst med byggherrar, arkitekter, konsulter, leverantörer av butiksutrustning m. fl. Därjämte före-

kommer ett visst samarbete med spritcentralen (varusortimentens sammansättning, vinprovning).

Inköpsavdelningen är numera samordnad med fastighets- och butiksavdelningen. Dess uppgifter är i huvudsak att handlägga inköpen av starköl och alkoholfria feströcker samt förbrukningsartiklar för butikerna och huvudkontoret.

De livligaste kontakterna utåt upprätthåller systembolagets huvudkontor med spritcentralen. Bolaget har bl. a. framhållit, att ett mycket intimt samarbete äger rum med spritcentralen i frågor av principiell innebörd samt beträffande redovisnings-, transport- och distributionsproblem. Målsättningen för detta samarbete är att så långt som möjligt förhindra dubbelarbete och åstadkomma samhällsekonomiskt sett lägsta möjliga kostnad, vilket kan innebära, att ettdera av bolagen påtager sig merkostnader, därest det andra bolaget därigenom kan göra besparingar, som överstiger merkostnaderna. Mycket stora besparingar har under de senaste åren kunnat åstadkommas på redovisnings- och kontrollområdet genom detta samarbete. Såsom ett typiskt exempel härpå har systembolaget anfört, att båda bolagen innehar hålkortsanläggningar av samma system.

Systembolaget anser att det förhållandet, att bolagets och spritcentralens huvudkontor ligger i samma ort, är till stor fördel från kontorstekniska synpunkter. Skulle hålkortsmaskinerna ersättas med databehandlingsmaskiner torde det vara mest förmånligt med en gemensam anläggning.

Systembolaget upprätthåller praktiskt taget dagligen arbetskontakter med kontrollstyrelsen i frågor rörande främst utskänkningsskattekontroll, författningstolkning och statistiska uppgifter beträffande försäljningsutveckling m. m. Då kontrollstyrelsen är inrymd i samma fastighet som bolagets huvudkontor, sker kontakterna i ganska stor utsträckning genom personliga sammanträffanden. Bolaget samarbetar också med rättsavdelningen inom finansdepartementet, dit bolaget lämnar informationer rörande t. ex. omsättningsutvecklingen, skatter och nykterhetsfrämjande åtgärder. Uppgifterna infordras ofta i anledning av propositioner, interpellationer och liknande och måste därför vanligen lämnas efter endast kort varsel.

Systembolaget har ett relativt omfattande samarbete med byggherrar, arkitekter, konstruktörer, leverantörer och konsulter i frågor, som framför allt berör inrättande, ombyggnad och inredning av butiker. Bolaget har i genomsnitt cirka 20 butiker under ny- eller ombyggnad varje år. Kontakterna sker i ganska stor utsträckning med de stora fastighetsbolagen i Stockholm. Bolaget har affärsmässiga kontakter även med intresseorganisationer, företag och dylikt, såsom restauratörernas organisationer, de allmänna restaurangbolagen, svenska bryggareföreningen m. fl.

I regel en gång om året föres riksomfattande avtalsförhandlingar med de anställdas fackorganisationer. Vidare sker förhandlingar rörande lokala anställningsförhållanden kontinuerligt en à två gånger i månaden.

Utredningens överväganden

Systembolaget har i skrivelse till lokaliseringsutredningen bl. a. anfört följande.

En utflyttning av bolagets huvudkontor betyder försämring och fördyring av den affärsrättsliga organisationen, närmast med hänsyn till att försäljningsverksamheten i Stockholms-området omfattar icke mindre än omkring en tredjedel av bolagets hela omsättning och därför under alla förhållanden kräver en viss administrativ organisation i huvudstaden. Hittills genomförda samt planerade rationaliseringar har tagit sikte på att göra den centrala förvaltningsapparaten så liten som möjligt. Den kostnadsminskning som med nuvarande förläggning av huvudkontoret kan uppnås genom fortsatt rationalisering, kommer vid en omlokalisering av kontoret till större delen att gå förlorad till följd av att personal-, lokal- och resekostnader blir högre.

Det har befunnits mest ändamålsenligt att anknypa distriktscheferna i Stockholms stads och Stockholms län till huvudkontoret. På så sätt har huvudkontoret och de båda distriktskontoren kommit att betraktas som en enhet. Därigenom har man i rationaliseringssyfte kunnat överflytta en stor del av distriktschefernas i Stockholm ursprungliga arbetsuppgifter till huvudkontoret. Genom denna omfördelning av arbetsuppgifter har det lyckats systembolaget att avsevärt nedbringa personalbehovet inom distriktskontoren utan att i motsvarande mån öka huvudkontorets personal. Bolaget har beräknat, att den inbesparade personalstyrkan uppgår till i runt tal 10 personer.

Systembolagets huvudkontor upprätthåller i stor utsträckning direkta kontakter med butikerna i olika landsdelar. Distriktscheferna har nämligen i allt större omfattning kommit att i huvudsak syssla med utskänkningsärenden, medan huvudkontoret övertagit den direkta ledningen av butiks-rörelsen.

Om systembolagets huvudkontor flyttas från Stockholm, torde bolaget tvingas att bibehålla en viss lokalorganisation i staden. Denna organisation skulle komma att omfatta delar av butiksinspektionen, restaurangfaktureringen, informationskontoret samt distriktskontoren för Stockholms stad och län. Utmärkande för dessa organ är, att de har direkt anknypning till bolagets försäljningsverksamhet i Stockholms-området. Nämnda arbetsenheter inom huvudkontoret sysselsätter totalt mellan 15 och 20 personer.

Den angivna lokalorganisationen anses behöva en personal om cirka 25 personer. Anledningen till ökningen i förhållande till nuvarande organisation är i första hand, att den lokala butiksinspektionen för Stockholm behöver förstärkas. Lönekontoret samt fastighets- och butiksavdelningen sköter nu vissa uppgifter, som vid en utflyttning av huvudkontoret måste åläggas butiksinspektionen för Stockholms-området.

Om huvudkontoret omlokaliseras och en lokalorganisation i Stockholm av nu angivet slag bibehålles, kan det utflyttade huvudkontoret beräknas behöva en personalstyrka om i runt tal 85 personer. Lokalorganisationens i Stockholm och det utflyttade huvudkontorets personal skulle således uppgå till totalt ungefär 110 personer. Om huvudkontoret ligger kvar i Stockholm, anses 100 befattningshavare tillräckliga för att sköta arbetsuppgifterna.

Systembolaget har i sin skrivelse till lokaliseringsutredningen även anfört, att det för bolagets styrelse, vars flesta ledamöter på grund av bostadsband eller riksdagsuppdrag befinner sig i Stockholm, innebär en stor fördel, att bolagets verkställande ledning finnes i huvudstaden. Det bedömes för övrigt vara nödvändigt för verkställande ledningen att kvarstanna i Stockholm för att utan större omgång kunna upprätthålla bolagets kontakter med olika myndigheter, företag, organisationer och institutioner. Bolaget anser att — vid en omlokalisering av bolagets huvudkontor — verkställande och vice verkställande direktörerna jämte sekretariat, utbildningsavdelningen, redaktionen för personaltidningen samt delar av skrivcentral, telefonväxel och serviceavdelning bör kvarstanna i Stockholm. Antalet resor, som ledningen måste företaga mellan huvudstaden och ett huvudkontor i annan stad, blir väsentligt mindre än det antal resor till Stockholm, som blir följden om huvudkontoret i sin helhet placeras på annan ort.

Därest bolagets verkställande ledning i enlighet med det sagda kvarstannar i Stockholm, kommer den till huvudstaden förlagda personalen (lokalorganisationen + verkställande ledning) att uppgå till 35 personer, medan personalstyrkan vid det utflyttade huvudkontoret nedgår från 85 till 75.

Lokaliseringsutredningen vill för sin del anföra följande beträffande lokaliseringen av systembolagets huvudkontor.

En utflyttning av systembolagets huvudkontor kan försämra kontaktmöjligheterna med vissa myndigheter, organisationer och företag, bland vilka särskilt spritcentralen bör nämnas.

Kontakterna mellan spritcentralen och systembolaget synes motivera, att dessa två statliga verksamhetsgrenar i lokaliseringshänseende blir föremål för gemensamt bedömande.

Fördelarna med en omlokalisering av systembolaget synes framför allt ligga på det lokaliseringspolitiska planet. Vid flyttning till lämpligt område torde man kunna räkna med gynnsamma återverkningar. Dessa verkningar skulle givetvis bli än mer påtagliga genom en förläggning av spritcentralen till samma ort.

Med hänsyn till vad som tidigare anförts rörande spritcentralens huvudkontor har utredningen emellertid ansett sig icke heller vilja förorda en utflyttning av systembolagets huvudkontor. Även i detta fall förutsätter emellertid utredningen att frågan fortlöpande bevakas.

Sjöfartsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen

Lokaliseringsutredningen har medtagit sjöfartsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen i den stora utflyttningsgrupp, som skisserats i avdelning A. Särskilda lokaliseringsundersökningar har emellertid tidigare verkställts beträffande båda dessa myndigheter. Med hänsyn härtill och då sjöfartsstyrelsen särskilt nämnts i direktiven för lokaliseringsutredningen har det ansetts lämpligt behandla myndigheterna även i detta sammanhang.

1. Sjöfartsstyrelsen

Arbetsuppgifter och organisation

Från och med den 1 januari 1956 sammanfördes huvuddelen av de statliga förvaltningsuppgifterna på sjöfartens område till ett nytt ämbetsverk, sjöfartsstyrelsen jämte dess lokala organ. Det nya verket övertog de uppgifter, som tidigare handhades av lotsverket och sjökarteverket, ävensom väg- och vattenbyggnadsverkets uppgifter ifråga om hamnar och farleder samt kommerskollegii uppgifter på sjöfartens område med undantag för sjöfartsstatistiken. Sjöfartsverket svarar sålunda för såväl teknisk-nautiska som juridiska, sociala och ekonomiska uppgifter på sjöfartsområdet.

Sjöfartsstyrelsen, som står under ledning av en generaldirektör och en överdirektör, är uppdelad på sju byråer — nautisk, sjökarte-, fyr- och elektro-, byggnads-, fartygs-, kansli- och juridisk-social byrå — en ekonomisk sektion och ett försvarskontor. Under styrelsen sorterar mönstringsverksamheten vid sjömanshusen. Ledningen av isbrytarverksamheten handhas under styrelsens överinseende av statens isbrytardirektör, som efter överenskommelse med marinchefen tjänstgör hos styrelsen. Sjöbefälsskolorna, som hittills sorterat under styrelsen, skall enligt beslut av 1963 års riksdag överföras till det nya skolverket.

Till sjöfartsverket hör två lokalstater, nämligen lots- och fyrstaten samt fartygsinspektionen. Den förra är indelad i sex distrikt med expeditioner i Umeå, Gävle, Stockholm, Kalmar, Malmö och Göteborg. Den senare är indelad i sju distrikt med expeditioner i Skellefteå, Sundsvall, Stockholm, Kalmar, Malmö, Göteborg och Karlstad.

Sjöfartsstyrelsen har omkring 330 tjänstemän. Vid sjöfartsverkets lokalorgan tjänstgör cirka 2 800 personer.

Sjöfartsverket disponerar cirka 350 båtar, de flesta avsedda för lots- och fyrstaten. I övrigt ingår i verkets flotta bl. a. åtta sjömätningarfartyg, ett 30-tal mätningssmotorbåtar, tio mudderverk och ett 20-tal fyrskepp.

Tidigare undersökning rörande sjöfartsstyrelsens förläggning

I samband med sjöfartsstyrelsens inrättande aktualiserade arbetsmarknadsstyrelsen frågan om sjöfartsstyrelsens lokalisering. Med anledning härav tillkallades särskilda utredningsmän, riksdagsmannen T. Andersson i Brämhult och finanssekreteraren C. O. Sommar, för att undersöka denna fråga. I de sakkunnigas den 14 februari 1956 avgivna betänkande (stencil) lämnas en redogörelse för sjöfartsstyrelsens uppgifter och organisation. Denna torde fortfarande i väsentliga delar vara riktig, varför lokaliseringsutredningen ej funnit skäl att också göra en noggrann beskrivning i detta hänseende. Efter inventering av fördelar och nackdelar vid förläggning till annan ort än Stockholm kom de sakkunniga till olika uppfattningar i denna fråga. Herr Andersson förordade, att sjöfartsstyrelsen skulle förläggas till Gävle, medan herr Sommar ansåg, att styrelsen borde stanna i Stockholm.

Herr Andersson anförde bl. a. följande.

Det råder i dag knappast några delade meningar om de betydande olägenheter och de svårlösta problem, som skapas i såväl storstad som glesbygd av att befolkningen på detta sätt koncentreras till de största tätorterna och i synnerhet till huvudstaden. Åtgärder är därför nödvändiga, och en planmässig geografisk decentralisering av den statliga förvaltningsapparaten skulle, dels i och för sig och dels tack vare vissa följdverkningar inom den enskilda sektorn, påtagligt underlätta strävandena att avlasta huvudstaden. Jämsides därmed erbjuder sig goda möjligheter att bereda näringslivet ute i landet en välbehörlig stimulans.

Vad angår sjöfartsstyrelsens förläggning till annan stad än Stockholm får en utflyttning av densamma — som framgår av vad utredningen ovan anført — konsekvenser ur förvaltningssynpunkt. Även om man tillmäter dessa konsekvenser en väsentlig betydelse vid en bedömning av frågan huruvida en utflyttning bör ske eller icke, måste dock de lokaliseringspolitiska synpunkterna med hänsyn till den förutsedda fortsatta befolkningsutvecklingen anses väga tyngre. Jag får därför bestämt förorda att sjöfartsstyrelsen utflyttas och förlägges till annan stad än Stockholm; detta så mycket mer som utredningens slutliga ställningstagande evad gäller lämplig stad med hänsyn tagen till kommunikationer med huvudstaden och landet i övrigt också innebär ett tillmötesgående av de betänkligheter som kan anföras ur förvaltningsmässig synpunkt.

Herr Sommar framhöll bl. a. följande.

Av det material utredningen framlagt finner jag sålunda klart ådagalagt att en utflyttning skulle medföra mycket betydande olägenheter både ur statens och sjöfartsnäringsens synpunkt utan att några häremot svarande fördelar vinnas.

Spörsmålet om en utflyttning skall emellertid även bedömas med hänsyn till

lokaliseringspolitiska önskemål. Ur denna synpunkt har en stimulans åt aktiviteten inom vissa landsdelar och orter ansetts eftersträvansvärd och i gengäld har det befunnits önskvärt att expansionen särskilt för de största städerna dämpas. Det gäller då att bedöma om med denna utgångspunkt en förflyttning kan te sig motiverad, trots de nackdelar den skulle medföra. Det bör då uppmärksammas att den statliga utredning, som framlagt underlaget för den för närvarande bedrivna lokaliseringspolitiken uttryckt starka tvivel rörande det ändamålsenliga i att flytta ut just ämbetsverken från huvudstaden. Utredningen rörande näringslivets lokalisering framhöll sålunda i sitt betänkande att de »svårigheter, som redan finnas att upprätthålla det samarbete som är nödvändigt för att förvaltningen skall arbeta smidigt och effektivt, skulle accentueras om förvaltningarna spriddes till en rad platser ute i landet». Enligt utredningens uppfattning »är det således knappast möjligt att förlägga den egentliga centralförvaltningen på någon annan ort än i rikets huvudstad». Mot denna bakgrund är det tydligt att, även om de lokaliseringspolitiska synpunkterna beaktas, det icke finns tillräckligt starka skäl för en utflyttning eller med andra ord att kraven på att vidmakthålla en effektiv och rationell central förvaltning måste fälla utslaget. Jag anser sålunda att vid en allsidig bedömning av fördelar och nackdelar av en utflyttning utav sjöfartsstyrelsen från huvudstaden nackdelarna klart överväger och finner mig följaktligen böra avstyrka en sådan utflyttning.

Vid remissbehandlingen av betänkandet uttalade sig flertalet remissinstanser för att sjöfartsstyrelsen borde ligga i Stockholm. Arbetsmarknadsstyrelsen ansåg emellertid, att en förläggning av sjöfartsstyrelsen till annan stad än Stockholm var så viktig från allmänna lokaliseringssynpunkter, att betänkligheterna mot en utflyttning måste vika.

I statsverkspropositionen till 1957 års riksdag tog departementschefen upp frågan om sjöfartsstyrelsens förläggning. Han framhöll, att det från allmänna synpunkter var önskvärt att från Stockholm avlasta sådan förvaltningsverksamhet, som utan betydande olägenheter kunde bedrivas på annat håll. Sjöfartsstyrelsen hade emellertid bildats genom sammanslagning av förvaltningsenheter, som sedan gammalt varit förlagda till Stockholm. Departementschefen erinrade om att sjöfartsverket redan var starkt decentraliserat — knappt en tiondedel av verkets hela personal tjänstgjorde vid sjöfartsstyrelsen i Stockholm. I Stockholm förfogade man över lokaler, medan en utflyttning till annan ort skulle nödvändiggöra omfattande ny- och ombyggnader. Departementschefen fann, att de skäl, som redovisats beträffande sjöfartsstyrelsens förläggning, inte var tillräckliga för ett slutligt ställningstagande i den ena eller andra riktningen. Frågan borde därför anstå tills vidare för att upptas i samband med en allmän utredning om lokaliseringen av statliga ämbetsverk.

Riksdagen gjorde inte någon erinran mot departementschefens uttalande.

Utredningens överväganden

I direktiven för lokaliseringsutredningen hänvisar chefen för finansdepartementet till uttalandet i 1957 års statsverksproposition angående sjöfarts-

styrelsens förläggning och ger utredningen i uppdrag att ta upp denna fråga till behandling.

Lokaliseringsutredningen anser det i och för sig vara möjligt att genomföra en separat utflyttning av sjöfartsstyrelsen. Utredningen delar sålunda i princip de synpunkter, som framfördes av riksdagsmannen T. Andersson i den tidigare redovisade utredningen rörande sjöfartsstyrelsens förläggning. Den av Andersson föreslagna lokaliseringsorten — Gävle — torde få anses vara lämplig från skilda synpunkter.

Utredningen har emellertid som tidigare nämnts medtagit styrelsen i de överväganden som en stor utflyttningsgrupp, som redovisas i avdelning A. Det har därvid ansetts möjligt och lämpligt att förlägga styrelsen utanför Stockholms-området tillsammans med de övriga verksamhetsgrenar, som ingår i den stora utflyttningsgruppen. Styrelsen är en av de myndigheter med arbetsuppgifter på totalförsvarets område, som kan sägas utgöra kärnan i denna grupp. Utredningen har däremot icke medtagit sjöfartsstyrelsen i den i avdelning B behandlade mindre utflyttningsgruppen.

2. Vattenfallsstyrelsen

Arbetsuppgifter och organisation

Enligt gällande instruktion (SFS 1960: 495) skall vattenfallsstyrelsen med underlydande organ handha förvaltningen av statens vattenfallsverk. Styrelsen har att verka för landets tillgodoseende med elektrisk kraft. Vidare skall styrelsen inom sitt ämbetsområde med uppmärksamhet följa förhållandena såväl inom som utom landet och i anslutning därtill vidtaga eller föreslå åtgärder, som kan vara påkallade.

Efter beslut av 1961 års riksdag pågår en omorganisation av vattenfallsstyrelsen. Den innebär, att indelningen i byråer avskaffas och att verksamheten i stället uppdelas på fem huvudenheter, varjämte en särskild planeringsavdelning med stabsfunktioner inrättas. Den nya organisationen, efter vilken styrelsen nu arbetar, trädde i kraft i mitten av år 1963.

Den högsta ledningen inom vattenfallsverket utövas av en styrelse och en direktion. Styrelsen utgöres av generaldirektören, ordförande, och fyra ledamöter utan annan funktion inom verket. Direktionen består av generaldirektören, fem direktörer och planeringschefen. Direkt under direktionen sorterar såväl den centrala organisationen i Stockholm som en regional organisation, omfattande den lokala drift- och förvaltningsverksamheten, vattenfallsverkets kanalrörelse m. m.

Den centrala organisationen omfattar avdelningar för administration, byggnadsteknik, elektroteknik, värmeteknik, drift och förvaltning samt för planering. Lokalförvaltningarna lyder under avdelningen för drift och förvaltning. Till densamma är ett försvarskontor anslutet.

Tabell 58. Personalens fördelning på huvudavdelningar

	Manliga	Kvinnliga	Summa
Direktion	7	—	7
Planering	40	11	51
Administration	419	264	683
Byggnadsteknik	749	155	904
Elektroteknik	382	89	471
Värmeteknik	105	17	122
Drift och förvaltning (centralorganisation) ...	142	54	196
Summa	1 844	590	2 434
Älvkarleby kraftverk	346	56	402
Totalsumma	2 190	646	2 836

Hos vattenfallsstyrelsen, inklusive Älvkarleby kraftverk, tjänstgjorde den 1 oktober 1962 2 836 personer, fördelade på de olika enheterna på sätt framgår av tabell 58. Av de anställda tjänstgjorde 2 185 i Stockholm och 651 på annan ort. Antalet personer med teknisk examen uppgick till 1 112, därav 396 i elektroteknik, 313 i maskinteknik, 322 i väg- och vattenbyggnad samt husbyggnad och 81 i allmän teknik. Av ingenjörspersonalen var 22 procent civilingenjörer, 30 procent läroverksingenjörer och 48 procent institutsingenjörer.

Ifråga om arbetsuppgifternas fördelning på de olika avdelningarna gäller i huvudsak följande.

Planeringsavdelningen har till huvudsaklig uppgift att — på basis av långsiktiga prognoser och med hänsyn till bl. a. samkörningsmöjligheter — i samarbete med övriga avdelningar utarbeta program för produktionsanläggningar och storkraftssystem.

Avdelningen för administration handhar i huvudsak alla frågor av företagsadministrativ art inom ekonomi- och personalområdena, juridiska frågor, central inköps- och förrådsverksamhet samt revisionsverksamhet. Uppgifterna inom den administrativa avdelningen fördelas på ekonomibyrån, personalbyrån, juridiska byrån, förrådsbyrån och revisionsavdelningen.

Den byggnadstekniska avdelningen är huvudenheten för byggnadstekniska frågor beträffande såväl projektering och konstruktion som utförande av produktionsanläggningar, större transformatorstationer och övriga större byggnadsarbeten utom kraftledningar.

Den elektrotekniska avdelningen handlägger elektrotekniska frågor samt projektering, konstruktion och utförande av produktionsanläggningar, kraftledningar och transformator- och kopplingsstationer.

Den värmetekniska avdelningen ansvarar för projektering, konstruktion och utförande av värmekraftanläggningar, dvs. ångkraftstationer, atomkraftstationer, gasturbiner och fjärrvärmeanläggningar.

Avdelningen för drift- och förvaltning driver och förvaltar färdigställda

anläggningar för kraftproduktion, kraftöverföring, distribution och kanal-drift, svarar för kraftförsäljning samt planerar och utför vissa regionala distributionsanläggningar.

Tidigare undersökning rörande vattenfallsstyrelsens lokalisering

Vattenfallsstyrelsens förläggning har som framgått av kapitel 2 tidigare varit föremål för utredning. Utredningsmannen, som den 3 mars 1956 avgav ett stencilerat betänkande ansåg, att det från allmän lokaliseringssynpunkt kunde vara angeläget att förlägga styrelsen till annan ort än Stockholm, men konstaterade, att en utflyttning skulle medföra sådana nackdelar att den inte borde genomföras. Departementschefen anslöt sig i proposition nr 130 år 1956 till denna uppfattning och underströk de vådor för kraftförsörjningen, som skulle följa av en utflyttning av vattenfallsstyrelsen till annan ort. En förläggning av styrelsen utanför Stockholm skulle i icke oväsentlig grad nedsätta prestationsförmågan under flyttningstiden. Departementschefen föreslog av dessa och andra skäl en förläggning av styrelsen till Räcksta. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen. I statsutskottets utlåtande framhölls att en utflyttning av styrelsen från huvudstaden skulle medföra mycket allvarliga risker för landets kraftförsörjning.

Utredningens överväganden

Enligt riksdagens beslut har en förvaltningsbyggnad uppförts i Räcksta och vattenfallsstyrelsen har flyttat dit. Med hänsyn bl. a. härtil kan lokaliseringsutredningen inte förorda en omprövning av styrelsens lokalisering. Utredningen vill dock som sin mening uttala, att styrelsens verksamhet är av sådan art, att den bör kunna bedrivas från annan ort än Stockholm. Vattenfallsverket är närmast att jämställa med enskilda kraftföretag, som har lokaliserats och kan lokaliseras till andra orter än huvudstaden.

Vid tidigare överväganden rörande förläggningen av vattenfallsstyrelsen tillmättes risken för att en utflyttning skulle återverka ogynnsamt på kraftförsörjningen stor betydelse. Enligt lokaliseringsutredningens uppfattning har farhågorna i detta hänseende överbetonats.

Till Stockholm har förlagts inte endast vattenfallsstyrelsen utan även lokalförvaltningen för Älvkarleby kraftverk. Orsaken till nuvarande lokalisering synes närmast vara behov av samarbete med andra kraftproducenter och kontakter med kraftkonsumenter.

Ifrågavarande lokalförvaltning omfattar Stockholms och Uppsala län samt delar av Södermanlands, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. Den förvaltar kraftverk, transformatorstationer och distributionsnät samt har huvudkontor och distriktskontor i Stockholm. Hela antalet anställda uppgick år 1962 till 402, varav 346 män och 56 kvinnor. Av perso-

nalen tjänstgjorde 106 i Stockholm, därav 52 på huvudkontoret och 54 på distriktskontoret.

Såvitt lokaliseringsutredningen kunnat finna är lokalförvaltningen för Älvkarleby kraftverk för sin verksamhet inte beroende av att ligga i Stockholm. Kontakterna mellan vattenfallsstyrelsen och lokalförvaltningen kan knappast sägas i och för sig motivera samma förläggningssort. Övriga lokalförvaltningar är ej centraliserade till huvudstaden.

De affärsmässiga förbindelserna synes inte heller kräva en lokalisering till Stockholm av lokalförvaltningen för Älvkarleby kraftverk. Några större svårigheter torde inte behöva uppstå vid en förflyttning till annan ort inom förvaltningens område.

Lokaliseringsutredningen föreslår, att huvudkontoret i lokalförvaltningen för Älvkarleby kraftverk lokaliseras till ort utanför Stockholm. Flera orter inom förvaltningens område kan härvid komma ifråga. Den nya förläggningssorten bör vara geografiskt väl placerad och ha goda kommunikationer. Skäl talar för att anknytning sökes till område, där förvaltningens verksamhet är mera omfattande.

AVDELNING D

AVULSING D

Organisationsfrågor

Utredningen angående näringslivets lokalisering redovisade i sitt betänkande (SOU 1951:6) en del synpunkter på behovet av en särskild organisation för lokaliseringsverksamheten och fann en sådan nödvändig. Verksamheten skulle enligt utredningens förslag bedrivas dels genom ett centralorgan, dels genom särskilda länsorgan. Organisationens uppgift skulle vara att leda en lokaliseringpolitisk utrednings- och försöksverksamhet.

I betänkandet anfördes i denna fråga bl. a. följande.

Det centrala organet skall övertaga och utveckla den centrala rådgivning i lokaliseringsfrågor, som för närvarande bedrivs av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med industriens produktionsråd. Det skall verka för att statens egna verksamheter bedrivs och förläggas så, att de gynna en utveckling av näringslivet, som står i överensstämmelse med den lokaliseringpolitiska målsättningen. Detta kräver bl. a. en samordning av olika statliga myndigheters beslut i frågor av betydelse för näringslivets lokalisering. Lokaliseringsorganet skall vidare ha ansvaret för de utredningar och slutsatser i lokaliseringpolitiska frågor, som kunna erfordras för den översiktliga bebyggelseplaneringen och den regionala jordbruksplaneringen. Detta är särskilt viktigt då de centrala organ, som närmast ha hand om ledningen och översynen av denna planering för närvarande sakna expertis för att bedöma lokaliseringpolitiska frågor. Härutöver skall lokaliseringsorganet söka intensifiera och samordna utrednings- och forskningsverksamhet i lokaliseringsfrågor.

Utredningen har diskuterat följande alternativ för lokaliseringsmyndighetens organisation, (1) en beredning inom Kungl. Maj:ts kansli, (2) lokaliseringpolitikens förläggning till arbetsmarknadsstyrelsen eller byggnadsstyrelsen, (3) inrättandet av ett självständigt ämbetsverk för bebyggelseplanering och lokaliseringspolitik samt (4) en fristående nämnd. Av dessa alternativ har utredningen stannat för en fristående nämnd (statens lokaliseringsnämnd). Det avgörande argumentet har härvid varit att en dylik organisationsform ger möjligheter att starta en försöksverksamhet i begränsad skala, samtidigt som denna verksamhetsform bättre än någon annan möjliggör en smidig anpassning efter föreliggande eller uppkommande arbetsuppgifter. Lokaliseringsnämnden föreslås skola bestå av en ordförande samt det antal ledamöter, som Kungl. Maj:t bestämmer — förslagsvis sex personer. I nämnden bör ingå representanter för näringslivet. För att garantera samarbete med byggnadsstyrelsen och förhindra dubbelarbete och kompetenstvister föreslår utredningen, att chefen för byggnadsstyrelsen eller chefen för styrelsens planavdelning obligatoriskt skall ingå i lokaliseringsnämndens styrelse. Experter på arbetsmarknads-, jordbruks-, försvars- och trafikekonomiska frågor bör finnas inom nämnden eller såsom särskilt tillkallade sakkunniga. Till lokaliseringsnämnden skall vara knutet ett kansli. Det förutsättes, att kansliet

startar i begränsad skala för att sedan successivt utbyggas i den takt, som kan komma att fordras av verksamhetens tillväxt. Fullt utbyggt beräknas det centrala lokaliseringsorganet draga en årskostnad av cirka 270.000 kr.

Som nämnts måste en icke oväsentlig del av det praktiska lokaliseringspolitiska arbetet bli förlagt till *länsorgan*. De riktlinjer, som centralt skola uppdragas för lokaliseringspolitiken, måste bygga på material och önskemål från länen men kunna icke annat än i vissa specialfall innebära en precisering av olika utvecklingsalternativ för varje län. Det måste ankomma på ett särskilt länslokaliseringorgan att på grundval av de utredningar och den planering, som utföres inom länet, precisera riktlinjerna för lokaliseringspolitiken inom länet. Detta arbete måste givetvis ske i samarbete med det centrala organet.

Med hänsyn till den avgörande betydelse, som enligt utredningens uppfattning lokaliseringsplaneringen får för annan planering inom länet, blir samordningen mellan dessa verksamheter och lokaliseringsplaneringen länsorganets kanske viktigaste uppgift. Länsorganet kommer att i lokaliseringsfrågor bli ett koordinationsorgan för planering inom länet.

Utredningen har kommit till den slutsatsen, att endast länsstyrelsen kan komma ifråga som lokaliseringsorgan för länets del. Länslokaliseringorganet bör emellertid vara sammansatt så, att såväl näringslivet som kommunerna få inflytande på lokaliseringspolitiken. Detta är icke möjligt med länsstyrelsens nuvarande organisation. Om länsstyrelsen får den organisation, som föreslagits av länsstyrelseutredningen, kan detta önskemål tillgodoses. Genomföres icke länsstyrelseutredningens förslag eller uppskjutes genomförandet av detta förslår utredningen att till länsstyrelsen knytes ett expertråd eller en kommitté med tills vidare uteslutande rådgivande funktioner och med uppdrag att under landshövdingens ledning och i samarbete med planberedningen inom länsstyrelsen handlägga lokaliseringsfrågorna. Bland experterna skola finnas representanter för landstinget och ev. landstingsfria städer samt representanter för företagare och anställda inom näringslivet. Utredningen framhåller vidare att det inom länsstyrelserna måste finnas en tjänsteman med statistisk eller ekonomisk utbildning, som kan ägna sig åt lokaliseringsfrågor.

De organisatoriska förslag, som framlades av utredningen angående näringslivets lokalisering, kom icke att genomföras men torde ändå ha medverkat till ökade lokaliseringspolitiska insatser från samhällets sida. Bl. a. utbyggdes arbetsmarknadsstyrelsens organisation för utredning och rådgivning i lokaliseringsfrågor.

En utgångspunkt för lokaliseringsutredningens arbete har varit, att sådan statlig verksamhet som utan större olägenhet kan bedrivas utanför Stockholms-området, bör omlokaliseras. Utredningen har kommit till den uppfattningen att utflyttning beträffande en mycket stor del av de statliga myndigheterna m. m. i huvudstaden endast är möjlig i ett större sammanhang och under beaktande av bl. a. ömsesidigt samarbetsbehov. Skulle statsmakterna stanna för en sådan målsättning — dvs. skapandet av ett nytt administrativt centrum — erfordras, som utredningen tidigare framhållit, ett fortsatt undersöknings- och planeringsarbete av icke obetydlig omfattning. För andra verksamhetsgrenar åter föreligger enligt utredningens mening möjligheter till separata omlokaliseringar, därvid andra fak-

torer än sambandet med statlig förvaltning i övrigt bör vara avgörande för valet av lokaliseringsort. Den indelning, som utredningen sålunda gjort, kan emellertid icke en gång för alla anses given. Ändrade organisatoriska förutsättningar eller arbetsrutiner bör alltid medföra en omprövning av vederbörande verksamhets lokalisering. Därest statsmakterna fortsättningsvis vill bevaka möjligheterna till utflyttning av sådana särpräglade verksamhetsgrenar torde en särskild organisation härför vara nödvändig.

Inledningsvis har lokaliseringsutredningen pekat på decentraliseringen som en väg att uppnå en effekt likartad den man eftersträvar genom utflyttning av statlig verksamhet från Stockholms-området. Både decentraliseringsfrågorna och lokaliseringsfrågorna måste fortlöpande bevakas om den framtida verksamheten skall kunna bli effektiv och konsekvent.

Lokaliseringsutredningen har kommit till den bestämda meningen, att ett särskilt organ erfordras för en planmässig handläggning av lokaliserings- och decentraliseringsfrågorna. Utredningen har haft samråd med kommittén för näringslivets lokalisering, vilken i berörda hänseenden gett uttryck åt samma uppfattning. Kommittén har funnit det önskvärt med en samordnande verksamhet inom Kungl. Maj:ts kansli och framhåller i sitt betänkande (SOU 1963:58) bl. a. följande:

På sätt redogörelsen för de samhälleliga planeringsuppgifterna inom statlig förvaltning utvisar behöver flertalet av de där omnämnda ämbetsverken i sin planeringsverksamhet ta hänsyn till förhållanden, som berör näringsliv, sysselsättning och befolkning. De skilda ämbetsverkens ställningstaganden grundas därvid ej sällan på ett icke enhetligt material. Detta torde främst bero på en otillräcklig samordning inom den statliga förvaltningen vid insamlandet av grundmaterialet. En ändamålsenlig lokaliseringsplanering förutsätter att dylika brister undanröjs.

Ett beslut om en mera aktiv lokaliseringspolitik samt en förstärkning av det centrala och de regionala lokaliseringsorganen torde säkerligen innebära, att de lokaliseringspolitiska synpunkterna i ökad omfattning kommer att beaktas i samhällsplaneringen och att samarbetet mellan de planerande myndigheterna underlättas. Detta är emellertid icke tillräckligt för att ernå den nödvändiga koordineringen särskilt av de uppgifter, som rör planeringen av investeringar i samhälleliga serviceanläggningar. En samordning bör åvägabringas även på departementsnivå. Där bör nämligen förefinnas den bästa överblicken beträffande investeringsbehoven av samhällelig service samt även i fråga om de olika departementens och verkens förutsättningar att tillgodose dessa behov. En sådan samordning skulle utgöra den bästa garantin mot att en bristande planering på ett område icke fördröjer utvecklingen inom andra viktiga delar av den samhälleliga serviceverksamheten.

En samordning av planeringsfrågorna i Kungl. Maj:ts kansli skulle också underlätta vidtaganden av sådana ändringar i ämbetsverkens planering, som kan påkallas av lokaliseringspolitiska skäl. Vidare skulle en verksamhet av detta slag på departementsnivå vara av stor betydelse vid behandlingen av lokaliseringsorganets förslag till åtgärder i syfte att förbättra de allmänna förutsättningar för

näringslivet inom områden, där en expansion av olika anledningar anses erforderlig.

Med hänsyn till det anförda har kommittén kommit till den uppfattningen, att en personell förstärkning på departementsnivå erfordras för lokaliseringsfrågorna. Kommittén har ej funnit skäl att ytterligare precisera sitt förslag rörande förstärkningen för lokaliseringsärenden. Kommittén vill dock understryka, att åtgärder i organisatoriskt hänseende är ofrånkomliga och att lokaliseringsfrågornas handläggande förutsätter en departemental arbetsenhet med auktoritativ ställning. Slutligen må framhållas, att kommittén i enlighet med det sagda förutsätter en bestämmelse av innebörd, att ärenden av betydelse från lokaliseringssynpunkt alltid skall handläggas i samråd med chefen för det departement, under vilket det centrala lokaliseringsorganet hör.

Lokaliserings- och decentraliseringsproblemen inom den statliga sektorn är så omfattande och betydelsefulla, att lokaliseringsutredningen funnit sig böra ytterligare utveckla sina synpunkter på organisationsfrågorna m. m.

Under det fortlöpande arbetet har lokaliseringsutredningen haft att avge en mångfald remissutlåtanden i anledning av offentliga utredningar inom olika områden av den statliga verksamheten. Utredningen har härvid kunnat konstatera hurusom förslag till organisatoriska förändringar kan i grund ändra lokaliseringsförutsättningarna. Exempel härpå finns i ett stort antal.

Nya statliga verksamhetsgrenar kommer att växa fram och gamla kommer att ändra karaktär och form. Om man i samband härmed vill bevaka möjligheterna att få verksamheten lokaliserad annorstädes än i Stockholmsområdet erfordras ett särskilt organ och det synes naturligt, att detta även bevakar decentraliseringsfrågorna.

De förslag och rekommendationer, som lokaliseringsutredningen framför i detta betänkande, innebär — i den mån de föranleder principbeslut av statsmakterna — att ett fortsatt utredningsarbete blir nödvändigt. Såsom redan framhållits skulle ett principbeslut rörande en stor utflyttning från Stockholmsområdet föranleda ett mycket omfattande utredningsarbete på skilda områden. Vid beslut om utflyttningar i enlighet med övervägandena i avdelningarna B och C torde det nödvändiga utredningsarbetet kunna begränsas till mera praktiskt betonade undersökningar beträffande lämpliga orter och utflyttningarnas genomförande. Det här diskuterade organet för handläggning av statliga lokaliseringsfrågor torde vara ett naturligt forum även för ett sådant utredningsarbets uppläggning och sammanhållning.

I likhet med kommittén för näringslivets lokalisering har utredningen övervägt olika organisationsmöjligheter.

Inrättande av ett särskilt ämbetsverk för lokaliserings- och decentraliseringsfrågor kan vara en möjlighet. Av flera skäl torde dock detta alternativ icke vara lämpligt.

Lokaliserings- och decentraliseringsfrågorna kan också anknytas till ett

redan bestående ämbetsverk. Härvid torde antingen statskontoret eller arbetsmarknadsstyrelsen kunna ifrågakomma. Alternativet kan dock antagas lida av den svagheten, att varken statskontoret eller arbetsmarknadsstyrelsen i nuläget torde kunna få en fullständig överblick över frågorna. Vidare har såväl detta som föregående alternativ den nackdelen, att ett ämbetsverk på detta område skulle handlägga kontroversiella angelägenheter som berör såväl sidoordnade myndigheter som — i princip — verket självt. Det kan under sådana omständigheter vara vanskligt för vederbörande verk att med tillräcklig auktoritet göra erforderliga avvägningar.

En tredje möjlighet synes vara att lokaliserings- och decentraliseringsfrågor avseende statlig verksamhet beredes inom något av statsdepartementen. Inom ifrågavarande departement måste då byggas ut en särskild arbetsenhet. Som framgått av det föregående har kommittén för näringslivets lokalisering funnit, att samordningen av lokaliseringsärendena inom Kungl. Maj:ts kansli gör organisatoriska åtgärder på departementsnivå ofrånkomliga. Lokaliseringsfrågornas handläggande förutsätter enligt kommittén en departemental arbetsenhet med auktoritativ ställning.

Lokaliseringsutredningen har efter ingående prövning och efter samråd med kommittén för näringslivets lokalisering kommit till den uppfattningen, att det sistnämnda alternativet bör förordas.

Det departement, som bör handlägga lokaliseringsfrågorna, synes vara inrikesdepartementet, vilket efter den 1 juli 1963 erhållit en central ställning i planeringshänseende. Utredningen anser att särskild expertis bör knytas till departementet såsom en rådgivande nämnd.

Den personalorganisation, som kommer att erfordras, måste givetvis bestämmas med hänsyn till arbetsuppgifterna på såväl det statliga som det enskilda området.

Reservation av ledamoten Brodd

1. *Principiella synpunkter på utflyttning*

Vid en på basis av utredningens undersökningar gjord bedömning av i vilken mån fördelarna rent principiellt överväger nackdelarna vid en omfattande utflyttning av centrala statliga verk kommer jag med i det följande anförda motiv fram till en från majoritetens uppfattning avvikande slutsats.

Beträffande de tre faktorer som kan sägas utgöra fördelar när man bedömer denna fråga, nämligen avlastning från Stockholms-området, »differentiering av näringsstrukturen i olika delar av landet» samt en ökad militär beredskap, vill jag anföra följande.

Beträffande den första punkten, »*avlastning från Stockholms-området*», kan anföras att ett minskat tryck på byggnadsresurserna m. m. i Stockholm i och för sig är önskvärt. En sådan önskan bör dock enligt min mening icke tillfredsställas genom att man slår sönder den centrala statliga förvaltningen. Att i enlighet med utredningens förslag i avdelningarna A och C tillsamman tagna söka flytta ut cirka $\frac{2}{3}$ av centralförvaltningen vore ett i hög grad urholka Stockholm som huvudstad. Om man vill genomföra så omfattande åtgärder av detta slag, bör regering och riksdag också inbegripas i en aktion. Enligt direktiven är det dock underförstått, att Stockholm allt framgent skall vara Sveriges huvudstad.

Det kan visserligen sägas, att trängseln i ett växande Stor-Stockholm är besvärande. Utvecklingen kan dock bedömas efter hand ske mer plan enligt och under kontroll. Åtgärder för samplanering och samordning av resurserna inom kommunerna i Stor-Stockholm har redan vidtagits och samarbetet avses fortsätta i intensifierad grad. Bland åtgärder för att skapa ett välfungerande Stor-Stockholm märkes fortsatt utbyggnad av tunnelbanesystemet åt nordväst, nordost, öster och sydost samt nya trafikleder för biltrafiken, inklusive broar, som ger bättre förbindelser mellan förorterna och Stockholms centrala delar. Åtskilliga sådana trafik- och stadsbyggnadsprojekt har realiserats, sedan lokaliseringsutredningen tillsattes, och andra har påbörjats. När därtill nya ytterområden (bl. a. Järvafältet) efter hand exploateras och får goda kollektiva förbindelser, ökar möjligheterna att erhålla en harmonisk utveckling inom regionen. Statsmakterna har i slutet av år 1963 tagit nya initiativ bl. a. för att lösa trafikfrågorna.

Ifråga om arbetslokaler är situationen f. n. icke gynnsam, men den kan

förbättras, *dels* genom att staten byter markinnehav i för förvaltningsändamål icke lämpliga områden mot mer fördelaktiga lägen i innerstaden, *dels* genom att vissa ytterområden utnyttjas för uppförande av förvaltningscentra. I kapitel 5 har omnämnts möjligheterna att anlägga ett eller flera sådana centra på Järvafältet. Vid den slutliga planeringen av detta område synes dessa möjligheter böra utnyttjas.

Etablering av högskoleenheter för 5 000—10 000 studenter i en ny universitetsstad i Mellan-Sverige kan för övrigt innebära avlastning av Stockholmsområdet i en utsträckning som kan jämföras med en utflyttning av verk med motsvarande antal anställda.

Beträffande det andra motivet, »*differentieringen av näringsstrukturen i olika delar av landet*», bör erinras om följande. Utredningens undersökningar omfattar bl. a. modellstudier för lokalisering — enligt olika kombinationsalternativ — av den centrala statliga administrationen till en »*melansvensk förvaltningsregion*», som sträcker sig från Lidköping—Skara i väster till Stockholm i öster via Örebro—Nora—Lindesberg och Motala—Vadstena. Enligt min mening medför varje extremt spridningsalternativ så stora nackdelar (se det följande), att ett sådant projekt inte är realistiskt. Landets övriga regioner, t. ex. Norrland, erhåller f. ö. inte någon stimulans genom här diskuterade utflyttningsåtgärder men får försämrade kontaktmöjligheter med en centralförvaltning som är uppsplittrad. Den stimulans, som från samhällsekonomiska utgångspunkter bedömes lämplig för vissa regioner, bör ges i annan form.

Det tredje huvudmotivet för utflyttning som förebragts, nämligen att vissa verk av *försvarspolitiska skäl* borde flyttas ut från Stockholmsområdet, har också minskat i betydelse, genom att den s. k. långsiktssberedskapen satts i första rummet (se kapitlet 6 och 9). De krav som långsiktssberedskapen ställer på den centrala förvaltningen i detta hänseende är snarast, att denna bör vara samlad i en enda region.

De skäl för utflyttning som framförts är sålunda, enligt min bedömning, inte hållbara i sådan utsträckning att de kan ligga till grund för omfattande och genomgripande förslag.

En mängd *avigsidor av utflyttning* är också påtagliga. En odiskutabel och mycket kännbar nackdel vid utflyttning av centrala verk består i att möjligheterna till snabba direktkontakter med departementen, riksdagens organ, de i huvudstaden lokaliserade centrala förvaltningarna samt näringslivets och arbetsmarknadens organisationer går förlorade. En sådan kontakt har särskild betydelse för de centrala verk, styrelser och företagsledningar, som har en landsomfattande egen lokalförvaltning (typ: kommunikationsverken och domänstyrelsen) eller på annat sätt utför en ledande och/eller inspekterande verksamhet vis-à-vis ett landsomfattande system av förvaltningar (typ: lantbruksstyrelsen eller socialstyrelsen) och som i denna sin verksamhet är det förmedlande organet gentemot de nämnda institutio-

nera i huvudstaden. Kontaktverksamheten sker i mycket stor utsträckning i form av konferenser, sammanträden och andra personliga sammanträffanden.

Utredningen har fått sådana problem belysta, *dels* vid sin specialundersökning av möjligheterna att flytta ut de militära staberna och förvaltningarna samt vissa rent civila verk som har ett omfattande samarbete med de militära myndigheterna (undersökningen har kortfattat redovisats i kapitel 6), *dels* vid en allmän enkät om kontaktfrekvens och kontaktbehov, vilken omnämnes i kapitel 2. I kapitel 18 redovisas utan frekvenstal de olika behov av direkta kontakter som verken inom avd. B bedömer som nödvändiga. De undersökta institutionerna har framhållit, att en uppsplittning av den centrala förvaltningen skulle medföra mycket stora nackdelar i form av resor i en omfattning som knappast kan överblickas samt en försening av arbetsuppgifternas utförande och i många fall en försämring av arbetsresultaten genom en — trots resorna — minskad direktkontakt med organ, med vilka samverkan är nödvändig. Den uppfattning, som framförts från försvarsledningens sida och som när det gäller de militära förvaltningarna har accepterats av utredningen (kapitel 6), kan i stort sett tillämpas på de civila administrationsorganen eller grupper av sådana. Det torde sålunda icke finnas någon civil »grupp» som kan arbeta fristående från den övriga förvaltningen. *Det har nämligen visat sig att det råder en korssamverkan i form av ett finmaskigt nät av kontakter, vilket innebär att vid varje flyttning som företages, det utflyttade organet kommer att få försämrade kontaktmöjligheter med ett stort antal organ, som det skall samarbeta med. Därtill kommer att vissa personer på grund av sina specialkunskaper måste kunna anlitas som experter inom olika myndigheter, vilka då lämpligen bör vara förlagda till samma plats.*

Om man ser kontaktfrågan från näringslivets utgångspunkt, måste det innebära en klar nackdel om dess topporganisationer, som är belägna i landets huvudstad, icke har tillgång till snabb direktkontakt med huvudparten av den centrala statliga förvaltningens organ. För de ansvariga i olika lokala och kommunala organ vore det också en nackdel om inte centralförvaltningen är samlad till en region.

Överhuvudtaget har majoriteten i sin behandling av kontaktfrågorna enligt min mening anlagt ett alltför abstrakt betraktelsesätt och därför helt undervärderat fördelarna av snabba personliga arbetskontakter och betydelsen för utomstående organ att för olika former av kontakt och samarbete ha den statliga centralförvaltningen samlad. — Kontaktbehovet kan genomgående beräknas vara större än som framkommer av de uppgifter om frekvenser m. m. som står till buds.

Från *personalsynpunkt* är det ett starkt intresse, att verk och företag icke flyttas utan att mycket tungt vägande skäl föreligger. Flertalet av den här berörda personalen har sökt sig till Stockholm och en central

myndighet för att komma i åtnjutande av de fördelar i fråga om service, kulturinrättningar och differentierad verksamhet, som storstaden erbjuder, medan de samtidigt accepterar vissa nackdelar i form av »trängsel». De anställda har utgått från att deras arbetsplatser icke skall omlokaliseras och de själva ställas inför en tvångssituation. Det har visat sig vid tidigare undersökningar angående personalens villighet att följa med ett till utflyttning föreslaget statligt verk (bl. a. vattenfallsstyrelsen), att det helt övervägande antalet sagt sig icke kunna eller vilja medfölja. Motsvarande gäller för privata företag i motsvarande situation (t. ex. Stal-Laval).

För de berörda institutionerna kan »avhopp» från personalens sida visserligen i många fall sägas vara en nackdel av övergångsnatur, men svårigheterna skulle icke desto mindre bli starkt kännbara för många verk och företag.

De här påvisade nackdelarna understryker min uppfattning att utflyttning av statliga verk i princip icke är ett lämpligt medel för att uppnå de nämnda målen, avlastning av Stockholms-området, differentiering av näringslivet i andra delar av landet och en ökad militär beredskap.

2. Ett exempel på omfattningen av direkta kontakter

Det är självfallet i en reservation som denna uteslutet att gå igenom alla de verk som har ett stort behov av kontakter och för vilka fördelarna av en fortsatt förläggning till huvudstadsområdet är uppenbara samt en utflyttning skulle medföra stora svårigheter. Som exempel vill jag anföra domänstyrelsen, från vars arbete jag har personlig erfarenhet. Exemplet ger belysning åt frågan och materialet är typiskt för hela den kategori verk som ha att leda eller inspektera en landsomfattande organisation, d.s.v. ett stort antal av de verk som upptagits under avdelningarna A och B.

Domänstyrelsen har i svar på en skrivelse från lokaliseringsutredningen uppgivit att *behov av personligt samarbete* i form av sammanträde eller motsvarande erfarenhetsmässigt föreligger minst en gång i månaden med nedanstående myndigheter och institutioner i Stockholm. Den ungefärliga kontaktfrekvensen har också angivits.

Statliga myndigheter och institutioner med vilka föreligger en kontaktfrekvens av minst en gång i månaden

Kontaktfrekvens
(antal per år, ca)

Skogshögskolan	150
Skogsstyrelsen	120
ASSI	90
Departementen	80
Rikets allmänna kartverk	75
Lantmäteristyrelsen	70
Militära myndigheter	70
Vattenfallsstyrelsen	55
Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen	55

Byggnadsstyrelsen	55
Lantbruksstyrelsen	50
Sveriges Radio	50
Skogs- och Lantbruksakademien	50
Arbetsmarknadsstyrelsen	40
Tekniska Högskolan	40
Fonden för skoglig forskning	40
Olika statliga utredningar	40
Kammarkollegium	30
Statens personalbostadsdelegation	25
Arbeterskyddsstyrelsen	20
Viltforskningsrådet	20
Riksdagen och dess verk	20
Riksrevisionsverket	20
Statens Järnvägar	15
Statens fritidsnämnd	15
Bostadsstyrelsen	15
Generalstabens litografiska anstalt	12
Sötvattenslaboratoriet	12
Gymnastiska centralinstitutet	12
Riksantikvarieämbetet	12
Standardiseringskommissionen	12
Summa:	1 370

I övrigt förekommer kontakt med en mängd institutioner mindre än en gång i månaden. Hit hör bl. a. följande institutioner och organisationer.

	Antal per år, ca
Statskontoret	9
Fångvårdsstyrelsen	5
Riksmuseet	5
Kommerskollegium	5
Statens väginstitut	4
Vetenskapsakademien	4
Generalpoststyrelsen	3
Medicinalstyrelsen	3
Statens Brandinspektion	3
Delegationen för pensionsutbetalning	3
Övriga	12
Summa:	56

Enskilda företag och organisationer etc. med vilka föreligger en kontaktfrekvens av minst en gång i månaden	Kontaktfrekvens (antal per år, ca)
Leverantörer	500
Byggnadsfirmor och företag inom byggnadsbranschen	300
Arbetsstudieorganisationerna (SDA och MSA)	150
Tillverkare av skogsbruks- och utbildningsmateriel	130
<i>Pressen:</i>	
Fackboksföretag och enskilda journalister	150
Tidningarnas telegrambyrå (TT)	55
Filmföretag och bildbyråer	40
Stockholms dagstidningar	25
Fack- och veckopress	25
Publicistklubben och övriga pressorganisationer	20
Föreningen Public Relations	15

Arbetsgivareorganisationer:

Svenska Lantarbetsgivareföreningen	70
Föreningen Skogsbrukets Arbetsgivare*	70

Arbetstagarorganisationer:

Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF)	25
Svenska Skogsarbetareförbundet, Gävle*	20
Sveriges Arbetares Centralorganisation, Gävle*	20
Statsjägmästarnas förening och övriga SACO-organisationer, Statstjänstemannaförbundet och övriga TCO-organisationer, Statstjänstemännens Riksförbund	95

Övriga organisationer och företag:

Svenska Skogsvårdsföreningen, Norrlands Skogsvårdsförbund och Sveriges Skogsägareförbund	70
Virkesköpare och virkesköpareorganisationer	40
Vägentreprenörer och vägmaskinleverantörer	40
Personaladministrativa rådet	40
Svenska Naturskyddsföreningen	40
Skogsbrukets Motortransportkommitté	35
IBM	35
Sveriges Skogsägares Riksförbund	30
Svenska Jägarförbundet	30
Konsultfirmor	30
Föreningen Skogsbrukets Arbetarskydd	25
Föreningen Skogsträdsförädling	20
Svenska Turistföreningen och Svenska Turisttrafikförbundet	20
Nämnden för skoglig fotogrammetri	17
Samarbetsnämnden för skoglig växtförädling	16
Fiskefrämjandet	14
Sveriges Ornitologiska Förening	13
Summa:	2 220

* i samband med avtalsförhandlingar, som regelmässigt hålles i Stockholm och som sker gemensamt med arbetsgivarorganisationerna inom privata sektorn, lokaliserade till Stockholm.

Kontakt förekommer även med ett flertal företag m. m. mindre än en gång i månaden. Hit hör bl. a. följande organisationer:

	Antal per år, ca
Svenska Arbetsgivareföreningen	8
Nordisk Skogsunion	6
Skogsarbetsstudiernas Centralråd	3
Fonden för maskinteknisk forskning	3
Övriga	60
Summa:	80

Domänstyrelsen framhåller i nämnda skrivelse till utredningen, att ett avbrytande av möjligheterna till direktkontakter med företag och organ i Stockholm skulle bli särskilt allvarligt för försäljningsverksamheten, som till stor del baseras på kontakterna i Stockholm. Så är även förhållandet med inköpsverksamheten. Styrelsens inköpskontor har praktiskt taget dagliga personliga kontakter med representanter för leverantörer. Styrelsens personalbyrå är tidvis intensivt engagerad i skogsbrukets centrala avtals-

förhandlingar i Stockholm. Dessutom sker ett löpande samarbete med de där belägna arbetsgivarorganisationerna.

Styrelsen anför vidare att en utflyttning från Stockholm skulle komma att medföra allvarliga olägenheter från resesympunkt utöver alla resorna från en annan plats till Stockholm. Många av styrelsens befattningshavare har ett omfattande resprogram för fullgörande av de ledande och inspekterande uppgifterna. Efter en utflyttning skulle resorna komma att ta längre tid, då ingen plats i landet har så goda förbindelser med domänverkets samtliga skogs- och jordbruksförvaltningar som Stockholm. — Därtill bör uppmärksammas, att i landsorten bosatta personer, såsom läns- och kommunrepresentanter, skogsbolagsrepresentanter samt domänverkets kunder och arrendatorer ofta besöker styrelsen i samband med Stockholms-resor, som avser även andra kontakter.

3. Slutsatser beträffande avdelningarna A och B

Avdelning A

De i denna reservation under punkt 1 relaterade och analyserade förhållandena tillsammansantagna och främst kravet på goda funktionsmöjligheter gör, att jag *icke* kan dela majoritetens uppfattning att fördelarna uppväger nackdelarna vid en stor utflyttning och att jag *därför icke* kan ansluta mig till tanken på en utflyttning av den stora gruppen.

Avdelning B

De förhållanden som jag åberopat beträffande avdelning A utgör också skäl till att jag *icke* kan ansluta mig till en stor del av majoritetens mer konkreta förslag till utflyttning av myndigheter enligt vad som sägs under avdelning B, kapitlen 12—18. Även i detta sammanhang är det kontaktbehovet och frågan om var en institution bäst kan fullgöra sina uppgifter som varit avgörande för mitt ställningstagande. — För den typ av centrala verk, vars huvudsakliga uppgift består i att leda ett landsomfattande system av lokala organ och utföra detta genom kontaktverksamhet i huvudstaden (för exemplifiering: se under punkt 2 i det föregående), synes nackdelarna vid en utflyttning bli så stora, att jag *icke* anser mig kunna förorda att utflyttning sker. Möjligheterna till fortsatt lokalisering inom Stockholmsområdet är också goda för de grupper det här är fråga om, främst i form av ett förvaltningscentrum på Järvafältet.

Det sagda gäller i särskilt hög grad socialstyrelsen och generaltullstyrelsen samt de organ för lantbruk, skogsbruk m. m. som upptagits i »block 5» men i stor utsträckning även riksförsäkringsverket. Lantbruksgruppens fortsatta lokalisering till Stockholmsområdet betingas bl. a. av att jordbruksnäringens centrala intresseorganisationer är förlagda dit.

De tolv institutioner som enligt majoritetens förslag även anses kunna ingå i avdelning C bör enligt min mening *icke* komma ifråga för utflyttning. Bland dem som alternativt kan räknas till avdelning C, är tveksamheten från min sida om lämpligheten av en utflyttning särskilt stor beträffande riksförsäkringsverket. De föreslagna ytterligare utredningarna bör kunna ge klarhet beträffande samtliga de till denna undergrupp hänförliga institutionerna.

4. Vissa företagsledning under avdelning C

Bland de institutioner som av majoriteten föreslagits bli föremål för separata utflyttningar är det särskilt beträffande den fjärde kategorin, företagsledning, som min bedömning avviker från majoritetens. För denna kategori måste enligt min mening de företagsekonomiska bedömningarna vara helt avgörande. Förutsättningar måste föreligga för att företaget som helhet skall kunna ledas på det mest effektiva sättet och de för ledningens verksamhet nödvändiga kontakterna med andra organ upprätthållas på ett ändamålsenligt sätt.

Här skall närmare beröras lokaliseringen av domänstyrelsen samt ASSI:s och LKAB:s huvudkontor.

Beträffande *domänstyrelsen* har under punkt 2. i det föregående redan redovisats material, som gör att jag helt vill avvisa varje tanke på utflyttning. Dock må följande tilläggas.

Mot tanken att förlägga domänstyrelsen till Norrland — vilket närmast synes vara majoritetens principiella inställning — talar *dels* att 45 % av hela antalet revir ligger söder om Dalälven och att jordbruksdomänerna, som förvaltas av styrelsens jordbruksbyrå, helt är koncentrerade till södra och mellersta Sverige, *dels* att de kronoskogar, som är belägna söder om Dalälven, svarar för inte mindre än cirka 75 procent av samtliga kronoskogars avkastning. Även det övervägande antalet virkesförsäljningar — år 1960/61 cirka 72 procent — berör nyss nämnda område i södra och mellersta Sverige, dit tyngdpunkten av försäljningsbyråns arbete sålunda är förlagd.

Med hänsyn till vad nu sagts måste som ett orealistiskt alternativ avfärdas tanken, att domänstyrelsen kan förläggas till en ort inom övre eller mellersta Norrland.

Det bör också erinras om att domänverket redan nu är starkt decentraliserat. Av företagets hela personalstyrka (omfattande såväl tjänstemän som arbetare) finns i styrelsen endast cirka 3 procent. I styrelsen är endast företagsledningen och vissa specialister placerade.

Domänstyrelsen, som är en institution av karaktären företagsledning med

stab, är enligt min mening ett typfall för en kategori för vilken följande passus från direktiven bör gälla: »Det synes självklart att en lokalisering till orter utanför huvudstaden inte bör väljas om nackdelarna för staten och allmänheten överväger fördelarna».

Liknande blir min bedömning beträffande *ASSI:s huvudkontor*. Bolagets industriella verksamhet fördelar sig på två stora industrigrupper, belägna omkring 100 mil från varandra, den ena i Norrbotten med cirka 2 200 anställda, den andra i Mellan-Sverige med cirka 1 300 anställda.

Företagets huvudkontor, bestående av 160 personer fördelade på avdelningar för inköp och försäljning, personal- och ekonomiförvaltning samt tekniska frågor, bör vara lokaliserat till den plats, där kontakterna mellan företagets olika verksamheter internt och externt maximalt underlättas. Det framtida förhållandet till domänstyrelsen blir av väsentlig betydelse. Utredning pågår om möjligheterna till någon form av samgående. Kontakterna med domänstyrelsen synes för framtiden böra vägas in snarare som interna än som externa kontakter och de två företagen bör ses i ett sammanhang. För domänstyrelsen har jag i det föregående funnit Stockholmsområdet vara den utan tvekan lämpligaste lokaliseringsorten, vilket alltså bidrar till min bedömning, att *ASSI:s huvudkontor* också bör ligga där. För *ASSI:s* övriga interna kontakter framstår Stockholm likaledes som den lämpligaste platsen för företagsledningen, eftersom man där totalt sett har de bästa kommunikationerna till de egna industrierna, belägna i så skilda delar av landet som Norrbotten och Bergslagen.

Detsamma gäller de externa kontakterna. Till uppemot 80 procent arbetar bolaget på export. Vid en flyttning skulle det sannolikt visa sig nödvändigt att ett försäljningskontor bibehålles i Stockholm; försäljningen av produkterna från Mellan-Sverige bör icke skötas från en ort i Norrbotten, och ej heller bör försäljningen av Norrbottens-produkterna utföras från en plats i Bergslagen. Detta gäller även för försäljningen inom landet. De externa kontakterna har därför också sin naturliga gemensamma punkt i Stockholm.

Enligt min uppfattning blir sålunda, vid en samlad bedömning, Stockholmsområdet den lämpligaste lokaliseringsorten för de två nu separata — men i framtiden sannolikt närmare förbundna — företagsledningarna, domänstyrelsen och *ASSI:s huvudkontor*.

Det viktigaste skälet för lokaliseringen av *LKAB:s huvudkontor* till Stockholm är de rådande försäljnings- och skeppningsförhållandena. Det av *LKAB* och Grängesbergsbolaget gemensamt ägda försäljningsbolaget *AB Malmexport* är närmast att betrakta som ett expedierande och verkställande organ, medan försäljningsbeslut fattas av de båda moderbolagen för sig. Överläggningar mellan de tre företagen sker praktiskt taget dagligen.

Det antal personer som tjänstgör vid *LKAB:s huvudkontor* uppgår till sammanlagt 78 personer, vilket endast utgör en procent av företagets totala personalstyrka, cirka 7 500 personer, varav cirka 1 500 tjänstemän. *LKAB*

är därför närmast ett exempel på sådan långt driven decentralisering som från lokaliseringpolitiska synpunkter kan vara önskvärd.

En förflyttning av huvudkontoret skulle enligt uppgift från LKAB inte medföra någon nämnvärd minskning av personalen i Stockholm. Försäljningsorganisationen måste uppenbarligen vara kvar i oförändrat skick. Ett stort lokalkontor bleve också nödvändigt för andra funktioner. Det skulle omfatta en inköpsavdelning, en metallurgisk avdelning för kontakt med svenskt och utländskt forsknings- och utvecklingsarbete inom området, skeppningsspecialister, ombudsmän, utrednings- och kalkylmän samt ett flertal kontaktpersoner i övrigt. För dessa tjänstemän erfordras medhjälpare av olika slag samt skrivpersonal. Totalt skulle ett Stockholms-kontor komma att bestå av 45—50 personer. En flyttning av huvudkontoret, som alltså bleve mycket av en fiktion, skulle betyda att man fick en företagsledning, som var splittrad i två enheter om vardera uppemot 50 personer, alltså en avsevärd ökning av stabspersonalen och med många funktioner dubbelrade. En sådan organisation skulle bli oklar, dyrbar och opraktisk.

En placering av en del av huvudkontoret i Norrbotten skulle icke medföra något väsentligt underlättande av de interna kontakterna, eftersom företagets verksamhet naturligen och ofrånkomligen är uppdelad på fyra olika platser med sinsemellan stora avstånd och olika verksamhetsgrenar. Däremot skulle, vilket visats i det föregående, ett försvårande av de externa kontakterna uppstå med minskad effektivitet som följd.

De erfarenheter som gjorts sedan riksdagen behandlade frågan år 1956 bekräftar att en fortsatt lokalisering till Stockholm är mest ändamålsenlig, och att en förflyttning av huvudkontoret till Norrbotten icke kan verkställas utan avsevärda nackdelar för bolaget. Några skäl som talar för utflyttning har icke framkommit efter denna riksdagens behandling. De i detta sammanhang upptagna skattefrågorna bör enligt min mening lösas i annan ordning än genom förflyttning av huvudkontoret. Inrättandet av den s. k. Norrlandsfonden är ett exempel på hur medel från LKAB:s vinst kan ställas till förfogande för bl. a. Norrbottens näringsliv.

BILAGA 1

Statliga verksamhetsgrenar inom Stockholms-området

vilka omfattades av den i direktiven anbefallda översiktliga undersökningen. (På grund av organisationsförändringar m. m. har en del av verksamhetsgrenarna sedermera ändrat karaktär, bytt namn etc.).

Justitiedepartementet:

Fångvårdsstyrelsen
Interneringsnämnden

Ungdomsfängelnsnämnden
Österbygdens vattendomstol

Försvarsdepartementet:

Försvarsstaben
Arméstaben
Marinstaben
Flygstaben
Hemvärnsstaben
Livgardesskvadronen med
Stockholms stabskompani
Försvarets förvaltningsdirektion
Försvarets civilförvaltning
Fortifikationsförvaltningen
Armétygförvaltningen
Arméintendenturförvaltningen
Marinförvaltningen
Flygförvaltningen
Försvarets sjukvårdsstyrelse
Militärapoteket
Försvarets fabriksstyrelse
Försvarets forskningsanstalt
Försvarets radioanstalt
Försvarets socialbyrå
Centrala värnpliktsbyrån
Befästningsinspektionen
Försvarshögskolan
Krigshögskolan
Flygkrigshögskolan
Svea artilleriregemente
Svea flygflottilj
Svea livgarde

Ledningen för 3. flygeskadern
Sjökrigshögskolan
Försvarets brevskola
Artilleri- och ingenjörsofficersskolan
Tygförvaltningsskolan
Infanteriets kadettskola
Arméns signalskola
Infanteriskjutskolan
Arméns skyddsskola
Intendenturförvaltningsskolan
Gymnastik- och idrottsskolan
Sjökrigsskolan
Militärpsykologiska institutet
Krigsskolan
Artilleriskjutskolan
Luftvärnsskjutskolan
Kustartilleriets skjutskola
Flygvapnets bomb- och skjutskola
Arméns fältarbetsskola
Berga örlogsskolor
Fjärde militärbefälstaben
Staben m. m. vid marinkommando Ost
Svea ingenjörregemente
Signalverkstaden i Sundbyberg
Arméns intendenturförråd i Stockholm
Roslagens flygkår
Södertörns flygflottilj
Stockholms tygstation

Socialdepartementet:

Socialstyrelsen
Arbetsmarknadsstyrelsen
Bostadsstyrelsen
Statens nämnd för byggnadsforskning

Försäkringsrådet
Riksförsäkringsanstalten
Arbetarskyddsstyrelsen
Pensionsstyrelsen

K o m m u n i k a t i o n s d e p a r t e m e n t e t :

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen	Statens meteorologiska och hydrologiska institut
Statens biltrafiknämnd	Statens geotekniska institut
Byggnadsstyrelsen	
Statens väginstitut	

F i n a n s d e p a r t e m e n t e t :

Kammarkollegiet	Mynt- och justeringsverket
Statskontoret	Riksskattenämnden
Generaltullstyrelsen	Bank- och fondinspektionen
Statistiska centralbyrån	Sparbanksinspektionen
Riksräkenskapsverket	Mellankommunala prövningsnämnden
Statens sakrevision	Kammarrätten
Statens organisationsnämnd	Konjunkturinstitutet
Kontrollstyrelsen	

E c k l e s i a s t i k d e p a r t e m e n t e t :

Matematikmaskinnämnden	Statens biografbyrå
Universitetskanslersämbetet	Garantilånenämnden
Farmaceutiska institutet	Överstyrelsen för de tekniska högskolorna
Läroanstalten för blinda, Tomtebodas	Konstfackskolan
Dövstumskolan Manilla	Gymnastiska centralinstitutet
Skolöverstyrelsen	Musikaliska akademien med musikhögskolan
Överstyrelsen för yrkesutbildning	
Studiehjälpsnämnden	

J o r d b r u k s d e p a r t e m e n t e t :

Lantbruksstyrelsen	Statens skogsforskningsinstitut
Veterinärstyrelsen	Skogshögskolan
Statens jordbruksnämnd	Fiskeristyrelsens tillsynsavdelning
Skogsstyrelsen	Fiskeristyrelsens sötvattenslaboratorium
Lantmäteristyrelsen	Statens veterinärmedicinska anstalt
Rikets allmänna kartverk	Veterinärhögskolan
Statens växtskyddsanstalt	
Statens centrala frökontrollanstalt	

H a n d e l s d e p a r t e m e n t e t :

Kommerskollegium	Försäkringsinspektionen
Sprängämnesinspektionen	Sveriges geologiska undersökning
Näringsfrihetsrådet	Statens provningsanstalt
Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor	Statens hantverksinstitut
Statens pris- och kartellnämnd	Statens institut för konsumentfrågor
Sjöfartsstyrelsen	Statens konsumentråd
Handelsflottans pensionsanstalt	Flygtekniska försöksanstalten
Patent- och registreringsverket	Statens elektriska inspektion
Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap	Statens handelslicensnämnd

Inrikesdepartementet:

Statens farmaceutiska laboratorium	Statens brandinspektion
Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar	Statens utlänningskommission
Medicinalstyrelsen	Statens institut för folkhälsan
Medicinalstyrelsens sjukvårdsberedskapsnämnd	Statens kriminaltekniska anstalt
Sinnessjuknämnden	Medicinalstyrelsens skärmbildscentral
Centrala sjukvårdsberedningen	Statens polisskola
Statpolisintendenten	Statens brandskola
Polisväsendets organisationsnämnd	Statens distriktssköterskeskola
Civildéforsvarsstyrelsen	Statens bakteriologiska laboratorium
	Statens rättskemiska laboratorium
	Statens signalskyddsmynd

Civildepartementet:

Statens pensionsanstalt	Statens avtalsnämnd
Statens lönenämnd	

Riksdagens verk:

Riksbankens sedeltryckeri

Affärsdrivande verk och företag:

Generalpoststyrelsen med	Nya System AB
Postsparbanken	AB Svenska Tobaksmonopolet
Postgirokontoret	Sveriges centrala restaurang AB
Postens industrier	Sveriges Kreditbank
Telestyrelsen	AB Vin- & Spritcentralen
Järnvägsstyrelsen	Luossavaara-Kiirunavaara AB
SJ:s huvudverkstad i Tomtebodå	AB Statens skogsindustrier
Svenska lastbil AB	AB Svenska penninglotteriet
AB Trafikrestauranger	AB Tiptjänst
Lufffartsstyrelsen	AB Atomenergi
Domänstyrelsen	AB Kurortsverksamhet
Statens reproduktionsanstalt	Vattenfallsstyrelsen
AB Industrikredit	

BILAGA 2

Den totala utflyttningsgruppen

Justitiedepartementet:

Fångvårdsstyrelsen m. fl.

Försvarsdepartementet:

Försvarsstaben	Försvarets radioanstalt
Arméstaben m. fl.	Centrala värnpliktsbyrån
Marinstaben m. fl.	Befästningsinspektionen
Flygstaben m. fl.	Väg- och vattenbyggnadskårens chefsexp.
Hemvärnsstaben	Försvarshögskolan
Livgardesskvadronen med Stockholms stabskompani	Militärhögskolan
Försvarets förvaltningsdirektion	Försvarets brevskola
Försvarets Civilförvaltning	Artilleri- och ingenjörsofficersskolan
Fortifikationsförvaltningen	Tygförvaltningsskolan
Armétygförvaltningen	Arméns skyddsskola
Arméintendenturförvaltningen	Intendenturförvaltningsskolan
Marinförvaltningen	Gymnastik- och idrottsskolan
Flygförvaltningen	Sjökrigsskolan
Försvarets sjukvårdsstyrelse	Militärpsykologiska institutet
Militärapoteket	Krigsskolan
Försvarets forskningsanstalt	Ledningen för 3. flygeskadern

Socialdepartementet:

Arbetsmarknadsstyrelsen	Arbetarskyddsstyrelsen
Socialstyrelsen	Riksförsäkringsverket m. fl.
Bostadsstyrelsen	Försäkringsdomstolen

Kommunikationsdepartementet:

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen	Statens meteorologiska och hydro- logiska institut
Statens biltrafiknämnd	Statens geotekniska institut
Byggnadsstyrelsen	
Statens väginstitut	

Finansdepartementet:

Kammarkollegiet	Kontrollstyrelsen
Statskontoret	Mynt- och justeringsverket
Generaltullstyrelsen	Riksskattenämnden
Statistiska centralbyrån	Mellankommunala prövningsnämnden
Riksrevisionsverket	Kammarrätten

Ecklesiastikdepartementet:

Matematikmaskinnämnden	Överstyrelsen för yrkesutbildning
Farmaceutiska institutet	Gymnastiska centralinstitutet
Skolöverstyrelsen	

Jordbruksdepartementet:

Statens jordbruksnämnd	Rikets allmänna kartverk
Lantbruksstyrelsen	Skogshögskolan
Veterinärstyrelsen	Statens veterinärmedicinska anstalt
Skogsstyrelsen	Veterinärhögskolan
Lantmäteristyrelsen	

Handelsdepartementet:

Kommerskollegium	Sveriges geologiska undersökning
Sprängämnesinspektionen	Statens provningsanstalt
Sjöfartsstyrelsen	Statens hantverksinstitut
Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap	Flygtekniska försöksanstalten
	Statens elektriska inspektion

Inrikesdepartementet:

Statens farmaceutiska laboratorium	Medicinalstyrelsens skärmbildscentral
Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar	Statens brandskola
Medicinalstyrelsen m. fl.	Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor
Centrala sjukvårdsberedningen	Statens bakteriologiska laboratorium
Civilt försvarsstyrelsen	Statens rättskemiska laboratorium
Statens brandinspektion	Statens kriminaltekniska anstalt
Statens utlänningskommission	Statens signalskyddsnämnd
Statens institut för folkhälsan	

Civildepartementet:

Statens personalpensionsverk

Riksdagens verk:

Riksbankens sedeltryckeri

Affärsdrivande verk och företag:

Generalpoststyrelsen med	Nya System AB
Postsparbanken	Svenska Tobaks AB
Postgirokontoret	AB Vin- och Spritcentralen
Postens industrier	Luossavaara-Kiirunavaara AB
Telestyrelsen	AB Statens Skogsindustrier
Järnvägsstyrelsen	AB Atomenergi
Lufftartsstyrelsen	Vattenfallsstyrelsen
Domänstyrelsen	Svenska Reproduktions AB

BILAGA 3

Verksamhetsgrenarnas fördelning på block inom stor resp. liten utflyttningsgrupp

	Antal anställda m. fl. ¹					
	Stor utfl.-grupp			Liten utfl.-grupp		
	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a
<i>Block 1. Försvarets ledningsorgan m. m.</i>						
Försvarsstaben	65	65	130			
Arméstaben m. m.	19	61	80			
Hemvärnsstaben		2	2			
Marinstaben	28	43	71			
Flygstaben m. m.	46	65	111			
Försvarets radioanstalt	316	129	445			
Försvarets förvaltningsdir.	5	2	7			
Befästningsinspektionen	10	—	10			
Väg- och vattenbyggnadskårens chefsexpedition	4	—	4			
Överstyrelsen för ekonomisk försvarsberedskap	43	28	71			
Civilförsvarsstyrelsen	86	47	133			
Statens brandinspektion	1	—	1			
Armén skyddsskola						
Beredskapsnämnden för psykologiskt försvaret	3	2	5			
Centrala värnpliktsbyrån	7	45	52	7	45	52
Försvarets brevskola	3	3	6	3	3	6
Militärpsykologiska institutet	8	7	15	8	7	15
Militärt serviceorgan	200	—	200	—	—	—
Sammanlagt	844	499	1 344	18	55	73
<i>Block 2. Försvarets högstskolor m. m.</i>						
Försvarshögskolan		2	2			
Militärhögskolan	52	15	67			
Artilleri- och ingenjörsofficersskolan ...	2	2	4			
Militärt serviceorgan	150 ²	—	150 ²			
Till den under resp. organ redovisade personalen kommer följande korttidstjänstgörande:						
Elever i kurser omf. minst 2 år	200	—	200			
Elever i kurser omf. minst 8 mån.	200	—	200			
Sammanlagt	604	19	628			

¹ Siffrorna avser i regel läget år 1960.

² Bedömt antal. Huvuddelen värnpliktiga. Något tiotal fast anställda.

	Antal anställda m. fl.					
	Stor utfl.-grupp			Liten utfl.-grupp		
	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a
<i>Block 3. Försvarets förvaltningar, vissa av försvarets skolor</i>						
Arméintendenturförvaltningen	83	85	168			
Armétygförvaltningen	748	368	1 116			
Marinförvaltningen	336	173	509			
Flygförvaltningen	689	257	946			
Försvarets civilförvaltning	144	141	285			
Försvarets sjukvårdsstyrelse	21	17	38			
Tygförvaltningsskolan	32	8	40			
Intendenturförvaltningsskolan						
Militärt serviceorgan						
Till den under resp. organ redovisade personalen kommer följande korttidstjänstgörande:						
Elever i kortare kurser	200	—	200			
Värnpliktiga	150	—	150			
Sammanlagt	2 408	1 051	3 459			
<i>Block 4. Försvarets organ för forskning och byggnadsverksamhet</i>						
Fortifikationsförvaltningen	341	95	436			
Försvarets forskningsanstalt	860	234	1 094			
Sammanlagt	1 201	329	1 530			
<i>Block 5. Centrala organ för lantbruk, skogsbruk, kartläggning och indelning</i>						
Statens jordbruksnämnd	67	82	149			
Kammarkollegiet	33	22	55	33	22	55
Lantbruksstyrelsen	72	65	137	72	65	137
Lantmåteristyrelsen	33	60	93	33	60	93
Rikets allmänna kartverk	258	93	351	258	93	351
Skogsstyrelsen	36	23	59	36	23	59
Statens reproduktionsanstalt	14	22	36	14	22	36
Sammanlagt	513	367	880	446	285	731
<i>Block 6. Centrala organ för arbetsmarknad, näringsliv, socialvård, socialförsäkring och arbetarskydd</i>						
Arbetsmarknadsstyrelsen ¹	230	265	495			
Arbetarskyddsstyrelsen	38	32	70	38	32	70
Bostadsstyrelsen ¹	76	123	199	—	—	—
Fängvårdsstyrelsen	53	62	115	53	62	115
Försäkringsdomstolen	10	4	14	10	4	14
Kommerskollegium ¹	72	61	133	—	—	—
Riksförsäkringsverket	252	789	1 041	252	789	1 041
Socialstyrelsen	52	204	256	52	204	256
Sprängämnesinspektionen	8	3	11	8	3	11
Statens elektriska inspektion	12	10	22	12	10	22
Utlänningskommissionen	23	182	205	—	—	—
Sammanlagt	826	1 735	2 561	425	1 104	1 529

1 Februari 1963

	Antal anställda m. fl.					
	Stor utfl.-grupp			Liten utfl.-grupp		
	Män	Kv.	S:a	Män	Kv.	S:a
<i>Block 7. Centrala organ för medicinal- och veterinärväsende med nära berörd högre utbildning och forskning</i>						
Centrala sjukvårdsberedningen	12	5	17	—	—	—
Medicinalstyrelsen m. fl.	73	126	199	—	—	—
Medicinalstyrelsens skärmbildscentral ...	16	23	39	—	—	—
Statens bakteriologiska laboratorium	119	268	387	—	—	—
Statens institut för folkhälsan	65	144	209	65	144	209
Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor	—	11	11	—	11	11
Statens kriminaltekniska anstalt	33	37	70	—	—	—
Statens rättskemiska laboratorium	16	52	68	—	—	—
Veterinärhögskolan ¹	289	64	353	289	64	353
Veterinärmedicinska anstalten	72	111	183	72	111	183
Veterinärstyrelsen	20	18	38	20	18	38
Sammanlagt	715	859	1 574	446	348	794
<i>Block 8. Centrala organ för skolväsende, statistik, beskattning och uppbörd, finansiell förvaltning och revision</i>						
Generaltullstyrelsen	100	145	245	100	145	245
Kammarrätten	91	35	126	91	35	126
Kontrollstyrelsen	40	87	127	40	87	127
Matematikmaskinnämnden	62	15	77	—	—	—
Mellankommunala prövningsnämnden ...	6	2	8	6	2	8
Riksrevisionsverket	80	102	182	—	—	—
Riksskattenämnden	14	7	21	14	7	21
Statskontoret	65	81	146	—	—	—
Statens personpensionsverk	23	66	89	23	66	89
Statistiska centralbyrån ²	155	365	520	—	—	—
Skolöverstyrelsen	94	187	281	—	—	—
Överstyrelsen för yrkesutbildning	79	125	204	—	—	—
Sammanlagt	809	1 217	2 026	274	342	616
<i>Block 9. Kommunikationsverken</i>						
Lufftartsstyrelsen	117	48	165	—	—	—
Sjöfartsstyrelsen	182	69	251	—	—	—
Telestyrelsen	1 220	551	1 771	—	—	—
Järnvägsstyrelsen	1 539	435	1 974	—	—	—
Generalpoststyrelsen (utom postbanken)	687	780	1 467	—	—	—
Sammanlagt	3 745	1 883	5 628	—	—	—
<i>Block 10. Centrala organ för civil byggnadsverksamhet samt viss teknisk forskning</i>						
Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen	332	155	487	—	—	—
Statens biltrafiknämnd	9	19	28	9	19	28
» väginstitut	64	19	83	—	—	—
» geotekniska institut	40	15	55	—	—	—
SMHI	239	172	411	—	—	—
Byggnadsstyrelsen	304	125	429	—	—	—
Sveriges geologiska undersökning	81	31	112	—	—	—
Flygtekniska försöksanstalten	159	45	204	—	—	—
Statens provningsanstalt	118	45	163	—	—	—
Statens brandskola	2	2	4	—	—	—
Vattenfallstyrelsen	1 718	573	2 286	—	—	—
Sammanlagt	3 061	1 201	4 262	9	19	28

1 Därav 150 studenter

2 Enl. preliminär beräkning i febr. 1963

Till Konungen

Genom remiss den 8 januari 1960 har lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet anbefallts avgiva utlåtande över 1955 års universitetsutrednings betänkande VI: Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle. Lokaliseringsutredningen får med anledning härav anföra följande.

Enligt direktiven skall lokaliseringsutredningen undersöka möjligheterna att flytta statlig verksamhet från Stockholmsområdet. Med hänsyn härtill kommer utredningen i sitt utlåtande att huvudsakligen uppehålla sig vid lokaliseringspolitiska synpunkter på föreliggande betänkande, därvid särskilt frågan om utbyggnaden av utbildningsresurserna i Stockholm uppmärksammas.

Universitetsutredningen har i sitt betänkande redovisat ett antal konkreta förslag till utbyggnad av nuvarande universitets- och högskolekapacitet. Därutöver har emellertid utredningen sökt beräkna den mera långsiktiga utvecklingen av tillströmningen till olika akademiska läroanstalter. Dessa beräkningar är självfallet mycket osäkra, men det förefaller som om universitetsutredningens uppskattningar gjorts alltför försiktiga. Härför synes ett flertal olika omständigheter tala. Sålunda torde det kunna antagas, att studentexaminationen kommer att öka snabbare än universitetsutredningen tänkt sig. Vidare förefaller det osannolikt, att andelen av studentåtgångar, som söker sig till akademisk utbildning, skall sjunka på det sätt universitetsutredningen förutsatt. Även om det genom olika positiva åtgärder från samhällets sida, t. ex. genom öppnande av nya utbildningsvägar, är möjligt att påverka utvecklingen, synes man ha anledning utgå från, att universitetsutredningens beräkningar rörande antalet studenter vid universitet och högskolor år 1970 måste betraktas som minimisiffror.

Redan enligt universitetsutredningens beräkningar skall antalet studerande vid universitet och högskolor år 1970 ha vuxit till cirka 53 000 från nuvarande omkring 28 000. Denna ökning skulle — mycket grovt räknat och endast angivet som ett schematiskt exempel — motsvara två nya universitet med den kapacitet, som för närvarande kan bjudas av Stockholm, landets största universitetsstad, och närmare fyra universitet av Lunds nuvarande kapacitet. I en sammanställning (sid. 426) har universitetsutredningen redovisat det beräknade antalet studerande vid högskolor och universitet år 1970, fördelade på olika platser. Enligt sammanställningen kommer antalet studerande i absoluta tal att växa kraftigast i Göteborg, cirka 7 000 studenter. I Stockholm och Lund ökar antalet med ungefär 6 000, i Uppsala med närmare 5 000 och i Umeå slutligen med endast omkring 450. I en kommentar till siffersammanställningen förklarar universitetsutredningen, att den tillsvidare kan tjäna som riktpunkt för generalplanearbetet rörande de högre läroanstalternas utbyggnad. Endast i vissa hänseenden grundar sig emellertid sammanställningen på konkreta förslag. I övrigt bedömes den av universitetsutredningen såsom en provisorisk riktpunkt, som vid behov får justeras. I vissa fall — framhåller universitetsutredningen — kan redan nu jämkningar övervägas genom att exempelvis utbyggnaden i Umeå göres kraftigare. Sammanställt med andra

av universitetsutredningen gjorda uttalanden finnes emellertid anledning antaga, att justeringar endast ansetts möjliga mellan redan befintliga universitetsstäder, medan däremot frågan om tillskapande av utbildningsanstalter i nya orter i stort sett icke synes ha på allvar prövats. Från lokaliseringsutredningens sida måste det beklagas, att så icke skett, särskilt som universitetsutredningen grundat sina beräkningar på mycket försiktiga antaganden rörande den framtida tillströmningen till universitetet. Ökar denna tillströmning utöver vad universitetsutredningen fänt sig, måste enligt lokaliseringsutredningens mening skälen för en större spridning av universitetsresurserna i lika mån växa i styrka.

Universitetsutredningen har i betänkandet redovisat visst samråd med lokaliseringsutredningen, som därvid hade tillfälle att understryka de lokaliseringspolitiska synpunkterna i samband med en utbyggnad av universitet och högskolor. Då universitetsutbildningen ej ansett sig kunna göra en avvägning på grundval av lokaliseringspolitiska överväganden, har lokaliseringsutredningen anledning att i detta sammanhang något utförligare beröra hithörande frågeställningar.

Under sitt hittillsvarande arbete har lokaliseringsutredningen på skilda sätt kunnat konstatera vilken betydelse en högre läroanstalt har, då lokaliseringsfrågor aktualiseras. Det är härvid icke enbart fråga om de enskilda befattningshavarnas fördelar av en bosättning i nära anslutning till universitetsort. Självfallet måste det nämligen för den enskilde — såväl ekonomiskt som av andra skäl — vara ett betydande intresse att ha nära tillgång till högre utbildningsresurser för barnen. Härtill kommer att det för många statliga myndigheter och företag är av stort värde med hänsyn till verksamhetens bedrivande att kunna utnyttja den expertis av olika slag, som står till förfogande vid högre läroanstalter. På samma sätt förhåller det sig självfallet, när det gäller den enskilda företagsamheten. De högre utbildningsanstalternas betydelse för lokaliseringsverksamheten i stort torde knappast kunna överskattas. Om de högre utbildningsresurserna koncentreras till ett fåtal orter, måste detta därför — såväl när det gäller statlig verksamhet som när det är fråga om enskild företagsamhet — kraftigt verka i centraliserande riktning. Detta måste i hög grad försvåra en aktiv lokaliseringspolitik. Att stimulera Stockholms-området med kraftiga universitetsutbyggnader i både Stockholm och Uppsala ter sig från lokaliseringspolitisk synpunkt särskilt olägligt och måste vara ägnat att allvarligt försvåra strävandena att genom skilda åtgärder bromsa den kraftiga befolkningstillväxten och -koncentrationen inom detta område.

Lokaliseringsutredningen har närmare granskat de skäl, som universitetsutredningen framfört för en ökning av universitetsresurserna genom utbyggnad av nuvarande läroanstalter. Såvitt lokaliseringsutredningen kunnat finna är dessa främst av två slag. Vad först gäller det ekonomiska skälet — det blir billigare att bygga ut än att bygga nytt — synes det kunna ifrågasättas, om det redovisade materialet i tillräcklig utsträckning belyser denna fråga. Det torde för bedömande av spörsmålet icke vara tillräckligt att analysera kostnaderna för själva läroanstalterna i olika alternativ. Från samhällets synpunkt torde det i lika mån vara ett ekonomiskt intresse att verkningarna på övriga allmänna investeringar klarläggas, liksom ock själva studiekostnaderna. En närmare granskning av dessa problem kan måhända ge ett annat ekonomiskt resultat än det universitetsutredningen kommit till. Det andra skälet för en utbyggnad av nuvarande resurser synes vara, att, som universitetsutredningen uttrycker det, fråga är om en kapploppning med tiden. Denna synpunkt förefaller emellertid i stort sett ha betydelse endast i de fall, universitetsutredningen framlagt konkreta förslag om åtgärder på relativt kort sikt. I övrigt, då universitetsutredningen mera framfört allmänna riktlinjer och i vissa fall t. o. m. förutsatt fortsatta undersökningar, synes argumentet om tidsnöd

spela mindre roll. Lokaliseringsutredningen, som längre fram behandlar universitetsutredningens konkreta förslag, vill därför starkt understryka behovet av att de lokaliseringpolitiska synpunkterna beaktas under det fortsatta arbetet med universitetsplaneringen på längre sikt.

Lokaliseringsutredningen vill i detta sammanhang icke underlåta att peka på det material, som står till förfogande i en av docenten Sven Godlund gjord undersökning, som fogats som bilaga till ett av särskilt tillkallad utredningsman avgivet betänkande om regionsjukvården (SOU 1958:26). Genom dessa undersökningar har redovisats alternativa möjligheter att indela landet i landsdelsregioner med skilda centralorter. Det synes kunna ifrågasättas, om icke denna undersökning eller en förnyad utredning av liknande slag bör läggas till grund för det slutliga ställningstagandet även när det gäller universitetsutbyggnaden. Många skäl torde kunna anföras för att man bör sträva efter att så långt detta är möjligt få de högre utbildningsresurserna regionalt fördelade över landet. Riktpunkten bör härvid vara att varje region får en universitetsutrustning, som är anpassad efter dess befolkningsunderlag. Det kan vara av intresse att här återge en sammanställning, grundad på Godlunds undersökning.

Region	Inv. milj. 1970	Antalet studenter		
		1970		1958
		Proportionellt	Enligt universitetsutredningen	
Stockholm	1,6	11 000	17 900	11 663
Uppsala	1,3	9 000	11 200	6 322
Umeå	0,6	4 000	600	140
Göteborg	1,3	9 000	11 800	4 661
Örebro	0,7	5 000	—	—
Malmö/Lund	1,3	9 000	11 800	5 694
Linköping	0,9	6 000	—	—
Summa	7,7	53 000	53 300	28 480

Med beaktande särskilt av att Stockholm och Uppsala är varandra så närbelägna visar siffrorna en kraftig överdimensionering av universitetsresurserna i Stockholms-området. Det finnes enligt lokaliseringsutredningens mening skäl att beakta detta icke bara när det gäller den framtida, mera långsiktiga planeringen utan även när man bedömer universitetsutredningens konkreta utbyggnadsförslag. Lokaliseringsutredningen övergår nu att närmare granska dessa.

De tekniska högskolornas utbyggnad

Universitetsutredningen har beräknat, att ett behov föreligger att utbygga de tekniska högskolornas intagningskapacitet till 1 800 studerande i mitten av 1960-talet. Ifrågavarande ökning skall enligt förslaget åstadkommas på så sätt, att dels en ny teknisk högskola tillkommer i södra Sverige och dels utbildningsresurserna förstärkes i Stockholm och Göteborg. Av skäl, som angivits i det föregående, måste det från lokaliseringsutredningens synpunkt vara av särskilt intresse att få klarlagt, huruvida den föreslagna utbyggnaden i Stockholm är nödvändig.

Enligt universitetsutredningens uppgifter uppstår icke oväsentliga problem vid ett genomförande av den föreslagna utbyggnaden av tekniska högskolan i Stockholm. Sålunda erfordras ett betydande marktillskott, som måste ställas till för-

fogande i Lill-Jansskogen. Än allvarligare framstår dock studentbostadsproblemet. På grund av att tekniska högskolan i större utsträckning än t. ex. Stockholms högskola torde draga till sig studenter från andra delar av landet, framkallar en ökning av antalet teknologer i huvudstaden större anspråk på bostadsmarknaden där. Tillgången på studentbostäder i Stockholm är helt otillräcklig. Det förefaller troligt, att studenterna kommer att tvingas ofta söka bostäder i ytterområden, som från studiesynpunkt får anses mindre välbelägna. En lösning av problemet skulle kunna vara att öka produktionen av studentbostäder. Det är allmänt bekant, att situationen i detta hänseende för närvarande är långt ifrån tillfredsställande i huvudstaden. Medan antalet studentbostäder i övriga universitetsstäder varierar mellan närmare 1 000 i Göteborg och omkring 2 000 i vardera Uppsala och Lund, finnes i Stockholm endast ungefär 500 sådana bostäder. Med hänsyn till bristen på lämplig tomtmark m. m. torde man ha anledning att vara mycket pessimistisk rörande möjligheterna att i framtiden öka produktionen av studentbostäder i huvudstaden. Samtidigt som Stockholms ställning som landets största universitetsstad ytterligare markeras, synes sålunda spörsmålet om studenternas boendemöjligheter bli allt svårare att bemästra. Enligt lokaliseringsutredningens mening talar både markfrågan och studentbostadsproblemet för att stor försiktighet iakttages vid en utbyggnad av tekniska högskolan i Stockholm.

Enligt universitetsutredningens mening är det avgörande skälet för en utbyggnad av tekniska högskolan i Stockholm, att den tekniska forskningens krav lättare tillgodoses inom ramen för utvidgade tekniska högskolor än genom inrättande av en ny sådan. Då universitetsutredningen av olika skäl dock tvingats förorda en ny högskola i södra Sverige, synes detta argument ha ett begränsat värde. Ett närmare studium av universitetsutredningens tidsplan för utbyggnaden (sid. 263 i betänkandet) synes närmast bestyrka, att det utan större olägenheter bör vara möjligt att genom snabbare utbyggnad av Chalmers tekniska högskola och under förutsättning av större resurser vid den nya högskolan, väsentlig minska utbyggnaden av tekniska högskolan i Stockholm.

Den av universitetsutredningen förordade utbyggnaden av tekniska högskolan i Stockholm synes icke kunna motiveras med hänsyn till regionala studiebehov. Lokaliseringsutredningen har tidigare framhållit vilken vikt det från allmänt lokaliseringspolitiska utgångspunkter måste ha, att universitetsresurserna ej koncentreras till ett fåtal storstäder och regioner. Denna synpunkt är särskilt framträdande, då det gäller den högre tekniska utbildningen, vars förläggning torde ha mycket stor betydelse för lokaliseringen av såväl statlig verksamhet som enskilda företag. Som ett ytterligare skäl för att begränsa tillväxten av den tekniska högskolan i huvudstaden må framhållas, att det på så sätt synes möjligt att få till stånd tre tekniska läroanstalter i landet med jämnare kapacitetsfördelning. Universitetsutredningens förslag innebär i denna del, att den nya tekniska högskolan får mindre resurser än de övriga, vilket kan leda till att högskolan av skilda skäl ej får önskvärd attraktionskraft.

Av anförda skäl har lokaliseringsutredningen kommit till den meningen, att utbyggnaden av tekniska högskolan i Stockholm bör begränsas i förhållande till universitetsutredningens förslag. I stället bör kapaciteten vid främst den föreslagna nya högskolan utbyggas i större omfattning än vad universitetsutredningen tänkt sig. En sådan omläggning av planerna synes möjlig att genomföra utan större svårighet.

De matematisk-naturvetenskapliga fakulteternas utbyggnad

Universitetsutredningen räknar med att de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna måste utbyggas avsevärt för att möta den väntade ökade tillströmningen

av studenter. Denna ökning, innebärande ungefär en tredubblin av antalet studenter under det närmaste decenniet, skall enligt universitetsutredningens förslag helt tillgodoses genom utbyggnader inom de nuvarande fyra universitetsstäderna. Först om ytterligare resurser erfordras skulle nya institutioner, förlagda till Umeå, komma i fråga.

Mot bakgrunden av vad som tidigare anförts har lokaliseringstudredningen självfallet svårt att acceptera denna princip för de matematisk-naturvetenskapliga fakulteternas utbyggnad. Det förefaller lokaliseringstudredningen som om universitetsutredningens argument, att universitetsorterna bör få en allsidig representation av olika utbildningsgrenar, närmast talar mot förslaget att uppskjuta Umeåfrågan. Sedan principen att bygga ut nuvarande läroanstalter knäsatts, torde svårigheterna att vinna gehör för nya universitetsstäder bli större. Det kan därför befaras, att Umeå — med universitetsutredningens utgångspunkter — under överskådlig tid endast kommer att förses med begränsade utbildningsresurser inom ett avgränsat studiefält. Härmed torde riskerna vara stora, att »universitetet» i Umeå ej får den ställning, som erfordras för att utbildningen där skall draga till sig lärarkrafter och studenter. Lokaliseringstudredningen finner det därför synnerligen angeläget, att frågan om en matematisk-naturvetenskaplig fakultet i Umeå ej ställs på framtiden. Tillkomsten av en sådan fakultet bör kunna leda till en mera begränsad utbyggnad av utbildningsresurserna i framför allt Stockholm, där den planerade utbyggnaden torde överstiga vad som kan motiveras av regionens behov.

Ökningen av studenttillströmningen till nu ifrågakvarande fakulteter beräknas emellertid bli av den omfattning, att det synes kunna ifrågasättas om ens tillkomsten av en Umeå-fakultet är tillräcklig. Lokaliseringstudredningen vill i detta sammanhang hänvisa till det inledningsvis förda resonemanget om behovet av en regionvis genomförd spridning av universitetsresurserna. Det synes angeläget att vid den långsiktiga planeringen av de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna detta problem uppmärksammas.

Handelshögskolornas utbyggnad

Universitetsutredningens förslag i denna del innebär bland annat att civilekonomutbildning bör komma till stånd vid universiteten i Uppsala och Lund. Närmare utredning rörande utbildningskapaciteten bör ske genom särskilda sakkunniga.

De skäl, som lokaliseringstudredningen i det föregående anför mot en ytterligare utbyggnad av tekniska högskolan i Stockholm, synes i viss utsträckning tillämpliga även när det gäller civilekonomutbildningen i huvudstaden. Det synes angeläget, att nya utbildningsanstalter på andra håll i landet ges sådana resurser, att utbyggnadsbehovet i Stockholm begränsas. Det torde vara möjligt att nå ett sådant resultat beträffande civilekonomutbildningen, vars nuvarande kapacitet i Stockholm knappast torde kunna motiveras med hänsyn till regionala behov. Om i detta fall »kapplöpningen med tiden» gör det omöjligt att undvika en ökning av kapaciteten i Stockholm, till dess de nya högskolorna kan träda i verksamhet, bör enligt lokaliseringstudredningens mening ökningen i huvudstaden genomföras endast som ett provisorium.

Behovet av samhällsvetenskapliga fakulteter och socialinstitut

Universitetsutredningens uttalanden i dessa delar ger lokaliseringstudredningen anledning ånyo understryka sin principiella inställning till fördelarna av en ökad, regionvis spridning av universitetsresurserna. Det synes mot bakgrunden härav och med hänsyn till vad lokaliseringstudredningen i det föregående anför om

de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna finnas skäl att nu utan dröjsmål taga ställning till Umeå-frågan. Tillskapas en samhällsvetenskaplig utbildning i denna stad torde därmed även större förutsättningar finnas för en norrländsk socionomutbildning. Under det fortsatta utredningsarbete i frågan, som universitetsutredningen förordat, torde hithörande frågeställningar böra allvarligt övervägas.

Särskilda utbildningsanstalter

Inom de områden i övrigt, där universitetsutredningen tänkt sig ett fortsatt utredningsarbete, synes det enligt lokaliseringsutredningens mening angeläget, att lokaliseringsfrågorna beaktas på ett annat sätt än vad som hittills skett. Det bör komma till klart uttryck, att även lokaliseringssynpunkterna bör uppmärksammas under utredningsarbetet. De samhälleliga och lokaliseringspolitiska argumenten för en ökad spridning av utbildningskapaciteten bör vägas mot de skäl, som kan finnas för en koncentration.

Slutligen vill lokaliseringsutredningen peka på att i Stockholm finnes ett antal högre utbildningsanstalter av rikskaraktär. Dessa drager till sig studenter från hela landet, vilket ställer stora krav på bland annat studentbostäder. Lokaliseringsutredningen avser exempelvis farmaceutiska institutet, veterinärhögskolan och skogshögskolan. Det kan enligt lokaliseringsutredningens mening icke anses självklart, att dessa högskolor skall ligga i huvudstaden. I en situation, då omfattande anspråk ställes på ökade lokalresurser för utbildningsändamål i Stockholm, synes det betydelsefullt, att även frågan om möjligheterna att utnyttja bestående högskolor av nu nämnt slag för andra ändamål uppmärksammas.

Sammanfattningsvis vill lokaliseringsutredningen framhålla följande.

Lokaliseringspolitiska synpunkter talar starkt för en ökad, regionvis spridning av de högre läroanstalterna. Vid den långsiktiga universitetsplaneringen bör detta beaktas och få ett klart uttryck i direktiven för det fortsatta utredningsarbetet.

Vad gäller universitetsutredningens konkreta förslag anser lokaliseringsutredningen, att dessa innebär en sådan koncentration av vissa utbildningsresurser till huvudstaden, som från lokaliseringspolitisk utgångspunkt icke kan godtagas. Stockholms-området kommer härigenom — liksom genom utbyggnaden i Uppsala — att få tillgång till en utbildningskapacitet, som är större än vad som kan motiveras med hänsyn till regionala behov.

Lokaliseringsutredningen anser, att tyngdpunkten i utbyggnaden av universitetskapaciteten bör läggas till andra landsdelar än Stockholms-området, främst Umeå, samt mellersta och södra Sverige. Utbyggnaden av Umeå universitet bör utan dröjsmål fullföljas redan i samband med den närmast förestående förstärkningen av utbildningsresurserna.

I handläggningen av detta ärende har förutom undertecknad, lokaliseringsutredningens ordförande, deltagit utredningens ledamöter ombudsmannen K. E. H. Ahldin, riksdagsmannen T. Andersson, riksdagsmannen J. A. T. Gustafsson, riksdagsmannen E. R. Hagberg, generaldirektören S. Larsson, riksdagsmannen E. Hj. Nilsson, generaldirektören B. Olsson, generaldirektören G. E. Vahlberg och ersätaren byråchefen B. R. Johansson.

Underdånigst

Lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet

Per Eckerberg

/Stig Swanstein

Stockholm den 7 mars 1960.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

I betänkandet »Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle» utgick universitetsutredningen bl. a. från att tillströmningen av studenter till Stockholms universitet skulle kunna begränsas till cirka 9 800 år 1970 och att utbyggnaden följaktligen skulle kunna dimensioneras med hänsyn härtill. På grundval av dessa beräkningar och förslag fattade riksdagen år 1960 beslut rörande Stockholms universitet. Kungl. Maj:t förordnade därefter, att universitetet successivt skulle utflyttas till Frescati-ormådet på Norra Djurgården. I januari 1962 tillsattes en programkommitté för universitetets anläggningar i Frescati med uppdrag att göra upp förslag till turordning för uppförande av nya institutioner samt att successivt upprätta förslag till program för de gemensamma anläggningarna. Med hänsyn till de förändringar, främst ifråga om studerandeantalet, som kunde ha inträffat eller bedömdes önskvärda, skulle kommittén äga att i lämplig utsträckning avvika från de tidigare förutsättningarna, vilka sålunda grundats på universitetsutredningens beräkningar.

Frescati-kommittén har funnit det nödvändigt att, med hänsyn till numera kända förhållanden, ompröva universitetsutredningens uppskattningar. Kommitténs statistiske expert har bl. a. beräknat antalet studentexamina från de allmänbildande gymnasierna åren 1962—1964 med utgångspunkt från det kända elevantalet hösten 1961. För åren 1965—69 har han räknat antalet examina lika med examinationen 1964 och stödjer sig därvid på en nyligen av lärarutbildningssakkunniga och arbetsmarknadsstyrelsen framlagd lärarprognos. Dessa beräkningar synes visa, att tillströmningen till Stockholms universitet blir avsevärt större än som förut-sattes av universitetsutredningen. I stället för 9 800 studenter vid universitetet år 1970 får man enligt Frescati-kommitténs expert sannolikt räkna med 15 750. Det må anmärkas att en annan expert, professor Sven Godlund, gjort ett par alternativa beräkningar. Det lägre av hans alternativ överensstämmer ganska väl med Frescati-kommitténs, medan det högre visar att antalet studenter vid Stockholms universitet år 1970 skulle uppgå till omkring 21 000.

Orsaken till den betydande skillnaden mellan universitetsutredningens beräkningar och de nu av Frescati-kommitténs expert framlagda anges vara, att examinationen vid fackgymnasierna kommer att omfatta en betydligt lägre andel av studentkullarna vid slutet av 1960-talet än de 40 procent, som universitetsutredningen räknat med. Utbyggnaden av de allmänbildande gymnasierna har fått en sådan omfattning, att studenterna år 1970 sannolikt kommer att uppgå till minst det antal, som Frescati-kommitténs expert beräknar.

De nya prognoserna ställer berörda myndigheter och Stockholms stad inför en rad mycket svårlösta problem. Byggnadsstyrelsen står inför nödvändigheten att omedelbart söka utarbeta planer för ett universitet på Frescati-området, som i stället för knappt 10 000 skall rymma 15 000—20 000 studenter. Detta kommer bl. a. att innebära, att tomtmarken inom det berörda området redan i den första

utbyggnadsetappen tas så hårt i anspråk, att det knappast kommer att återstå något utrymme för en framtida rationell expansion. Frågan synes ha ytterligare tillspetsats genom veterinärhögskoleutredningens nyligen avgivna betänkande »Veterinärmedicinsk forskning och undervisning» (SOU 1962:33). I detta betänkande föreslås en omfattande utbyggnad i närheten av det nya universitetsområdet i Stockholm. Om en sådan utbyggnad kommer till stånd innebär det sannolikt att de markresurser, som de veterinärmedicinska organen nu förfogar över, inom kort blir otillräckliga och att fortsatt expansion följaktligen måste ske på angränsande markområden i konkurrens med bl. a. universitetet.

Det är också mycket stor risk för att trafikapparaten inte hinner utbyggas i tid. Byggnadsstyrelsen framhåller i en skrivelse den 29 maj 1962 härom bl. a. följande.

Förläggningen av universitetet till Frescati-området har skett under förutsättning att motorväg skulle byggas och att en tunnelbanegren skulle utdragas till området med slutstation omedelbart söder om Vetenskapsakademiens byggnadskomplex. I Stockholms trafikplan finnes denna tunnelbanegren utdragen till höjd med veterinärhögskolan och på ett utkast till generalplan för Norra Djurgården är banan framdragen till universitetsområdet. Av de kontakter som tagits med stadens myndigheter i denna fråga har emellertid framgått att utbyggandet av ifrågavarande tunnelbanegren ligger mycket långt fram i tiden och att universitetet måste räkna med bussar som enda kollektiva trafikmedel fram till en tidpunkt troligen bortom 1975. Byggnadsstyrelsen har icke kunnat anse detta tillfredsställande, då det redan nu med mycket stor visshet kan förutses att vid universitetet anställda och studerande redan år 1970 kommer att uppgå till mellan 18 000 och 20 000 personer. Ett mycket betydande antal av dessa personer måste dagligen resa mellan innerstaden och universitetsområdet. — — — Då den kollektiva trafikens blivande organisation och taxesättning på ett avgörande sätt kommer att påverka omfattningen av de anordningar för bilparkering, som måste vidtagas på universitetsområdet, och då det är byggnadsstyrelsens bestämda uppfattning att endast spårbunden trafik kan uppnå sådan kapacitet, som universitetet rimligen kan kräva för undervisningens och övrig verksamhets rationella bedrivande, samt då det till sist synes vara ett samhälleligt rättvisekrav att de i stort sett inkomstlösa universitetsstuderandena icke belastas med högre reseutgifter än övriga invånare i Stockholms stad, anser byggnadsstyrelsen det nödvändigt, att förhandlingar med berörda parter upptages på departementsnivå för att lösa dessa problem.

De allvarligaste problemen i samband med universitetsutbyggnaden torde emellertid vara förknippade med studenternas bostadsfråga. Enligt tidigare beräkningar förelåg ett maximalt behov av 10 000 rumsenheter till omkring 1970. Stockholms stad har efter omfattande undersökningar funnit det möjligt att med anläggande av alla resurser vid 1960-talets slut få fram 8 000 rumsenheter. I ett tjänsteutlåtande den 17 maj 1962 framhåller Stockholms stads kammarkontor, att om universitetet i Frescati, som tidigare planerats för 10 000 studenter, skulle utbyggas för att ta emot 15 000—20 000 studenter, är det uppenbart att alla tidigare beräkningar faller. Kammarkontoret anför vidare:

De här åsyftade övervägandena, vilkas realitet kammarkontoret ej alls kan uttala sig om, föra likväl över till frågan om statens ansvar för den bostadsfråga som det här gäller. Staten är huvudman för den högre undervisningen och universitetet. Planeringen av universitetsundervisningen, förläggningen av den, dimensioneringen av den och därmed av studenternas bosättning faller sålunda helt under statens ansvar. Staten har visserligen ägnat uppmärksamhet åt det ekonomiska samhällsstödet vad gäller studentbostäderna och har därvid reglerat såväl sin egen som kommunernas insatser. Men däremot förefaller det att med viss rätt kunna ifrågasättas, huruvida man vid denna planering i tillräcklig grad känt ansvar för och planerat för att också bostadsfrågan kan lösas, dvs. att studenterna verkligen kan uppehålla sig vid det universitet som man räknat med när man planerat för den högre undervisningen. Konkret kan man alltså ställa frågan huruvida man, när det gäller Stockholm, vid redan fattade beslut och föreliggande planer tagit tillbörlig hänsyn till den bostadssituation som där råder och den bostadsbrist som icke kan övervinnas i en i det närmaste redan fullbyggd stad.

Stockholms stads drätselråd har i ett utlåtande den 12 juni 1962 ytterligare understrukt kammarkontorets synpunkter. Nämnden anför bl. a. följande:

Universitet av här avsedda dimensioner som hastigt tillskapas — och inte successivt tillväxa varvid en fortlöpande utbyggnad av bostäder, institutioner för omhändertagande av barn, för sjukvård, tandvård, idrott etc. kan ske — kunna icke fungera om ej även de bostäder och övriga lokaliteter och anordningar som erfordras samtidigt av staten skapas och garanteras. I den uppkomna situationen måste emellertid *systematiska åtgärder vidtagas för att lösa problemen och det torde vara ofrånkomligt att kommunal medverkan äger rum. Det statliga ansvaret är uppenbart. Även ett kommunalt medansvar föreligger — till viss del är ju universitetet avsett för studenter från Stockholm.* Stadens egna marktillgångar är dock för närvarande nära nog uttömda och i den mån sådana finns är de belägna i andra delar av staden och därför mindre attraktiva i detta sammanhang. Universitetet kommer emellertid att vara avsett icke blott för huvudstaden utan för hela Stor-Stockholmsregionen och en stor del av Mellan-sverige.

Drätselrådet framhåller, att Stockholms stad har i runt tal 800 000 och Stor-Stockholmsregionen i övrigt cirka 275 000 invånare. Sistnämnda siffra beräknas ha vuxit till 400 000—450 000 år 1970, medan Stockholms stads invånarantal torde förbli i stort sett oförändrat. Grannkommunerna inom Stockholmsregionen är därför vid sidan om staten och Stockholms stad parter, som gemensamt bör söka lösa hithörande problem. Nämnden anför vidare:

Drätselrådet vill även i detta sammanhang erinra om att Stockholms stad icke konsulterats om eller i någon form engagerats för den nu signalerade utökningen av universitetet. Nämnden vill — utan att närmare utveckla problemet — ifrågasätta lämpligheten av en så kraftig utbyggnad *på en enda plats.* Stora problem komma säkerligen ganska snabbt att aktualiseras och prägla universitetslivet under en icke kortvarig övergångstid. Drätselrådet ifrågasätter sålunda om icke i detta sammanhang statsmakterna skulle redan nu överväga inrättandet av ett nytt universitet i Mellansverige.

Då föredragande departementschefen i proposition nr 119 till 1960 års riksdag framhöll såsom en grundläggande förutsättning, att utbyggnaden av landets universitet under första hälften av 1960-talet icke skulle lokaliseras till andra platser än dem där högre utbildning för närvarande bedrivs, torde universitetsutredningens prognoser ha varit avgörande för ställningstagandet. Då, som tidigare framhållits, dessa prognoser visat sig ohållbara synes den hittills planerade utbyggnaden av universitetet icke tillräcklig med tanke på det troliga antalet studerande år 1970. Differensen mellan 1959 och 1962 års bedömningar är så betydande, att frågan enligt lokaliseringens utredningens mening bör tagas upp till omprövning och att därvid den utgångspunkten, att endast utbyggnad av tidigare inrättade universitet kan ifrågakomma, bör omprövas. På sätt lokaliseringens utredningen tidigare vid upprepade tillfällen framhållit, torde det vara ofrånkomligt att skyndsamt utreda förutsättningarna att bygga ut högskole resurser i de centrala mellansvenska regionerna utanför Stockholms- och Uppsalaområdena. Då lokaliseringens utredningen haft att avgiva utlåtande över veterinärhögskoleutredningens ovannämnda betänkande, har utredningen icke kunnat undvika att bedöma den föreslagna utbyggnaden av veterinärhögskolan m. m. i Stockholm mot bakgrunden av universitetsplaneringen i stort. Avskrift av utlåtandet bifogas. Lokaliseringens utredningen har samtidigt funnit det angeläget att i en särskild skrivelse ånyo framlägga sina synpunkter på universitetsplaneringen.

Lokaliseringens utredningen har tidigare i samband med universitetsfrågorna pekat på professor Sven Godlunds i annat sammanhang gjorda undersökningar med redovisning av alternativa möjligheter att indela landet i regioner med skilda centralorter (bilaga till SOU 1958:26). Lokaliseringens utredningen har därvid ifrågasatt, om icke denna utredning eller en förnyad utredning av liknande slag bör läggas till grund även när det gäller universitetsresursernas utbyggnad i landet. Den nuvarande regionala fördelningen av universitetsresurserna förefaller knap-

past realistisk. Folkrika och betydelsefulla områden i mellersta Sverige saknar högskolor och universitet, medan en oproportionerligt stor anhopning av resurserna finnes i Stockholm—Uppsala, Lund—Malmö och Göteborg. Med hänsyn till befolkningens fördelning och de moderna kommunikationerna synes det rimligt, att en nödvändig utbyggnad av den högre utbildningen inte enbart sker genom att under mindre än ett decennium flerdubbla universiteten i storstadsregionerna. Det synes vara mera realistiskt att jämsides med en mera måttlig utbyggnad av universiteten i storstadsregionerna och en starkare utbyggnad av universitetet i Umeå inrätta nya centra för högre utbildning i Mellansverige. För en sådan lösning torde tala — förutom de allmänt lokaliseringpolitiska — en mängd skäl av pedagogisk och social natur, vilka utredningen självfallet icke har anledning eller möjlighet att närmare utveckla. Utredningen vill dock kort peka på följande faktorer av betydelse i sammanhanget.

Inrättande av nya specialhögskolor eller eventuellt universitet inom de expanderande och centralt belägna regionerna i Mellansverige torde ge goda möjligheter till en parallell utbyggnad av institutioner, bostadsområden och kommunikationer. Genom att man inom dessa regioner ännu har markresurser i en helt annan omfattning än inom Stockholms-området, synes man få goda valmöjligheter ifråga om förläggning och utbyggnad och miljömässig utformning. Dessa förhållanden förefaller vara av stor betydelse vid det praktiska genomförandet av en så omfattande utbyggnad, som det här kan komma att gälla. De torde återverka gynnsamt på institutionernas sätt att fungera, på det interna arbetet, på kommunikationerna med bostadsområdena och på trivseln bland studenter och anställda. Lokaliseringsutredningen vill emellertid särskilt understryka den stora betydelse, som högre utbildningsresurser har för den allmänna utvecklingen inom en region eller landsdel. Tillgången på högre utbildningsmöjligheter skapar enligt utredningens erfarenhet bättre betingelser för lokalisering av central statlig verksamhet utanför Stockholms-området. Utredningen har därför vid sina överväganden icke kunnat undvika frågan om en bättre regional fördelning av universitet och högskolor.

Redan med utgångspunkt från tidigare nämnda undersökningar med redovisning av alternativa möjligheter för landets indelning i regioner med skilda centralorter synes förutsättningar föreligga för en utbyggnad av de högre utbildningsresurserna i två mellansvenska regioner, samtidigt som hänsyn togs till de särskilda storstadsbehoven i bl. a. Stockholm. En viss överrepresentation av akademiska resurser där torde vara naturlig under överskådlig tid. Det är uppenbart att det föreligger befolkningsmässigt underlag för en viss ytterligare spridning av den högre utbildningen i landet. I sammanhanget kan för övrigt erinras om läkarutbildningsberedningens alternativa förslag om en ny medicinsk högskola i Örebro eller Linköping samt om framställningen rörande en ekonomisk tekniskt industrihögskola i Östergötland.

I skrivelse den 29 juni 1960 hemställde lokaliseringsutredningen, att särskilda sakkunniga snarast måtte tillkallas med uppgift att närmare undersöka förutsättningarna för en ökad regionvis spridning av de högre läroanstalterna i enlighet med vad som angivits i skrivelsen. Med hänsyn till den utveckling, som nu kan förutses beträffande Stockholms universitet och som förefaller att ställa berörda myndigheter och kommuner inför nya, ej förutsedda problem, synes det lokaliseringsutredningen ytterst angeläget, att erforderliga expertundersökningar skyndsamt utföres i syfte att klarlägga förutsättningarna för en snabb utbyggnad av högre läroanstalter i Mellansverige. Självfallet bör utbyggnaden ske successivt med sikte, i första hand, på de mest allvarliga bristområdena.

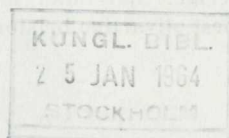
I handläggningen av detta ärende har deltagit förutom undertecknad, lokaliseringsutredningens ordförande, följande ledamöter, byrådirektören A. Brodd, riksdagsmannen J. A. T. Gustafsson, sekreteraren Å. Hedlund, riksdagsmannen E. Hj. Nilsson, generaldirektören B. Olsson och generalmajoren R. O. R. Åkerman.

Stockholm den 28 september 1962.

Lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet

Per Eckerberg

Stig Swanstein

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1963

1. Øresunds-forbindelsen. 1. del.
2. Fiske och flottning i gränsvattnen mellan Finland och Sverige.
3. Opprettelse av »Nordens Hus» i Reykjavik
4. Samarbeid mellom de tekniske høgskoler i Norden.
5. Bolagsbeskattningen i Norden.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Utlännings tillträde till offentlig tjänst. [7]
Författningsutredningen VI. Sveriges statsskick. Del 1. Lagförslag. [16] Del 2. Motiv. [17] Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. [18] Del 4. Bilagor. [19]
Bärgarlönens fördelning, sjöförklaring m. m. [20]
Förslag till lag om vissa gemensamhetsanläggningar m. m. [28]
Trafikmål. [27]
Utsökningsrätt II. [28]
Skadestånd I. [33]
Några valfrågor. [54]
Reviderat förslag till jordabalk m. m. [55]
Domstolsväsendet I. Rådhusrätternas förstatligande. [56]
Fastighetsbildning. [68]

Utrikesdepartementet

Utrikesförvaltningens organisation och personalbehov. [8]
Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. [4]
U-länder och utbildning. [34]
Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsbistånd. [37]

Försvarsdepartementet

Försvarskostnaderna budgetåren 1968/67. [5]
Försvar och fiskerinäring. [31]
Totalförsvarets regionala ledning. [65]

Socialdepartementet

Den statliga konsulentverksamheten på socialvårdens område. [30]
Arbetsföreläggande. [38]
Åldringsvårdens läge. [47]

Kommunikationsdepartementet

Tillfällig hastighetsbegränsning i motortrafiken under åren 1961 och 1962. [59]

Finansdepartementet

Preliminär nationalbudget för år 1963. [8]
Undersökning av taxeringsutfallet. [14]
Om åtgärder mot skatteflykt. [52]
Lokaliseringsutredningen. 1. Lokalisering av statlig verksamhet. [69]

Ecklesiastikdepartementet

En teknisk institution inom Stockholms universitet. [1]
1955 års universitetsutredning VII. 1. Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. [9] 2. Universitetsväsendets organisation. [10]
Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. [18]

1960 års gymnasieutredning. 1. Vägen genom gymnasiet. [15] 2. Kraven på gymnasiet. [22] 3. Specialutredningar om gymnasiet. [41] 4. Ett nytt gymnasium. [42] 5. Läroplan för gymnasiet. [43]
1968 års utredning kyrka—stat. 1. Religionens betydelse som samhällsfaktor. [26] 2. Kyrkor och samfund Sverige. [39]
Lärare på grundskolans mellanstadium. [35]
Bättre studiehjälp. [48]
Fackskolan. [50]
Studiesociala utredningen. 1. Akademikernas skuldsättning. [44] 2. Studentrekrytering och studentekonomi. [58]
Organisatoriska åtgärder för rymdverksamhetens främjande. [61]
Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. [67]

Jordbruksdepartementet

Listerlandets ålfisken. [32]
1960 års jordbruksutredning. 1. Utvecklingstendenser i modernt skogsbruk. [63] 2. Det svenska lantbrukseffektiviseringsvägar. [66]

Handelsdepartementet

Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillhörande dokument. [12]
Papper och annan skrivmateriel. [25]
Malmen i Norrbotten. [36]
Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen. [57]
Svenska handelsflottans krigsförluster under det andra världskriget. [60]

Inrikesdepartementet

Kommunalrättskommittén IV. Kommunalförbundens läro- rätt. [2] V. Kommunala renhållningsavgifter. [29]
Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- och Malmö- områdena. [6]
Uppehållstillstånd m. m. för utländska studerande. [1]
Sjukhus och öppen vård. [21]
Mentalsjukhusens personalorganisation. Del I. Intervjuer och frekvensundersökningar m. m. [24]
Arbetslöshetsförsäkringen. [40]
Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlands län. [1]
Yrkesmedicinska sjukhusenheter — behov och organisation. [46]
Kommittén för näringslivets lokalisering. 1. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga I. [49] 2. Aktiv lokaliseringspolitik. Betänkande. [58] 3. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga II. [62]
Landstingens organisation och arbetsformer m. m. [1]

Civildepartementet

De offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt. [51]